CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVII, nr. 1 1972 ianuarie—iunie

SUMAR

GRAMATICĂ Pag.

V. BIDIAN, Observaţii asupra frazei în graiurile din Oltenia. II. Probleme de subordonare 5
SHABAN DEMIRAJ (Tirana), De l'origine des formes du futur en albanais . . . 21
G. GRUIŢĂ, Sintagmatica numelor proprii româneşti (O cercetare din punctul de vedere al acordului) 33
C. MILAŞ, Cu privire la construcţia „*a şti* — pronume (adverb) relativ" 41
G. G. NEAMŢU, Termeni regenţi pentru determinanţii (complementele) predicatului nominal 51
C. SĂTEANU, Caracterul eterogen şi asimetric al sistemului temporal adverbial 67

FONETICĂ

B. KELEMEN, Cu privire la păstrarea africatei *ĝ* (în secvenţa *ĝ* + *o, u*) în limba română 75
N. MOCANU, Asupra rotacismului dacoromân. Situaţia actuală în Ţara Moţilor (comunele Scărişoara, Gîrda şi Arieşeni, jud. Alba) 81

LEXICOLOGIE

I. FAICIUC, Derivate cu sufixul diminutival *-uc* în Maramureş 99
S. B. SEMČYNŚKYJ, Note etimologice 111

ONOMASTICĂ

V. BĂJĂNICĂ, *Cişlă* în toponimia dobrogeană 113
ION ROŞIANU, Antroponime neoficiale din Transilvania terminate în *-oasa* . . . 117
I. I. RUSSU, Despre antroponimele greceşti la Roma (în legătură cu monografia lui H. Solin) 123

ISTORIA LINGVISTICII

LEONTIN GHERGARIU, Vasile Vaida 135
D. MACREA, Preocupări de limbă în opera lui E. Lovinescu 141

MIRCEA POPA, Probleme de limbă în „Tribuna" de la Arad (1897 — 1912) . . 153
LIVIA VASILUȚĂ, Observații asupra *Gramaticii* lui Ion Slavici 163

DISCUȚII

VIORICA FLOREA, Despre înțelesul numelor proprii 169
I. PĂTRUȚ, Note asupra sistemului fonologic al limbii române 179
I.I. RUSSU, Din nou despre substratul românesc (În legătură cu o recenzie) . . . 185

CRONICĂ

Colocviul național asupra dialectelor romanice ale Franței în lumina atlaselor regionale (*Gh. Haș*) 189

RECENZII

Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 Août—2 Septembre 1967, București, I, 1969, II, III, IV, 1970 (*B. Kelemen*) 193
Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, București, I, 1970, II, 1971 (*Liviu Tomuța*) 194
EMIL PETROVICI : *Studii de dialectologie și toponimie* (*Gr. Rusu*) 197
VASILE BOGREA : *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971 (*R. Todoran*) 198
PIERRE BEC : *Manuel pratique de philologie romane*, Paris, tome I, 1970, tome II, 1971 (*Gh. Haș*) 200
Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju (*Sbornik v čest' šestidesjatiletija professora S. B. Bernštejna*), Moscova, 1971 (*O. Vințeler*) 205
Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, 1971 (*B. Kelemen*) 207
I. RIZESCU : *H. Tiktin. Omul și opera*, București, 1971 (*Eugen Beltechi*). 209
A. A. REFORMATSKIJ : *Iz istorii otečestvennoj fonologii*, Moscova, 1970 (*I. T. Stan*) 211

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți și reviste primite prin schimb cu publicațiile Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1971 215

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XVII, nº 1 1972 janvier—juin

SOMMAIRE

Page

GRAMMAIRE

V. BIDIAN, Observations sur la phrase dans les parlers d'Olténie. II. Problèmes de subordination 5
SHABAN DEMIRAJ (Tirana), De l'origine des formes du futur en albanais . . 21
G. GRUIȚĂ, La syntagmatique des noms propres roumains (Une recherche du point de vue de l'accord) 33
C. MILAȘ, Sur la construction «*a ști* — pronom (adverbe) relatif» 41
G. G. NEAMȚU, Termes régents pour les déterminants (compléments) du prédicat nominal 51
C. SĂTEANU, Le caractère hétérogène et asymétrique du système temporel adverbial 67

PHONÉTIQUE

B. KELEMEN, Sur la conservation de la consonne africquée *ĝ* (dans le contexte *ĝ* + *o*, *u*) en roumain 75
N. MOCANU, Considérations sur le rhotacisme daco-roumain. La situation actuelle dans le Pays des Moți (communes Scărișoara, Gîrda et Arieșeni, dép. d'Alba) 81

LEXICOLOGIE

I. FAICIUC, Mots dérivés à l'aide du suffixe diminutival - *uc* en Maramureș . . . 99
S. B. SEMČYNŠKYJ, Notes étymologiques 111

ONOMASTIQUE

V. BĂJĂNICĂ, Cîșlă dans la toponymie de la Dobroudja 113
ION ROȘIANU, Anthroponymes non officiels de Transylvanie terminés en *-oasa* 117
I. I. RUSSU, Sur les anthroponymes grecs à Rome (Au sujet de la monographie de H. Solin) 123

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE

LEONTIN GHERGARIU, Vasile Vaida 135
D. MACREA, Préoccupations en ce qui concerne la langue dans l'œuvre d'E. Lovinescu 141
MIRCEA POPA, Problèmes de la langue débattus dans « Tribuna » d'Arad (1897—1912) 153
LIVIA VASILUȚĂ, Observations sur la *Grammaire* de Ion Slavici. 163

DISCUSSIONS

VIORICA FLOREA, Sur le sens des noms propres 169
I. PĂTRUȚ, Notes sur le système phonologique de la langue roumaine 179
I. I. RUSSU, A nouveau sur le substratum roumain (Au sujet d'un compte rendu) 185

CHRONIQUE

Le colloque national sur les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux *(Gh. Haș)* 189

COMPTES RENDUS

Actes du Xe Congrès international des linguistes. Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967, Bucarest, I, 1969, II, III, IV, 1970 *(B. Kelemen)* 193
Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, Bucarest, I, 1970, II, 1971 (*Liviu Tomuța*) 194
EMIL PETROVICI : *Studii de dialectologie și toponimie*, Bucarest, 1970 (*Gr. Rusu*) 197
VASILE BOGREA : *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971 (*R. Todoran*) 198
PIERRE BEC : *Manuel pratique de philologie romane*, Paris, tome I, 1970, tome II, 1971 (*Gheorghe Haș*) 200
Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju (Sbornic v čest' šestidesjatilelija professora S. B. Bernštejna), Moscou, 1971 (*O. Vințeler*) 205
Pravila ritorului Lucaci. Texte établi, étude introductive et index par I. Rizescu, Bucarest, 1971 (B. Kelemen) 207
I. RIZESCU : *H. Tiktin. Omul și opera*, Bucarest, 1971 (*Eugen Beltechi*) 209
A. A. REFORMATSKIJ : *Iz istorii otečestvennoj fonologii*, Moscou, 1970 (*I. T. Stan*) 211

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Livres et revues reçus en échange des publications de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj en 1971 215

OBSERVAȚII ASUPRA FRAZEI ÎN GRAIURILE DIN OLTENIA

II. PROBLEME DE SUBORDONARE*

DE

V. BIDIAN

Cercetătorii care s-au ocupat cu probleme de sintaxă a vorbirii populare sînt în unanimitate de acord că raportul de subordonare între unitățile sintactice ale frazei populare apare mai rar decît cel de coordonare și că propozițiile subordonate sînt mai puțin numeroase decît cele principale. În general, fraza vorbirii populare nu are prea multe subordonate, iar cele care apar mai frecvent sînt doar de cîteva tipuri: temporale, finale, completive directe, cauzale și atributive.

Ne propunem să examinăm în această cercetare unele aspecte privind felul cum se realizează raportul de subordonare în fraza graiurilor oltenești, comparînd situația întîlnită aici cu cea din limba literară.

Am folosit din culegerea de *Texte dialectale — Oltenia* aceleași texte ca și pentru coordonare [1].

Ordinea subordonatelor necircumstanțiale, cu care începem prezentarea, și ordinea elementelor conjuncționale cu care subordonatele se introduc o stabilim începînd cu cele care au o frecvență mai mare în texte.

A. PROPOZIȚII NECIRCUMSTANȚIALE

PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ DIRECTĂ

SĂ: *Aducea băieți de prin sat, care vrea* **să** *meargă* (44, 1). *O taie felii și-ncepe* **să** *mănînce* (293, 12). *Și mă sculam la o oră, la două, ca să văd* **să** *nu dea peste vase* (364, 11—12).

CĂ: *Nu-ți spusei eu* **că** *n-ai fost la război?* (104, 14). *Eu am zis* **că** *cînii l-o fi mîncînd* (155, 7). *I-am luat semnele ca să-i arătăm la tovarăș* **că** *într-adevăr am pățit-o cu lupul și noi* (422, 22—23).

---

* Prima parte, *Observații asupra frazei în graiurile din Oltenia. I Coordonarea*, a apărut în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 97—103.

[1] Vezi CL, XV, 1970, nr. 1, p. 97, 98.

CE : *M-am dus iară pe la cai, să văd* **ce** *mai fac* (24, 15). *Plecai la oraș cu otobuzul și-mi tîrguii și eu* **ce**-*avusei de tîrguit* (228, 15—16). *Facem din ea saci, saltele-n pat,* **ce** *trebuie-n cas* (272, 13).

CUM : *Și să vezi* **cum** *se jelește de frumos la noi* (66, 22—23). *Cred că știți și dumneavoastră* **cum** *se face* (82, 11—12). *Eu spui* **cum** *era atunci* (323, 13).

CA SĂ : *Și ne-a dus acolo că ăia nu putea* **ca să** *dea... nu putea* **ca să** *dea cu arma-n ei* (10, 3—4). *Și dacă vrem* **ca să** *nu se usuce așa rău, mai punem puțină apă* (261, 19—20).

CĂ SĂ : *Zisei* **că să** *mai plec iar la fîn* (40, 18). *Cică i-ar fi spus bătrînul...* **că să** *nu se ducă-n pădure* (305, 5—6). *Vezi* **că să** *vii cu demîncare* (330, 26—27).

UNDE : *Îl punem* [țărușul] *lîngă capul viței ca să știm* **unde** *iasă lăstarul* (174, 6—7). *Lasă, mă măicuță, că să vezi* **unde** *are s-ajungă băiatul dumitale* (278, 2). *Ai* [= hai, vino] *la cîmp să-ți arăt și eu* **unde** *avem locurile, să arăt* **unde** *e via, să știi* **unde** *să-mi aduci de mîncare* (330, 20—21).

DACĂ : *De aci încolo se duce să vază* **dacă** *crește* (31, 8—9). *Ne uităm pe la porumbi să vedem* **dacă** *porumbii au răsărit* (133, 8). *Eu nu știu* **dac**-*o bătui, zice* (331, 27—28).

CÎT : *Ia să iau vo cîteva ouă, să le număr, să vădem* **cîte** *au* (67, 24—25). *Noi nu-ntrebam* **cît**... *îl ține* (151, 7).

CARE : *Și noi știam precis* **care** *dă rod mai bine la acest loc* (51, 9—10).

CU CE : *Și el nu mai avea* **cu ce** *să trăiască* (124, 1).

DE CE : *N-a spus* **de ce** *dă* (331, 14).

LA CE : *Mă, știi* **la ce** *te chemai?* (249, 11).

PE CINE : *Nașul mai chema și el acolo vecini, copii,* **pe cine** *aveau* (423, 15—16).

CÎND : *Chiar am observat la un nepot al meu* **cînd** *i-a ieșit sufletul pe lumînare* (371, 6—7).

DE UNDE : *Auzi că n-avem* **de unde** *să mai luăm* (180, 8).

PE UNDE : *Mergi să ne-arăți* **pe unde** *ieșim noi* (199, 12).

PÎNĂ UNDE : *Ia bagă măsura de vezi* **pînă unde** *vine* (329, 2—3).

DE : *În furcă iarna obișnuiam* **de**-*o lucram* [cînepa], *că iarna stam* (325, 11).

Dintre subordonatele necircumstanțiale, completivele directe sînt cele mai des întîlnite în textele analizate. Dacă avem în vedere toate subordonatele, completivele directe urmează după temporale (care sînt cam de două ori mai multe) și după finale (la mică distanță). Elementele conjuncționale cu care se introduc completivele directe în fraza graiurilor oltenești sînt cele de care se servește și limba literară. Conjuncția *să* introduce mai mult de o treime din totalul completivelor directe întîlnite, iar *că* mai mult de un sfert. Cu o frecvență destul de mare apare pronumele relativ *ce* (numai de cîteva ori precedat de prepoziții). Conjuncția *ca să*, pe care am întîlnit-o de trei ori introducînd completive directe, este folosită de fiecare dată, spre deosebire de situația din limba literară, fără ca între elementele ei componente să fie intercalate cuvinte, construcție

care astăzi se află numai în vorbirea mai puțin îngrijită [2]. În vorbirea indirectă, unele completive directe sînt introduse după verbe de informare prin *că să*, construcție care nu este recomandabilă [3].

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

CARE : *Sta p-un scaun muierea aia* **care** *avea gugoșile* (63, 17—18). *Și da la persoanele* **care** *venea la nuntă* (230, 20—21). *Avem un inginer* **care** *dă instrucțiunile ăstea, de cules* (287, 13—14).

DE : *Mă pomenii cu fata, asta* **de** *stă în sală aicea* (180, 22—23). *Scaldă băiatul ori fată ce este, îl pune acolo-n scutecele* **de** *le-aduce* (373, 8—9). *Jumări de-alea* **de** *rămînea-n fundul polomeacului, le puneam într-o căldare* (325, 24—25).

UNDE : *Cătăm zmîrcurile* **une** *este niște iarbă* (54, 24). *Și le punea la un loc* **unde** *era mai cald* (233, 13). *După aceea preparăm terenul* **unde** *trebuie să punem* (286, 23—24).

CE : *Cocea turtă, tăia orăteniile și păsările* **ce** *le-avea* (52, 9—10). *Îl punem într-un borcan... într-un vas* **ce**-*avem acolo* (290, 4—5). *Bătui aracii* **ce** *mai fură la roșii și le legai pe toate* (332, 24—25).

CUM : *Și pune o măsuță,* **cum** *ar fi asta, și se pune o măsuță* (40, 2). *Nu mai este găleată* **cum** *o fost* (160, 16). *Ciorapi dă* [mireasa], *baticuri dă, combinezoane frumoase,* **cum** *a ieșit acuma* (214, 15—16).

SĂ : *Pe urmă l-așezăm pe pat, pînă vine ora* **să**-*l ia la înmormîntare* (131, 6). *Acolo noi n-am avut loc* **să** *ne mai retragem* (199, 1). *Acu a venit timpul* **să**-*l secerăm* (415, 18).

CÎT : *Legam o funie,* **cît** *era aria de largă* (281, 9). *Din toate* **cîte**-*a tăinuit, în cele din urmă băiatul îi spune fetei* (329, 22—23).

DE CARE : *Mai era băieți* **de care**-*mi plăcea de ei* (53, 2—3). *Îl creștem* [porcul] *cu făină udată, cu legume* **de care** *avem în casă, în gospodărie* (185, 15—16).

PE CARE : *Spunea un notar, Ruptureanu,* **pe care** *l-a și-mpușcat atuncea* (212, 20). *Mergem cu cane de apă și cu sădele, e un cîrlig* **pe care** *se lasă pe el ca la varză* (287, 4—5).

PRIN CARE : *Și-are-o putină cu două țevi* **prin care** *se strecoară* (94, 1—2).

DE CE : **De ce** *avem nevoie de-ăsta lucrăm* (204, 18).

DE UNDE : *Am adus o spinare de lemne tocmai pe dealul ăla* **de unde** *văzură dînșii* (32, 10—11).

CA SĂ : *Ce făceam, cînd era timpul* **ca să** *punem în pămînt?* (51, 7).

CA CUM : *Uite piatră,* **ca cum** *ar fi perina asta, o pune* (66, 16—17).

CĂ : *Da, atîta am avut norocul* **c**-*a fost sănătoși* (17, 2).

CĂ CUM : [Mireasa se îmbrăca] *cu cătrințe, ca mine,* **că cum** *îs ăstea ale mele* (52, 18—19).

CINE : **Cine**-*o vedea de mine aluia îi dau* [banii] (124, 26).

---

[2] Cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963, vol. II, p. 285.
[3] *Gramatica...*, p. 285.

Dintre subordonatele necircumstanţiale, atributivele urmează ca frecvenţă după completivele directe, dar, dacă avem în vedere şi subordonatele circumstanţiale, ele ocupă abia locul cinci, după temporale, finale, completive directe şi cauzale. Magdalena Vulpe[4], făcînd o comparaţie între fraza populară şi cea literară pe baza analizării unor texte de aceeaşi lungime, reprezentînd cele două aspecte ale limbii, găseşte că atributiva depăşeşte cu mult ca frecvenţă în textele literare orice alt fel de subordonată, pe cînd în textele dialectale ea urmează după completivele directe, cauzale, temporale şi finale, frecvenţa atributivei distingînd net cele două tipuri de texte analizate. Şi în textele olteneşti cercetate de noi atributiva ocupă poziţia a cincea ca frecvenţă, subordonatele mai frecvente decît ea fiind aceleaşi, dar într-o altă ordine (temporale, finale, completive directe şi cauzale).

Pronumele relativ *care* introduce majoritatea atributivelor. Foarte rar l-am întîlnit pe *care* precedat de prepoziţii, el fiind folosit, nu de puţine ori, în locul lui *pe care* şi mai rar pentru *în care, la care*. Peste douăzeci din atributivele întîlnite sînt introduse prin pronumele relativ *de*, element conjuncţional pe care limba literară nu-l mai întrebuinţează. Aceste atributive determină cel mai adesea pronume demonstrative, dar şi substantive. În afara lui *care, de, unde* şi *ce*, celelalte elemente conjuncţionale prin care se introduc atributivele apar foarte rar în fraza graiurilor olteneşti.

PROPOZIŢIA SUBIECTIVĂ

SĂ : *Pe urmă trebuie* **să** *mă duc să-mi fac mîncare* (48, 11). *Mi-era drag* **să** *dorm la umbra lor* (142, 13). *Şi sîmbătă ne călcam tot ce-aveam de luat, să luăm duminecă, că zicea că nu mai e bine* **să** *mai calci în ziua de Rusalii* (336, 13—14).

CĂ : *Se zice* **că** *ea* [cînepa] *se culege-n două rînduri* (70, 22—23). *Şi e bine, ştii,* **că** *se execută muncile eştea* (111, 1—2). *Poate* **că** *punem ceapă sau usturoi pin ea* (385, 1).

CARE : *Că erau unii care nu prea munceau; da* **care**-*o munceau făceau treabă* (111, 11—12). **Care**-*a fost bolnavi a rămas acolo* (314, 20). **Care** *are ce să puie la masă stă şi pînă sara,* **care** *n-are stă pînă la douăşpe şi pleacă* (424, 13—14).

CINE : **Cine** *n-are bani... o pune beţe* [viţa de vie] (73, 15—16). **Cine** *are lemne îi face casă* (294, 18—19). **Cine** *vrea ca să o ia o pune pin curte* (329, 5—6).

CE : *Acuma, se ştie* **ce**-*i smîntîna de pe lapte* (20, 18—19). *Mă, Mărie,* **ce**-*o fi o fi, zice* (117, 14).

DE : *El dacă se nimerea* **de** *se speria mai din vreme oile pleca* (38, 6—7). [Nu se lucrează] *că s-a-ntîmplat la Sînzieni* **de** *s-a lovit în ochî lumea cu spicele şi nu s-a mai vindecat* (293, 16—17).

CA ... SĂ (CA SĂ) : *Şi ar trebui* **ca** *acela teren* **să** *fie cam nisipos* (286—287). **Ca să** *te-alegi cu-n sfert de iepure pe toată ziua... apăi nu era chiar plăcut* (43, 22—24).

[4] Magdalena Vulpe, *Observaţii cantitative asupra subordonării în frază în textele dialectale*, în FD, VII, 1971, p. 256, 257.

UNDE : *Şi se cunoaşte* **unde**-*i izvorul, că el plînge* (86, 21—22).

Subiectivele întîlnite în textele cercetate sînt destul de puţine. Ele sînt introduse în proporţie de peste două treimi prin *să* şi *că*. Marea majoritate a subiectivelor introduse prin *să* determină verbul *a trebui*. *Care*, întîlnit mai frecvent decît *cine*, este folosit uneori în locul acestuia (cum se vede şi în ultimul exemplu dat la *care*). *Ce*, *de* (cu sensul „să"), *ca să* şi *unde* introduc numai cîte una sau două dintre subiectivele întîlnite. Construcţia *ca să*, fără intercalare (aflată de noi o dată), este evitată în prezent de limba literară, dar ea se află în limba mai veche şi în vorbirea neîngrijită [5].

PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ

SĂ : *Împărţeam ce se găsea în traista cuiva care era în stare* **să**-*şi bage de-acasă* (43, 16—17). *S-a apucat* **să** *le mănînce mai departe ceva de şopru* (62, 9—10). *Acolo ne punea bătrînele, ăle mai mari ca noi,* **să** *luăm apă în pumn* (53, 6—7).

CU CE : *Mireasa se-mbracă ea* **cu ce** *are* (82, 9). *Îl mîncăm ... care* **cu ce** *are, şi cu pîne,* **cu ce** *este,* **cu ce** *are omul în casă* (245, 3—4). *Şi-l mîncăm* [mălaişul] *gol, cu brînză,* **cu ce** *putem,* **cu ce**-*avem* (401, 10—11).

CARE : *Le da producţii* [via], *da* **care** [= la care] *n-o muncea, cum să le dea, de unde să le dea?* (111, 12—13).

LA CARE : *Îi dă un franc* **la care** *e mai mare* (38, 19).

CINE : **Cine** [= la cine] *vrea să-l primească, intra înăuntru* (293, 25—26).

CĂ : *Şi mă pomenesc* **că** *trimite la mine pe un servitor al lui* (249, 5—6).

CĂ SĂ : *Eu mă gîndeam* **că să**-*l ţimentuiesc ca să ţină apa* (185, 6—7).

Cele peste treizeci de completive indirecte aflate sînt introduse prin aceleaşi elemente conjuncţionale pe care le foloseşte şi limba literară. Doar *că să*, întîlnit o singură dată, se întrebuinţează regional pentru a introduce propoziţii interogative indirecte [6].

PROPOZIŢIA PREDICATIVĂ SUPLIMENTARĂ

CĂ : *Eu mă fac* [= mă prefac] **că** *sînt mut* (309, 17—18). *Primăvara cînd o vedem* [viţa de vie] **că**-*i dă... îi dă căpuşa aia, atuncea noi o luăm binişor la scobit* (384, 24—25).

Dintre subordonatele necircumstanţiale, propoziţii predicative şi propoziţii completive de agent nu am întîlnit în textele cercetate, iar propoziţii predicative suplimentare am aflat foarte puţine. Acest fapt nu ne poate duce la concluzia că graiurile oltenești nu cunosc aceste tipuri de subordonate.

[5] Vezi *Gramatica...*, p. 267.
[6] Cf. *Gramatica...*, p. 290.

B. SUBORDONATE CIRCUMSTANȚIALE

PROPOZIȚIA TEMPORALĂ

I. RAPORTUL DE ANTERIORITATE

PÎNĂ : *Și-l fierbem* [bulionul] **pînă** *stă lingura așa în el, nemișcată* (131, 20). *Și-i tragi... și-l țeși* **pînă**-*l isprăvești* (367, 18). *Pe urmă jucau,* **pînă** *li se ura și-atunci pleca* (375, 20).

PÎNĂ CÎND : *Și-am venit cu calul* **pînă cînd**... *a fugit lupul* (115, 23). *Și dup-aceea am pus și mai măruntă și mai mare* [piatră de var] **pînă cînd** *s-a astupat gaura aceea* (13, 21—22). *Mai adusei două cară de coceni...* **pînă cînd** *mă găsirăți* (82, 21—22).

CÎND : **Cînd** *veniră dumnealor numa că ce plecase căruța* (68, 13—14). **Cînd** *m-am dus acolo la el, nu se sculase* (249, 7). **Cînd** *mă dusei acolo... ieșise cu plugul* (332, 3).

PÎNĂ CE : *Durează ca o săptămînă, ca vro opt zile nouă,* **pînă ce** *roade* [= rodește] (288, 7—8).

II. RAPORTUL DE POSTERIORITATE

DUPĂ CE : **După ce** *se albește* [varul], *p-urmă-i dăm drumul acolo-ntr-o groapă* (14, 9—10). **După ce** *a fiert* [mămăliga], *o luăm la mestecat* (263, 17). **După ce**-*l vîntura, l-aduna și-l băga pin magazie, ai bătrîni* (297, 20—21).

CÎND : *Și ea* [cînepa] *pe urmă răsare, crește și* **cînd** *crește și se coace, o culegem* (87, 4—5). **Cînd** *m-am sculat, muică, am tocat la rațe, am dat la pui* (179, 20). *Și se usucă* [pielea] *și* **cînd** *se usucă făcem opinci de încălțat* (316, 13—14).

DACĂ : *Astăzi,* **dacă** *mă sculai, iară mai adunai du pîn grădină nuci, bucate, iară* (35, 12—13). [Porcul] *îl cumpărăm,* **dacă** *l-aducem acasă-i, îi culegem urzici* (137, 11). **Dacă** *l-am dat la șicoală, mă rugam de toți învățătorii să-mi aibe grije și mie de copil* (277, 6—7).

CUM : [Laptele] *îl punem* **cum** *mulgem oile, îl punem pe lîngă foc* (98, 5—6). *Torn apa cu clocot* **cum** *o iau de pe foc, o torn peste ele* (319, 20). **Cum** *mă sculai azi dimineață, plecai acolo cu grije, că văzui că o să plouă* (340, 9).

DUPĂ CE CĂ : **După ce că** *fiarse* [fasolea] *pusei ulei în tigaie, luai usturoiu-l curățîi și-l pisai în oală* (48, 26—27). **După ce că** *răsare, cam pe timpul ăsta în iunie, îl plivește* (136, 9). *Punem rînd și... pînă grăpăm locul,* **după ce că**-*l lăsăm vro săptămîni, două săptămîni, sau trei săptămîni de zile, patru maxim, îl prășim* (179, 9—11).

DUPĂ CĂ : *Hăilanți ai mei plecară, mai de noapte, eu plecai mai tîrziu,* **după că** *obîrșii* [= terminai] *treburle căsii* (18, 5—6). **După că** *le spălăm* [rufele], *punem apă fierbinte-așa că să se coacă* (138, 13—14). **După că**-*i pune șina, o pune la car, o duce la țigan și-o strînge roata* (150, 9—10).

III. RAPORTUL DE SIMULTANEITATE

1. Acțiunea din temporală este durativă

CÎND : **Cînd** *lupul urca în sus, vînătorul îl împușca* (44, 4—5). *Porcul... la-nceput,* **cînd** *îi micutel îi mai dăm lapte-i mai dăm urzici* (190, 15). **Cînd** *venea timpul nunții se pregătea pentru nuntă* (416, 2).

PÎNĂ CÎND : *În urmă stă vro trei patru zile, cinci* **pînă cînd** *se usucă pielea* (257, 8—9). *Și... după prășit, îl lăsăm acolo* **pînă cînd** *se face el cam atîta* (47, 11—12). *Facem un cuțit mare așă, de lemn, să-i dăm bătaie acolo* **pînă cînd** *cură pozdărle alea de pe ea* (209, 2—4).

CÎT : *Am mers* **cît** *am mers pe șoseaua aia* (199, 8). *Mai fierbe iar* **cît** *mai fierbe un ceas sau o jumătă-de oră* (293, 10—11). *Luptam mult* [cu cînepa] *de-o pisam la piuă o dărăceam* **cît** *era căldură* (325, 12—13).

PÎNĂ : *Era unul Avram, îl țiu minte* **pîn**-*oi muri* (10, 10—11).

CE : *L-a tîrît* [Toma pe soțul meu] **ce** *l-a tîrît, au sărit oamenii* (56, 11).

2. Acțiunile din regentă și subordonată sînt momentane

CÎND : *Eu așa am rămas cu grebla-n sus,* **cînd** *am văzut trei lupi... după ele* (155, 26—27). **Cînd** *să ies afară, auzii că mă chemară fetele* (112, 21). **Cînd** *a zis... a ieșit* [din tufă] *și puișorul* [de căprioară] (218, 16).

Temporalele sînt în graiurile oltenești cele mai frecvente subordonate și nu doar dintre cele circumstanțiale. În textele analizate de noi, temporalele reprezintă aproape 30% din numărul subordonatelor întîlnite, ceea ce înseamnă ceva mai puțin decît dublul procentului propozițiilor finale, următoarea subordonată în ordinea frecvenței [7]. Explicația se găsește, în parte, în faptul că peste două treimi din textele analizate de noi reprezintă descrierea unor acțiuni ce se desfășoară în timp, etapele succesive ale unor procese tehnice sau ale unor obiceiuri, ceea ce face necesară organizarea și în plan temporal a celor de comunicat.

Ceva mai puțin de 50% din temporalele aflate de noi exprimă un raport de posterioritate, urmînd, ca frecvență, cele care exprimă simultaneitatea și anterioritatea. Explicația că raportul de posterioritate e cel mai des întîlnit se află în natura textelor.

Aproape jumătate din totalul subordonatelor temporale întîlnite sînt introduse prin *cînd* și mai mult de un sfert din numărul lor prin *după ce*. Urmează, în ordine descrescîndă ca frecvență, *pînă* și *pînă cînd*.

În majoritatea cazurilor, *cînd* introduce temporale a căror acțiune este simultană cu cea din regentă, mai ales momentane, dar și numeroase temporale cu acțiune durativă. Deși nu exprimă prea clar raportul de posterioritate, *cînd* este folosit adesea în acest scop, fiind, alături de *după ce*, și nu prea departe de acesta ca frecvență, element relațional de bază în marcarea acestui raport.

Dacă temporal, cu sensul „după ce", apare mai frecvent decît *cum*, care este folosit în situații în care limba literară preferă pe *imediat ce* sau *îndată ce*. *Cît* temporal apare și el rar și numai cu sensul „cîtă vreme, cît timp".

[7] În textele dialectale analizate de Magdalena Vulpe *(op. cit.)*, narative în exclusivitate, temporalele (17,5%) ocupă abia locul al treilea, ca frecvență, după completive directe și cauzale.

Pînă, pînă cînd şi de puţine ori *cînd* sînt folosite la realizarea raportului de anterioritate. Primele două apar de cîteva ori pentru a introduce temporale a căror acţiune este durativă.

Interesante sînt locuţiunile conjuncţionale *după ce că* şi *după că*, ambele avînd sensul „după ce". *După ce că* introduce în limba literară contemporană subordonate cumulative. Mioara Avram este de părere că această locuţiune apare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe baza locuţiunii conjuncţionale *după ce* şi că nu introduce subordonate temporale [8]. Cînd a făcut aceste observaţii, M. Avram n-a avut în vedere situaţia din vorbirea populară. Atît pe *după ce că* cît şi pe *după că* le-am întîlnit numai de 5—6 ori cu valoare temporală, dar în mai multe localităţi.

Locuţiunea *după că* „după ce", atestată din secolul al XVI-lea, începînd cu secolul următor nu mai este găsită de M. Avram [9] în textele cercetate. Această locuţiune, neîntîlnită de I. Gheţie [10] în textele dialectale publicate de E. Petrovici, s-a născut prin substituţia pronumelui relativ *ce*, din locuţiunea conjuncţională *după ce*, prin *că*, sensul locuţiunii rezultate fiind acelaşi.

Faţă de numărul mare de elemente conjuncţionale cu care se introduc temporalele în limba literară, în graiurile olteneşti acestea sînt mult mai puţine. Spre deosebire de limba literară, unde mai multe elemente relaţionale sînt folosite cu o frecvenţă apropiată în realizarea fiecărui raport temporal, în graiurile populare una sau două conjuncţii realizează în marea majoritate a cazurilor cîte un raport temporal: *pînă* pentru raportul de anterioritate, *după ce* şi *cînd* pentru cel de posterioritate şi *cînd* pentru raportul de simultaneitate. Niciodată nu am întîlnit locuţiunile conjuncţionale *înainte (ca...) să, (de) îndată ce, imediat ce, o dată ce, pe dată ce, în timp ce, în vreme ce, cîtă vreme, cît timp, (ori) de cîte ori, pe măsură ce*, toate exprimînd mult mai clar cîte un anumit raport temporal sau nuanţe ale acestora. *Cînd*, folosit abuziv în textele cercetate pentru a introduce temporale, are, în multe cazuri, o valoare insuficient de clară în exprimarea raportului temporal.

PROPOZIŢIA FINALĂ

SĂ: *Pùn oamenii la mas-apăi...* **să** *bea*, **să** *mănînce*, **să** *petreacă* (56—57). *Cînd m-am dus la el acolo, mi-a scos două viguri, aşa, de dimie,* **să** *le croiesc* (249, 17—18). *Mă dusei păn-la primărie* **să** *vedem cu... ăştia, cu buletinle, că venea* **să** *ne şchimbe buletinle* (378, 5—6).

CA SĂ (CA ... SĂ): *Băgam un fier sau un lemn colo sus* **ca să**-i *fac gaură*, **ca să** *pot să-l ridic* (21, 7—8). *După ce facem claia, punem nişte povasniţe* [= crengi] *pe ea* **ca să** *n-o ia vîntul* (161, 24). *Îi tăiem vîrful,* **ca să** *nu cadă jos* (393, 22). *O jucăm bine frumos* [pe lîngă viţa de vie] **ca** *pămîntul* **să** *fie-ndesat* (384, 23—24).

[8] Vezi Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 204.

[9] Cf. Mioara Avram, *op. cit.*, p. 43 şi urm.

[10] Vezi I. Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, în FD, III, 1961, p. 151—176.

DE : *Şi-o lăsăm* [pîinea] **de** *se răceşte niţel, că dac-o tăiem caldă să-ncrudează la miez* (44, 22—23). *Du-te* **de** *du ăsta la tine — că el avea un bou şi eu un bou* (155, 21—22). *Mă ţiu după fată* **de** *i-am dat mîncare, după băiat* **de** *l-am îmbrăcat* (344, 8—9).

CĂ SĂ : *Nu făcui nimica că veniră* **că să** *viu încoace* (32, 16—17). *O băgăm la baltă* [cînepa], *o ţinem acolo şapte, opt zile* **că să** *se-nmoaie ea,* **că să** *putem s-o batem* (208, 21—22). *Noi ne luptam* **că să-l** *îmbrăcăm şi el a strigat la noi* (371, 8—9).

PENTRU CA SĂ : *Mă dusei cu domnul inginer la alimentară să ne lom alimente,* **pentru ca** *s-avem săptămîna vitoare, de mîne încolo* (5, 13—14).

Propoziţiile finale urmează ca frecvenţă după temporale între toate tipurile de subordonate, deşi ele reprezintă doar ceva mai mult de jumătate din numărul temporalelor. Explicaţia frecvenţei totuşi mari a finalelor se află şi ea în natura textelor cercetate. Vorbitorii prezentînd obiceiuri, întîmplări, procese de muncă pe care presupun că ascultătorul nu le cunoaşte simt nevoia de a preciza scopul acţiunilor respective. Ca şi în cazul temporalelor, aceste compliniri s-ar putea exprima cu ajutorul complementelor respective, cărora însă fraza populară le preferă construcţiile verbale.

Din totalul subordonatelor finale întîlnite, mai mult de jumătate sînt introduse prin conjuncţia *să,* situaţie răspîndită în vorbirea populară şi familiară [11]. Aceasta este conjuncţia subordonatoare finală-tip, folosită de toţi informatorii. Urmează ca frecvenţă *ca să. De* este a treia conjuncţie finală, în ordinea frecvenţei, în textele cercetate (introduce cam 1/8 din totalul finalelor întîlnite), fiind şi ea folosită în vorbirea populară şi familiară [12]. În cazul conjuncţiei *că să* (întîlnită de peste 10 ori), avem o substituire a lui *ca* prin *că, că să,* cu valoarea lui *ca să* final, fiind atestată din secolul al XVI-lea, în epoca modernă ea mai apărînd în vorbirea populară [13]. Locuţiunea conjuncţională finală *pentru ca să* am găsit-o o singură dată [14].

Deoarece *ca să* şi *pentru ca să* exprimă mai precis decît *să* raportul de scop, în limba literară există tendinţa de a-l înlocui tot mai mult [15]. În graiurile oltenești această tendinţă nu a ajuns prea departe, *pentru ca să* apărînd foarte rar, iar *ca să* avînd o frecvenţă mult mai mică decît *să.*

PROPOZIŢIA CAUZALĂ

CĂ : *Îmblam la oi,* **că**... *n-aveam copii atunci* (141, 20). *Nu puteam nici acolo, spun drept că nu puteam* **că** *eram slab* (303, 23). *Şi-l mestecam* [mălaiul] *cu mestecăul,* **că** *nu puteam cu mîna,* **că** *e fierbinte* (323, 9—10).

PENTRU CĂ : *Şi-i pui moaşei bani acolo-n scaldă* **pentru că** *a văzut de lăuză* (45, 3—4). *Şi, dacă creştea cloţe cu pui, trebuia să-i dea*

[11] Vezi *Gramatica...*, p. 304.
[12] Vezi *Gramatica...*, p. 304.
[13] Vezi Mioara Avram, *op. cit.*, p. 106, 107.
[14] Textul în care apare această locuţiune conjuncţională este înregistrat de la un bărbat în vîrstă de 72 de ani, absolvent a 3 clase, angajat sezonier la o exploatare forestieră.
[15] Vezi *Gramatica...*, p. 304.

atîți pui **pentru că** *stă acolo* (208, 8—9). *Cu setca* [prind pește] *pescarii colectivului*, **pentru că** *Dunărea acum este, cum să spun, arendată de colectiv pe porțiuni așa* (281, 18—19).

FIINDCĂ: *Mustața se pune drept în jos*, **fincă** *ea nu are mult lemn, bățul nu-i atît de mare* (73, 24—25). *Cînd a-mbătrînit, dup-un an, doi de zile, nu mai putem pune nimica* [prin vița de vie] **fiinc**-*o-năbușește* (385, 1—2).

DACĂ: *Eu*, **dacă** *sînt* [bolnavă] *de nu poci... a plecat fata după buruieni de porci* (112, 14—15). *El are un scaun; și* **dacă** *are scaunul ăla, pune căpățîna acolo și bate pe scaunul ala* (276, 12—13).

DIN CAUZĂ CĂ: *Dar în cele mai rare cazuri era cînd îl culegeai* [porumbul] *crud*, **din cauză că** *nu se cocea* (52, 2—3).

CUM: *Venea, și avea desag la spate, și* **cum** *era vineri lucrul ăsta s-aducea de post* (375, 11—12).

DE CE: *L-o lăsat* [lupul pe miel] **dî ce**-*am chiotit* (142, 18).

În textele analizate de noi, cauzalele urmează ca frecvență după temporale, finale și completive directe.

În graiurile oltenești, ca de altfel în vorbirea populară în general, conjuncția *că* introduce aproape toate cauzalele întîlnite. Celelalte elemente relaționale, pentru care am dat exemple, le-am întîlnit cîte o dată sau de două ori (cu excepția lui *pentru că* aflat de opt ori). Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale *deoarece, întrucît, de vreme ce, din moment ce*, care introduc frecvent subordonate cauzale în limba literară, nu sînt întîlnite în vorbirea populară.

PROPOZIȚIA CONDIȚIONALĂ

DACĂ: **Dacă** *n-avea ziar punea o cîrpă curată* (63, 23—24). **Dacă** *era noroi, nu trecea armăsariul*, **dacă** *nu era, trecea peste mormînt* (116, 5—6). *Hai după mine, zic*, **dacă** *vă e frică* (199, 7).

JUXTAPUNERE: *De optsprezece ani îmi fac turtă și mănînc: o fac bună, mănînc bună, o fac ra, o mănînc ra* (103, 14—15). *Măi femeie, nu mergi, te-mpușc* (199, 16). *Le strîng într-un hîrdău. Nu avem hîrdău, luăm o tîrnă din aea cu urechi* (289, 16—17).

DE: **De** *fac pîne dimineața, bag seara aluatul or drojde* (223, 8). **Di** *area* [=era] *iarna... se ducea cu săniile, dac-area vara, cu căruță* (230, 9—10).

CÎND: *Da* **cînd** *îi* [=locuiește] *mai departe, se ducea luni, cu calea mare* (39, 26). **Cînd** *avem nevoie de ele, nu le fierbem toate-odată* (190, 23—24). **Cînd** *îs fără el* [=fără copilul mic], *mă duc mai slobod așa* (210, 2—3).

NUMAI SĂ: *Gogoși mărunte-așa se fac... pe mătură sau pe tufe de coceni, pe frunză de malin, pe frunză de nuc, pe frunză de ulm, indiferent pe orce frunză*, **numai să** *n-aibă mărăcini să le-nțape* (288, 16—19).

Ca și în cazul subordonatelor cauzale, unde peste 9/10 din numărul celor întîlnite erau introduse prin *că*, propozițiile condiționale sînt introduse în aceeași proporție de conjuncția *dacă*, celelalte mijloace de realizare a raportului respectiv *(juxtapunarea, de, cînd, numai să)* apărînd foarte rar.

PROPOZIȚIA MODALĂ

1. PROPOZIȚIA MODALĂ PROPRIU-ZISĂ

CUM: *Treieră* **cum** *era obiceiul nainte: cu boi, cu cai, cu arie* (30, 22—23). *Așa-i făcea gluga asta în cap,* **cum** *v-arătai* (52, 23—24). *Săpam pe șaizeci, cinzeci* [de centimetri adîncime], *fiecare* **cum** *se pricepea* (111, 3—4).

DUPĂ CUM: *Altă lume mai face* [= cultivă] *și ardei, vezi,* **după cum** *îi pămîntul în grădini* (151, 22—23). *O-ntind* [= pielea] *cu zece, cinșpe nuiele,* **după cum** *e de mare* (257, 7—8). *La noi se tund oile în mai, după climă,* **după cum** ... *e timpul* (350, 13).

CÎT: *Îl scobeam înăuntru* **cît** *trebuia el de scobit* (21, 14—15). *Pun sare* **cît** *cred eu că trebuie să fie sărată* (162, 12). *Dacă-i pămîntul bun, îl săpi, îl faci* **cît** *se poate de mărunt* (208, 16—17).

DE CUM: *Venea oamenii și luau cît aveau, o vadră, două, trei, care* **de cum** [= după cum] *avea oi* (151, 12—13). *Au luat... care-o dată, de două ori,* **de cum** [=după cum] *o fost casa departe de ... magazie* (390, 21—22).

FĂRĂ SĂ: *Și pe urmă se-ngrijește* vara, **fără să** *te-atingi de mușuroiul âla* (86, 10). *O lași* [=pielea] **fără să** *pui ceva* [pe ea] (257, 12—13).

FĂRĂ CA SĂ: *Și eu mă duc* **fără ca să** *știu* (267, 14—15).

2. PROPOZIȚIA MODALĂ COMPARATIVĂ

CUM: [Pîinea] *noi n-o făceam cu drojdie,* **cum** *fac acuma* (17, 9). *Și se făcea* [săpunul] *de... se face și-acu,* **cum** *este oala asta de albu și tare și bun* (326, 5—6).

CA CUM: *Și-atunci fierbe mai iute* **ca cum** *fierbe cînd îl puni cu apă* (187, 17—18). *Am făcut și ieri* **ca cum** *făcui și astăzi* (324, 10).

CA CÎND: *Dacă era om și murea cu nevastă, intra ca omul,* **ca cînd** *intră zdravăn viu acuma* (116, 16—17). *L-a tras înapoi* **ca cînd** *tragi o frînghie* (227, 7). *Luăm pămînt, îl udăm pămîntul, îl jucăm cu picerile* **ca cînd** *joci la o nuntă beat, așa jucăm* (386, 14—15).

CÎT: *Și aram ceva mai la suprafață, primăvara, nu atîta de adînc* **cît** *îl arasem toamna* (51, 11—12).

DECÎT: **Decît** *să-mi omoare băiatul, mai bine să mă omoare pe mine, că... sînt mai bătrîn* (24, 5—6).

CA CÎT: *Și-o dus-o* **ca cît** *îi de ici... cam la casa aia, mai mult* (184, 23—24).

3. PROPOZIȚIA MODALĂ COMPARATIVĂ CONDIȚIONALĂ

PARCĂ: *Făcea o larmă de gîndeai că-i trîmbița,* **parcă** *pleca regimentul doi dorobanți* (43, 7—8). *Da ce-o fi fost c-a plesnit* [osul], *mînca-v-aș sufletul,* **parcă** *spargi o tiugă* (111—112).

CA CUM : *Așa* [mergînd la vînătoare] *mă distram de-o sută de ori mai bine* **ca... cum** *te-ai fi dus la un cinema sau la o nuntă sau la altă petrecere* (43, 4—5).

CA CÎND : *Din joc saltă uite așa,* **ca cînd** *ai sălta un lemn, din picioare* (299, 9—10).

4. PROPOZIȚIA MODALĂ DE MĂSURĂ PROGRESIVĂ

DE CE : *Și-așa că mai departe,* **de cè** *crește* [porcul], *de ce-i dăm și lui haraně* (185, 16—17).

DIN CE : *Mestecăm bine, bine, bine* [aluatul] *și* **din ce** *mestecăm, mai adăugăm și cîte un pic de undelemn* (175, 3—5).

Dintre propozițiile modale marea majoritate o formează modalele propriu-zise, cele comparative condiționale sau de măsură progresivă apărînd foarte rar.

Cele mai multe propoziții modale se introduc în graiurile oltenești prin *cum, după cum* și *cît,* situația fiind asemănătoare cu cea din limba literară, care folosește însă frecvent și pe *precum,* neîntîlnit în textele cercetate de noi. Locuțiunile conjuncționale *ca cum* și *ca cînd* introduc în graiurile oltenești propoziții modale comparative și modale comparative condiționale, situație întîlnită și în limba mai veche și în cea populară [16].

PROPOZIȚIA CONSECUTIVĂ

DE : *Și-i pui sodă* [săpunului] *pănă cînd îl fierbi așa bine,* **de** *dă leșia prin el* (104—105). *Cînd crește* [aluatul] **de** *se face,* **de** *se umple postava, atunci o coc în cuptor* (223, 18—19). *Cînd viu acasă, nevastă-mea era cu-n foc la țest de,* **de-ți** *lua ochii* (405, 18—19).

CA SĂ, SĂ : *Avem un băț de lemn așa, făcut și el...* **ca să-i** *zică mestecău,* **să** *poată să mestece mămăliga* (263, 22—23).

CĂ : *Punem* [cînepa] *de se usucă și-o meliță̆m așa cu mîna,* **că** *se face fuior ea, după ce se meliță* (87, 10—11).

AȘA CĂ : *Dacă nu găsesc batista, nu le dă mireasa;* **așa că** *ei, nuntașii-s puși toți în gardă să găsească batista* (186, 20—21).

AȘA ÎNCÎT : *Pui puțină apă, nu multă, să se...* **așa încît** *s-ar muia aia uscată* (336, 1—2).

JUXTAPUNERE : *Se făcuse morți așa, era, știi cum, mort lîngă mort* (199, 1—2).

Cele mai multe consecutive întîlnite de noi în textele oltenești sînt introduse prin conjuncția *de.* Celelalte elemente conjuncționale întîlnite apar cîte o singură dată, ceea ce nu înseamnă că ele nu vor mai fi întrebuințate pentru realizarea acestui raport. Pe *încît,* cel mai folosit element de relație care introduce consecutive în limba literară, nu l-am aflat decît o singură dată, și atunci în locuțiunea *așa încît.*

---

[16] Vezi *Gramatica...,* p. 312.

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE LOC

UNDE: **Une** *n-a răsărit mai punem, mai prepunem* (47, 8). *Moștenirea o am de la moșii mei strămoși aicia* **une** *stau* (229—230). *Iar se ducea* **unde** *credea ei așa, iară* (365, 13).

DE UNDE: *Și p-ormă începea iar* **de une**-*a început cu ciontatul, cu retezatul* (4, 24—25). *La mort acasă,* **de-unde** *a plecat mortul, se-ntoarce toată lumea la mort și mănîncă* (131, 11—12). [Tutunul] *îl culegem de-acolo de la...* **de unde** *este el răsădit* (287, 2—3).

PE UNDE: *Am auzit de la bătrîni că pe Doț,* **pe une** *lucrăm noi, ar fi fost acolo oameni bătrîni* (208, 5—6).

DE PE UNDE: *S-aduce piatră de une, du pă rîuri sau du pă, du pîn munți,* **du pă une** *găsim* (13, 17—18).

Propozițiile circumstanțiale de loc, destul de puține, sînt introduse prin *unde* și, cîteva, prin locuțiuni conjuncționale formate cu acest adverb. Ca și în limba literară, complementul circumstanțial de loc apare mult mai frecvent decît propoziția subordonată corespunzătoare [17].

PROPOZIȚIA CONCESIVĂ

DE: *Ieșeam dintr-o pădure — și* **d**-*aveam numa nouă ani atuncea eu — cu vro cinci părechi de vite, călare pe un cal* (320, 8—10). *Eu știam și* **de** *m-aveam... o iubeam, crescusem... dormisem cu ea de mic, cu sora lu tata, dar totuși aveam cuvîntul și trebuia să mi-l țiu* (321, 17—19).

DEȘI: *El, lupul,* **deși** *era bine ascuns, însă atuncea cînd auzea gălăgie se scula de-acolo și pleca* (44, 3—4).

DEȘI CĂ: *Îl prășim cu sapele la noi* [porumbul], **deși că** *chinuie ei cu rariță, da la noi nu merge* (47, 10—11).

CĂ: *Iote mie cînd m-am măritat eu (mă iertați că mă las cu capul gol,* **că**-*s bătrînă) mi-a cusut o cîrpă de-ălea de lînă* (52, 19—21).

FĂRĂ CA SĂ: *Vinu-a rămas dulce.* **Fără ca să** *bagi saricilat în el, că dacă bagi saricilat, se acrește pe la Sfîntul Iohan încolo* (174, 24—25).

CHIAR DACĂ: *S-a tras apa,* **chiar dacă** *s-a tras n-a mai rămîns nimic decît pămînt ș-atît tot* (429, 7—8).

Exemplele date mai sus cuprind toate propozițiile concesive întîlnite de noi în textele oltenești analizate, ceea ce arată că aceste propoziții sînt foarte rar folosite. Acesta este și motivul pentru care, spre deosebire de celelalte subordonate, nu găsim un element de relație frecvent folosit pentru realizarea raportului respectiv. Pe *deși*, conjuncția concesivă cea mai frecvent folosită de limba literară, am întîlnit-o o singură dată, la un vorbitor care folosește și pe *pentru că* spre a introduce subordonate cauzale [18].

---

[17] Lucru ce se poate constata ușor analizînd diferite texte literare și dialectale. La aceeași lungime de text literar sau dialectal, întîlnim mult mai multe complemente circumstanțiale de loc decît propoziții circumstanțiale de loc.

[18] Informatorul a lucrat mai mulți ani ca muncitor necalificat la Rîmnicu Vîlcea, unde are stabiliți trei copii.

PROPOZIȚIA INSTRUMENTALĂ. LOC

CU CE: [Grîul] *îl treierăm cu, fiecare cu ce are, cu vacă, cu bou* (204, 2). *Și săpăm întîi cu săpătoarea, cu tîrnăcop, cu ce se o nimerește acolo* (222, 6—7). [Via] *după ce am legat-o cu vită sau cu rafie, cu ce o legăm, o luăm pe urmă la săpat al doile* (313, 19—20).

Celelalte două subordonate instrumentale întîlnite se introduc tot prin *cu ce*. Și aceste propoziții subordonate apar mult mai rar decît complementul circumstanțial corespunzător[19] și, în toate cazurile, coordonate cu acestea.

PE UNDE: *Am umblat de la Dobrîni că pe Dol, pe unde lucram noi, ar fi fost acolo oamenii bătrîni* (208, 5—6).

DE UNDE: *S-adună* **PROPOZIȚIA SOCIATIVĂ** *din pă rîuri sau din pă, din păi multi, din pă une găsim* (15, 17—18).

CU CINE: *Și pe urmă, [la urmă,] vénea și o greblă sau cu ce putea, să strîngă grîul de-acolo de pe arie* (31, 2 +3). *Și dămîne pînă toamna, pînă iarna, cînd se duce cu vitele acolo, cu oile sau cu vaci, cu cai, cu ce are* (146, 10—11).[19]

CU CINE: *Nașul, dacă avea plăcere să mai petreacă* **cu cine** *mergeau acolo... mai petrecea și-acolo* (419, 12—14).

Propozițiile subordonate sociative, ca și în limba literară, apar foarte rar, cele trei exemple date fiind singurele întîlnite de noi.

DE: *Leșeam dintr-o pădure — și* **de**-*aveam mama noua ani atuncea eu — cu vro cinci părechi de vite, eșteam pe un cal* (230, 8—10). *Da știam și* **de** *m-aveam... o înbe*[illegible]

PROPOZIȚIA CUMULATIVĂ

DUPĂ CE: [Porumbii,] *vulpinile de porumbi, [vîrzările],* **după ce** *nu-s atîția* (142, 24).

Acesta este singurul subordonată cumulativă întîlnită în textele cercetate, indiciu că și acest fel de subordonată, ca și cea concesivă, instrumentală și sociativă, apar rar în vorbirea populară.

Nu am întîlnit în textele cercetate propoziții circumstanțiale de negație, opoziționale și de excepție.

★

Ca în orice comunicare orală, în textele dialectale oltenești cercetate de noi, texte aparținînd aspectului vorbit și popular al limbii române, vorbitorii apelează uneori la dialog. Alteori în cadrul comunicării se fac diverse asociații, se revine asupra unor lucruri care vorbitorului i se par că n-au fost înțelese de ascultător.

În graiurile oltenești, ca de altfel în limba populară vorbită în general, apar numeroase propoziții incidentale, de cele mai multe ori vorbitorii încercînd să aducă prin ele anumite explicații, anumite completări, să solicite atenția sau înțelegerea ascultătorilor.

Vorbitorii, înregistrați la magnetofon, cărora li s-a cerut să povestească ceva în grai local și eventual li s-a explicat de ce, justifică prin unele propoziții incidentale, ca cele din frazele de mai jos, folosirea unor anumite cuvinte specifice graiului local: *Te duceai la pădure, făceai baraca*

[19] Vezi *Gramatica...*, p. 256.

acolo, **c-așa i se zicea**, *baracă* (4, 21). *Îl tăiem și noi* [porcul] *în ziua de ajun*, **c-așa se zice la noi**, *în ziua de ajun* (258, 21—22). *Întindem rufele pe sîrmă, pe culme*, **cum îi zicem noi** (138, 16—17). *După ce arăm, semănăm, de-aci băgăm grapele*, **cum se spune pe vorbă românească**, *și pe urmă tragem cu o grapă de lemn* (393, 17—19). *După ce lo torceam* [cînepa], *o dam pe rîșchitori, făceam jurebii*, **așa se zice la noi la țară**, *jurebii* (325, 15—16). *Avem aluat de turtiți*, **așa-i zicem noi** (335, 22). *Făcea un fel de colac*, **îi zicea** *stolnic* (406, 5—6).

În primele patru exemple de mai sus, propozițiile incidentale sînt ca formă subordonate, iar ca sens explicative. Ele depind de un verb de declarație neexprimat *(a zice, a spune)*, față de care primele două propoziții ar putea fi interpretate ca subordonate cauzale, iar următoarele două ca modale. Este sigur că asemenea propoziții incidente, ca cele din exemplele date, ar fi lipsit dacă vorbitorul ar fi povestit cele înregistrate unui consătean și nu cuiva străin de localitate, deci presupus necunoscător al graiului local, motiv pentru care nu am reținut asemenea propoziții printre subordonate[20].

★

Sintetizînd observațiile de mai sus putem desprinde cîteva constatări privind subordonarea în fraza graiurilor oltenești.

Deși nu am întocmit o statistică riguroasă a frecvenței subordonatelor, putem afirma cu certitudine că subordonatele necircumstanțiale (cca 30%) apar mult mai rar decît cele circumstanțiale. Aproape jumătate din subordonatele necircumstanțiale sînt completive directe. Confirmînd rezultatele la care a ajuns I. Gheție[21], ordinea subordonatelor circumstanțiale după frecvență este aceeași la primele subordonate, și anume: temporale, finale, cauzale, condiționale, modale[22]. Temporalele au frecvența cea mai mare dintre toate tipurile de subordonate (în medie din fiecare șapte subordonate două sînt temporale).

Pentru realizarea raportului de subordonare, graiurile oltenești folosesc în general aceleași elemente conjuncționale ca și limba literară, deosebirile constatate fiind semnalate în observațiile făcute după exemplele date pentru fiecare fel de subordonată. În cazul subordonatelor cu frecvență mare, majoritatea lor (adesea 80—90% din ele) se introduc prin una, două sau cel mult trei elemente conjuncționale: temporalele prin *cînd* și *după ce*, finalele prin *să* și *ca să*, completivele directe prin *să*, *că* și *ce*, cauzalele prin *că*, atributivele prin *care* și *de*, condiționalele prin *dacă*, modalele prin *cum* și *cît*, consecutivele prin *de*. Cu excepția cauzalelor și consecutivelor și în limba literară elementele conjuncționale de mai sus introduc frecvent subordonatele respective, dar între ele și toate celelalte elemente relaționale prin care fiecare subordonată se poate introduce raportul de frecvență este mult mai apropiat.

---

[20] Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 251, 252, nu consideră subordonate asemenea propoziții, deoarece ele nu complinesc propriu-zis un functor al propoziției regente, punct de vedere la care ne raliem.

[21] Vezi I. Gheție, *op. cit.*, p. 153—176.

[22] În textele dialectale analizate de Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 259—266, primele cinci subordonate circumstanțiale, ca frecvență, sînt aceleași, dar în altă ordine: cauzale, temporale, finale, condiționale și modale.

Faptul că fiecare subordonată este introdusă într-un procent foarte mare de unul, două sau trei elemente conjuncționale restrînge folosirea celorlalte mijloace de introducere a subordonatelor.

Față de limba literară care recurge deseori la locuțiuni conjuncționale cu ajutorul cărora raportul de subordonare sau conținutul complinirii de subordonată este de multe ori mai clar exprimat, fraza dialectală preferă conjuncțiile simple.

Sîntem convinși că unele subordonate din fraza graiurilor oltenești sînt introduse și prin alte elemente conjuncționale decît cele pe care le-am aflat noi, dar în mod cert acestea nu au o frecvență prea mare.

RÉSUMÉ

S'étayant d'une bonne partie des matériaux offerts par les textes dialectaux olténiens (*Texte dialectale. Oltenia*, publiés, sous la direction de Boris Cazacu, par Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu et Magdalena Vulpe, Bucarest, 1967), l'auteur étudie la manière dont se réalise le rapport de subordination dans la phrase des parlers olténiens et compare la réalité étudiée avec la langue littéraire.

Il constate que les subordonnées non circonstancielles (à peu près 30 pour cent) sont beaucoup moins fréquentes que les circonstancielles. Les complétives directes représentent presque la moitié de la totalité des subordonnées non circonstancielles, mais les plus fréquentes de toutes les subordonnées sont les temporelles (presque 30 pour cent).

Les parlers olténiens utilisent en général les mêmes éléments conjonctifs que la langue littéraire pour marquer la subordination, mais chaque type de subordonnée des parlers étudiés préfère un, deux ou trois éléments conjonctifs à l'aide desquels sont introduites la majorité des subordonnées respectives. Ainsi, dans la majorité des cas, les temporelles sont introduites par *cînd* et *după ce*, les finales par *să* et *ca să*, les complétives directes par *să*, *că* et *ce*, les causales par *că*, les propositions adjectives par *care* et *de*, les conditionnelles par *dacă*, les modales par *cum* et *cît*, les consécutives par *de*. A l'exception des causales et des consécutives, ces éléments conjonctifs introduisent fréquemment dans la langue littéraire aussi les subordonnées respectives, mais entre eux et les autres éléments relationnels qui peuvent introduire chaque subordonnée le rapport de fréquence est plus proche.

Par rapport à la langue littéraire, qui recourt souvent à des locutions conjonctives qui expriment, le plus souvent, le rapport de subordination d'une manière plus claire, la phrase dialectale préfère les conjonctions simples.

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

DE L'ORIGINE DES FORMES DU FUTUR EN ALBANAIS

PAR

SHABAN DEMIRAJ
(Tirana)

1. La formation du futur en albanais, ainsi que dans les autres langues balkaniques, a attiré, comme on le sait, l'attention de plusieurs linguistes qui se sont occupés des phénomènes linguistiques dits balkaniques. Leur attention s'est concentrée surtout sur le type du futur formé à l'aide du verbe « vouloir ». Ce type de futur étant commun aux langues balkaniques, les linguistes ont tâché de trouver une explication à son origine. Mais, à mon avis, les explications données jusqu'à présent sur ce sujet ne sont pas basées sur une analyse exhaustive de ce phénomène dans chacune des langues intéressées. Et il va sans dire que sans une telle analyse il est impossible de parvenir à une synthèse sûre ou, au moins, vraisemblable [1].

C'est pour cela que je me suis proposé de m'occuper dans cet article de l'origine des formes du futur en albanais. Naturellement, je ne prétends pas avoir épuisé la question. Mon intention est tout simplement de frayer le chemin aux discussions tendant à éclaircir le plus possible un de ces phénomènes dits balkaniques.

2. C'est un fait bien connu que l'albanais, pour exprimer le sens du futur, emploie généralement deux types de formes analytiques : le type formé avec la particule *do* (de « vouloir ») suivie du subjonctif présent, muni ou non de la particule *të* (*do të bëj*, *do bëj*) et le type formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir*. Le deuxième type connaît trois formations : 1) *kam* (« j'ai ») + l'infinitif du type *me ba* (*kam me ba*) ; 2) *kam* + la forme impersonnelle du type *për të bërë* à valeur d'infinitif (*kam për të bërë*) ; 3) *kam* + le subjonctif présent (*kam të bëj*).

En s'appuyant sur l'œuvre de Buzuku, M. La Piana (*Studi linguistici albanesi* I, 1939, p. 150), et après lui K. Cipo (*Gramatika shqipe*, Tirana, 1949, p. 116), I. Ajeti (*Un bref aperçu sur le développement du futur en albanais* dans « Jeta e Re », Prishtine, 2, 1954, p. 122) et M. Domi (*Morphologie historique de l'albanais*, manuel polygraphié,

[1] Cette remarque est valable également pour tous les autres phénomènes linguistiques dits balkaniques, qui doivent être préalablement soumis à une analyse approfondie dans chacune des langues balkaniques.

Tirana, 1961, p. 70) ont admis que dans une période plus ancienne l'albanais employait même le subjonctif présent avec la valeur du futur [2].

3. En ce qui concerne le type du futur formé à l'aide de la particule *do*, à côté de la forme *do të bëj* « je ferai », en albanais (surtout dans les parlers de l'Albanie méridionale) on emploie de même les formes du type : a) *do të bëja/do bëja* « je ferais » avec la valeur du futur dans le passé, respectivement du mode conditionnel [3] ; b) *do të kem bërë/do kem bërë* « j'aurai fait » usité principalement comme un modus praesumptivus pour exprimer une action ou un état probable du passé [4] et très rarement avec la valeur d'un futurum exactum [5] de certaines autres langues connues, comme les langues néo-latines de l'Ouest, l'allemand, l'anglais, etc. ; c) *do të kisha bërë / do kisha bërë* « j'aurais fait » avec la valeur du conditionnel parfait, respectivement d'un modus praesumptivus, pour exprimer une action ou un état qui peut avoir lieu avant un moment défini du passé.

Dans toutes ces formations, la particule *do*, qui doit son origine au verbe *dua* « vouloir » [6] au présent de l'indicatif, est désémantisée. Par conséquent, le futur du type *do të bëj*, qui a été employé jadis comme un futurum voluntatis, s'emploie à présent sans aucune nuance volitive.

4. L'opinion exprimée par certains linguistes dans le passé, que le type du futur formé à l'aide de la particule *do* ne s'emploie que dans le dialecte tosque, a dû son origine à la connaissance insuffisante des ma-

---

[2] Pour l'emploi du présent du subjonctif et de l'indicatif à valeur de futur en albanais v. mon article *A propos des formes du futur en albanais*, dans « Studime filologjike », Tirana, 3, 1970, p. 72–74.

[3] On doit tenir présent à l'esprit que l'identité formelle du futur dans le passé et du mode conditionnel doit son origine au fait que le dernier s'est produit à travers l'emploi du premier dans les propositions principales des phrases comprenant une subordonnée conditionnelle.

[4] Cette forme, avec cette valeur, est rencontrée également en certains parlers du guègue ; v. pour cela Gj. Shkurtaj, *Le parler de Kastrat*, « Studime filologjike », 2, 1967, p. 54.

[5] On doit retenir qu'en roumain également et en grec moderne le futurum exactum s'emploie plus fréquemment pour exprimer des actions probables du passé, c'est-à-dire à valeur de praesumptivus ; cf. *Gramatica limbii române*, I, 1963, p. 241 ; Maria Moser-Philtsou, *Lehrbuch der neugriechischen Sprache*, p. 97 ; l'auteur de ce dernier livre remarque qu'en grec moderne le sens de praesumptivus s'exprime aussi au moyen de la particule *á* suivie de l'aoriste de l'indicatif.

[6] Selon l'opinion la plus répandue, la particule *do* doit son origine à la forme de la 3e personne au singulier de l'indicatif présent. E. Çabej (*Introduction à l'histoire de la langue albanaise*, manuel polygraphié, p. 81) écrit qu' « elle peut être la forme abrégée de *dua*, mais elle peut être de même la forme de la 3e personne du singulier ». Je n'exclurais pas une autre possibilité, à savoir que la particule *do* tire son origine aussi de la 2e personne du singulier. Ne pouvant pas m'arrêter plus longuement sur cette question à présent, je veux faire remarquer seulement que du point de vue phonétique il est plus probable que la particule *do* tire son origine de la 3e ou de la 2e personne du singulier. Mais il faut se rappeler que dans l'œuvre de Buzuku la forme de la 3e personne du singulier est suivie régulièrement de l'infinitif du type *me ba* et jamais du subjonctif. En revanche, la forme de la Ire personne du singulier *duo* est suivie régulièrement du subjonctif présent. De même la forme de la 2e personne du singulier *do* dans cette œuvre est suivie plutôt du subjonctif présent, p. ex. A *do të banesh* shëndosh ? (p. XLV/bis). Aussi dans la *Doltrina Christiana* de Budi, la forme *duo* (Ire personne du singulier) est suivie plutôt du subjonctif présent, tandis que les formes des autres personnes sont suivies régulièrement de l'infinitif.

tériaux linguistiques de l'albanais parlé au-dedans et en dehors des frontières politiques de l'Etat albanais. Mais les matériaux dialectologiques recueillis et édités surtout pendant ces derniers 15—20 ans ont confirmé que ce type de futur, bien que dans une mesure plus limitée qu'en tosque, s'emploie aussi dans tous les parlers guègues, y compris ceux de l'extrême Nord[7]. De plus, comme on aura l'occasion de le faire ressortir ci-dessous (§8/3), on trouve une trace de ce type de futur même dans l'œuvre du Buzuku (1555). Ce type se rencontre de même dans les parlers des Arbëresh de Grèce, où il est le seul en usage, et d'Italie, où, comme on le sait, on emploie plus fréquemment le futur du type *kam të bëj*, qui correspond au roumain *am să fac*. Des traces du futur avec la particule *do* se retrouvent même dans les parlers de certains îlots albanais d'origine guègue, comme dans le parler du village Arbnesh près de Zara (v. I. Ajeti, *Istorijski razvitak*, p. 102) ainsi que dans celui de l'îlot albanais d'Istre (v. M. Bartoli, *Le reliquie del dialetto albanese dell'Istria*, dans « Studi Albanesi », I, 1931, p. 7—9; I. Ajeti, *Istarskoarbanaski*, p. 201).

5. Quant au type du futur formé avec l'auxiliaire *kam*, à côté des formes du type *kam me ba*, *kam për të bërë*, *kam të bëj* « je ferai », on emploie de même les formes du type *kisha me ba*, *kisha për të bërë*, *kisha të bëja* « je ferais », avec la valeur du futur dans le passé, respectivement du conditionnel présent.

Le futur du type *kam me ba* ne s'emploie que dans les parlers guègues, surtout en guègue septentrional. Il fait défaut aux parlers tosques et ceci à lier avec l'absence de l'infinitif du type *me ba* dans ces parlers.

Par contre, la forme du type *kam për të bërë*, à valeur de futur, est rencontrée dans les parlers de ces deux dialectes, bien que son usage en guègue septentrional soit plus limité en raison de la vitalité relativement plus grande du futur du type *kam me ba*. Le type *kam me ba* a perdu la nuance originaire d'obligation, alors que le type *kam për të*

---

[7] L'emploi du futur à l'aide de la particule *do* en guègue a été remarqué, entre autres, par N. Jokl, « Litteris », IV, n° 3, 1927, p. 209; M. La Piana, *Studi linguistici albanesi*, I, p. 151; M. Domi, *manuel cité*, p. 69; W. Cimochowski, *Le dialecte de Dushamut*, p. 113—114; I. Ajeti, *Istorijski razvitak gegijskog govora Arbanasa kod Zadra*, p. 102; id., *Istarsko-arbanski prevod price o izgubljenom sinu*, dans « Godišnjak », I, Balkanolski Institut, Sarajevo, 1957, p. 201; id., *Un bref aperçu sur le développement du futur en albanais*, « Jeta e Re », 2, 1954, p. 122 sq.; id., *Histoire de l'albanais*, Prishtine, 1969, p. 97; id., *Aperçu historique du parler albanais de Gjakove*, Prishtine, 1960, p. 46; M. Begolli, *Le parler de Rugove et quelques-unes de ses particularités*, dans « Përparimi », 5, 1968, p. 317; L. Mulaku, *Gover arbanasa bajgorske Šalje*, Prishtine, 1968, p. 215—216; E. Lafe, *Le parler de Nikaj-Mërtur*, dans « Studime filologjike », 3, 1964, p. 128; Gj. Shkurtaj, *Le parler de Kastrat*, dans « Studime filologjike », 2, 1967, p. 54; id., *Observations sur les parlers des Malessores du Bregmatje, de l'Île-de-Lesh et de l'Île-de-Shëngjin*, dans « Lissus », Tirana, 1967, p. 167; Q. Haxhihasani, *Observations linguistiques dans la contrée de Lure*, dans « BUShT, Série sciences sociales », 4, 1963, p. 131; B. Beci, *Glanes linguistiques à Mati*, dans « BUShT, SSS », 2, 1963, p. 224; id., *Le parler de Rec-e-Dardhe de la Dibra*, dans « Studime filologjike », 4, 1964, p. 158; J. Gjinari, *Observations sur le parler de la Malessie de Kruje*, dans « Studime filologjike », 4, 1964, p. 122; id., *Pour l'histoire des dialectes de l'albanais*, dans « Studime filologjike », 4, 1968, p. 134—5; M. Çeliku, *Remarques sur le parler de la contrée de Pegin*, dans « Studime filologjike », 4, 1965, p. 112; id., *Du groupement des parlers du guègue méridional et de quelques-uns de leurs traits*, dans « Studime filologjike », 3, 1968, p. 130.

bërë la conserve encore dans une certaine mesure et cela est à rattacher à son emploi relativement récent comme forme de futur [8].

Le futur du type *kam të bëj* qu'on rencontre principalement dans les parlers des Albanais (Arbëresh) d'Italie [9] doit être relativement ancien. Cette opinion est confirmée non seulement par son usage relativement fréquent dans l'œuvre de Matranga (1592), mais également par le figement de l'auxiliaire *kam*, dont la forme de la troisième personne du singulier (*ka*) s'emploie aussi pour les autres personnes (voir D. Camarda, *Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese*, p. 266, où *ka* est expliqué, à mon avis, d'une façon erronée de *kam të*). Tout de même, malgré son ancienneté relative, cette forme a conservé sporadiquement, dans une certaine mesure, sa nuance d'obligation [10].

Partant, aussi bien le type du futur formé à l'aide de la particule *do*, que celui formé avec l'auxiliaire *kam*, sont en usage dans les deux dialectes de l'albanais, mais en tosque et en guègue méridional prédomine le premier type, tandis qu'en guègue septentrional et dans les parlers des Albanais d'Italie, prédomine le second.

6. Le type du futur formé à l'aide de *vouloir* se retrouve également en d'autres langues balkaniques, comme le grec, le bulgare, le macédonien, le roumain et le serbo-croate (v. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 182 sq.; Weigand, *Bulgarische Grammatik*, p. 139; H. Lunt, *Grammar of the Macedonian literary language*, p. 82; M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jazik*, p. 362; *Gramatica limbii române*, I, 2e éd., 1963, p. 269 sq.).

De même, le type du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir* connaît une extension relativement large dans les langues balkaniques (v. Sandfeld, *op. cit.*, p. 184). Hors de l'albanais, on le rencontre aussi dans le bulgare (v. Stefan Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, p. 260; v. également Weigand, *op. cit.*, p. 139), le macédonien (v. H. G. Lunt, *op. cit.*, p. 82 sq.), le roumain (*am să scriu* — v. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, 1966, p. 292; v. aussi *Gramatica limbii române*, I, p. 270). Ce type de futur n'est pas inconnu même en serbo-croate et en slovène (v. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, II, p. 151 sq.). Il n'a pas été inconnu, non plus, même en grec byzantin (v. Dieterich, *Untersuchungen*, p. 246, cité d'après Sandfeld, p. 184).

Quant à l'origine du futur formé à l'aide de *vouloir* dans les langues balkaniques, c'est déjà un fait notoire que plusieurs explications ont été données sur cette question. Le point de départ de ce phénomène, ainsi que de certains autres phénomènes balkaniques, comme la perte de

---

[8] Comme je l'ai noté antérieurement (v. « Studime filologjike », 2, 1969, p. 57, note 175), la forme de futur du type *kam për të bërë* ainsi que celle du type *kam me ba* se sont produites à travers la grammaticalisation des groupes de mots prédicatifs correspondants.

[9] Quelque trace de ce type on rencontre de même dans certains parlers de l'Albanie méridionale, dans le manuscrit du soi-disant Anonyme d'Elbasen (du XVIIIe siècle) et dans les proverbes publiés par S. Kolea, Tirana, 1944.

[10] Selon M. Lambertz, KZ, 52, 1923, p. 1—2 (Doppelheft), S. 54, dans les parlers des Albanais de Molise (Italie) ce type de futur a conservé encore « le sens d'obligation », tandis que celui formé avec la particule *do* a conservé le « sens désidératif ».

l'infinitif [11], doit être cherché dans le grec, selon certains linguistes, dans le « thraco-albanais », selon d'autres. Mais, il y a également d'autres linguistes qui n'ont admis ni l'une ni l'autre de ces deux hypothèses, en considérant la formation du futur avec *vouloir* dans les langues balkaniques comme un développement parallèle.

Le représentant le plus connu de la première hypothèse est, comme on le sait, Kr. Sandfeld. Ce savant (*Ling. balk.*, p. 181 sq.), en citant Dieterich (*Untersuchungen*, 245), dit que « dès les premiers siècles de notre ère on trouve en grec θέλω + l'infinitif pour marquer le futur », et, en s'appuyant sur Thumb (*Handbuch der neugriechischen Sprache*, § 226), il ajoute que « cette formation s'est maintenue dans différents dialectes, jusqu'à nos jours ». Selon Sandfeld, « la combinaison θὲ νὰ γράφω », qui a évolué plus tard en θὰ γράφω, date du moyen grec.

Le représentant le plus en vue de la deuxième hypothèse est G. Weigand, qui (BA, I, p. X) a exprimé l'opinion que ce type de futur doit être très ancien et doit avoir son origine dans le « thraco-albanais », d'où il a passé, « depuis les temps anciens en grec et s'est développé peu à peu ultérieurement ».

Même pour ce qui est de l'origine du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir*, ces deux savants ont exprimé deux opinions contrastantes. Sandfeld (*op. cit.*, p. 185) déclare que « l'emploi *d'avoir* pour marquer le futur est un fait roman marquant et qu'il n'y a rien d'extraordinaire à ce qu'il apparaisse aussi dans les Balkans, où le latin a joué un si grand rôle. Rien que la domination de ce futur en albanais septentrional et sa présence en roumain semblent indiquer que celui formé à l'aide de *vouloir* est arrivé du Sud ».

En souscrivant à l'opinion de Jokl (« Litteris », IV, n° 3, p. 207—8), selon lequel l'admiratif de l'albanais a été à l'origine un futur composé de l'infinitif sans la particule *me* et de l'auxiliaire *kam* postposé[12], Sandfeld (*op. cit.*, p. 185) tire la conclusion que le type du futur avec *kam* a existé jadis même en tosque et, conséquemment, que ce type est ancien en albanais ; puis il ajoute : « ... il est donc prouvé que le type *vouloir* + + infinitif est une innovation dans cette langue ».

D'après Sandfeld (*op. cit.*, p. 184), Weigand a exprimé l'opinion que même le futur du type *kam me shkruem* du guègue septentrional a été hérité du thrace.

L'opinion de Sandfeld sur l'influence grecque en ce qui concerne la formation du futur à l'aide de la particule *do* en albanais méridional et sur l'influence romane en ce qui concerne la formation du futur avec l'auxiliaire *kam* en albanais septentrional, a été approuvée aussi par Jokl (« Litteris », IV, n° 3, p. 209). Cette opinion de Sandfeld a été citée même par Hamp dans sa communication *La langue albanaise et ses voisines* (*Actes du Premier Congrès international des Etudes balkaniques et sud-est européennes*, VI, Sofia, 1968, p. 668). Mais, en s'étayant des

[11] Pour plus de détails sur cette question je renvoie à mes articles *De certaines questions de l'infinitif en albanais*, dans « Studime filologjike », 1, 1969, p. 82 sq. et « De la part de l'infinitif en albanais », dans « Studia albanica », 2, 1970, p. 125—130.

[12] Je ne m'associe pas à cette explication de N. Jokl sur l'origine de l'admiratif en albanais, dont je me suis occupé dans un article, qui vient de paraître dans « Studime filologjike » de Tirana, 1971, n° 3.

données d'I. Ajeti (*Istorijski razvitak*, p. 102) et de W. Cimochowski (*Le parler de Dushmani*, p. 113—114), il admet que le futur avec la particule *do* s'emploie même en guègue de l'Extrême-Nord, où, selon lui, ce type doit être considéré comme une pénétration des parlers slaves environnants ».

7. L'opinion que le type du futur formé à l'aide de la particule *do* en albanais doit son origine à l'influence grecque a été réfutée par M. La Piana, I. Ajeti, M. Domi et J. Gjinari.

M. La Piana (*Studi linguistici albanesi*, I, p. 151) réfute l'hypothèse de Sandfeld que le futur avec la particule *do* doit son origine à l'influence grecque; il rejette aussi l'autre opinion de Sandfeld qui, s'appuyant sur l'hypothèse de Jokl concernant la formation de l'admiratif en albanais, déclare que même en tosque il n'a existé jadis que le futur formé avec l'auxiliaire *kam*. La Piana est de l'opinion que tant le futur avec l'auxiliaire *kam*, comme futur d'obligation, que celui avec la particule *do*, comme futur volitif, sont anciens en albanais (*op. cit.*, p. 149—151).

I. Ajeti aussi, dans *Un bref aperçu sur le développement du futur en albanais* (« Jeta e Re », 2, 1954, p. 122), tout en admettant que le futur formé à l'aide de l'auxiliaire *kam* + infinitif soit de beaucoup plus ancien que les autres formes du futur en albanais, rejette l'opinion de Sandfeld en ce qui concerne l'influence grecque sur la structure grammaticale.

M. Domi (*manuel cité*, p. 70), après avoir exposé les opinions de Weigand et de Sandfeld sur la genèse du futur avec *vouloir* dans les langues balkaniques, ajoute : « Mais on ne doit pas exclure la polygénèse; ce type de futur peut être formé dans ces langues d'une manière indépendante, compte tenu que dans d'autres langues aussi, les groupes de mots présent du verbe *vouloir* + infinitif d'un autre verbe sont en voie de prendre le sens du futur (p. ex. fr. je *veux faire*) ». Il reprend cette dernière opinion plus tard aussi (v. *Actes du Premier Congrès international des Etudes balkaniques et sud-est européennes*, VI, p. 672, où, après avoir mis en relief que « le futur avec vouloir a plus de chances de s'être produit d'une manière indépendante, du moins pour ce qui est de l'albanais », il ajoute : « l'influence du grec sur l'albanais se serait faite sentir non pas dans la formation de ce futur, à l'origine, mais plus tard sur le dialecte méridional dans la sélection des formes existentes, amenant la prédominance absolue de la forme avec l'auxiliaire *vouloir*, puis l'éviction de l'autre forme avec l'auxiliaire *avoir* dans ce dialecte »).

M. Domi (*manuel cité*, p. 69—70) est de l'opinion que « tant le type du futur avec *kam* (comme futurum necessitatis) que celui avec *do* (comme futurum voluntatis) ont existé jadis dans l'ancien albanais commun ».

J. Gjinari aussi, dans son *De l'histoire des dialectes de l'albanais* (« Studime filologjike », 4, 1968, p. 134 sq. et « Studia Albanica », 1, 1969) met en évidence le fait que les deux types du futur sus-mentionnés sont en usage dans les deux dialectes de l'albanais et il tire de là la conclusion : « Si l'opinion sur l'influence du grec dans la fonction du futur *do* + conjonctif s'appuie sur la conviction que ce type est du seul

ressort du tosque, alors le fait qu'il existe dans toute l'albanais fait ôter toute base d'appui à cette opinion » (v. « Studia Albanica », 1, 1969, p. 115).

8. Je suis de l'avis que la question des formes du futur dans les langues balkaniques en général et en albanais en particulier doit être envisagée dans un cadre plus ample.

Pour une solution plus convaincante de cette question il ne faut pas perdre de vue non plus les faits linguistiques suivants :

1) Dans les langues indo-européennes en général on observe une tendance relativement ancienne à créer des formes analytiques [13] pour marquer le sens du futur. Ces formes analytiques ont été construites à l'aide d'un verbe auxiliaire suivi de l'infinitif, respectivement du subjonctif du verbe principal. Comme auxiliaires pour la formation du futur ont servi principalement les verbes qui, au présent de l'indicatif, suivis d'un autre verbe, expriment le sens modal de la désirabilité ou de l'obligation en connexion avec une action que le sujet parlant veut être accomplie à l'avenir. Tels sont les verbes *vouloir*, *avoir*, *être*, etc. (v. O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, 8e éd., London, 1958, p. 260—262 ; A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, 2e éd., Paris, 1926, p. 144—146).

2) La formation du futur à l'aide du verbe *vouloir* n'est point un phénomène purement balkanique et cela a été admis même par K. Sandfeld (*op. cit.*, p. 181), qui dans ce cas fait mention des langues scandinaves et de certains dialectes français. Ce type de formation se rencontre aussi dans certaines autres langues germaniques. Par exemple en allemand on employait avec la valeur du futur le verbe *wollen* suivi de l'infinitif du verbe principal (v. H. Paul, *Deutsche Grammatik*, IV, p. 147 sq.; E. A. Kraševinnikova, *Modal'nyè glagoly i častici v nemeckom jazyke*, Moskva, 1958, p. 64). Ce type de formation à valeur de futur a eu déjà un emploi croissant en anglais (v. O. Jespersen, *A modern English Grammar*, IV, 3e éd., London, 1965, p. 244—253 ; A. Meillet, *op. cit.*, p. 145 ; A. Illis, *Istorija anglijskogo jazyka*, Moskva, 1958, 113 sq., 223 sq., 334).

Même en latin, surtout dans le latin des provinces danubiennes, le verbe *vouloir* suivi de l'infinitif a été employé pour exprimer le sens du futur (v. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Român*, Bucureşti, 1960, p. 142—3 ; *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 87) [14].

Le type du futur formé à l'aide de *vouloir* n'a pas été inconnu non plus en vieux-slave ecclésiastique (v. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, II, p. 150).

[13] Comme on le sait, dans certaines langues néolatines, la formation analytique du type *scribere habeo* a abouti à une forme synthétique, comme p. ex. it. *scriverò*, fr. *écrirai*, etc.

[14] D'après H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 142, « L'expression *volo cantare* s'est maintenue dans *voi cînta* » du roumain. Une pareille opinion a été exprimée aussi dans *Istoria limbii române*, II, p. 89, où n'est pas exclue même la possibilité que, dans la conservation de ce type de futur en roumain, ait exercé une certaine influence « le lien spécial du latin danubien avec le moyen grec, où le futur se forme à l'aide de l'auxiliaire θέλω ».

Ce type de formation n'est pas inconnu de même dans d'autres langues non balkaniques comme le français, où le groupe de mots *je veux faire* a acquis le sens du futur (A. Meillet, *op. cit.*, p. 146; J. Vendryes, *Le langage*, Paris, éd. de 1950, p. 179—180; M. Domi, *manuel cité*, 70; v. aussi Barić, *Balkanologische Sprachstudien*[15], dans « Godišnjak », II, 1961, p. 60, où l'auteur fait noter que ce type de futur se rencontre dans certains dialectes du français oriental ainsi que dans le vieux haut vaudois. S'appuyant sur Leo Spitzer, *Italienische Umgangssprache*, 89, 1, Barić ajoute que ce type de futur n'est pas tout à fait inconnu même en italien[16]).

3) Le futur formé à l'aide de *vouloir* ne s'emploie pas seulement en tosque, comme certains linguistes ont supposé dans le passé. Il se rencontre de même en guègue (v. la note 7). Toutefois, en guègue septentrional, ce type de formation a un usage plus limité à cause de l'emploi plus fréquent du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir*. Qui plus est, même l'emploi de la forme du type *do të kem ba/do të kem bërë* à valeur de modus praesumptivus n'est pas inconnue même dans les parlers du guègue septentrional. Et encore, comme je l'ai déjà relevé plus haut (v. 4.), une trace du futur formé à l'aide de *do* se rencontre même dans l'œuvre de Buzuku (p. LVIII = 68).

A nukë *do të pī* kelqinë që më ordhënoi Ati? « Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam? » (*Joannes*, 18/11).

Quoiqu'il s'agisse du seul cas où l'on trouve employé ce type de futur dans toute l'œuvre de Buzuku, il n'en reste pas moins qu'on a là un témoignage évident que ce type de futur n'était pas inconnu au guègue du temps de Buzuku.

On doit tenir présent, en outre, que dans l'œuvre de Buzuku nous trouvons employé avec la valeur d'un futur volitif même le groupe de mots du type *due* + le présent du subjonctif, ce qui a été mis en évidence pour la première fois par la Piana (*Studi ling. alb.*, I, p. 150), qui fait mention de ce cas: « ... e hinje se u *duo të përfaronj* ata n̨ dheut » (p. LX) « ... et ego *disperdam* eos cum terra ». Outre ce cas, M. Domi (*manuel cité*, p. 69) relève chez Buzuku également: « Përse u *duo të siell* ditënë e gjyqit përmbī dhēt me ujëna... » (p. LX). « Ecco ego *adducam* aquas diluvii super terram, ut interficiam omnem carnem» (*Genesis*, 6/17). En plus de ces deux cas, j'ai observé que Buzuku a employé ce type de groupe de mots pour marquer des actions du futur en d'autres cas aussi, où le texte latin emploie le futur ou bien le présent à valeur de futur.

P. ex.

Hinje se u *duo t u banj* t u bjerë buka n qillet... (LXIII—LXIII/bis) « Ecce ego *pluam* vobis panes de caelo... » (*Exodus*, 16/4) ... e n̨bas këso fjalësh tha atyne: Laxëri miku ynë po n̨fle; ma u *duo të vete* përse ata n̨qonj n̨ gjumit (LVIII/bis)

---

[15] Dans la IIIe partie de cet article, p. 60 sq., où il traite du futur en roumain et en végliote, Barić met en doute l'influence grecque sur ces langues en ce qui concerne la formation du futur avec *vouloir*; il n'admet pas même, en ce cas, l'influence de l'albanais.

[16] D'après J. Vendryes, *op. cit.*, p. 179, même dans une langue non indo-européenne comme le chinois, le futur se construit à l'aide de *vouloir*.

« ... et post haec dixit eis : Lazarus amicus noster dormit : sed *vado* ut a somno excitem eum » (*Joannes*, 11/11). E tha Izaku Jakobit : Pa m u afëro, se *duo të të* përkas : o biri em... (XLX/ /bis) « Dixitque Isaac : Accede huc, ut *tangam* te, fili mi... » (*Genesis*, 27/21).

Mais, par ce que je viens d'exposer, je ne veux nullement affirmer que le groupe de mots du type *duo* + le présent du subjonctif dans l'œuvre de Buzuku se présente grammaticalisé comme un futur volitif. J'ai voulu seulement mettre en relief que même en guègue, comme son plus ancien monument littéraire en témoigne, a existé la prémisse pour la formation de ce type de futur. Je vois cette prémisse surtout dans le fait que chez Buzuku, qui emploie fréquemment l'infinitif du type *me ba*, le verbe *dua* « vouloir » à la première personne et en partie même à la deuxième personne de l'indicatif présent (cfr. note 6) s'emploie tout à fait naturellement suivi d'un autre verbe au subjonctif présent, même lorsque ces deux verbes ont le même sujet. Une pareille construction est impossible dans les autres langues où l'infinitif à également un emploi fréquent, comme p. ex. dans les langues néo-latines de l'Ouest, dans les langues germaniques, slaves, etc., où le verbe *vouloir* est suivi obligatoirement de l'infinitif, si tout le groupe respectif de mots a un sujet commun [17].

Le futur du type *do të bëj* doit être relativement assez ancien en albanais. Cela est confirmé non seulement par le figement du verbe modal *do* et par la perte de la nuance volitive dans ce type de futur, mais également par son étendue dans les dialectes de l'albanais, y compris même les parlers des Albanais de Grèce et d'Italie. Son ancienneté relative est confirmée aussi par sa présence dans l'œuvre de Buzuku ainsi que dans l'œuvre de Matrange (1952), où se rencontre le cas suivant dans le fol. 29 du premier exemplaire de son œuvre :

M. *Si do të duash* mirë fqinjënë ashtu şi vetëhenë? « Come *amerete* il prossimo come voi stesso? » (v. Matteo Sciambra, *La « Dottrina cristiana » albanese di Luca Matranga*, Città del Vaticano, 1964, p. 55).

4) Le type du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *kam* ne se rencontre pas seulement dans les langues romanes et balkaniques, mais aussi en d'autres langues comme le vieux slave (v. F. Bopp, *Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Bezienhungen*, p. 477 ; Vondrak, *op. cit.*, II, p. 150 ; Rajko Nahtigal, *Die Slavischen Sprachen, Abriss der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden, 1961, p. 61, 239), le bulgare (v. Weigand, *Bulgarische Grammatik*, p. 140), le serbo-croate (v. Vondrák, *op. cit.*, II, p. 151), ainsi que dans d'autres langues slaves (v. Vondrák, *op. cit.*, II, p. 152—3). Le type du futur formé à l'aide d'*avoir* a été employé également dans le vieux russe (v. Vondrák, *op. cit.*, II, p. 152 ; v. aussi V. I. Borkovskij — P. S. Kuznecov, *Istoriceskaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva, 1905, p. 301).

[17] Chez Buzuku (et encore davantage chez Budi [1566—1623]), le verbe modal *mund* est ordinairement suivi du subjonctif et plus rarement de l'infinitif du type *me ba*, tandis que, dans des langues comme les langues néo-latines de l'Ouest, les langues germaniques, etc. ce verbe n'est suivi que de l'infinitif.

5) Le type du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir* n'est pas du ressort du seul albanais du Nord, où il doit être assez ancien ; on ne doit pas perdre de vue le fait que dans les productions des anciens auteurs de l'Albanie septentrionale le futur du type *kam me bam* est employé fréquemment sans la nuance d'obligation. Pendant ces derniers siècles, même en albanais du Sud on observe une intensification progressive de l'emploi du type *kam për të bërë* à valeur de futur ; mais la forme de ce type conserve encore dans une certaine mesure la nuance d'obligation du groupe de mots du type *kam + për të bërë* (v. Sh. Demiraj, *Les noms déverbatifs neutres et les groupes de mots à valeur verbale formés avec leur participation*, « Studime filologjike », 2, 1969, p. 54, 57).

En outre, on ne doit pas perdre de vue le fait que dans les parlers des Albanais d'Italie, qui pour ce qui concerne les particularités phonétiques et grammaticales s'approchent beaucoup des parlers de l'Albanie méridionale, le type du futur *kam të bëj* est attesté de bonne heure. Ce type de futur, qui est relativement fréquent chez Matranga, n'est pas inconnu aussi dans quelque parler de l'Albanie méridionale et on en retrouve quelque trace même dans les parlers des Albanais de Grèce (v. Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Anthologie, p. 9).

6) Quant à la question lequel des deux types est plus ancien en albanais, le futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir*, ou bien celui formé par la particule *do* il serait vraiment ardu de lui donner une réponse définitive à présent. Comme je l'ai déjà mis en évidence ci-dessus (v. 6. et 7.), Sandfeld (*op. cit.*, p. 185), I. Ajeti (« Jeta e Re », 2, 1954, p. 122) et J. Gjinari (« Studime filologjike », 4, 1968, p. 135) considèrent comme plus ancien le type formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir* ; en revanche, pour M. La Piana (*St. ling. alb.*, I, p. 151) les deux types sont très anciens.

Si l'on tient compte du fait que le type du futur formé à l'aide de l'auxiliaire *avoir* est plus fréquent dans les œuvres de Buzuku et de Matranga, alors ce type semble être le plus ancien. Mais cet argument n'est nullement suffisant, compte tenu que les premiers documents écrits du dialecte tosque (exception faite pour les parlers des Albanais d'Italie) ne dépassent pas le XVIIIe siècle. D'autre part, le fait qu'on ne trouve qu'une seule trace du futur formé à l'aide de la particule *do* chez Matranga (1952) ne signifie aucunement que ce type de futur était très rare en ce temps-là dans les parlers des Albanais d'Italie. A mon avis, ces deux types du futur (*kam të bëj* et *do të bëj*) sont des formes que les Albanais d'Italie ont reçues en patrimoine de leurs ancêtres émigrés d'Albanie. Donc, la question de la chronologie relative de ces deux types du futur albanais reste toujours ouverte.

9) Si l'on tient compte des faits linguistiques mentionnés ci-dessus, alors l'hypothèse de Sandfeld que le type du futur avec *vouloir* s'est propagé dans les langues balkaniques sous l'influence du grec, tandis que celui avec *avoir* s'est propagé sous l'influence du latin, reste une hypothèse non argumentée. On ne peut pas exclure à priori la possibilité d'un développement parallèle, surtout pour l'albanais, en invoquant seulement la « supériorité culturelle » du grec ou du latin, quand on sait

que les formations de ces types sont engendrées aussi dans plusieurs langues hors des Balkans.

Quant à l'albanais, c'est un fait très significatif que presque tous ses parlers, y compris ceux des Albanais d'Italie, emploient les deux types analysés du futur. Il est vrai que le futur avec *do* « vouloir » prédomine en Albanie méridionale et centrale, tandis que celui avec *kam* « avoir » prédomine en Albanie septentrionale. Mais cette différence dialectale ne doit pas être expliquée nécessairement par la seule hypothèse sus-mentionnée de Sandfeld, surtout si l'on tient compte du fait que dans une aire exposée à l'influence grecque (comme a été l'Albanie méridionale) le futur du type *kam për të bërë* (qui est une formation de ces derniers siècles) n'aurait pas dû se former.

Plus insoutenable encore est, à mon avis, l'opinion d'E. Hamp (v. *Actes du Ier Congrès international des Etudes balkaniques et sud-est européennes*, VI, p. 668), à savoir que « les cas de *vouloir* dans les constructions du futur en guègue de l'Extrême-Nord doivent être considérés comme des pénétrations en sens inverse de la part des parlers slaves environnants ». Dans ces parlers slaves, comme on le sait, le verbe *vouloir* en ce cas n'est pas figé et n'est pas non plus suivi du subjonctif ; il est suivi de l'infinitif du verbe principal (v. M. Stevanović, *op. cit.*, 362).

D'autre part, si l'on tient compte des circonstances du morcellement féodal de l'Albanie au moyen âge ainsi que de la limitation extrême des contacts Sud-Nord pendant la domination ottomane du pays, il serait difficile de supposer même une extension du futur avec *do* de la part des parlers méridionaux jusqu'au Nord extrême, ou bien du futur avec *kam* dans le sens inverse.

En de telles circonstances, il est plus vraisemblable que les types du futur, qu'on vient d'analyser, aient été formés en albanais deux d'une façon indépendante, le type avec *kam* ayant été à l'origine un *futurum necessitatis* et celui avec *do* un *futurum voluntatis*.

Malgré tout, on ne peut pas exclure la possibilité d'une influence mutuelle entre les parlers limitrophes de l'albanais et du grec en ce qui concerne l'intensification de l'emploi du futur formé à l'aide du verbe *vouloir*.

Novembre 1971.

SINTAGMATICA NUMELOR PROPRII ROMÂNEȘTI
(O cercetare din punctul de vedere al acordului)

DE

G. GRUIȚĂ

Descrierea cît mai exactă a unui fenomen lingvistic este realizabilă numai prin abordarea lui din toate unghiurile de vedere posibile. În acest sens, vom încerca unele consideraţii asupra numelor proprii româneşti, privite din punctul de vedere al acordului dintre ele şi cuvintele cu care intră în relaţie.

ANTROPONIMELE

1. Numele de familie

În limba română actuală, forma numelor de familie este indiferentă faţă de genul natural (sexul) al persoanei pe care o indică. *Munteanu*, spre exemplu, poate indica în egală măsură un bărbat sau o femeie. S-ar crede, la prima vedere, că numele de familie repetă situaţia apelativelor epicene, ceea ce se dovedeşte a fi inexact la o cercetare mai atentă. În cazul substantivelor epicene vorbitorul realmente nu manifestă interes (ca şi ascultătorul, de altfel) faţă de sexul fiinţei denumite, pe cînd aici e obligat de necesităţile comunicării să arate că se referă la femeia sau la bărbatul care poartă acelaşi nume de familie. Această informaţie lexico-gramaticală, de gen, o aduc de multe ori, prin acord, modificatorii adjectivali sau verbali, fapt care nu se întîmplă la epicene. Se spune :

Munteanu este **harnic**,
Munteanu este **harnică**, dar
Rinocerul este puternic — formă unică.

Rezultă că în acest caz acordul face excepţie de la starea lui generală de element redundant. Fiind un acord „după înţeles", forma şi implicaţiile semantice ale fostului apelativ (cînd numele de familie are această proveniență) nu mai contează, după cum demonstrează şi următoarele exemple :

Cioară e **harnic**,
Lupu e **harnică**.

CL, anul XVII, nr. 1, p. 33—39, Cluj, 1972

În cercetarea noastră vom avea în vedere în special acest tip de nume proprii, care realizează contradicția formă-conținut sau care au o singură formă pentru ambele genuri. Ele nu sînt puține în limba română și sînt singurele relevante pentru tipul de acord care carecterizează o clasă sau alta a numelor proprii. În ceea ce privește genul numelor de familie românești, contradicția conținut-formă, cînd ea există, ca în exemplele de mai sus, se rezolvă exclusiv în favoarea conținutului, deoarece acesta din urmă dirijează acordul modificatorilor. Din punctul de vedere al numărului, această contradicție nu există de obicei, numele de familie fiind în general „singularia tantum". Există situații, explicabile stilistic, cînd se pot folosi la plural [1] (*Ioneștii*, *Popeștii*), dar acordul urmează, fără dificultate, forma regentului : *Ioneștii aceștia sînt simpatici.*

Observație :

Sub influența slavă a existat și la noi procesul de adaptare a formei numelui de familie pentru feminin. În secolul trecut se întrebuința *doamna C. Simboteanca* (Barițiu ; cf. G. Ivașcu, *Din istoria teoriei și a criticii literare românești*, București, 1967, p. 261) sau *doamna Ștefăneasca* (Filimon ; cf. G. Ivașcu, *Din istoria* ..., p. 631). Influența neoromanică occidentală a stăvilit această tendință, azi formele feminine create de la masculin avînd o nuanță depreciativă (cf. *baba Lefteroaia* și *Bursuceasca*, în *Cuscrii*, de Al. Ivan Ghilia, ed.a II-a, București, 1966, p. 89). Cu același sens le întîlnim în operele lui Caragiale (*Popeasca*, *Protopopeasca* etc.). Bineînțeles, acordul cu aceste forme redevine element redundant.

2. Prenumele

Spre deosebire de numele de familie, în limba română există puține prenume care să indice în același timp persoane feminine sau masculine sau care să realizeze contradicția conținut-formă. Cu alte cuvinte, forma prenumelor românești nu e indiferentă față de genul natural (sexul) în măsura în care s-a văzut la numele de familie. Spre exemplu, prenumele de persoane feminine se termină tradițional în *-a*[2] (*Maria*, *Ana* etc.). Procesul de modernizare a întrerupt însă regula, prin unele împrumuturi și creații românești (*Carmen*, *Catrinel* etc.), plus o serie de diminutive hipocoristice (*Vali*, *Adi* etc.) [3]. Claritatea mesajului nu e în general afectată de acest amestec formal, întrucît se apelează tot la acordul după conținut, care are și în acest caz rolul de a „dezambiguiza" [4].

Vali e **harnic**,
Vali e **harnică**.

Exact la fel este situația numelor de animale, ai căror modificatori verbali și adjectivali realizează același tip de acord, cu rol clarificator în situații ambigue.

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967, p. 90.

[2] Cf. Al. Graur, *Articolul hotărît la numele de persoane românești*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 19.

[3] Amalgamarea sub aspectul terminației exista și înainte, deși în mai mică măsură (*Toma*, *Oprea*, de pildă, terminate în *-a*, ca femininele, indicau persoane masculine).

[4] Termenul e foarte uzitat în lingvistica transformațională (cf. John Lyons, *Introduzione alla linguistica teorica*, Bari, 1971, p. 324).

II. TOPONIMELE

O situație diferită de a antroponimelor și mult mai complexă, din punctul de vedere care ne interesează aici, prezintă toponimele. Jocul priorităților conținut-formă în realizarea acordului ține seama de mai mulți factori, de aceea regulile sînt mai puțin ferme, prezentînd unele situații de variație liberă.

Acordul în gen se face de obicei după formă. Iată două exemple extrase din *România de la A la Z. Dicționar turistic*, București, 1970 :

Craiova este **renumită**... (p. 145),
Rîmnicu-Vîlcea, **așezat** la... (p. 296).

Sau : tot *Brașovul* (I. Lăncrănjan, *Cordovanii*, București, 1963, vol. I, p. 19).

Localitățile străine sînt încadrate, după formă, la un gen sau altul, determinanții lor urmînd același model de acord :

Londra e **frumoasă**,
Parisul e **frumos**.

Se observă însă astăzi o tendință incipientă de „masculinzare" a orașelor [5]. E vorba de fapt, în ceea ce privește limba română, de un acord după înțeles, cu substantivul „oraș", pe care vorbitorii îl au în minte :

Reconstituit, *Cîmpina este azi*... (*România*..., p. 117),
Craiova e mai **frumos** („orașul").

Faptul nu ne surprinde. Sînt limbi europene în care acordul în gen cu numele de localități se face mai ales după conținut. Așa este în italiană, de exemplu :

Bella *Napoli*; *Milano* **aperta** („città").

Surprinzătoare, desigur, și mai greu de explicat este situația din franceză, unde, deși „ville" e feminin, apar acorduri ca *tout Rome, tout Venise* (vezi nota 5). Revenind la limba română, trebuie să arătăm că e greu de presupus totuși că această „masculinizare" (de fapt „neutralizare", căci „oraș" este neutru) va putea merge pînă la capăt. Formulări ca

Craiova al meu (în loc de *Craiova mea*),
Craiova cel frumos (pentru *Craiova cea frumoasă*)

violentează simțul limbii.

În ceea ce privește acordul în număr, criteriul conținutului este preponderent cînd toponimul este nearticulat, chiar dacă forma lui este de plural :

Coînari **are** *faima vinului bun*... (*România*..., p. 138),
Iași **este** *un centru cultural*... (*România*..., p. 197),
București **are** *o viață culturală*... (*România*..., p. 80).

Articularea numelui schimbă situația în favoarea acordului după formă :

Și-apoi Humulești și pe vremea aceea nu **erau** *numai așa un sat de oameni fără căpătîi* (I. Creangă, *Opere*, București, 1957, p. 19),

---

[5] Termenul aparține lui Sved Anderson, *Études sur la syntaxe et la sémantique du mot français „tout"*, Lund, 1954; și se referă la exemple din limba franceză ca *tout Rome, tout Venise* (p. 143), ap. Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne, Étude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, p. 108.

Hîrtoapele se **aflau** *la 5 km de raion* (Al. I. Ghilia, *Cuscrii*, p. 29),
Bucureștii **noi** (cartier),
Bucureștiul **meu** *iubit* (cîntec),
Iașul **literar** (revistă).

După cum se vede din aceste ultime cinci exemple, în cazul toponimelor cu formă de plural vorbitorul are posibilitatea, la articulare, de a opta pentru forma de singular sau pentru cea de plural.

În româna actuală se observă o preferință tot mai accentuată pentru forma de singular [6], ceea ce dovedește că aceste toponime se îndepărtează, în mintea vorbitorilor, de semantica lor inițială, primind o formă adecvată noului conținut [7]. Acordul după înțeles cu un astfel de toponim articulat la plural este mai neobișnuit și nu este în spiritul limbii :

... *Gheorghiță Vrînceanu, față de care stă tîrgul Botoșani cu pălăria în mînă. Ce Botoșani? Bucureștii* **stă** *cu pălăria în mînă* (M. Sadoveanu, *Opere*, vol. 14, București, 1958, p. 13).

Foarte multe toponime românești au formă compusă. În acest caz regentul grupului indică categoriile gramaticale ale ansamblului, categorii care se repetă apoi la determinanții cuvîntului compus, prin acord :

Muchea Căprioarelor **e frumoasă**,
Pîrîul Răchiților **e frumos**.

Cu numele de țări, continente, corpuri cerești, acordul se face, în general, după formă, mai ales cînd sînt articulate :

Luxemburgul e **mic**, *Franța nu e* **mică**,
Luna e **mică**, *Pămîntul e* **mic**.

III. ALTE NUME PROPRII

Numele proprii care depășesc sfera antroponimelor și toponimelor prezintă o oscialție mult mai mare în ceea ce privește acordul determinanților. Am urmărit acest aspect mai ales în ziare și reviste, unde este prezentă, mai mult decît în altă parte, limba vie, cu căutările și oscilațiile ei. Exemplele ilustrative extrase prilejuiesc constatarea că această ultimă categorie de nume proprii nu poate fi tratată global, comportamentul lor, din punctul de vedere care ne interesează, prezentînd nuanțări în funcție de domeniile în care sînt utilizate. Este motivul pentru care le vom și trata separat.

1. Titluri de opere literare

În general acordul se face, cu aceste nume proprii, după conținut :

„*Risipitorii*" este romanul crizei și al anchetei („Contemporanul", 28.I.1970, p. 3, col. 4).

„*Meridiane*" **e o adevărată**... („România literară", 14.V.1970, p. 11, col. 3).

---

[6] Cf. *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I, București, 1966, p. 66.
[7] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura*..., p. 90.

Acordul după formă e însă și el atît de uzitat încît adeseori se pot întîlni ambele variante pe aceeași pagină. De pildă :

„*Risipitorii*" **sînt** *într-adevăr romanul unei crize morale* („Contemporanul", 28.I.1970, p. 3, col. 4).

La aceeași pagină, pe aceeași coloană, găsim :

„*Risipitorii*" **este** *cea mai semnificativă pentru evoluția prozatorului*, sau

„*Craii de Curtea Veche*" **ține** *în chip necontrolabil de poezie* („Rmânia literară", 26.III.1970, p. 8, col. 5)

și

„*Craii de Curtea Veche*" **sînt** *un poem al metamorfozei* („România literară", 26.III.1970, p. 13, col. 1).

În cazul folosirii articulate a unor titluri pe care autorii le-au scris fără articol, se impune cu regularitate acordul după formă :

„*Cîntecele țigănești*" **preluau** *dominanta balcanismului* („România literară", 10.III.1970, p. 9, col. 1),

„*Epistolele*" *lui Mircea Ciobanu* **sînt**... („România literară", 28.V.1970, p. 9, col. 1).

În ceea ce privește genul, există și mai multă libertate de acord, dacă avem în vedere că ceea ce numim în cazul acestor titluri „conținut" poate însemna „operă", „lucrare", „culegere", „piesă" etc. — feminine, sau „volum", „roman" etc. — neutre, identice la singular cu masculinul. Așa se explică faptul că întîlnim :

Scrisă *în proză*, „*Craii de Curtea Veche*"... („opera"?) („România literară", 26.III.1970, p. 8, col. 5),

„*Exercițiile de stil*", *mai* **concentrat**... („volumul"?) („România literară", 26.II.1970, p. 4, col. 5).

2. Arte plastice, muzică, știință

În mintea vorbitorilor nu mai are aici pregnanță termenul care exprimă conținutul, de aceea acordul se face după formă :

Sculptură : „*Supliciul*" **este confundat** *cu* „*Somnul*" *sau* „*Arcada*" *cu vestita* „*Poartă de lemn*" („România literară", 19.III.1970, p. 24, col. 1)

Pictură : **O deteriorată** „*Plîngere a lui Hristos*"... (tablou) (*Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, p. 275)

Muzică : „*Orologiile*", *concluzia concertului*, **sînt** *de fapt o dizertație*... („România literară", 7.VI.1970, p. 27, col. 3)

Știință : „*Elementele*" **au devenit** *un îndrumar clasic*... (Introducere la André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 11).

3. Nume de asociații sportive

Este foarte greu de formulat o regulă.

„*F. C. Argeș* **învins** *în Congo* („Sportul", 7.II.1970, p. 3, c. 7),

„*F. C. Argeș*" **învinsă** *în Congo* („Sportul", 10.II.1970, p. 3, c. 7).

Statistic vorbind, prevalează totuși acordul cu femininul singular, deci după conținut („echipa"), deși articularea atrage de obicei și aici acordul după formă:

„*Argeșul*", **lansat** *furibund*... („Sportul", 9.III.1970, p. 1, col. 2),

„*Rapidul*" *a fost* **mult mai bun**... („Sportul", 16.III.1970, p. 3, col. 1).

Oscilația e prezentă și la acordul cu numele echipelor străine:

„*Flamengo*", **învinsă** *cu 6—0* („Sportul", 16.III.1970, p. 4, col. 4),

„... **temutului** „*Ferencváros*" („Sportul", 25.III.1970, p. 3, col. 2).

4. Titluri de ziare, reviste

Cu cele care sînt la plural acordul se face după formă cînd sînt articulate:

„*Convorbirile literare*" **au publicat** *un șir de cercetări critice* (T. Maiorescu, *Critice*, București, 1966, p. 71), și oscilatoriu cînd sînt nearticulate:

... *atunci* **a apărut** „*Convorbiri literare*" (T. Maiorescu, *Critice*, p. 73),

... *nu mai* **apăreau** „*Bilete de papagal*" („România literară", 21.VI.1970, p. 13, c. 3).

Cînd titlurile sînt la singular, acordul (în gen) se face de obicei după formă („*Făclia*" **ta**; „*Contemporanul*" *e mai* **interesant**).

5. Titluri de filme

— *Vă* **plac** „*Incoruptibilii*"?

— *Nu l-am văzut* („Contemporanul", 18.XII.1970, p. 5, p. 6)

E un exemplu care ilustrează singur dubla posibilitate de acord. Iată și altele:

„*Clownii*" *lui Fellini* **a fost prezentat** *modest — ca film de televiziune* („Contemporanul", 1.I.1971, p. 5, col. 2),

La Veneția „*Clownii*" *lui Fellini* **au făcut** *din nou să se vorbească despre mag* („Contemporanul", 1.I.1971, p. 5, col. 2).

6. Nume de instituții, mărci etc.

Sînt de obicei articulate, de aceea acordul cu aceste nume se face mai ales după formă:

„*Fiatul*" *e* **bun**; „*Dacia*" *e* **frumoasă**.

Trebuie adăugat și faptul că în general numele de instituții sînt compuse, conținînd apelative care-și păstrează sensul comun [8], fapt ce favorizează acordul de tipul menționat mai sus:

„*Universitatea Populară*" **este frecventată**...

„*Consiliul Culturii și Educației socialiste*" **a fost înființat**...

---

[8] Cf. *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969, p. 10.

CONCLUZII

Analizate sub aspectul acordului, substantivele proprii românești apar ca o clasă neomogenă.

1 Acordul cu antroponimele se face după conținut. Forma de feminin sau masculin a antroponimului, sensul posedat ca apelativ (cînd are această proveniență) nu au nici cea mai mică implicație.

2 Toponimele, în ceea ce privește genul, prezintă situația inversă. Denumind inanimate, asexuate, genul lor nu mai reflectă o realitate obiectivă, iar vorbitorii sînt mai sensibili la formă. Intervine și faptul că conținutul semantic al formelor apelative nu este total exclus, ca în cazul antroponimelor.

Sub aspectul numărului, ele sînt de obicei „singularia tantum". O anomalie lingvistică, o neconcordanță între conținut și formă este cazul toponimelor „pluralia tantum" care indică un singur obiect. Față de această situație vorbitorii reacționează prin preferința pentru acordul după conținut, fapt care duce de multe ori la schimbarea formei toponimului (cf. *Bucureștii* > *Bucureștiul*).

3 Celelalte nume proprii se caracterizează prin marea oscilație a determinanților lor între acordul după formă și cel după conținut. Articularea acestor nume proprii înclină balanța în favoarea acordului după formă, căci articolul intensifică, subliniază, în mintea vorbitorului, prin repetare, categoriile gramaticale caracteristice cuvîntului utilizat ca nume propriu. [9]

4 Cauzele lipsei de omogenitate a clasei numelor proprii, din punctul de vedere discutat de noi, constau pe de o parte în diversitatea obiectelor indicate prin ele, iar pe de altă parte în gradul diferit de implicație a conținutului semantic avut anterior. [10]

RÉSUMÉ

L'auteur aborde l'étude des noms propres romains d'un point de vue inédit : il les envisage sous l'aspect de l'accord entre ceux-ci et les mots avec lesquels ils entrent en relation.

L'investigation met en évidence la grande oscillation des déterminants entre l'accord d'après la forme et celui d'après la signification, en fonction des objets indiqués par les noms propres, du degré d'implication du contenu sémantique antérieurement eu, de la présence ou de l'absence de l'article défini, etc.

Noiembrie 1971

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

[9] În legătură cu sistemul folosirii articolului la substantivele proprii, cf. Alexandru Ionașcu, *Evoluția sistemului de articulare a numelor proprii și datele geografiei lingvistice*, în *Sistemele limbii*, București, 1970.

[10] Această din urmă trăsătură a constituit pentru unii lingviști un criteriu de clasificare a numelor proprii. Cf. Sabina Teiuș, *Despre conceptul de nume propriu și sfera onomasticii*, în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 513—516, unde, după criteriul amintit, este pusă sub semnul întrebării apartenența substantivelor care apar la noi sub III (*Alte nume proprii*) la clasa numelor proprii.

CU PRIVIRE LA CONSTRUCȚIA „*A ȘTI* — PRONUME (ADVERB) RELATIV"

DE

C. MILAȘ

Există în limba română contemporană o serie de combinații sintactice a căror natură n-a fost elucidată suficient de clar și al căror tratament sintactic diferă de la cercetător la cercetător. Aici ne vom opri asupra combinărilor sintactice formate din verbul *a ști* și pronumele (adjectivele) sau adverbele relative de tipul **cine știe cine ... ce; nu știu cine** etc., care au suscitat controverse, generate de dificultățile pe care le prezintă în interpretare complicațiile de ordin sintactic pe care le comportă prezența lor în lanțul sintagmatic.

1. Urmărirea valorilor semantice și a implicațiilor sintactice ale îmbinărilor *cine știe cine, ... unde* implică reconstituirea evoluției probabile a acestor îmbinări.

Considerăm ca un bun cîștigat faptul că originea combinațiilor sintactice în discuție trebuie căutată în răspunsul la formule interogative [1] de tipul: *Ce s-a întîmplat?* (*Cine știe ce s-a întîmplat!, ... unde s-a întîmplat!* etc.).

2. Vom urmări detaliat fazele probabile de constituire a îmbinării *cine știe cine, ... ce, ... unde, nu știu ce, ... unde* [2].

I *Știu că a fost bolnav* { **dar nu știu de ce boală a suferit**
dar cine știe de ce boală a suferit!

Aici pronumele relativ *ce* își relevă funcția relațională, făcînd legătura între propoziția negativă principală și subordonată (completivă directă), simultan cu funcția pronominal-adjectivală.

II *Știu că a suferit* { **dar nu știu de ce a suferit**
cine știe de ce a suferit!

[1] Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Soluții și observații privitoare la analiza frazelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5*, în „Limba română", XIV, 1963, nr. 1, p. 113—117; Ștefan Iacob, *Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5*, în „Limba română", XIV, 1965, nr. 5, p. 563—564; Ștefan Hazy, *Cu privire la soluțiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română"*, în „Limba română", XV, 1966, nr. 2, p. 141—144.

[2] Pentru a evita repetarea supărătoare a discuției, vom urmări în special una din variante, întrucît, din punctul de vedere al tratamentului sintactic, nu există deosebiri între diferitele pronume sau adverbe din componența îmbinărilor citate.

Substantivul putea fi omis fără nici o pagubă pentru comunicare, pronumele relativ pierzînd valoarea adjectivală, funcţionînd adică numai ca relativ şi pronume.

III *Ştiu că a suferit* { **dar nu ştiu de ce**
dar cine ştie de ce!

Avînd în vedere dubla funcţie sintactică a relativelor s-a putut renunţa uşor la verbul regizat de acestea, mai ales pentru că era identic (eventual sinonim) cu verbul din prima parte a enunţului. Relativul continuă să îndeplinească funcţia pronominală, cea relaţională rămînînd suspendată, actualizarea ei realizîndu-se doar în mintea vorbitorului.

IV Topica enunţului a fost schimbată din motive psihologice, reale şi permanente în comunicare, în special în comunicarea orală: *Ştiu că a suferit, dar* **de ce (boală), nu ştiu; de ce (boală), cine ştie!**

Găsim temeiuri pentru o astfel de organizare a enunţului în scrisul cronicarilor. Este vorba de construirea propoziţiilor interogative indirecte cu ajutorul pronumelor (adjectivelor) şi adverbelor relative, ale căror caracteristici funcţionale permit, alături de condiţiile specifice de realizare a vorbirii curente, omiterea predicatului interogativei indirecte, subînţelegerea lui:

Însă ce să fie făcut în 23 de ani ai domniei lui, nu să pomeneşte, fără numai scrie că l-au ucis Şuşman, voievodul sîrbilor, dar pentru ce şi cum, nu se ştie (*Cronicari munteni*, I, p. 253) [3];

... decii Iuga vodă, pe care l-au luat Mircea vodă la dînsul — pentru ce nu să ştie (*Cronicari munteni*, I, p. 240);

Iară Racoviţăştii, nu se ştie din ce pricină, au fost luat şi ei moşii de-a Ceaureştilor atunce... (Ion Neculce, *Letopiseţul...*, p. 23 [4]). Exemplele ar putea fi înmulţite.

După cum se vede, şi în limba veche distribuţia interogativelor indirecte este foarte limitată, legată, în general, de un verb de informare [5]. În apariţia şi dezvoltarea fenomenului nu trebuie neglijat aportul tendinţei de economie lingvistică [6]. Într-o asemenea organizare sintagmatică, relativele îndeplinesc două funcţii sintactice: pe aceea de parte de propoziţie şi pe aceea de a marca subînţelegerea verbului subordonatei, regizat virtual de conectivele respective, dar neexprimat. Se observă, deci, că tendinţa de a nu actualiza toate valenţele relativelor, renunţîndu-se, de obicei, la valenţa pe care acestea şi-o satisfac în planul frazei, aparţine în aceeaşi măsură şi limbii vechi şi perioadei contemporane. Omisiunea verbului regizat este normală şi în spiritul limbii. Este vorba de o absenţă care de-a dreptul obligă la subînţelegere; ea este uşor sesizată de orice vorbitor (şi completată mental), încît nu deranjează comunicarea, dimpotrivă accelerează ritmul acesteia. Din punct

[3] Antologie îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, Bucureşti, 1961.

[4] *Letopiseţul Ţării Moldovei*, text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959.

[5] Rodica Ocheşeanu, *Observaţii asupra propoziţiei interogative indirecte*, în *Studii de gramatică*, vol. III, Bucureşti, 1961, p. 154.

[6] Cf., pentru teoria generală, André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, 1970, traducere şi adaptare la limba română de Paul Miclău, p. 227—232.

de vedere stilistic, comunicarea cîștigă, iar din punct de vedere sintactic nu pierde. Deosebirea dintre limba contemporană și limba din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea constă în frecvența deosebită pe care a căpătat-o fenomenul atît în vorbire, cît și în scris și, prin aceasta, în îmbogățirea posibilităților sale expresive.

O altă deosebire, pe care o considerăm importantă, privește topica relativelor în situațiile menționate. La cronicari, pronumele sau adverbul cu funcție relațională neactualizată, deși pot sta după verbul de informare (vezi exemplul din Neculce), în majoritatea cazurilor apar înaintea verbului de informare. Ulterior, mai ales în limba contemporană, s-a extins formula cu relativele după verbul de informare : *nu se știe de ce, pentru ce* etc.

Considerăm că această dispunere sintagmatică constituie punctul de plecare spre o nouă organizare, de dată mai recentă decît cea de sub 2/IV, a acelorași unități lingvistice, formîndu-se ceea ce am numit construcții sintactice dubitative [7].

Prin ruperea, dar nu anihilarea, legăturii prepoziție-relativ (*de ce*), și intercalarea între ele a celor două elemente ale segmentului regent — *nu știu, nu se știe, cine știe* — s-a constituit construcția amintită. Procesul putea să se desfășoare în două modalități :

V a) *știu că a suferit de...* **nu știu (de) ce, cine știe (de) ce ;**
b) *știu că a suferit...* **de nu știu ce, de cine știe ce.**

Ambele posibilități s-au contopit într-o structură unică, întrucît între ele nu există deosebiri marcante (de conținut) pentru comunicare. Enunțul de sub a) trebuia să ajungă obligatoriu la cel de sub b) datorită faptului că repetarea aceleiași prepoziții era superfluă. Noua organizare diferă însă de cea anterioară (vezi 2) sub raportul conținutului. În organizarea sintagmatică de sub V (2.1) propoziția negativă propriu-zisă *nu știu, nu se știe*, deși ca aspect formal rămîne negativă, în conținut ea devine o propoziție dubitativă, exprimă o afirmație nesigură, iar propoziția interogativă-exclamativă *cine știe* își atenuează simțitor nuanța interogativă, devenind exclamativ-dubitativă.

Credem că intercalarea grupului (adverb — verb : *nu (mai) știu*, pronume — verb) a corespuns unei necesități simțite tot mai stringent de către vorbitori. Structura *a suferit nu știu de ce (cine știe de ce)* prezintă dezavantajul segmentării enunțului. Relativul în poziție finală, avînd în vedere funcția relațională potențială, se prezintă ca un complement suspendat (fără a avea regentul exprimat). Acest regent fiind, de regulă, identic cu verbul din fața construcției, relativul a fost considerat ca un complement obișnuit al verbului ce o preceda pe aceasta. Cuvîntul de legătură era prepoziția din fața relativului. Astfel apare ca normală și necesară deplasarea prepoziției de lîngă pronumele (adverbul) relativ în fața construcției.

Verb antecedent	construcția	(verb evocat = verb antecedent)
a suferit	*cine știe de ce*	(a suferit)
a suferit	*de cine știe ce*	(a suferit)

[7] *Gramatica limbii române*, București, 1963, vol. I, p. 164—165, le numește expresii cu sens nehotărît, relevînd prin această denumire numai conținutul semantic al acestor construcții, nu și specificul lor sintactic.

Avantajul esenţial al organizării sintagmatice prezentate constă în faptul că elimină aspectul segmentat al enunţului, care, astfel reorganizat, este mult mai economic şi respectă cerinţa realizării raportului dintre cuvintele enunţului.

În acest fel relativul recapătă cei doi termeni relaţi, cu deosebirea că verbul regizat se află de data aceasta în stînga [8] relativului (de fapt a construcţiei) şi nu în dreapta, cum era normal: *a suferit* ← ← de ← $\frac{\text{nu ştiu}}{\text{cine ştie}}$ CE

Proiectarea valorii exclamativ-dubitative asupra întregii expresii (*de nu ştiu ce, de cine ştie ce*) aduce în comunicare un mijloc nou, specializat treptat pentru exprimarea afirmaţiilor dubitative ale vorbitorilor, într-un enunţ care păstrează nuanţa exclamativă fără a perturba lanţul discursiv.

3. Evoluţia construcţiei nu s-a oprit aici. Topica neobişnuită, în limba noastră, a cuvîntului de legătură a facilitat atenuarea treptată a sentimentului valorii relaţionale a conectivului în această situaţie, acesta fiind socotit ca un subordonat normal legat de la dreapta la stînga de verbul din afara construcţiei. Reflexul acestei ignorări a fost crearea sentimentului de unitate a construcţiei, socotită ca o expresie care exprimă îndoiala, nesiguranţa. La acest tratament a contribuit un complex de factori. Menţionăm că sentimentul caracterului unitar al construcţiei, adică tratarea ei ca o singură parte de propoziţie, vine, pînă la un punct, în contradicţie cu realitatea gramaticală. Dar acesta a favorizat evoluţia construcţiei de la organizarea elementelor componente în două propoziţii, la contragerea, uneori aparentă, alteori reală, într-o singură propoziţie cu caracter de construcţie, chiar expresie sintactică, nedestructibilă, dar analizabilă.

Dintre factorii care au facilitat constituirea construcţiei menţionăm:

— topica relativului, coroborată cu funcţia sa pronominală, sau pronominal-adjectivală:... *a dus cu sine,* **în cine ştie ce ţară depărtată,** *amintirea suferinţelor ei;*

— trecerea prepoziţiei în faţa construcţiei, fapt care a permis apariţia construcţiei nu numai pe lîngă verbe la mod personal, ci şi pe lîngă verbe la mod nepersonal. Iniţial, probabil, pe lîngă un participiu, simţit ca o parte a unui timp compus sau o parte dintr-un predicat pasiv: *Cîte un cîrd de ciori,* **speriate de cine ştie ce,** *se înalţă din mirиştile gloduroase* (Ion Popovici-Bănăţeanu, p. 35), posibilitatea extinzîndu-se şi la gerunziu: **păsările venind din cine ştie ce depărtări...** sau chiar la infinitiv: *era doritor* **a se întîlni cu nu ştiu cine.**

Funcţia adjectivală a pronumelui a facilitat apariţia construcţiei chiar pe lîngă un substantiv: *Atunci căzură cu toţii în genunchi şi scoaseră niște rugăciuni fierbinţi, de ar fi muiat* **inima nu ştiu cărui duh rău** (P. Ispirescu, *Opere,* I, p. 88); *Da, ne complicăm încă în atac şi — adăugăm — persistăm în centrările stereotip de pe aripi,* **centrări fără cine ştie ce şanse de reuşită.**

[8] Cf. şi D. D. Draşoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta,* în „Cercetări de lingvistică", XIV, 1969, nr. 2, p. 241—247.

— valoarea adverbială a lui *ce* cînd apare pe lîngă adjective :... *n-o să fie* **cine știe ce mare belea.**

Mai ales cînd relativul *ce* are această valoare, iar construcția este întrebuințată în frază după o propoziție neanalizabilă exprimată prin adverbul *nu*, în coordonare adversativă cu altă propoziție, se evidențiază pregnant caracterul unitar al expresiei *nu știu ce, cine știe ce* : *Sigur că-l și ironiza,* **dar nu cine știe ce.**

Ultimul factor pe care-l menționăm este aspectul negativ al verbului regizat de la stînga la dreapta : **N-a făcut cine știe ce. N-a fost făcut de cine știe cine.** Negația anulează caracterul dubitativ al comunicării, sugerînd că, în realitate, se cunoaște foarte bine ceea ce formal apare ca dubitativ, încît structurarea gramaticală vine în contradicție cu conținutul semantic. Situația este oarecum similară cu cazul propozițiilor formal negative, dar în conținut afirmative. Acțiunea conjugată a factorilor enumerați mai sus a avut ca rezultat atenuarea treptată a conștiinței funcției relative a pronumelui sau adverbului din construcția dubitativă. De aici posibilitatea (considerată uneori ca o necesitate, mai ales cînd construcția dubitativă nu avea prepoziția în față) de a se introduce un nou cuvînt de legătură, o conjuncție subordonatoare, în fața verbului regizat de la stînga la dreapta. Ulterior conjuncția a doua a fost extinsă și asupra situațiilor în care verbul regizat de relativul din construcție era plasat după construcția dubitativă, deci legat în mod normal, de la dreapta la stînga.

Construcțiile dubitative au favorizat apariția în cadrul frazei a unui verb dublu subordonat, legat o dată normal, prin conjuncție subordonatoare, și a doua oară prin relativul din construcție, de la stînga la dreapta, sau legat prin ambele conective în același sens, de la dreapta la stînga : *A fost noroc de ea, că el n-a mai vrut s-o bage în seamă,* **căci** *altminteri* **cine știe ce s-ar fi ales de** *crunți bănișorii ei* (Ion Popovici-Bănățeanu, p. 157).

4. Posibilitățile distribuționale ale construcțiilor sintactice dubitative, în limba actuală, prezintă două aspecte esențiale :

a) îmbinările *cine știe cine, ... ce, ... unde,* chiar și atunci cînd pronumele are funcție adjectivală, presupun și impun prezența unui verb la mod personal sau nepersonal, ceea ce denotă că relativele își păstrează și în aceste condiții speciale valența relațională (chiar dacă trimit la un verb neexprimat), fapt pentru care nu le putem considera locuțiuni, ci, așa cum le-am numit, construcții sintactice dubitative, legate de la stînga la dreapta ;

b) funcția adjectivală a pronumelor admite însă și combinarea construcțiilor *cine știe ce* (*care, cît*) cu substantivul, fără ca acestea să mai impună prezența unui verb, pronumele pierzînd definitiv capacitatea relațională. Valoarea adjectivală impune construcției un aspect unitar, aceasta constituind o expresie sintactică dubitativă, ale cărei elemente sînt analizabile, dar neseparabile.

Îmbinările sintagmatice pe care le-am numit construcții sintactice dubitative nu sînt locuțiuni, întrucît ele posedă caracteristici sintactice și chiar morfologice incompatibile cu statutul locuțiunilor.

Unul din criteriile de identificare a locuțiunilor, în general, și a celor în discuție, în special, este criteriul echivalenței semantice [9] dintre îmbinarea considerată locuțiune și un cuvînt simplu, de unde posibilitatea substituirii lor într-un anumit context fără a prejudicia sensul enunțului. Criteriul nu este însă infailibil [10], încît nu-l putem considera operativ în departajarea riguroasă a locuțiunilor de îmbinările de cuvinte (lexicale sau sintactice) care nu se încadrează în această clasă.

Excluzînd conotațiile de ordin afectiv, sensul propriu al îmbinării *cine știe cine* din contextul *vine* **cine** *știe* **cine** nu diferă prin nimic de *cine știe cine vine*, unde relativul *cine* introduce o completivă directă, deci așa-zisa locuțiune nu satisface nici cerința de a primi un înțeles propriu : abstract sau figurat [11].

Criteriul invariabilității gramaticale [12] nu se verifică în cazul nostru. Invariabilitatea morfologică a componentului lexical de bază nu este satisfăcută de îmbinările sintactice amintite, indiferent de componentul pe care l-am considera de bază, întrucît relativul *cine* nu este invariabil (cf. situații ca : *îi vine cine știe* **cine**, *îi vine cine știe* **cui**), iar verbul *a ști* e invariabil prin necesitatea acordului (pronumele *cine* impune acordul în persoana a III-a : *cine* (*naiba*) *știe cine*). De altfel variantele îmbinării nu mai respectă restricția privitoare la persoana a III-a (cf. : *nu știu cine*, *mai știi cine*).

Relativul *ce* se găsește într-o situație specială datorită inflexibilității sale morfologice, deci nu caracterului specific al construcției *cine știe ce*.

Imposibilitatea inserării în interiorul locuțiunii a unor determinante care să caracterizeze, în mod independent, numai pe cîte un membru al locuțiunii [13], a unor compliniri care să nu lezeze unitatea lexicală și gramaticală a locuțiunii [14] este contrazisă de situații ca următoarele : *cine știe cam ce*, *vine cine mai știe acum cine*, care se opun locuțiunilor propriu-zise ca *a-și da seama*, unde adverbul *bine*, *a-și da* **bine** *seama*, determină, evident, întregul ansamblu (considerat, pe drept, locuțiune), situația rămînînd aceeași și în cazul inversării termenilor (*seama-și dă bine*, *seama bine-și dă*).

Concluzia care se degajă, în urma discuției de mai sus, avînd în vedere că la elementele componente ale așa-ziselor locuțiuni pronominale se manifestă posibilitatea de a-și actualiza valențele normale ale acestora, este că ele nu sînt locuțiuni, ci îmbinări sintactice mai mult sau mai puțin unitare, ceea ce constituie o confirmare a necesității de a considera criteriul invariabilității gramaticale a termenilor locuțiunii ca esențial (deși nu unicul) în identificarea acesteia.

Interpretarea construcțiilor *cine știe ce* etc. ca locuțiuni nu se poate accepta și din alte considerente. După cum se știe, pronumele relative

---

[9] Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale*, în *Limbă și literatură*, vol. 5, 1961, p. 66.

[10] De altfel și Ch. Bally recomandă o oarecare circumspecție în utilizarea acestui criteriu; cf. *Traité de stylistique française*, Genève — Paris, I, 1951, p. 77—78.

[11] Gh. N. Dragomirescu; *Locuțiunile...*, p. 60.

[12] Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiunile...*, p. 60.

[13] Cf. Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 97—98.

[14] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 32 și 37.

leagă o propoziție de un antecedent [15], apropiindu-se astfel de conjuncțiile subordonatoare, dar totodată, în calitatea lor de pronume sau adverbe, îndeplinesc un anumit rol sintactic în subordonata pe care o introduc [16]. În anumite contexte ele cumulează o a treia funcție sintactică, simultană, de data aceasta în propoziția supraordonată (regentă) [17]. De aceea e riscant a se afirma că, în contexte ca *a făcut cine știe ce, a vorbit cine știe cum*, relativul și-a pierdut toate cele trei funcții sintactice. În special e greu de acceptat anularea funcției de subordonant, care poate precumpăni la un moment dat în evoluția relativului [18].

În privința rolului accentului, nu există nici o deosebire între enunțurile *a făcut cine știe cé* și *a făcut cine mai știe acum cé*, de unde rezultă că în ambele variante relativul *ce* — complement direct — este accentuat ca element final și esențial al enunțului. Inversarea topicii reliefează calitatea de conectiv a pronumelui relativ în dauna funcției sale de obiect direct în subordonată. Accentul sintactic privește însă tot obiectul direct *cine știe ce a făcŭt*, exprimat, de data aceasta, printr-o propoziție, introdusă prin relativul *ce* și, în consecință, accentul cade pe verbul subordonat. Accentul potențează funcția sintactică cea mai vizibilă, mai concretă, dar nu exclude celelalte valori ale conectivului. Căci altfel cum am putea justifica faptul că, cu o anumită topică în cadrul aceluiași enunț, relativul este o dată pronume nerelativ, iar altă dată, prin schimbarea ordinii cuvintelor, redevine relativ, cum susține D. Nica [19]. În realitate, ținînd seama de dubla funcție sintactică a relativelor, este vorba de actualizarea ambelor valențe sau, în condiții speciale, de actualizarea unei singure valențe, cealaltă rămînînd latentă: *Unde s-a dus? Cine știe unde* (*nu știu unde*).

Unica posibilitate de segmentare acceptabilă a enunțului *a făcut cine știe ce* este *a făcut/cine știe ce*, în care pronumele *cine*, dată fiind originea sa exclamativă, este nerelativ, făcînd imposibilă, prin aceasta, interpretarea verbului *știe* ca subordonat al lui *a făcut* din stînga lui. În această expresie verbul *a ști*, referindu-se la un subiect nedeterminabil semantic, contribuie prin „contaminare" la încadrarea întregului segment în categoria denotativului de un conținut nedeterminabil, dar cu funcțiile sintactice exprimate precis: subiect — predicat.

Rămîne în discuție relativul *ce*, care, aparent, îndeplinește funcția de obiect direct al verbului *știe, cine știe ce*, nemaiavînd, tot aparent, satisfăcută sau actualizată funcția sa de conectiv, ea manifestîndu-se ca o proprietate latentă a relativului, putînd fi actualizată în orice context: *cine știe ce* (*face, vorbește* etc.). În exemplul nostru unicul verb care poate actualiza valența de conectiv interpropozițional a lui *ce*, *care* etc. este verbul inițial. Orice alt verb dă naștere unor enunțuri nereperabile în limbă: * *a făcut cine știe ce merge, vorbește* etc. În schimb poate fi acceptată, cu unele rezerve, exprimarea *a făcut cine știe ce... a făcut*.

---

[15] Cf. Jean Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933.

[16] Cf. GLR, 1963, I, p. 160.

[17] Valeria Guțu-Romalo, *Propoziții relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957, p. 165.

[18] Valeria Guțu-Romalo, *Propoziții...*, p. 163, nota 2.

[19] Cf. *Locuțiunile pronominale*, în „Anuarul de lingvistică și istorie literară", tomul XVIII, 1967, p. 201.

Reticențele se datoresc tautologiei cauzate de repetarea verbului după conectiv, deși funcția relațională a acestuia a fost deja actualizată prin verbul din stînga lui, ceea ce face ca repetarea să devină superfluă, supărătoare chiar, încît reiese, evident, regizarea verbului *a făcut* de la stînga la dreapta de către pronumele sau adverbul relativ, ca în reprezentarea de mai jos:

conținut sintactic	*a făcut*	*cine*	*știe*	*ce* [20]
	v. finit [PV]	nominativ subiect nerelativ	verb finit [PV] nuanța ipotetică	obiect direct pronume relativ
conținut denotativ		nedeterminabil		sens relațional

construcție dubitativă →

Rezultă din cele spuse că dubla funcție sintactică a relativelor se relevă ca o trăsătură definitorie a acestora. Această caracteristică se manifestă în practica comunicării sub diferite aspecte:

a) se actualizează ambele funcții, *vine acela* **care** *vrea, apoi alta nu știu* **cine** *ți-a mai spune* [21], sau uneori chiar trei funcții, ... *și hai pe la casa* **cui** *ne are* [22];

b) se actualizează numai una din funcții, celalaltă (celelalte) rămînînd latentă (în condiții speciale, mai ales în dialog).

Concluzii

Îmbinările sintactice *cine știe cine, ... ce, ... unde* constituie mijloace sintactice specializate pentru afirmații dubitative. Caracterul lor relativ justifică denumirea de construcții sintactice dubitative.

Construcțiile sintactice dubitative manifestă două posibilități distribuționale net deosebite:

a) construcții sintactice dubitative care conțin un relativ (pronume, adjectiv, adverb) cu funcție relațională. Funcția de relativ se actualizează, de obicei, dar nu exclusiv, de la stînga la dreapta. Caracterul neobișnuit al relației interpropoziționale realizate prin relativul din construcție a favorizat apariția fenomenului de dublă subordonare a unuia și aceluiași verb — prin relativ legat de predicatul construcției dubitative, iar prin conjuncția subordonatoare legat de un alt verb, anterior;

---

[20] Valoarea adjectivală a pronumelor relative (cu excepția lui *cine*) în contexte ca: *a făcut cine știe ce treabă* nu infirmă valența de conectiv a relativelor, ci o implică. Funcția conjuncțională este generală, valoarea adjectivală numai contextuală; cf. D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1966, p. 15. Cf. și situații ca: *dar... cînd pricepu ce dor fierbinte, ce chinuri adînci ar lăsa în sufletu-i pătimaș răpirea iubitei sale...* (Al. Odobescu, *Opere*, București, 1965, vol. I, p. 96), în care valoarea adjectivală a relativului este evidentă, dar totuși simultană cu cea relațională. Substantivele regente pot fi omise fără a păgubi comunicarea, în timp ce valența relațională rămîne o caracteristică permanentă.

[21] Ovidiu Birlea, *Antologie de proză populară epică*, București, 1966, vol. II, p. 131.

[22] Ion Creangă, *Opere*, București, 1970, vol. I, p. 177.

b) construcții sintactice dubitative care conțin un relativ (pronume, adjective) fără funcție relațională.

Construcțiile dubitative de sub b) se distribuie numai pe lîngă un substantiv sau pe lîngă o propoziție neanalizabilă exprimată prin adverbul de negație *nu*.

Relativele din ambele tipuri de construcții dubitative pot îndeplini funcții sintactice variate. Dacă relativele respective precedă un substantiv, acestea vor fi totdeauna atribute adjectivale, celelalte funcții sintactice posibile fiind cumulate de substantiv.

RÉSUMÉ

L'article ci-dessus relève le fait que la double fonction syntaxique des pronoms et des adverbes relatifs a permis l'apparition dans la syntaxe roumaine, de phénomènes intéressants. A la suite de la réorganisation du procédé, employé encore dans l'ancienne langue, de construire les propositions interrogatives indirectes, on est arrivé à la création des combinaisons syntaxiques plus aptes à répondre aux nécessités d'expression des locuteurs.

L'auteur en présente deux : a) la double subordination en phrase du même verbe, comme dans l'exemple *n-a vrut s-o bage în seamă* **căci altfel cine știe ce s-ar fi ales de cruți bănișorii ei** ; b) le changement du sens des liens grammaticaux, les connectifs (les pronoms et adverbes relatifs) régissant le verbe de gauche à droite,comme dans *a suferit* **de nu știu ce... de cine știe ce.** Le changement de sens du lien grammatical, phénomène peu habituel en roumain, a eu comme résultat la création de constructions syntaxiques dubitatives comme *merge,* **dar nu cine știe cît,** nu face cine știe ce ispravă.

Noiembrie 1971

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

TERMENI REGENȚI PENTRU DETERMINANȚII (COMPLEMENTELE) PREDICATULUI NOMINAL

DE

G. G. NEAMȚU

0.0.0. Cuvînt introductiv

Observațiile de față se integrează în discuția mai largă a raporturilor dintre expresie și conținut, dintre interpretarea sintactică și cea logico-semantică. În acest sens, în plan sintactic, expresia apare mai analitică, beneficiind și de prezența elementelor formale care materializează sau exclud ca realizare un raport sintactic. Pentru evidențierea diferenței dintre analiza logico-semantică și cea sintactică pot fi aduse în discuție numeroase exemple. Reținem doar unul, edificator: *Douăzeci de turiști au sosit cu avionul.* Analiză semantică: *turiști* = subiect (logic); *douăzeci* (de) = determinant al substantivului-subiect. Analiză gramaticală: *douăzeci* = subiect gramatical (numeral cardinal în N_1^1); *de oameni* = atribut prepozițional (substantiv în Ac_3; nu poate fi subiect deoarece e în Ac).

Premisa teoretică a cercetării noastre este **relația binară**, mod de realizare, și unic, al raporturilor sintactice între termeni, potrivit căruia orice relație sintactică privește exclusiv doi termeni [2].

0.0.1. Problematica cercetării

Ne propunem în prezenta lucrare cîteva observații în vederea răspunsului la următoarele întrebări:

— Predicatul nominal constituie o funcție sintactică unitară?

— Verbul copulativ este *doar* un instrument gramatical și, de aceea, nu permite determinanți?

---

[1] Cf. D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicație în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—83.

[2] Aderăm la teza că relațiile sintagmatice sînt exclusiv binare, teză susținută de D.D. Drașoveanu în *Cursul de limbă română contemporană (sintaxă)*, ținut la Facultatea de filologie din Cluj, anul 1969/1970. Nu avem în vedere abaterile de la regulă, cu totul excepționale, mai ales în frază (cf., în această direcție, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Academiei, 1963, vol. II, p. 260, 265; în continuare: *Gramatica* Academiei ...; D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică (fraza)*, în D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, ed. a II-a, București, 1966, p. 20—21; V. Hodiș, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 247—255).

— În cazul în care predicatul nominal este disociabil în funcții, care este termenul regent al determinanților: verbul copulativ sau numele predicativ?

1.0.0. În jurul predicatului nominal

1.0.1. Teoria și practica analizei sintactice consideră predicatul nominal o funcție unitară, constituită din două elemente, după modelul: V_{COP} + NP [3]. În timp ce verbul copulativ (la mod personal) se manifestă o singură dată, numele predicativ poate fi multiplu (un șir de nume predicative coordonate sau chiar un nume predicativ coordonat cu o propoziție predicativă) [4]. Într-un asemenea predicat, verbul copulativ este obligatoriu ca existență, indiferent că este exprimat sau subînțeles [5]. Se mai menționează, în toate lucrările afectate problemei, că verbul copulativ este vidat semantic (mai mult sau mai puțin), rolul său nefiind decît acela de a permite raportarea numelui predicativ la subiect. El indică, totodată, persoana, numărul, modul, timpul [6]. Numărul verbelor acceptate ca fiind copulative este diferit de la autor la autor deoarece însești criteriile de delimitare a acestei clase sînt destul de neprecise [7]. Rămînînd în sfera scopului propus în aceste observații, avem în vedere, în primul rînd, copulativul *a fi* [8], dar, urmînd majoritatea părerilor curente, și seria: *a deveni, a se face, a ieși, a părea* etc. Opțiunea pentru un număr sau altul de verbe copulative nu modifică, în cazul de față, rezultatele cercetării.

1.0.2. Luat în totalitatea lui, predicatul nominal, ca și cel verbal, apare în relație cu subiectul. Așa după cum predicatul verbal este subor-

---

[3] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 99; Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, 1970, p. 89 (unde e considerat „o parte de propoziție dezvoltată"). Aceeași părere este exprimată și în articolul nostru *Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi"*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 355—363 (părere care, din unghiul de vedere al prezentelor observații, se impune a fi reconsiderată). Prescurtări: V_{COP} = verb copulativ; NP = nume predicativ; PN = predicat nominal.

[4] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 99, 107—110.

[5] „Așadar, în limba română, predicatul nominal fără verbul copulativ *a fi* este o construcție cu copula subînțeleasă" (Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 110).

[6] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 99; Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 111.

[7] În privința numărului verbelor copulative, cf., pentru comparație, *Gramatica* Academiei..., p. 99—100; Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 106—115; Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 89—90. D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 241, consideră doar pe *a fi* copulativ, toate celelalte (*a deveni, a se face, a părea* etc.) putînd fi urmate de „un participiu-verb (compatibil cu un complement de agent)". În continuare: „participiul-verb nu poate fi însă nume predicativ, dar poate fi și este [...] element predicativ suplimentar". Cf., în legătură cu capacitatea participiului de a fi totuși nume predicativ, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 196—197. Tot aici, p. 184—185, se dă criteriul sintagmatic de delimitare a verbelor copulative. Pentru conținutul lor diferit (semantic) de al lui *a fi*, cf. Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, passim. Acestea sînt numite copule lexico-gramaticale.

[8] În legătură cu termenul „verb copulativ" (detalieri), cf. și articolul nostru *Despre auxiliare...*, p. 356—359.

donat subiectului prin acord verbal (în număr și persoană) [9], tot așa predicatul nominal realizează o determinare complexă a subiectului după schema:

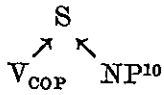

Subordonările la subiect se realizează astfel: V_{COP} — prin acord verbal; NP — prin acord nominal, joncțiune sau juxtapunere. Exemple:

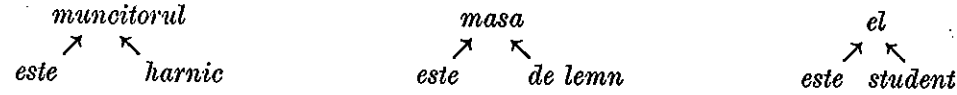

Pornim deci de la situația reală (demonstrată fiind[11]) că numele predicativ și verbul copulativ se subordonează subiectului, fiecare independent și diferit, între aceste două elemente neexistînd un raport sintactic materializat [12].

1.0.3. Întrebarea care se pune este dacă, într-adevăr, considerarea predicatului nominal ca o funcție unitară corespunde realității lingvistice.

---

[9] Cf. D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175—182. *Gramatica* Academiei consideră predicatul și subiectul pe același plan: „determinarea dintre subiect și predicat este oarecum reciprocă, ea are aspectul unei corelații de inerență" (p. 79). Se arată însă, în continuare, că dacă „se pune problema distingerii unui determinant și a unui determinat în acest raport de un tip aparte, subiectul poate fi considerat termenul determinat, iar predicatul determinantul lui" p. 79). Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 36—38, consideră relația dintre subiect și predicat ca fiind de un tip aparte, numind-o „relație predicativă" (p. 36). Acceptă acordul predicatului cu subiectul în număr, nu și în persoană: „Întrucît cuvinte ca *toți, aceasta, doi, om, copil* n-au persoană, nu sînt la o anumită persoană, e impropriu să spunem că în situația de subiecte aceste cuvinte cer a c o r d u l în persoană" (p. 37). E de menționat însă că și substantivele, toate, în conținut sînt de persoana a III-a. Substituția lor cu un pronume personal de persoana a III-a, ca și faptul că-i impun verbului predicat această persoană (a III-a) sînt fapte concludente. Vocativul se și constituie într-un fel de persoana a II-a a substantivului (cf. Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, în SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 275—283; Mircea Zdrenghea, *Este vocativul un caz?*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 797—801).

[10] Cf., pentru schemele prezentate, D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ...*, p. 238.

[11] Cf. notele 7, 8, 9.

[12] Există și alte păreri în legătură cu relațiile din interiorul predicatului nominal. Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 45—46, analizînd enunțul *copacul e înalt*, îl descompun în următoarele raporturi: *copacul* și *e* (relație predicativă), *copacul* și *înalt* (subordonare cu acord), *e* și *înalt* (subordonare cu acord). Relația ce unește cei trei termeni este numită ternară (p. 46). Schema structurală ar fi, probabil, după modelul:

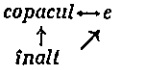

Schema prezentată nu are în vedere faptul că un adjectiv (fie chiar nume predicativ) nu se subordonează unui verb (copulativ sau predicativ) prin acord, neavînd categorii gramaticale comune (cazurile de subordonare prin acord ale adjectivului la un verb sînt foarte rare, de obicei dublate de prepoziții — complementul de relație, de exemplu). Cf., pentru argumentare, D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ...*, p. 237. Mai pregnantă este situația numelui predicativ substantival sau pronominal (cf. D. D. Drașoveanu, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307—313).

Din moment ce elementele sale componente nu se leagă sintactic între ele (nici numele predicativ nu este subordonat verbului copulativ și nici acesta numelui predicativ; coordonarea se exclude), fiecare contractînd relații cu subiectul diferit și independent, înseamnă că acest tip de predicat (structură dezvoltată) nu este deloc nedisociabil. El se manifestă ca unitate evidentă doar în plan semantic [13]. Gramatical este profund eterogen și nu apare lipsită de sens aserțiunea că, de fapt, predicatul nominal nu este o singură funcție, ci un grup de două funcții [14]. Copulativul, în afară de conținut semantic, nu se diferențiază cu nimic, morfologic [15], de alte verbe (predicative) [16]. Pe de altă parte, copulativele (chiar și *a fi*) nu sînt segmente morfematice. Altfel ar trebui să considerăm că predicatul nominal este o categorie gramaticală (morfologică). Mai degrabă l-am considera o funcție aparte, indiferent că-l numim predicat, copulativ [17] sau auxiliar sintactic. Acesta (copulativul), din punct de vedere gramatical, are tot ce-i trebuie, în afară de conținut semantic [18], pentru a fi un predicat. În planul expresiei gramaticale, el și este un predicat vid [19] de conținut semantic, o funcție vidă, o materializare *formală* a predicației prin categoria persoanei [20] și a numărului, un **predicat insuficient** (P_{INSF}). Așadar schema devine:

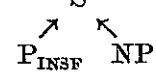

Dacă acceptăm și alte verbe drept copulative în afară de *a fi* sau *a deveni*, cu atît mai greu ne vine să le analizăm împreună cu numele predicativ cu cît ele au și un conținut semantic mai pronunțat.

1.0.4. În sprijinul schemei date vine și situația locuțiunilor verbale care, deși unități logico-gramaticale [21], cu un caracter unitar, permit

---

[13] Deși nelegate între ele, numele predicativ și verbul copulativ sînt ceea ce sînt numai în cadrul acestei unități semantice. Existența copulativului condiționează calitatea de nume predicativ, acesta realizînd *un raport condițional* cu subiectul (cf. și articolul nostru *Despre auxiliare...*, p. 356).

[14] Ideea interpretării separate a numelui predicativ și a copulativului din predicatul nominal ca două funcții distincte apare la Elena Neagoe, în *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 97.

[15] Evident, faptul că e neregulat, că poate fi și auxiliar morfologic, nu privește discuția de față.

[16] Cf. Elena Neagoe, *lucr. cit.*, p. 95.

[17] Cf. Elena Neagoe, *lucr. cit.*, p. 97.

[18] E vorba de copulativele *a fi* și *a deveni*, celelalte avînd conținutul semantic mai clar. Acestea din urmă cu atît mai mult pot forma un predicat verbal.

[19] În acest fel apare pregnant necesitatea definirii predicatului prin criterii gramaticale formale (acordul cu un subiect în nominativ), predicația însăși suferind o reformulare în definiție (cf. D. D. Drașoveanu, *Curs...*).

[20] Similar, pronumele neutrale (*o* în acuzativ și *(i)i* în dativ), deși lipsite de conținut (*a luat-o la sănătoasa, dă-i înainte* etc.), prin categoria cazului (Ac_1, respectiv D_1), sînt complemente directe sau indirecte (cf. D. D. Drașoveanu, *Curs...*). Problema e rezolvată diferit de Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, XXIII, 1969, p. 133—134, care le consideră cuvinte fără nici o funcție („nici gramaticală, nici semantică, nici stilistică").

[21] Chiar analizabile fiind, locuțiunile verbale apar destul de unitare din punct de vedere gramatical, din moment ce elementele componente apar în relație directă cu verbul și nu cu un termen exterior locuțiunii.

totuși în interiorul lor descompuneri în funcții, pe baza relațiilor ce se manifestă. O locuțiune ca *a-și da seama* apare analizată astfel:

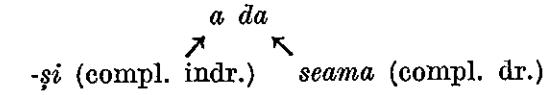

Faptul că substantivul *seama* este complement direct în interiorul locuțiunii [22] face ca aceasta, în calitatea ei de unitate logico-gramaticală, să apară intranzitivă în relațiile cu exteriorul, neadmițînd un complement direct (în baza unicității complementului direct [23]).

1.0.5. În perspectiva acestei interpretări a predicatului nominal, rămîne de discutat problema funcțiilor subordonate lui, atît în privința termenilor regenți, cît și a modului de realizare a raportului. La determinările atributive, situația este clară: atributul determină substantivul-nume predicativ:

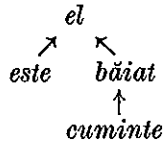

1.0.6. Mai complicat apare raportul complementului cu predicatul nominal. În mod obișnuit, în baza acceptării predicatului nominal ca funcție unitară, se consideră determinantul extern ca subordonat întregului predicat nominal [24]. Chiar dacă am accepta predicatul nominal drept funcție unitară, subordonarea unui determinant lui, în întregime, ar crea nedumeriri:

— un complement nu determină un predicat, fie el și nominal, ci verbe, adjective, adverbe etc., toate unități lexico-gramaticale și nu sintactice [25]. Cu privire la predicat, complementul nu determină calitatea de predicat a verbului, ci pe cea de verb a predicatului;

— din moment ce numele predicativ și verbul copulativ sînt calitativ diferite din punct de vedere morfologic, înseamnă că ele nu pot oferi în exterior o platformă morfologică identică în baza căreia să accepte aceiași determinanți. Termenul subordonat nu le poate așadar determina pe amîndouă, văzute ca formînd doar o unitate semantică, decît dacă vom accepta că un complement, de exemplu, se subordonează unei unități de înțeles [26] și nu morfologice. Situația modurilor și a timpurilor

---

[22] Cf. și Aurel Nicolescu, *Probleme de sintaxă a propoziției*, București, 1970, p. 74.

[23] Cf. D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.

[24] Cf. D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice...*, p. 137 (propoziția 24).

[25] În *Gramatica* Academiei p. 149 *(Observație)*, complementul substantivului este justificat prin calitatea de nume predicativ a substantivului regent. Acest lucru contrazice însă definirea morfologică a unităților sintactice. Subînțelegerea copulativului pune sub semnul îndoielii calitatea de regent a substantivului, trimițînd mai degrabă spre calitatea verbală a copulativului (chiar și la mod nepersonal).

[26] Am putea considera determinarea realizată de un termen asupra întregului grup ca o determinare semantică, de înțeles.

compuse, tot structuri din doi termeni, este cu totul alta, acestea fiind categorii morfologice unitare. În interiorul lor elementele componente își pierd individualitatea, sînt segmente morfematice și sînt determinate, în întregul lor, ca o singură unitate, de un termen extern:

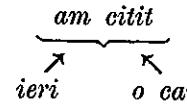

Rămîne deci ca determinanții să intre în relație sintactică numai cu unul din cei doi termeni ai predicatului nominal. Adică:

1.0.7. În mod similar, o propoziție subordonată nu determină regenta în totalitatea ei, ci un anumit termen din ea, prin extensie numind regentă întreaga propoziție în care se află termenul regent.

1.0.8. Trebuie avute în vedere, în cercetarea raportului PN ← Det, situațiile diferite create de verbele copulative, deosebite și inegale între ele, precum și de fenomenalizările numelui predicativ (adjectiv, substantiv, adverb etc.). De aceea nu se va putea da o soluție general valabilă pentru toate tipurile de predicat nominal în raport cu complementul. În discutarea calității de termen regent a verbului copulativ (P_{INSF}) sau a numelui predicativ vom ține seama de posibilitățile sintagmatice ale fiecăruia în parte.

1.0.9. Încercînd un răspuns primei întrebări, vom spune că *predicatul nominal nu este o funcție unitară și nici complementele sale nu pot determina grupul în întregime, ci doar o parte componentă — verbul copulativ* (P_{INSF}) *sau numele predicativ.*

2.0.0. Cu privire la copulative

2.1.0. Se consideră, în general, că verbele copulative nu pot primi nici un fel de compliniri adverbale [28]. Acest lucru este afirmat în primul rînd pentru *a fi*, dar și pentru celelalte copulative. Acestea din urmă sînt totuși complinite de un determinant [29], dar luate împreună cu numele

[27] Det = determinant adverbal, de tip complement.

[28] Cf. Paula Diaconescu, *lucr. cit.*: „Caracteristica verbului copulativ *a fi* este faptul că sensul său lexical a fost neglijat și a dispărut: spre deosebire de verbul existenței *a fi* și celelalte verbe predicative, el nu poate primi nici un fel de complinire verbală" (p. 108).

[29] Folosim termenul de *determinare* (și implicit de *determinant*) în accepțiunea lui sintactică — raport de subordonare. Determinant și determinat vor fi funcții sintactice în raport, indiferent de conținutul lor semantic. Avem deci în vedere funcțiile sub aspectul gramatical, realizate printr-un mijloc gramatical.

lor predicative [30]. Se pune întrebarea, din punct de vedere teoretic, dar și practic, dacă într-adevăr copulativele (indiferent că e numai *a fi* sau și seria *a se face, a deveni, a ajunge, a părea* etc.) nu pot avea determinanți. Examinarea copulativelor, în anumite situații concrete, după cum urmează, ne va conduce la formularea unui răspuns afirmativ.

2.1.1. Din cele mai sus spuse (cf. **1.0.2.** și **1.0.3.** — scheme) rezultă că verbul copulativ (P_{INSF}) este un termen subordonat subiectului prin acord verbal. Or, aceasta arată că el însuși este o funcție. Dacă ar fi doar o formă gramaticală ar mai putea figura ca termen subordonat prin acord altuia ? ! Evident că nu. Calitatea de a fi termen subordonat ne obligă implicit și la acceptarea calității de a putea fi termen regent. Din moment ce este subordonat *poate fi și este și regent* [31].

2.1.2. Numeroase contexte demonstrează că *a fi* la mod nepersonal [32], prin calitatea sa verbală, are funcție sintactică. Anumite contexte ne și obligă să-l investim cu aceasta. Exemple : *El nu poate fi ce nu este; „Iară dacă nu vreți și poftiți doară / A fi cum ați fost și cum vi-i data* [...]" (Virgiliu Dron, S. Gh. Constantinescu, *Culegere de texte literare pentru analize gramaticale*, București, 1970, p. 208 — în continuare vom nota : *Culegere...*, marea majoritate a exemplelor fiind extrase de aici) ; *N-am venit la voi aseară,* **nefiind** *altfel de cum mă știi.* Celelalte copulative au mai pregnantă funcția : „**Părînd** *pe veci a răsări / Din urmă moartea-l paște*" (*Gramatica* Academiei..., p. 199). Frecvent apare copulativul *a fi* (la mod nepersonal) cu funcția de complement de relație, numele predicativ fiind subînțeles : **De fost** [bun], *a fost, nu-i vorbă.* Mai mult decît atît, el poate ocupa aceeași poziție ca funcție cu un adjectiv, substantiv, supin etc. — complement de relație : **De fost,** *a fost rea* — **De rea,** *e rea;* **De dus,** *s-a dus;* **De student,** *e student* etc. Funcția lui sintactică nu poate fi contestată.

2.1.3. Pentru aceeași calitate verbală propriu-zisă, cu toate consecințele ce decurg din ea, pledează și afirmația că verbele copulative, inclusiv *a fi*, sînt intranzitive. Or, categoria tranzitivității, în baza definiției ce i se dă, nu caracterizează decît verbe care au sau pot avea determinanți. Refuzînd copulativelor această calitate, denumirea lor cu termenul de „intranzitive" devine un nonsens. Ele rămîn intranzitive, ca verbe ce sînt, pentru că nu acceptă un complement direct și nu orice feli de determinanți.

---

[30] Cf. Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 113, 115, unde, printre altele, se afirmă că numele predicativ cu verbul copulativ formează „o singură unitate semantică". Alți lingviști, admițînd pe lista copulativelor numai pe *a fi*, considerăm, deducem, că celelalte așa-zise copulative pot avea determinanți (cf. D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ...*, p. 241).

[31] Situația lui este calitativ diferită de a adverbelor *mai, prea, foarte* etc., ce nu apar decît în subordonare imediată (cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura...*, p. 271—272) sau față de unele adjective pronominale. Acestea din urmă nu au determinanți deoarece își păstrează în conținut calitatea pronominală, determinanții fiind atrași exclusiv în sfera substantivului pe care-l însoțesc și-l determină prin acord.

[32] Pentru interpretarea unor construcții cu *a fi* la mod nepersonal, cf. Olga Tunsoiu, *Verbe copulative la mod nepersonal*, în AUB, Filologie, 1967, p. 149—165.

2.1.4. Printre categoriile specifice verbului românesc este dată și diateza. În mod curent operăm cu această categorie și pentru verbele copulative. Ținînd seama de conceptul de diateză (definită ca relație între „procesul enunțat și protagoniștii lui" [33]), precum și de faptul că verbele copulative sînt la o anumită diateză [34] (aceasta fiind un mod de existență pentru verb), trebuie să acceptăm, și pe acest motiv, că verbele copulative sînt caracterizate de determinanți, exprimă un *anumit* proces ce poate fi raportat la subiect.

2.1.5. Din punct de vedere morfematic, verbele copulative, inclusiv *a fi*, permit degajarea unei componente lexicale și a alteia purtătoare de categorii gramaticale [35]. Ele deci nu sînt echivalente cu un auxiliar morfologic, cu un sufix sau cu o desinență. Pentru *a fi* (neexistînd nici o diferență, din acest punct de vedere, între copulativ și predicativ propriu-zis), analiza morfematică e mai complicată, ca urmare a caracterului său neregulat, dar nu imposibilă [36]. Așadar nu este o formă gramaticală pură, un segment de expresie doar cu semnificație gramaticală. Tema copulativului, cu tot caracterul său abstract, rămîne o temă lexicală ce acoperă o unitate de conținut semantic mult atenuat dar nu redus la zero.

2.1.6. Mai amintim apoi așa-numitele expresii ale stării, de tipul: *mi-e foame, ți-e jenă, le e teamă* etc., în care *a fi* este interpretat fie copulativ, fie predicativ [37], dovadă a dificultăților în stabilirea caracterului său — copulativ sau predicativ. Or, interpretarea într-un fel sau altul aduce după sine și schimbări în privința determinanților săi, ținînd seamă că *a fi* este însoțit de pronumele *mi, ți, i, le* etc.

2.1.7. Regentele predicativelor, din moment ce nu au numele predicativ, sînt numite, pe bună dreptate, regente insuficiente [38]. Cu toate acestea rămîn propoziții, avînd ca predicat pe *a fi*, un predicat insuficient. Aceste regente insuficiente conțin adesea, în afară de subiect și copulativ, și complemente. Ex.: **Pe atunci,** *aproape* **la** *toate* **unitățile,** *ordinul fusese să ne retragem.* Pe cine vor avea ca regent aceste circumstanțiale? !

2.2.0. În continuare, aducem în discuție interpretarea gramaticală a altor categorii de cuvinte în situație similară lui *a fi*.

---

[33] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică...*, p. 61.

[34] Verbul *a se face* este considerat copulativ tocmai la diateza reflexivă. Categoria diatezei nu se referă la verb în calitatea sa de predicat, ci la aspectul lexico-gramatical (ca parte de vorbire), diateză avînd și verbele la infinitiv sau gerunziu (fără a fi predicate). Cu atît mai puțin poate caracteriza reflexivul un grup format din verb copulativ și un nume predicativ. Similar, dar accidental, poate fi însoțit de un reflexiv și *a fi*: *Nu-mi sînt un bun sfetnic.*

[35] Cf., pentru termenii *radical* și *flectiv*, Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968, p. 39—42.

[36] Cf. Valeria Guțu Romalo, *lucr. cit.*, p. 252—253. În aceeași situație e și articolul, permițînd segmentare morfematică (cf. *Gramatica* Academiei..., vol. I, p. 32).

[37] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 67, 100, unde este considerat predicativ. Aceeași lucrare (p. 165) spune despre expresii ca *a-i fi silă* că sînt verbe ce arată „o anumită stare fiziologică, psihică", fiind probabil analizate în bloc. E considerat copulativ de Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 109.

[38] Cf. Alexandru Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 134—135; *Gramatica* Academiei..., p. 257.

2.2.1. În limba română, frecvent, unele prepoziții, conjuncții, pronume sau adverbe sînt însoțite (și determinate!) de adverbele *chiar*, *decît*, *numai*, *doar* etc.: *chiar pe*, *chiar la*, *chiar în* etc., *chiar să*, *chiar dacă*, *chiar fiindcă* etc., *chiar cine*, *chiar ce*, *chiar cîți* etc., *chiar unde*, *chiar cum*, *chiar atunci*, *chiar acolo*, *numai acolo* etc.

Cînd aceste adverbe determină pronume sau adverbe (sau alte părți de vorbire cu conținut semantic) au funcții (compl. de mod, atribut adverbial etc.) [39], iar cînd apar pe lîngă prepoziții sau conjuncții le nuanțează acestora sensul [40]. Rămîn totuși determinanți. Trebuie să admitem că pot fi determinate și cuvintele relaționale, sensurile gramaticale [41]. La pronume și adverbe relative calitatea de a fi determinate nu ridică discuții [42].

2.2.2. În vecinătatea unei sfere similare de fapte lingvistice se află și articolul românesc, mai cu seamă cel proclitic, ca urmare a manifestării în el a unor categorii nominale — număr, gen, caz. Articolul apare astfel ca un determinant, actualizînd un caz_2 [43] — consecință a acordului. În gramaticile mai vechi articolul era considerat chiar un atribut al substantivului [44] sau un pronume [45]. Calitatea lui morfematică, tot mai pregnant afirmată în ultima vreme [46], constă în aceea că segmentele de expresie denumite articole au drept conținut categoria determinării pe care o realizează în substantiv (sau în altă parte de vorbire substantivizată) [47]. Cu tot caracterul lor gramaticalizat, specializat în realizarea categoriei determinării, articolele apar ca determinante [48] realizate prin acord. Cît privește situația celorlalte așa-zise articole, calitatea de determinanți apare mai clară, fiind susținut acoperită de caracterul lor de substitute [49]. Acestea apar nu numai ca determinanți, ci și ca regenți.

---

[39] În privința acestora nu există o unitate de vederi. Unii le consideră adverbe ce caracterizează o propoziție, o frază etc., avînd o distribuție foarte largă (cf. *Gramatica* Academiei..., vol. I, p. 300—301); alții nu le dau nici o funcție sintactică (cf. Gh. N. Dragomirescu, *lucr. cit.*, p. 120, care le numește *adverbe-regim*, cu funcție gramaticală *zero*). Rămîn totuși determinanți modali ai unor termeni, realizînd raportul prin juxtapunere (cf. D. Bejan, *Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție"*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 313—322).

[40] Cf. D. Bejan, *lucr. cit.*, p. 313, unde se dă și o listă aproximativ completă a lor.

[41] Cu atît mai puțin pentru *copulative* care nu sînt cuvinte relaționale.

[42] Adverbele în discuție le determină calitatea morfologică și nu cea sintactică.

[43] Cf., pentru clasificarea în caz_1, caz_2, caz_3, D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor*..., p. 77—83. Calitatea de caz_2 privește articolul ca adjunct substantival, indiferent că e vorba de articol proclitic sau enclitic: Un (N_2) *elev* (N_1) *scrie la tablă; Elevul scrie la tablă*. La acesta din urmă, prin contopirea cu substantivul, apare mai puțin evident cazul, al articolului (dar detectabil în evoluția istorică a limbii).

[44] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *lucr. cit.*, p. 121.

[45] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura*..., p. 166.

[46] Cf. Valeria Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu Iordan*, 1958, p. 365—396; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura*..., p. 166—172.

[47] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura*..., p. 166.

[48] E și numit determinant, alături de ceilalți „determinanți nominali", un determinant de tip special (cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura*..., p. 167).

[49] Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, 1968, p. 49—50, 70, 90—91; D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor*..., p. 77—83; cf. și articolul nostru, *Despre calitatea de pronume a lui* cel (cea, cei, cele), în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 313—322; G. Gruiță, *Observații asupra pronumelui posesiv*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", Series Philologia, Fasciculus 2, 1969, p. 143—146.

Ex.: **Al** *nostru s-a pierdut* (*Al*[50], în N_1 — regent; *nostru*, în N_2 — subordonat prin acord); **Cele** *discutate aseară m-au impresionat* (*cele*[51], în N_1 — regent; *discutate*, în N_2 — subordonat prin acord). Situația lor gramaticală și parțial semantică este aceeași cu a lui *a fi*.

2.2.3. În sfîrșit, pronumele atone *(î)i* în dativ și *o* în acuzativ, deși lipsite de conținut semantic propriu-zis (de aceea se și numesc „neutrale"), satisfac totuși valențe de complement indirect, respectiv direct[52].

2.3.0. La capătul acestor discuții vom conchide că verbele copulative (inclusiv *a fi*) nu sînt lipsite de posibilități gramaticale pentru a se constitui în funcții, fie subordonate, fie regente (pentru compliniri externe). Faptele similare, mai sus enunțate (sub **2.2.1.**, **2.2.2.**, **2.2.3.**), arată că verbele copulative nu au o situație singulară în limbă.

Rămîne să examinăm, în continuare, cazul determinanților în raport cu diferite tipuri de predicate nominale, tipuri create de calitățile morfologice ale părții de vorbire prin care se exprimă numele predicativ.

3.0.0. Termenii regenți

3.1.0. Verbul copulativ (P_{INSF})

Avem în vedere următoarele tipuri de predicate:
V_{COP} + **Subst** (NP), V_{COP} + **Adj** (NP), V_{COP} + **Adv** (NP).

Notă: Predicatele nominale de tipurile: verb copulativ + pronume (NP), verb copulativ + numeral (NP) nu sînt tratate aparte, fiind considerate ca subsumabile celui de tip V_{COP} + **Subst** (NP).

3.1.1. V_{COP} + Subst (NP)

În cazul predicatului de acest tip, complementul nu poate determina decît copulativul, substantivul sau pronumele neavînd complemente[53]. Din motive ce au fost arătate (vezi **1.0.3.**, **1.0.6.**), nu vom accepta complementul ca determinînd întregul predicat nominal[54]. Complinirile cele mai frecvente sînt circumstanțialele (de loc, de timp etc.), dar și altele (completive). Dăm cîteva exemple:

„pînă seara **ești** *mare vornic*" (*Culegere...*, p. 154);
„**să fii** *al meu* cu trup și suflet, *chiar* din ziua *cununiei*" (*ibidem*, p. 151);
„*de* parcă **ar fi** din *fier*" (*ibidem*, p. 155);

[50] Cf. nota 49.

[51] În exemplul dat calitatea de pronume a lui „cele" este de necontestat. El nu substantivizează participiul și, de aceea, nu este articol. Altfel n-am putea justifica complementul de timp *(aseară)*.

[52] Cf., pentru discuție, nota 20.

[53] Situațiile date de *Gramatica* Academiei..., p. 148—150, pentru complementul substantivului, toate au subînțeles un copulativ *(a fi)*, dovadă că *a fi* este regent (cf. și nota 25).

[54] „Cînd numele predicativ este un substantiv, complementul este al predicatului nominal în ansamblu (verb copulativ + nume predicativ)" (*Gramatica* Academiei..., p. 148). A accepta că un complement determină un predicat nominal înseamnă a contrazice definiția complementului (cf. *Gramatica* Academiei..., p. 148). În același timp, neacceptarea verbului copulativ ca termen regent face de prisos specificarea cuprinsă în definiția complementului (§ 593) că acesta (complementul) „determină un verb (predicativ sau *nepredicativ* [s. n. — G. N.], un adjectiv [...]".

„pentru elevul *Eminovici acest zîmbet* **era** uneori *o armă*" (*ibidem*, p. 184);

„**nu-mi sînt** *și* **nu mi-am fost** niciodată *o prea bună prietenă*" (*ibidem*, p. 205);

„*n-aș vrea* **să fiu** de loc *copilul unui entuziast*" (*ibidem*, p. 244);

„*lumea în care trăia el* [...] **era** *aproape* exclusiv *lumea ideilor generale*" (*ibidem*, p. 250);

„*Om învățat* e întîi *cine nu știe nimic*, al doilea *cine știe ceva* [...]" (*ibidem*, p. 251);

„Pentru un alpinist *Clăbucetul* e *un deal*" (*Gramatica* Academiei..., p. 192)[55];

„De foame, **ar fi** *ce-ar fi*" (*ibidem*, p. 192);

„*Da Vinci* pe lîngă pictor *mai* **era** *sculptor și arhitect*" (*ibidem*, p. 201);

„*Orice călătorie*, afară de cea *pe jos*, e *după mine o călătorie pe picioare străine*" (*ibidem*, p. 204).

Pentru toate exemplele date propunem schema:

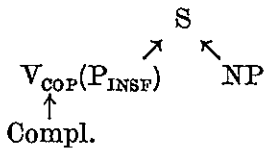

Exemple:

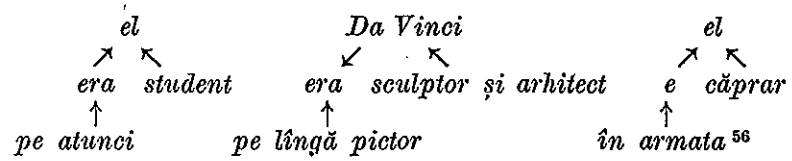

[56]

Pentru celelalte copulative (*a deveni, a se face, a părea* etc.) subordonarea complementului este mai evidentă, fiind potențată și de factori semantici: **Părea** pe vremea *aceea un bun sportiv*. În orașul *nostru el* **ajunsese** *cel mai bun specialist*. Schemă:

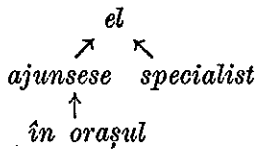

Notă: Cît privește expresiile stării, de tip substantival (*îi era rușine, mi-e foame, ne-a fost milă* etc.), analiza lor se prezintă la fel, acceptînd pe *a fi* ca termen regent. Ex.: A colo

[55] „Problema termenului determinat este mai complexă la unele complemente care sînt strîns legate ca înțeles nu de cuvîntul determinat de ele din punct de vedere gramatical, ci de altă parte de vorbire, ceea ce face ca și definițiile lor să se refere la aceste părți de propoziție și nu la determinatul propriu-zis" (*Gramatica* Academiei..., p. 149).

[56] *în armata* s-ar putea interpreta și ca atribut prepozițional substantival pe lîngă substantivul *căprar*.

mi-**era** *teamă*. A c u m *mi*-**e**-*scle*. Îi **era** *milă* p a r c ă . Scheme:

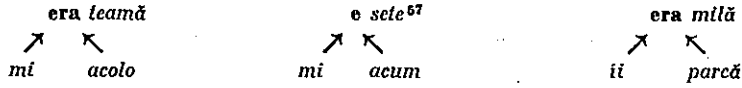

Pentru complementele indirecte (*mi, îi, ni* etc.), trecînd peste argumentul subordonării lor copulativului, în lipsa altui regent, adăugăm că ele sînt și subiecte logice ce nu pot fi raportate decît la un predicat (fie chiar insuficient). La nivelul logicii, unde *mi*, de exemplu, este subiect, în franceză are drept corespondent pe *je* (subiect gramatical). Ex.: **mi**-*e foame* — *j'ai faim*. Relația gramaticală între verb și pronume (în D_1, respectiv în N_1) este evidentă.

3.1.2. V_{COP} + **Adj** (NP)

Ca determinante externe copulativului (P_{INSF}) din acest tip de predicat nominal pot apărea circumstanțialele (de loc, de timp etc.). Se știe că, în general, adjectivele calificative sînt determinate cu totul accidental de asemenea complemente — determinanți tipici ai verbului[58]. *Gramatica* Academiei..., p. 173, la complementul de timp, spune că determină și un adjectiv, dar nu dă nici un exemplu[59]. Cît privește complementul de loc, adjectivul nu apare ca termen regent (cf. *Gramatica* Academiei..., p. 170). Dacă apare lîngă un adjectiv, se subînțelege un copulativ. Acest lucru dovedește că verbul copulativ îi este regent?! În vederea răspunsului, dăm cîteva exemple: „d e *mulți* a n i **nu eram** *nici sănătos, nici bolnav, nici fericit, nici nefericit*" (*Culegere*..., p. 213); „*numai prostul* **e** *tot așa și* î n a i n t e d e a f i b ă u t ș i d u p ă" (*ibidem*, p. 253); „T i m p *de un ceas și jumătate drumul* **e** *bun*" (*ibidem*, p. 88); „*iară* m a i d e p a r t e *locurile* **sînt** *rele*" (*ibidem*, p. 88).

Fie acum următorul paralelism de construcții:

I e r i **se plimba** *tristă* p e s t r a d ă .

A rămas *tot visător și* î n a n u l *acesta*.

Pari *foarte veselă* a z i .

El **fusese** *atent* d e z i u a *mea*.

Dacă pentru primele două exemple acceptăm fără rezerve subordonarea circumstanțialului la verb, nimic, gramatical, nu ne împiedică să facem același lucru și pentru celelalte două. Construcțiile date se diferențiază între ele doar prin natura verbului, predicativ în primele două[60], copulativ în celelalte. Găsim mărci formale (gramaticale) atît la copulative *(a părea, a fi)*, cît și la circumstanțiale pentru a accepta relația: V_{COP} ← Compl (circ).

Așadar, chiar și în predicatele nominale de tip V_{COP} + **Adj** (NP), în care și numele predicativ în calitatea lui de adjectiv are complemente, copulativul poate apărea ca termen regent pentru circumstanțiale.

---

[57] Identic se analizează și expresiile timpului: *e iarnă, e toamnă, e noapte* etc. Ex.: A f a r ă *-i primăvară*.

[58] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura*..., p. 241.

[59] Se pot reține doar două adjective din exemplele date, dar acestea sînt, de fapt, participii (calitatea lor verbală permițînd, evident, a fi determinată de un circumstanțial).

[60] În unele lucrări *a rămîne* e considerat copulativ (cf. Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 90).

Scheme :

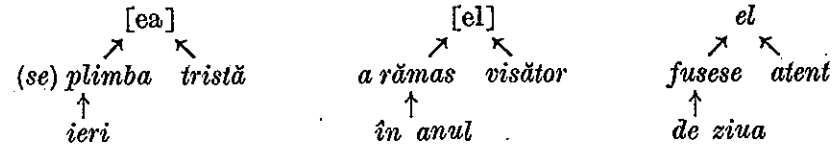

Știind că foarte adesea adjectivele pot fi determinate de complemente indirecte în dativ *(vreme favorabilă* **pescuitului,** *un lucru scump* **tuturor** etc.), în cazul de față se poate pune întrebarea : cui se subordonează complementul pronominal în dativ? Condiția ca adjectivul-nume predicativ să fie regent este ca el să poată avea acest determinant și în afara calității sale de nume predicativ. Adică :

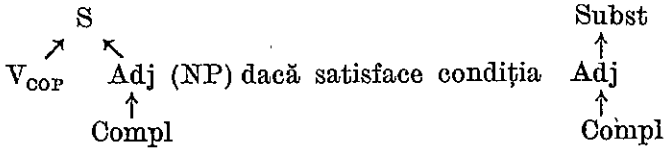

Ex. : *Gîndirea este proprie oamenilor — o trăsătură proprie oamenilor*

Să examinăm situația exemplelor în discuție. Fie expresia : *Îmi este drag numele tău.* Aceasta poate avea și realizarea *Mie îmi este drag numele tău,* dar nu și **Mie este drag numele tău.* Dincolo de predicatul nominal, adjectivul *drag* poate avea numai complementul *mie.* Adică : *(nume) drag mie,* nu și **(nume) drag mie mi* sau **(nume) drag mi.* Faptul că pronumele în dativ (complement indirect) apare în forma lui neaccentuată sau dublează forma accentuată dovedește că e un complement indirect specific verbului, acesta cerînd dublarea formei accentuate cu una neaccentuată. Pronumele *mi, ți, ne* etc. se vor subordona deci verbului (copulativ) și nu adjectivului :

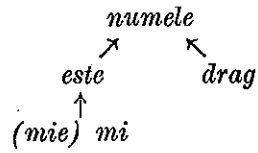

La celelalte copulative nu apar probleme speciale, calitatea lor de regenți fiind mai evidentă : „*Locul* îi **părea** lui Ghiță *străin și pustios*" (*Culegere...*, p. 230). Schema :

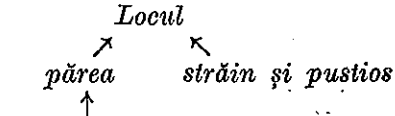

3.1.3. V_{COP} + Adv (NP)

Predicatul cu această structură se exprimă prin expresii unipersonale de tipul : *e bine, e rău, e ușor, e drag, e greu, e cu putință* etc. [61]. Toate acestea se caracterizează prin faptul că nu acceptă un subiect în nominativ, ci o subiectivă, un infinitiv sau un supin [62]. Ele apar frecvent cu pronume personale în dativ-complemente indirecte (subiecte logice) de tipul : *mi-e bine, ți-e rău, le e greu* etc. Complementul indirect se subordonează copulativului. Argumentarea rămîne aceeași ca și pentru **3.1.2.** — V_{COP} + + **Adj** (NP). Cu mici excepții, adverbul nu are complement indirect [63]. În afara unor adverbe cu regim dativ sau acuzativ (vezi mai departe **3.2.2.**), care cer un complement indirect, schema rămîne aceeași :

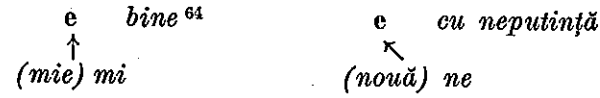

La fel se pune și problema determinantelor circumstanțiale :

„a s t f e l **era** *sigur că* [...]" (*Culegere...*, p. 105);
„L a n o i e *foarte rău* [...]" (*ibidem*, p. 167);
„D e - a c u m îi **era** *peste putință mamei să* [...]" (*ibidem*, p. 214);
„c î n d î m i **era** *greu*" (*ibidem*, p. 247).

Vom accepta copulativul ca regent deoarece adverbul de mod [65] nu poate fi complinit de determinante circumstanțiale, de loc și de timp în primul rînd. A se examina și paralelismul : *E bine acasă — Lucrează bine acasă.* Schemele sînt identice :

Nu apare nejustificată, pe temeiuri gramaticale, nici o schemă de tipul :

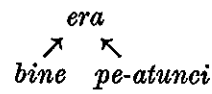

Adverbul apare subordonat prin juxtapunere, consecință a invariabilității sale [66].

---

[61] Unii lingviști consideră acest predicat ca fiind „verbal-unipersonal" (cf. Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a, București, 1970, p. 98—99).

[62] Relația sintactică dintre aceste expresii și unele pronume în nominativ (*ceea, ce, tot, nimic, asta* etc., toate cu un caracter neutral-nehotărît) nu este semnificativă, fiind mai degrabă o excepție.

[63] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 162—163.

[64] Compară : **mi**-*e bine* — **îmi** *merge bine.*

[65] S-a văzut că și adjectivul nu are decît accidental complement circumstanțial. Cu atît mai puțin poate fi determinat de asemenea complemente adverbul.

[66] Cf., în acest sens, articolul nostru *Despre auxiliare...*, p. 357. În schema propusă de Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 46, adjectivul (nume predicativ) nu poate intra în relație cu verbul copulativ deoarece acesta nu are categorii nominale care să permită adjectivului acordul.

3.2.0. *Numele predicativ* (**Adj** *sau* **Adv**)

3.2.1. În marea majoritate a situațiilor, cînd complementele sînt definite ca determinînd și adjective, exemplele date conțin atît adjective-nume predicative, cît și adjective-atribute. Exemple:

„**prea curios** *nici n-am fost* d e p o v e s t e a *pe care* [...]" (*Culegere...*, p. 202);

„*cari sînt* **vinovați** d e a s a s i n a t e l e *din vremea răscoalelor*" (*ibidem*, p. 205);

„*șiretenia* [...] *este* **propriе** *tuturor* f i i n ț e l o r" (*Gramatica* Academiei..., p. 163);

„*Ipate* [...] *era* **mîhnit** p e n t r u p i e r d e r e a *lui Chiriță*" (*ibidem*, p. 177);

„*Nici* l - a c e i a *nu ești bun* [...]" (*ibidem*, p. 193).

3.2.2. Exemplele date cuprind adjective ce realizează frecvent relația cu un complement. Intră aici mai cu seamă complementele de relație și indirecte, concesive, comparative etc. Un mare număr de adjective sau adverbe au regim dativ sau acuzativ. Apărînd ca nume predicative, e evident că dativul și acuzativul li se vor subordona lor. Iată cîteva:
V_{COP} + *paralel cu* + Ac_3, *potrivit cu* + Ac_3, *aproape de* + Ac_3, *favorabil* + D_1 sau *la* + Ac_3, *util* (adj. sau adv.) + D_1 sau *la* + Ac_3 etc. [67]. Schemă:

★

Cum observațiile noastre privesc doar determinanții la nivel de propoziție, nu examinăm aici situația subordonatelor în raport cu numele predicativ sau verbul copulativ [68].

4.0.0. Concluzii

4.1.0. Predicatul nominal nu constituie o singură funcție sintactică, fiind analizabil într-un *predicat insuficient* și un *nume predicativ* (eventual numit altfel).

4.2.0. Determinanții externi se referă doar semantic la grupul $V_{COP}(P_{INSF})$ + NP, luat unitar, relația gramaticală realizîndu-se însă fie cu numele predicativ, fie cu verbul copulativ (P_{INSF}), dar nu cu amîndouă.

4.3.0. Determinanții se subordonează gramatical numelui predicativ (în baza calității sale morfologice și nu sintactice) dacă el însuși permite

[67] Cf. *Gramatica* Academiei..., p. 163.
[68] Nu extindem cercetarea și asupra numelui predicativ exprimat prin infinitiv, supin sau interjecție.

aceste relații, dincolo de unitatea semantică pe care o constituie cu verbul copulativ. Situația se prezintă astfel :

4.3.1. Este regent pentru complemente doar copulativul în predicat nominal de tip V_{COP} + **Subst** (pronume, numeral). În predicatul de tip V_{COP} + **Adj** sau **Adv** este regent copulativul pentru complementul indirect și circumstanțiale de timp, loc etc. (cele care nu sînt impuse cu regim de adjectiv sau adverb).

4.3.2. Numele predicativ este regent în predicatul V_{COP} + **Adj** sau **Adv** cînd prin natura lor aceste adjective sau adverbe cer anumite complemente (de relație, indirecte, de cauză etc.).

4.4.0. Cu tot caracterul său gramaticalizat, verbul copulativ permite determinanți dintre cei mai diverși (complement indirect pronominal, de loc, de timp etc.).

4.5.0. Analiza expresiei conduce la unități de expresie și relații (raporturi) între unități care nu-și au întru totul corespondent în planul structurii logico-semantice a enunțurilor.

RÉSUMÉ

Dans cet article on met en discussion quelques aspects de la problématique du soi-disant prédicat nominal du roumain et on essaye une réponse aux questions suivantes :

a) est-ce le prédicat nominal une unité syntaxique ?

b) le verbe copule permet-il des déterminants ?

Et voici les réponses :

a) Le soi-disant prédicat nominal n'est unité que dans le plan sémantique, il se manifeste au niveau syntaxique comme une somme de deux unités syntaxiques différentes, et par rapport au sujet, différent et indépendant comme réalisation.

b) La copule, malgré son caractère sémantique vide, reste pourtant un verbe qui conserve les qualités fondamentales et intrinsèques au verbe : il forme un prédicat insuffisant (sémantiquement), comme d'ailleurs d'autres prédicats verbaux ; il a et peut avoir des compléments de toutes espèces.

Ceux-ci ne se rapportent que sémantiquement au groupe $V_{COP}(P_{INSF})$ +NP (Adj, Nom, Adv, etc.) dans sa totalité, grammaticalement, ils ne déterminent qu'un seul élément : V_{COP} (P_{INSF}) ou NP.

Noiembrie, 1970

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CARACTERUL ETEROGEN ŞI ASIMETRIC AL SISTEMULUI TEMPORAL ADVERBIAL*

DE

C. SĂTEANU

Privit dintr-o nouă perspectivă, aceea a compatibilităţii lui cu timpurile verbale, adverbul din gramaticile tradiţionale nu reprezintă o clasă omogenă. Varietatea lui morfologică, faptul că unele suportă gradaţia (*mai devreme, foarte curînd* etc.), altele nu (*azi, mîine, totdeauna*), că sintactic se comportă diferit (unele funcţionează şi ca prepoziţii : *înainte, după*), că unele primesc prepoziţii (*de acum, pînă ieri* etc.), altele nu (*mereu, imediat, uneori* etc.) sînt dovezi ale neomogenităţii acestei categorii de determinare verbală.

Aceasta ne obligă să considerăm adverbul din punctul de vedere al ancorării lui adînci în structura propoziţiei. De aceea, raportul lui cu celelalte părţi ale propoziţiei este subsumat categoriei de complement circumstanţial temporal. Aceasta şi pentru faptul că adverbul este un element extern al constelaţiei semantice a verbului[1].

Dar faţă de alte adverbe, adverbele de timp, prin valorile lor semantice, sînt strîns legate de verb, în cazul realizării ideii de timp prin timpurile verbale. În această situaţie, adverbul, avînd aceeaşi semantică (de a arăta timpul) cu verbul, se produce o compatibilitate pe planul relaţiei temporale, ceea ce la alte adverbe nu se întîmplă. Aşa de exemplu, *am plecat* se va putea combina cu *ieri, alaltăieri, de mult* etc., pentru că amîndouă (atît verbul cît şi adverbul) redau acţiunea în trecut. Adverbul

* Studiul de faţă tratează numai un aspect al descrierii sistemului temporal adverbial. Urmează ca rezultatele cercetării noastre cu privire la celelalte aspecte ale problemei să le prezentăm altă dată.

[1] Cf. Henri Bonnard, *Avec Arne Klum vers une théorie scientifique des marques temporelles*, în „Le français moderne", 52, 1962, nr. 2, p. 89 (în continuare Bonnard, *Théorie*); Paul Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne. Essai de grammaire descriptive*, Paris, 1960, p. 12 (în continuare Imbs, *L'emploi*); Jean Dubois, *Grammaire structurale du français; le verbe*, Paris, 1967, p. 209—214 (în continuare Dubois, *Grammaire*); Arne Klum, *Verbe et adverbe*, Upsala, 1961, p. 68—86 (în continuare Klum, *Verbe et averbe*); N. Gh. Dragomirescu, *Adverbul şi determinarea adverbială în limba română*, în „Limba română", IX, 1960, nr. 4, p. 33—34 (în continuare Dragomirescu, *Adverbul*); *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 304—310 (în continuare GLR); Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 468—474 (în continuare Iordan, LRC). Notăm că lucrările româneşti nu se ocupă în mod special de acest aspect.

aduce doar o precizare de interval, o localizare temporală [2]. „Esența adverbului este în primul rînd de ordin semantic și numai în al doilea rînd sintactic" [3]. De aceea, el este în primul rînd legat de verb.

Dar exprimînd localizarea temporală, el se poate combina cu diverse părți de vorbire [4].

1. Prezintă interes pentru noi prezența lui alături de un adjectiv (propriu-zis sau participial), posibilitatea inserării lui în grupul verbal și topica. Cu un cuvînt, poziția lui structurală.

În afară de un verb la modurile personale, adverbele de timp apar ca determinante temporale alături de un adjectiv sau participiu adjectivizat :

A mai trecut Savu, demult, prin această numărătoare, **astăzi stinsă, atunci toridă** (Galaction, O, I, 405).

... unde nimeni nu s-ar fi gîndit să caute un scriitor perseverent și **de pe atunci celebru** (*Omagiu*, 185).

Aceste construcții participiale sau adjectivale, atunci cînd sînt despărțite prin virgulă de restul propoziției, primesc un caracter predicativ [5].

Asemănătoare este situația și cînd determină un infinitiv și mai ales un gerunziu :

Bine, zise Pica zîmbind, și sărută deodată pe Ioanide pe amîndoi obrajii, **plecînd apoi** *din birou* (Călinescu, B, 230),

... își descoperi și alte pasiuni în afară de aceea de a **conduce și a reforma mereu** (P.U.R., II, 390).

Posibilitățile inserării adverbelor de timp în grupul verbal sînt foarte limitate în limba română [6]. Ele se reduc la formele supracompuse : *voi fi mereu ascultat.*

În determinarea poziției adverbului, relevantă este și topica lui față de verb, precum și frecvența sa în propoziții principale și secundare [7].

2. O trăsătură caracteristică a adverblor de timp este și posibilitatea lor de a primi prepoziții, modificîndu-le sensul sau direcția vectorială spre trecut sau viitor. Din acest punct de vedere se apropie de adverbele de loc.

---

[2] Pentru limba română, după cunoștința noastră, numai Mihaela Mîinea (*Un tip special de determinare verbală*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 527—536) s-a ocupat de acest aspect. Acolo se fac însă numai cîteva considerații asupra adverbelor *azi, ieri, mîine.*

[3] Dragomirescu, *Adverbul*, p. 34.

[4] A se vedea pentru aceasta GLR, I, p. 314—317.

[5] Cf. Dragomirescu, *Adverbul*, p. 39; J. Pinchon, *Problèmes de classification. Les adverbes de temps*, în „Langue française", Paris, 1969, nr. 1, p. 76.

[6] Valeria Guțu Romalo (*Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 183) găsește doar cinci adverbe care se pot insera între auxiliar și participiu : *și, mai, cam, tot, prea.* Acestea însă nu sînt de timp, doar valoarea lor devine iterativă : *am tot venit, am mai venit* etc.

[7] Din materialul supus statisticii reiese că raportul AV/VA (adverb-verb/verb-adverb) este de 48,67%, iar raportul principale/secundare este în favoarea principalelor (76,67%). Urmărind cele 53 de adverbe de timp (după DLRM) într-un număr de 10 086 de pagini din proza noastră contemporană, am înregistrat 3 764 de structuri verbo-adverbiale, care constituie corpusul nostru supus statisticii și apoi examenului lingvistic. Statistica aplicată de noi are la bază formula $100 \times P \pm 100 \sqrt{\frac{P(1+P)}{n}} \times 1{,}96$, admițînd o eroare (standard) de 5%.

Nici în această privinţă nu prezintă însă un caracter omogen, deoarece nu toate adverbele de timp sînt compatibile cu prepoziţii [8].

— Cu prepoziţia *de*: *de acum, de azi, de ieri, de mîine, de atunci, de alaltăieri* etc.

— Cu prepoziţia *pînă*: *pînă ieri, pînă deunăzi, pînă poimîine, pînă deseară* etc.

— Cu prepoziţia *pentru* (*pe*): *pentru* (*pe*) *altădată, pentru* (*pe*) *mîine, pentru* (*pe*) *ieri* etc.

— Cu prepoziţia *din*: *dintotdeauna.*

— Cu prepoziţia *în*: *în curînd.*

3. Adverbele de timp, pentru a exprima datarea exactă, indicînd şi intervalul de timp pînă la un punct de reper, intră în structuri cu indicatori de timp (nume ale diviziunilor timpului), luînd naştere sintagme cu caracter temporal [9]. Numele diviziunilor timpului, fără asemenea adverbe, nu pot intra într-un enunţ care să fie corect din acest punct de vedere. Aşa, de exemplu, nu putem spune: *m-am întîlnit cu el* [...] *două zile, cinci minute* [...] *el se duse*; acestea devin enunţuri corecte prin inserarea adverbelor *acum* şi *mai tîrziu* în locurile indicate de parantezele orizontale. S-ar putea spune că avem de-a face cu o „determinare obligatorie" [10].

În structuri cu verbe care arată durata, numele diviziunilor timpului pot apărea fără adverbe, dar în acest caz nu arată intervalul raportat la un punct de reper, ci durata: *am lucrat cu el* [...] *două zile, cinci minute* [...] *a scris.*

Pentru datarea acţiunii, în sensul lungimii de timp, raportată la un punct de reper, este nevoie de ambii termeni în structură: de adverb şi de numele diviziunii timpului. Adverbul, prin direcţia sa vectorială, arată direcţia faţă de un punct de pe axa temporală: *am lucrat cu el acum două zile* înseamnă că acţiunea s-a petrecut în trecut şi de atunci pînă „acum" au trecut două zile. Indicatorul timpului (*două zile*) arată cît timp s-a scurs efectiv. Este ceea ce numim scalar, simbolizat prin x^{11}. Direcţia spre anterioritate o notăm cu — V(ector), cea spre posterioritate cu + V(ector), iar acţiunea verbului căruia i se ataşează adverbul o notăm cu E(veniment) P(rincipal). Deci formula acestui enunţ va fi E (P—Vx), iar a unuia de tipul *cinci minute mai tîrziu el zise* va fi E (P + Vx), deoarece *mai tîrziu* arată posterioritatea.

Structurile acestea, din punctul de vedere al componenţei lor, nu sînt omogene. Se pot diferenţia mai multe tipuri:

— Tipul *acum două zile*, în care pot varia termenii: *două* (*cinci, şapte, o sută* etc.) şi *zile* (*ani, luni, ore, săptămîni* etc.), deci numai x:

Acum doi ani, *v-aduceţi aminte* [...] *nu i-a întins un pahar cu apă* (Baranga, C, 275).

---

[8] Tabloul complet al clasificării adverbelor de timp, care cuprinde şi compatibilitatea lor cu prepoziţiile, urmează a fi dat după ce vom trata şi alte aspecte ale descrierii sistemului temporal adverbial.

[9] Vezi şi Dubois, *Grammaire*, p. 210—211.

[10] Cf. Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanţilor obligatorii*, în *Limbă şi literatură*, XVII, 1968, p. 187.

[11] Cf. Klum, *Verbe et adverbe*, p. 65—66.

Acum cinci minute *se lega de noi...* (Baranga, C., 90).

— Tipul *cinci minute mai tîrziu*, în care sînt variabili atît termenul V(ector), care poate fi —V (*mai înainte*) sau + V (*mai tîrziu, apoi*), cît şi x (scalar), care poate fi: *zece, opt, douăzeci* etc., respectiv *zile, ore, ani* etc.:

... este întîlnit de Caragiale **doi ani mai tîrziu** *şi descris...* (Jebeleanu, XX, 315).

... pe care le auzisem **cîteva clipe înainte** (Serghi, C., 515).

— Tipul *cu o seară înainte*. Topica poate fi şi inversă: *înainte cu o seară*. La acest tip sînt variabili de asemenea atît V cît şi x: *cu o seară înainte* (*în urmă, apoi* etc.), *cu o lună* (*an, zi, oră* etc.) *înainte*. Tot aşa în cazul topicii inverse:

Cu un an înainte, *N. Densuşianu îl cunoscuse la Sibiu sub o înfăţişare poate şi mai jalnică* (Jebeleanu, XX, 315).

În casa mea — scrie Jacob Negruzzi **cu 33 de ani mai tîrziu** — *el citi întîi...* (Cioculescu, V, 65).

— Tipul *înainte de 23 August*[12], în care variabilitatea aparţine lui x (1 Mai, 30 Decembrie etc.):

Realismul creaţiei lui Sadoveanu a fost puternic sprijinit **înainte de 23 August** *de concepţia populară afirmată în folclor* (*Omagiu*, 305).

Satul său natal se numea Meţenţiu (*Ermindszent*) *şi număra* **înainte de primul război mondial** *vreo opt sute de locuitori* (Jebeleanu, XX, 345).

— Tipul *mîine seară*, în care variabilitatea aparţine ambilor termeni: *mîine seară* (*dimineaţă, noapte*), *mîine* (*azi, ieri*) *seară*. Datorită numărului redus al posibilităţilor de comutare, limitate la *azi, (poi)mîine, (alaltă)ieri*, pe de o parte, şi la subdiviziunile zilei, pe de altă parte, acest tip este considerat locuţiune adverbială sau chiar adverb[13].

... le dădu drumul cu condiţia ca **mîine dimineaţă** *să se prezinte la primărie* (Rebreanu, II, 75).

Azi-noapte *sau mîine în zori plec la Bucureşti* (C. Petrescu, Î., 175).

Să nu uităm: ce face plugarul care a fost adus aici **azi-noapte?** (Eftimiu, T., I, 385).

— Tipul *tocmai acum, abia acum*. În cazul acestora avem o precizare prin x(scalar) de natura promptitudinii. Variabilitatea este numai a termenului V (*atunci, ieri, azi* etc.), dat fiind că *tocmai* şi *abia* nu aduc o lungime de timp, ci o fixează, o precizează pe cea exprimată de vector:

Abia ieri *am aflat că locuiesc pe aceeaşi stradă* (Fr. Munteanu, O., 165).

Aceste sintagme aparţin adverbelor corespunzătoare ca fenomene combinatorii auxiliare, deoarece orientarea lor vectorială şi sensul unora ar fi determinat crearea unei categorii de locuţiuni adverbiale sau de sintagme adverbiale, la cele mai multe adverbe, fapt care ar fi depăşit limitele consideraţiilor de faţă.

---

[12] Pentru considerarea lui *înainte* din asemenea construcţii ca adverb, vezi Iordan, LRC, p. 468. Corelativul *după 23 August* nu a fost luat în considerare datorită caracterului prepoziţional al lui *după*.

[13] Cf. Iordan, LRC, p. 656: „Cred că trebuie să considerăm toate aceste expresii (este vorba de *an vară, ieri seară, mîine dimineaţă*) drept adverbe sau locuţiuni adverbiale..."

Unele dintre adverbele de timp au pe lîngă valoarea temporală şi alte valori [14]. Acestea sînt luate în consideraţie potrivit nuanţei predominante. Astfel, *atunci*, corelativ cu *cînd* (*atunci... cînd*), a intrat în discuţie, deoarece considerăm că *atunci* îşi păstrează valoarea adverbială [15] vectorială, propoziţia introdusă prin *cînd* îndeplinind funcţia de scalar (x). Astfel, într-un context ca :

„Pe cînd se sluţeau ele... numai iaca şi tatăl copilului intră pe uşă flămînd şi necăjit ca vai de el.

— Ce este? Ce v-a găsit, nebunelor?

Atunci ele, viindu-şi puţin în sine, începură a-şi şterge lacrimile şi a-i povesti cu mare jale despre întîmplarea neîntîmplată" (Creangă, P., 63), adverbul *atunci* raportează acţiunea exprimată de *începură* la acţiunea exprimată de *intră*.

Transformînd acest enunţ astfel încît *atunci* să devină corelativul lui *cînd* : **Atunci, cînd** *intră pe uşă tatăl copilului, ele începură a-şi şterge lacrimile şi a-i povesti cu mare jale despre întîmplarea neîntîmplată*, constatăm că funcţia vectorială a lui *atunci* (de a raporta acţiunea exprimată de *începură* la cea de *intră*) rămîne aceeaşi. Acţiunea, momentul temporal la care face referiri *atunci*, rămîne de asemenea aceeaşi (intrarea tatălui pe uşă şi surprinderea femeilor care boceau).

Din acest punct de vedere, majoritatea adverbelor se pot combina cu *cînd* : *acum... cînd, altădată... cînd, odată... cînd, vreodată... cînd, înainte... cînd, apoi... cînd* etc.

Adverbele au şi valori prepoziţionale sau conjuncţionale, acestea fiind excluse din cercetarea noastră, deoarece nu sînt relevante pentru semantica temporală a lor [16].

În discuţia de pînă aci am urmărit să scoatem în evidenţă faptul că aşa-numita categorie a adverbelor de timp (ca, în general, categoria adverbului) înglobează în sfera ei elemente diferite : de la cuvinte simple pînă la structuri mai ample, numite uneori sintagme, alteori locuţiuni şi, mai rar, adverbiale (cf. Dragomirescu, *Adverbul*).

Situaţiile dezbătute mai înainte (vezi *supra* 2, 3) am considerat că sînt fenomene combinatorii auxiliare ale adverbelor. Pentru cele 53 de elemente lingvistice cu indici semantici temporali, care constituie obiectul nostru de analiză, folosim termenul de adverb, trecînd peste faptul că unele dintre ele ar putea fi considerate locuţiuni. Un număr de zece sînt

[14] Astăzi multe construcţii (mai ales substantive cu prepoziţii) tind să se transforme în adverbe sau prepoziţii. Este aşa-numita categorie a locuţiunilor. Încercarea de a preciza în ce măsură se apropie de adverbe sau de prepoziţii e un lucru foarte delicat. De exemplu, *înainte de* în GLR (vol. I, p. 323, vol. II, p. 175) e considerată prepoziţie, pe cînd la Iorgu Iordan (LRC, p. 468) e considerată adverb. A. Meillet scrie în acest sens, referindu-se la conjuncţii : „Il y a autant de procès distinct que de mots et chaque cas est à étudier séparément" (*Linguistique historique et linguistique générale*, vol. II, Paris, 1952, p. 132—133), iar V. V. Vinogradov (*Russkij jazyk*, Moscova, 1947, p. 49) afirmă că sînt foarte numeroase căile de adverbializare.

[15] Vezi şi la Dragomirescu, *Adverbul*, p. 39, unde specifică funcţia de complement de timp a lui *atunci* cînd e corelativ cu *cînd*.

[16] Aşa, de exemplu, dacă pe *înainte* + *de* urmat de un indicativ al timpului (*seceriş, 23 August, 1 Mai* etc.) le-am luat în considerare, pe *înaintea* nu-l putem lua, deoarece structura lui îl situează în categoria prepoziţiei. A se vedea pentru detalii Laura Vasiliu, *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională*, în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 103—111, unde se sprijină pe Zellig S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1960, p. 275.

în această situaţie : *în zori, înainte de masă, la amiazi, după-amiazi, la miezul nopţii, de (în) curînd, în ajun, a doua zi, pe urmă, din cînd în cînd.*

Am procedat în acest fel din mai multe considerente. Întîi, pentru că, din punctul de vedere al conţinutului lor, ele nu se deosebesc de adverbele propriu-zise, avînd aceeaşi funcţie semantică de indicativi temporali. În al doilea rînd, pentru că modul lor de formare nu este relevant pentru scopul urmărit de noi. În al treilea rînd, pentru că însuşi termenul de locuţiune este relativ, o delimitare între locuţiuni şi adverbe nefiind totdeauna posibilă [17].

4. Caracterul eterogen al categoriei adverbului de timp, considerat ca o formă a complementului temporal, este conjugat şi cu o relativă asimetrie în cadrul opoziţiilor viitor/trecut, anterioritate/posterioritate.

Dacă în opoziţiile *ieri/mîine* simetria este perfectă (*alaltăieri/poimîine*, eventual şi compusele cu *răs-*), grupul *de curînd, odinioară, demult, altădată, cîndva, vreodată, odată* [18], care indică trecutul, este incomparabil mai bogat decît cel care indică viitorul : *deseară, în curînd.* În schimb, în cazul altor grupuri opoziţionale, posterioritatea dispune de mai multe forme decît anterioritatea : *a doua zi, apoi, pe urmă, imediat, îndată, numaidecît, curînd, (mai) tîrziu,* faţă de *în ajun, înainte, întîi.*

Această asimetrie a formelor este concretizată şi în frecvenţa diferită a adverbelor care arată anterioritatea sau posterioritatea. Adverbele de anterioritate ating un procentaj abia de 9,64 $\pm$ 1,06%, pe cînd cele care indică posterioritatea reprezintă 29,83 $\pm$ 1,63%.

Slaba frecvenţă a anteriorităţii în sistemul adverbial se datoreşte bogăţiei de timpuri trecute la verb, care exprimă diferit acţiunile, fără a se simţi atît de acut nevoia determinării adverbiale, ca în posterioritate, unde, datorită sărăciei timpurilor verbale, această determinare este reclamată.

Adverbele de timp arată nu numai localizarea temporală exactă, referitoare la un punct de reper, ci există şi grupuri neutre faţă de un punct ales ca reper. Astfel, *mereu, totdeauna, niciodată* exprimă durata : *uneori, deseori, dimineaţa, seara* etc. exprimă repetarea acţiunii.

5. Descrierea sistemului adverbial cere deci alegerea unui anumit criteriu.

În gramaticile româneşti şi în studiile consacrate adverbului nu se fac definiri şi clasificări ale adverbelor decît foarte vag şi de cele mai multe ori pe baza a două criterii : al invariabilităţii lui morfologice şi al caracterului său determinativ. Cînd se referă la cele temporale, se mărginesc la constatări generale [19] sau la unele consideraţii semantice fără criterii explicite [20].

---

[17] Cf. Iordan, LRC, p. 473.

[18] Ultimele patru se folosesc şi pentru viitor, dar cu o frecvenţă mult mai scăzută.

[19] Cf. GLR, I, p. 311 : „Adverbul şi locuţiunile adverbiale de timp arată timpul în care se petrece o acţiune sau există o stare". Nu se fac însă subcategorii.

[20] „Evitarea precizării criteriului de clasificare e un procedeu general în gramaticile (nu numai ale limbii române) curente" notează Valeria Guţu Romalo (*Încercare de clasificare sintagmatică*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1969 p. 296—301). În LRC, p. 468, apoi în *Structura morfologică a limbii române contemporane*, p. 271, Iorgu Iordan arată: „Adverbul de timp exprimă mai multe nuanţe ale ideii temporale . . ., *acum, ieri, a(stă)zi* etc. arată momentul cînd se desfăşoară acţiunea verbului; *mereu, totdeauna,*

Investigaţiile mai noi în sistemul adverbial temporal au relevat o întrepătrundere cu sistemul verbal temporal. De aceea un criteriu de analiză şi de clasificare a adverbelor de timp este acela al raportării acţiunii la un moment prezent, momentul vorbirii, sau la un alt moment decît acela al clipei în care se vorbeşte, criteriu pe care îl adoptăm şi noi în descrierea sistemului temporal adverbial al românei contemporane.

Bernard Pottier [21], după criteriul incidenţei, include adverbele de timp în categoria „substitutelor combinatorii lexicale", fiecare adverb fiind raportat la un moment Ø sau la un alt moment decît cel al enunţului.

Jean Dubois [22] şi Arne Klum [23] clasifică de asemenea adverbul pe baza raportului semantic cu timpul Ø, momentul vorbirii. A. Klum stabileşte şi un sistem verbo-adverbial pe baza acestui criteriu [24].

Asupra adverbului românesc nu s-au aplicat încă aceste criterii, după cunoştinţa noastră, cu excepţia articolului *Un tip special de determinare verbală*, apărut în numărul 6 din 1969 al revistei „Limba română" [25]. Autoarea se ocupă însă, pe scurt, numai de *ieri*, *azi*, *mîine* [26].

De aceea, considerăm că se poate obţine o descriere mai obiectivă pornind de la o cercetare a raporturilor funcţionale între timpurile verbale şi adverbele de timp. Structurile verbo-adverbiale nu fac decît să înlesnească surprinderea comportării elementelor lor, să permită o definire şi o clasificare a timpurilor verbale şi a adverbelor de timp. Dată fiind eterogeneitatea şi asimetria adverbelor de timp, acest criteriu ne duce la stabilirea nu numai a valorii semantice a fiecărui adverb, ci şi la poziţia sa în sistemul exprimării ideii de timp prin adverbele de timp.

---

necontenit etc. arată durata acţiunii, iar *arere(ori)*, *iarăşi* etc. repetarea ei". N. I. Barbu (*Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, Bucureşti, 1944, p. 130) găseşte şapte tipuri de raporturi temporale. Al. Rosetti şi J. Byck (*Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1945), Iorgu Iordan (*Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1937), N. Drăganu (*Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945) nu fac nici o clasificare a adverbelor de timp, aşa cum nu se fac nici în alte lucrări similare.

[21] În *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 53.

[22] În *Adverbes et locutions adverbiales*, în „Le français dans le monde", 1964, nr. 28, p. 63; în *La traduction de l'aspect et du temps dans le code français*", „Le français moderne", 32, 1961, nr. 1, p. 1—23, reluate apoi în *Grammaire*, p. 209—214.

[23] În *Verbe et adverbe*, p. 86—94.

[24] *Ibidem*, p. 94—104.

[25] O clasificare semantică cu implicaţii de orientare în anterioritate şi posterioritate au făcut şi Paula Diaconescu şi Mihaela Mancaş în articolul *Sémantique et stylistique. La structure sémantique des déterminations chez M. Sadoveanu*, apărut în „Revue roumaine de linguistique", XIV, 1969, nr. 2, p. 111—135.

[26] Autoarea consideră că segmentul *poi* din *poimîine* contractează relaţia de posterioritate cu verbul, afirmînd că „contractarea unor astfel de relaţii între verb şi segmentul *poi-* pledează pentru interpretarea acestuia din urmă ca morfem gramatical al determinării verbale" (p. 535) şi, tot acolo, că „segmentul prim (*poi-*, n.n. — C.S.), care exprimă posterioritatea, este incompatibil cu morfemele de trecut ale verbului". Ne exprimăm rezerva faţă de faptul că segmentele *poi-*, *alaltă-* realizează relaţia temporală cu verbul şi că acest segment exprimă posterioritatea, respectiv anterioritatea. Categoriile de anterioritate şi posterioritate sînt exprimate de *ieri* şi *mîine*, iar *alaltă-* şi *poi-* au alt rol, şi anume de distanţare faţă de un punct de reper ales, în limitele temporale fixate de *ieri* sau de *mîine*.

ABREVIERI

Baranga, C. = Aurel Baranga, *Comedii*, București, 1967.
Călinescu, B. = George Călinescu, *Bietul Ioanide*, București, 1965.
Cioculescu, V. = Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, București, 1969.
Creangă, P. = Ion Creangă, *Povestiri*, București, 1963.
Eftimiu, T. I, II = Victor Eftimiu, *Teatru*, vol. I, II, București, 1962.
Galaction, O. I = Gala Galaction, *Opere alese*, vol. I, București, 1956.
Jebeleanu, XX = Eugen Jebeleanu, *Din veacul XX*, București, 1956.
F. Munteanu, O. = Francisc Munteanu, *În Orașul de pe Mureș*, București, 1954.
Omagiu = *Omagiu lui Mihail Sadoveanu*, București, 1956.
C. Petrescu, Î. = Cezar Petrescu, *Întunecare*, București, 1965.
P.U.R. = *Proza umoristică română*, vol. II, București, 1965.
Rebreanu, R. I, II = Liviu Rebreanu, *Răscoala*, vol. I, II, București, 1960.
Serghi, C. = Cella Serghi, *Cad zidurile*, București, 1950.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

CU PRIVIRE LA PĂSTRAREA AFRICATEI $\hat{g}$ (ÎN SECVENȚA $\hat{g} + o, u$) ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

B. KELEMEN

Într-unul din studiile sale, E. Petrovici spunea următoarele : „Cred că dialectologii noștri ar putea aduce servicii apreciabile celor care studiază istoria limbii române, stabilind, pe teritoriul lingvistic român, ariile izolate sau cele laterale, unde s-au putut menține forme arhaice dispărute în marea arie centrală"[1].

Fără să fi spus direct, Emil Petrovici s-a gîndit la aplicarea simultană a cercetării diacronice și sincronice. Într-adevăr, la studierea istoriei limbii române ne putem da seama că metodele sincronică și cea diacronică nu se exclud, ci ele se completează și ne ajută la stabilirea secțiunilor sincronice a căror succesiune dă aspectul diacronic.

În cele ce urmează ne vom ocupa de păstrarea lui $\hat{g} + o, u$ în limba română.

După cum se știe, *j* latin + *o*, *u* s-a prefăcut în $\hat{g}$, apoi și-a pierdut elementul oclusiv în limba literară, de exemplu *jocus* > *joc*, *jugum* > > *jug*, *Jovis* (dies) > *joi* etc.

Se pune întrebarea care este tabloul evolutiv în timp și în spațiu al acestei africate. Principalele păreri se pot rezuma în următoarele.

O. Densusianu sintetizează că *j* latin + *o*, *u* este redat prin *gi* ($\hat{g}$) în *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzaki*, și în general în textele moldovenești : *gioc*, *giude*. Textele măhăcene, textele bogomilice și *Palia de la Orăștie* prezintă un fonetism inconsecvent, alternanța $\hat{g}/j$, formele cu *gi* fiind mai frecvente [2].

Acad. Al. Rosetti, ocupîndu-se de limba secolului al XVI-lea, arată că în textele care provin din nordul Ardealului, Maramureș și Moldova, găsim, ca regulă generală, notația ǧ (ȝ) în cuvinte ca *gioc*, *giude* etc., pe cînd textele din sudul Ardealului și din Țara Românească prezintă notația *j* (ж) : *joc*, *jude*, *jos* etc. În nordul Maramureșului, pe lîngă forma *jurat*, atestată de patru ori, apare și forma *ǧurat*, anume în anii 1602—1617. Acad. Al. Rosetti menționează că în *Palia de la Orăștie*,

[1] E. Petrovici, *Probleme de dialectologie românească*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 107—108 ; vezi și în CL, X, 1965, nr. 1, p. 7.

[2] Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 138.

textele bogomilice şi în textele măhăcene regula generală este grafia *ğ*, dar există, şi în aceste texte, alternanţe grafice *ğ/j* [3]. Suprimarea ocluziunii şi trecerea lui *ğ* la *j* se întîlneşte şi în cîteva texte din Moldova, precizează acad. Al. Rosetti [4].

Sextil Puşcariu, vorbind despre africate pe bază ALR, arată că *ĝ* cînd provine din *j* latin + *o*, *u* îşi pierde elementul oclusiv în limba literară (*jovis* > *joi*) şi şi-l menţine prin Banat şi Moldova [5]. Bazîndu-se pe principiul formulat de M. Bartoli, că „dacă dintre două faze cronologice una se găseşte — sau se găsea — în arii laterale şi alta în arii mijlocii, faza ariilor laterale e de obicei mai veche", S. Puşcariu consideră formele cu menţinerea elementului oclusiv mai vechi. În această ordine de idei spune că „în extremul nord, în Maramureş şi în extremul sud, la aromâni, se păstrează africata *ğ* (*ĝ*) în cuvinte ca *ğoi*, pe cînd tot restul românimii formează o arie centrală, cu faza mai nouă *joi*" [6].

Din cele arătate reiese că menţinerea elementului oclusiv al africatei *ĝ* în secolul al XVI-lea s-a limitat la nordul Transilvaniei, Maramureş şi Moldova. Această arie era mai întinsă. După cum a arătat Ion Gheţie, fenomenul se întîlnea, în secolul al XVIII-lea, şi în Transilvania sudică, unde nu fusese notat în secolul al XVI-lea; de asemenea şi textele religioase tipărite în secolul al XVII-lea la Bălgrad prezintă consecvent *ğ* [7].

Studiind grafia şi fonetismul din cartea lui Ioan Zoba din Vinţ, *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*, Bălgrad, 1685, am constatat că şi aceasta prezintă menţinerea elementului oclusiv al africatei *ĝ*. Iată cîteva exemple: ѧкѕнцюрдрѣ 2 r° 10—11, ѕѕд цюдецѕлѕй 3 r° 15, ѧпрєцюржѫ 6 v° 10, кєй ѧкѕцюрд 9 r° 7, цюдєкатѫ 10 r° 3, цокѫ 31 v° 1 etc.

După cum se ştie, Ioan Zoba era din Vinţul de Jos (jud. Alba). Limba lui reflectă deci graiul din sud-vestul Transilvaniei. Textul ne îndreptăţeşte, credem, să considerăm că aria lui *ĝ* cuprindea în secolul al XVII-lea şi o parte din sud-vestul Transilvaniei. Această presupunere este întărită de atestarea fenomenului în anchetele pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*, în Munţii Apuseni, ţinut în imediata vecinătate a celui în care a fost scris textul amintit de noi (vezi exemplele de mai jos). Deci aria lui *ĝ* era mai mare decît cea stabilită pentru secolul al XVI-lea de O. Densusianu şi acad. Al. Rosetti pe baza primelor texte româneşti, şi indirect de S. Puşcariu, aplicînd datele ALR la principiul ariilor laterale al lui M. Bartoli.

Dacă situaţia stabilită prin completarea adusă de noi pentru secolul al XVII-lea o considerăm parte a unei secţiuni sincronice vechi, care aduce contribuţii nu numai la studiul istoriei limbii, ci şi la precizarea teritorială a aspectului dialectal al limbii române din secolele amintite,

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [Bucureşti], 1968, p. 514.

[4] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 515.

[5] Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, 1959, p. 295.

[6] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 324—325.

[7] Ion Gheţie, *Localizarea textelor vechi româneşti după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 398. Prin nota 21 se referă la *Noul Testament*. Mai vezi şi idem, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 333; idem, *Consideraţii filologice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 63.

se impune de la sine întrebarea cum se prezintă fenomenul în secțiunea sincronică contemporană. Datele necesare ni le furnizează atlasele lingvistice.

Fenomenul a fost înregistrat de ALR II, s. n., în Maramureș, prin ancheta făcută de E. Petrovici. În Negrești, jud. Satu Mare (nr. cartografic 346), la chestiunea 4314 (*Ei joacă popice*) s-a răspuns că *să ĝǫ́că-n-cúgli*, în Bîrsana, jud. Maramureș (nr. cartografic 353) răspunsul dat a fost *să ǧǫ́că la cuglizău*, iar în Borșa, jud. Maramureș (nr. cartografic 362): *să ǧ^{o}ǫ́că-ŋ-cúgli*[8]. La chestiunea 3601 (*se judecă*) în Negrești răspunsul obținut a fost *să ĝúd^{i}ĕcă*, iar în Borșa, *îl ĝúd^{i}ĕcă*[9].

În ALR I, cu o rețea mai deasă de localități, fenomenul a fost înregistrat în mai multe puncte care formează cîteva arii. După materialul necartografiat al ALR I, *ĝ* se păstrează într-o arie mică din Munții Apuseni (punctele 94, 96, 103), într-o arie compactă mai mare din Maramureș și în una care cuprinde Bucovina și nord-vestul Moldovei. Fenomenul se mai găsește, izolat, în trei puncte din Moldova (536, 592, 596). Africata prepalatală sonoră se păstrează de asemenea în dialectul aromân și meglenoromân.

Harta înfățișează cele trei arii conservatoare din dialectul dacoromân și dialectele din sudul Dunării.

Spre ilustrare menționăm că la întrebarea 603 (*ajun*) s-au obținut printre altele următoarele răspunsuri:
în Certege (nr. cartografic 96) *i̯o aĝiun^{u}*, După-Piatră (nr. cartografic 103): *i̯ău ți̯u aĝúnu crúci*, Ieud (nr. cartografic 347) și Petrova (nr. cartografic 348): *i̯e̯u aĝún*, Berbești (nr. cartografic 351): *i̯ă̯u aĝún*, Pojorîta (nr. cartografic 3706): *aĝun^{i}năț, am aĝ^{i}unát*.

La întrebarea 828 (*jug, juguri*) s-au primit următoarele răspunsuri: în Avram Iancu (nr. cartografic 94) *ĝ^{i}ug — ĝúgur^{i}*, Certege: *ĝ^{i}úg^{u}, ĝ^{i}úgur^{i}*, După-Piatră, Pojorîta și Miron Costin (nr. cartografic 536): *ĝug, ĝúgur^{i}*.

La întrebarea 1447 (*jurat, la comună*) s-au primit răspunsuri ca: După-Piatră: *ĝurat^{u}, ĝurắț*, Moișeni (nr. cartografic 345): *ĝ^{i}urat^{u}, ĝ^{i}uraț*, Ieud: *ĝurát, ĝurắț* etc.

La chestiunea 1472 (*eu dansez*) s-au dat răspunsurile: în Avram Iancu: *^{i}o ĝoc^{u}*, Certege: *i̯o ĝi̯oc^{u}*, După-Piatră: *i̯ă̯u ĝoc^{u}*, Racșa (nr. cartografic 341): *^{i}o ĝ^{i}oc^{u}*, Cămărzana (nr. cartografic 343): *i̯ă̯u ĝ^{i}oc^{u}*, Moișeni (nr. cartografic 345): *ĝ^{i}oc^{u}*, Ieud: *i̯e̯u ĝoc*, Petrova: *i̯e̯u ĝ^{i}oc*, Budești: *i̯ă̯u ĝoc*, Berbești și Pojorîta: *^{i}o ĝoc*, Iapa și Gura-Fîntînii (nr. cartografic 361): *^{i}o ĝ^{i}oc*.

Chestiunea 2001 (*La judecată Ion jură*): Avram Iancu: *ĝǫ́ră*, Certege: *ĝ^{i}ǫ́ră*, După-Piatră: *ĝắră*, Racșa: *ĝ^{u}ǫ́ră*, Cămărzana: *ĝ^{u}ắră*, Moișeni: *ĝ^{u}ǫ́ră*, Iaud: *ĝu̯ǫ́ră*, Petrova: *ĝǫ́ră*, Budești: *m-o ĝurát*, Berbești: *ĝǫ́ră la lé̯ĝĕ*, Iapa și Borșa: *ĝǫ́ră*, Pojorîta: *ĝur^{i}*, Miron Costin: *ĝúrî* (el), Moinești: *ĝúră*.

[8] ALR II, s. n., vol. V, harta 1274.
[9] ALR II, s. n., vol. IV, harta 988.

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I) HARTA II

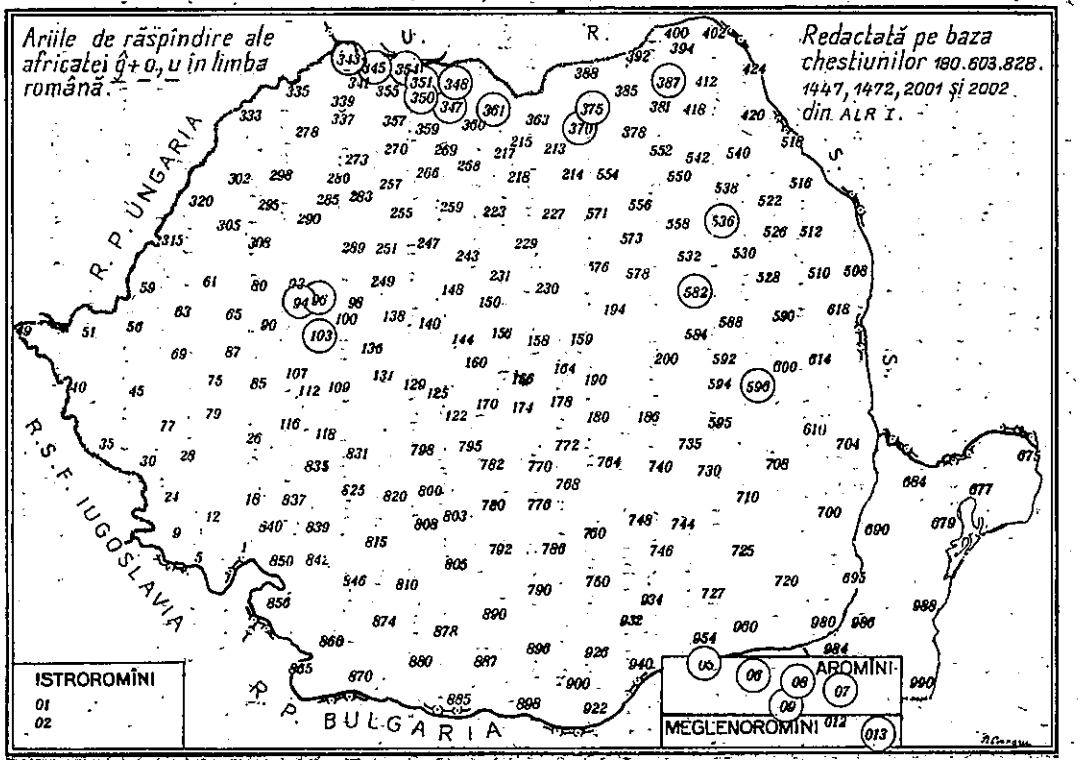

Chestiunea 2003 se referă la formele de indicativ prezent ale verbului *a juca* (vezi şi chestiunea 1472). Răspunsurile primite confirmă şi în flexiune situaţia fonetică de la chestiunea 1472. Nu ne oprim la aceste forme. Remarcăm doar că în Avram Iancu s-au înregistrat formele: *ⁱo joc*ᵘ, *tu ĝoĉi̯, i̯ăl ĝǫ́că* etc. Forma *joc*ᵘ de la persoana întîi poate să fie şi o notare greşită, dar nu este exclusă nici posibilitatea ca aceasta, fiind o formă mai frecvent folosită, să reflecte tendinţa *ĝ* > *j*. La Vatra Moldoviţei au fost înregistrate formele *ẑoc, ĝoĉ, ĝǫ́ácă, žucăm* etc. Credem că formele de persoana întîi sg. şi pl. arată de asemenea tendinţa de prefacere a lui *ĝ* în *j*.

În anchetele pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni, Transilvania*, fenomenul a fost înregistrat şi în localitatea Lupşa, jud. Alba, care intră în aria stabilită pe baza ALR I. La chestiunea 593 (*judecător*) s-a răspuns *žudecător*, la 597 (*joc*), *ǧoc*, iar la 595 (*jur*), *ĝor*. Menţionăm că fenomenul nu a fost atestat în ALR I în cuvîntul *joi*, dar s-a înregistrat în anchetele pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni, Transilvania*, anume în Lupşa, la chestiunea 1532 (*joi*) s-a răspuns *ĝoi̯, ĝói̯a*[10].

Dacă comparăm secţiunea sincronică din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea cu cea de astăzi, constatăm o uşoară regresiune în ceea ce priveşte menţinerea elementului oclusiv al africatei *ĝ*, apreciere care eventual ar putea suferi o modificare după cunoaşterea materialului adunat pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni, Moldova*.

Din cele de mai sus se desprind următoarele concluzii:

a) în secolul al XVII-lea, pronunţarea lui *ĝ* în contextul arătat mai sus, nu se limita numai la Maramureş, nordul Transilvaniei şi al Moldovei, ea exista şi în partea sud-vestică a Transilvaniei.

b) De asemenea se poate constata o deosebire între aria de răspîndire a fenomenului în cele două secţiuni, cea din secţiunea de azi fiind mai mică, necuprinzînd sud-vestul Transilvaniei şi prezentînd, în locul unei arii compacte, arii izolate în Moldova.

RÉSUMÉ

O. Densusianu soutient que *j* latin est rendu par *gi* (*ǧ*) dans les textes provenant du nord de la Transylvanie et, en général, dans les textes de Moldavie où la notation *ǧ* (ц) apparaît avec une régularité constante dans des mots comme *ǧoc, ǧude, ǧos*, etc., tandis que dans les textes du sud de la Transylvanie et de Valachie on rencontre la notation *j* (ж): *joc, jude, jos*, etc. A Rosetti mentionne que dans *Palia de la Orăştie, Textele bogomilice* et *Texte Măhăcene*, la règle générale est la graphie avec *ǧ*, mais même dans ces textes l'alternance graphique *ǧ/j* coexiste; le passage de *ǧ* à *j* se trouve encore dans quelques textes de Moldavie. Ion Gheţie soutient l'existence du *ĝ* (< lat. *j* + *o, u*) sur un territoire plus grand.

Le phénomène a été enregistré par l'ALR II, n.s., du Maramureş (voir la Ire carte), par l'ALR I à plusieurs points formant plusieurs aires (voir la IIe carte). Dans les enquêtes

[10] Mulţumim tovarăşilor Gr. Rusu şi V. Bidian pentru informaţiile date.

du « Nouvel atlas linguistique roumain par régions — Transylvanie », le phénomène a été enregistré dans les Monts Apuseni.

L'auteur démontre que la prononciation *ĝ* a dû être plus générale au XVIIe siècle. Ainsi, dans le livre de Ioan Zoba, *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*, Bălgrad, 1685, cette réalité phonétique est marquée également. Etant donné que Ioan Zoba était de Vinţul de Jos (dép. d'Alba), c'est-à-dire d'une région située au sud de l'aire actuelle de *ĝ* des Monts Apuseni, la conclusion qui s'en dégage est qu'aux XVIe et XVIIe siècles la prononciation du *ĝ* n'était pas limitée au Maramureş, au nord de la Transylvanie et à la Moldavie, mais elle existait aussi dans le sud-ouest de la Transylvanie. Autre conclusion : l'aire de conservation de *ğ* + *o*, *u* dans la langue roumaine d'aujourd'hui est moins étendue que dans l'ancienne langue roumaine.

Ianuarie 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

ASUPRA ROTACISMULUI DACOROMÂN. SITUAȚIA ACTUALĂ ÎN ȚARA MOȚILOR (COMUNELE SCĂRIȘOARA, GÎRDA ȘI ARIEȘENI, JUD. ALBA)

DE

N. MOCANU

1. Metodologic, rotacismul dacoromân [1] se impune a fi studiat din trei puncte de vedere : *fonetic* (relevarea rezultatelor fonetice şi fonologice la care s-a ajuns în dacoromână, pornind de la o explicaţie fiziologică dată procesului de rotacizare), *spaţial* (răspîndirea pe care a avut-o în dacoromâna veche şi pe care o are în graiurile actuale) şi *intensiv* (urmărindu-se frecvenţa formelor rotacizate în graiul viu). Sînt cele trei perspective din care vom încerca să reliefăm situaţia actulă a fenomenului în graiul moţilor. Înainte de aceasta, cîteva succinte abordări generalizatoare.

Între explicaţiile date procesului de rotacizare a lui *-n-* [2], cea la care s-a oprit acad. Al. Rosetti are avantajul că (pornind de la posibilitatea apariţiei unei inovaţii independent, la date şi în locuri diferite, dar cu rezultate similare în microsisteme) reliefează *condiţiile* necesare apariţiei inovaţiei în cauză, *mecanismul* procesului de rotacizare şi *rezultatele* la care se poate ajunge ; în plus, prin încadrarea schimbării în contextul mai larg al accidentelor la care sînt supuse dentalele intervocalice, se schimbă raportul dintre rotacism şi alte procese fonetice (de ex. nazalizarea) [3].

---

[1] Înţelegem prin *rotacism dacoromân* trecerea lui *-n-* (*n* intervocalic) la *r*.

[2] Amintim, schematic, explicaţia lui A. B. I. Balotă : *bo-nu* > **bõn-u* > **bõn-nu* > *bõnru* > *bõru* > *bũru* > *bũr* > *bur* (v. A. B. I. Balotă, *La nasalisation et le rhotacisme dans les langues roumaine et albanaise*, Bucarest, 1926, p. 40—45). I. -A. Candrea propune o altă explicaţie : *lunam* > *lũă* > *lũyă* > *lũhă* > *lũyă* > *lũră* > *lură* (v. I.-A. Candrea, *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea*, extras din *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII*, Bucureşti, 1916, p. CLVI). A Byhan crede că prin nazalizarea vocalei anterioare *-n-* a dispărut, apoi a apărut *-r-* pentru evitarea hiatului (v. A. Byhan, *Die Entwicklung von e vor Nasalen in den lateinischen Elementen des Rumänischen*, în *Dritter Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache*, Leipzig, 1896 p. 8 şi 9). Al. Procopovici consideră rotacismul ca un efect al nazalizării (v. Al. Procopovici, *Despre nazalizare şi rotacism*, Bucureşti, 1908, p. 41, 42).

[3] Ne referim, pentru explicare, mai puţin la A. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, cit la A. Rosetti, *Nouvelles contributions à l'étude du rhotacisme*, în

CL, anul XVII, nr. 1. p. 81—97, Cluj, 1972

Conform acestei explicaţii, pornind în mod necesar de la pronunţarea cacuminală a lui *-n-*, evoluţia spre *r* oral (una din fazele de împlinire a rotacismului) se face prin faza ~ *r* (*r* nazal — sau *n* spirant —, adică un „*r* douce —*r* avec minimum de vibrations — précédé de vibrations nasales")[4]. În afară de faza extremă *r* oral (în *pără* „pînă", *vir* „vin" etc.), o a doua fază extremă posibilă este *zero*. În dacoromână această fază a lăsat urme mai puţine. Al. Rosetti nu dă nici un exemplu. Cu unele probabilităţi am putea considera ca realizări ale acestei faze conjunctivele uzuale şi azi la moţi[5]: *să spúu̯ă* „să spună", *să púu̯ă* „să pună", unde am avut, probabil, *să spū́ră* (cf., la E. Petrovici[6], *spũ"r̃i*), trecut apoi la *să spúă* şi, pentru evitarea hiatului, *să spúu̯ă*.

N spirant (*r* nazal[7], *n* fricativ[8]), faza în care procesul rotacizării nu poate fi considerat *împlinit* (deoarece rezultatul lui trebuie să fie *r* oral generalizat, cum e cazul la *-l-*), deşi faza cea mai întîlnită în graiul vorbitorilor rotacizanţi[9], este foarte greu de notat; el este apropiat de *r* obişnuit[10], dar păstrîndu-se nazalitatea vocalei anterioare sau chiar păstrînd el însuşi un rest de nazalitate[11]; se apropie, de asemenea, de *n* (cerebral sau velar), cu diminuarea nazalităţii[12]. Existenţa lui în graiul moţilor este astăzi neîndoielnică[13], mai ales în urma cercetărilor experimentale ale acad. Al. Rosetti[14]. Acest *n* spirant a fost precis semnalat

---

volumul *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucarest — Copenhague, 1947, p. 108—118; idem, *Remarques sur l'altération des consonnes dentales intervocaliques*, în *op. cit.*, p. 119—127; idem, *Sur l'n spirant dans le parler dacoroumain actuel*, în *op. cit.*, p. 199—208. Referitor la raportul dintre nazalizare şi rotacism, Al. Rosetti subliniază că legătura dintre aceste două fenomene este una *de fapt*, nu o legătură de la cauză la efect. Convingerea o nutrea şi E. Petrovici: „Le rhotacisme ne peut pas être considéré comme un effet de la nasalisation. C'est un des multiples accidents auxquelles sont exposées les consonnes intervocaliques, (v. E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1932, p. 105). Al. Procopovici, care stabileşte nazalitatea drept cauză a rotacismului (v. nota 2), îşi combate indirect părerea prin concepţiile asupra silabei expuse în *Principiile sonorităţii în economia limbii*, în DR, IV_1, 1924—1926, p. 12—37.

[4] A. Rosetti, *Mélanges...*, p. 112. G. Millardet (în *Études siciliennes*, vol. I, p. 733—734; cf. A. Rosetti, *Mélanges...*, p. 122) notează la Novara un *n* cerebral devenit spirant; în cazuri cu *bõru* „bun", „l'n s'est affaibli en une *r* très réduite et articulé très faiblement tout à fait en arrière".

[5] Pentru atestări actuale, v. V. Şuteu, *Înregistrări de texte dialectale în Ţara Moţilor*, în FD, VI, 1969, p. 207.

[6] Vezi E. Petrovici, [Contribuţii la rotacism]. *La moţii din Scărişoara*, în DR, VIII. 1934—1935, p. 149—163; studiul este republicat, cu mici adăugiri, în E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1971, p. 25—36.

[7] Vezi A. Rosetti, *Étude...*, p. 47; idem, *Mélanges...*, p. 208.

[8] Vezi Marius Sala, *Romania orientală şi Romania occidentală. În legătură cu tratamentul sonantelor*, în SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 173; cf. şi idem, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti 1970, p. 54.

[9] Notaţiile: *~r-* (*c̃ărúşă*), *-ṅ-* (*púṅe*), *-nr-* (*fintínr‿atúṅć*) din V. Şuteu, *Înregistrări de texte dialectale...*, reproduc, desigur, un asemenea *-n-* spirant.

[10] Vezi M. Sala, *Contribuţii...*, p. 54.

[11] Înregistrările lui D. Şandru (BL, I, 1933, p. 89—107) au relevat existenţa unui „*n* intervocalique spirant ou bien d'un *r* intervocalique fortement nasalisé précédé d'une brève occlusion dentale" (A. Rosetti, *Mélanges...*, p. 199).

[12] „*n* pare că e puţin denazalizat, ca şi cînd subiectul ar avea guturai" — nota E. Petrovici în cursul anchetei din 1935 (v. E. Petrovici, *Studii...*, p. 28).

[13] E. Petrovici, *Studii...*, p. 29, îi dă o descriere precisă; este numit *r fricativ* şi în ancheta din 1935 este notat *-ṙ-*, *-ṅ-*, *-n̈-*, cu resturi de nazalizare a vocalelor anterioare.

[14] A. Rosetti, *Mélanges...*, p. 201, fig. 3, 4; p. 202, fig. 5, 6; p. 203 sq.

de acad. Al. Rosetti în special în cuvinte care în cărțile lui T. Frîncu și G. Candrea[15] sînt notate, precum la P.-J. Rousselot, G. Millardet sau G. Papanti[16] și precum în multe cazuri din textele rotacizante[17], cu *-nr-*. Este o probă peremptorie că trebuie să fi fost o realitate în rostirea vie încă de la începutul generalizării inovației rotacizante. În anchetele efectuate din 1922[18] încoace, este notat *~r*, *-r̄-*, *-nr-*, *-ṙ-*, *-ṅ-*, *-n̈-*. În textele rotacizante, admitem că notațiile *-nr-*, *-ɹ̂r-*, ba uneori și *-r-* sau *-n-* sînt notații oscilante pentru acest *n* spirant (fricativ)[19]. Acceptînd că oscilațiile de grafii din textele secolului al XVI-lea reprezintă și oscilații de rostire vie[20], dar mai ales acest *n* spirant (faza cea mai generalizată, deși neîmplinită, a rotacismului dacoromân) pe care scribii nu știau cum să-l noteze, acceptăm totodată că din acest punct de vedere strict *fonetic* sînt deosebiri neînsemnate între situația actuală și cea din secolul al XVI-lea.

Nu credem că evoluția și generalizarea unei inovații fonetice prezintă o curbă ascendentă, simetrică, după generalizare, cu o curbă descendentă, pînă la dispariția ei. Odată împlinită, ajunsă în faza extremă a evoluției ei fonetice și generalizată, acțiunea inovației se încheie. E cazul procesului de rotacizare suferit de *-l-* în dacoromână: s-a împlinit în faza *r* oral, s-a generalizat asupra întregului material lingvistic și a fost „acceptată" ca „lege" de toți vorbitorii idiomului dacoromân. Împlinită și generalizată, inovația și-a încheiat acțiunea: cuvintele slave și, azi, neologismele nu-i mai suportă efectele. Rotacizarea lui *-n-*, însă, nu a cunoscut faza extremă *r* oral generalizată; cele mai multe cuvinte prezintă faza spirantizării și nu a rotacizării propriu-zise. S-a spus că stadiul cel mai vechi pe care-l cunoaștem — secolul al XVI-lea — ne prezintă un fenomen aflat în regres, după ce o perioadă oarecare fusese în evoluție, se împlinise și se generalizase. Este o afirmație, credem, puțin probabilă. Pentru că o inovație împlinită și intrată în uzul vorbitorilor nu cunoaște un proces de regres fonetic înțeles ca o refacere în sens invers a procesului prin care s-a împlinit și generalizat. Revenirea la *-n-* de la *-n-* spirant (sau, în unele cazuri de la *r* oral) este un rezultat al presiunii rostirii nero-

---

[15] Teofil Frîncu și Gheorghe Candrea, *Rotacismul la moți și istrieni*, București, 1886; idem, *Românii din Munții Apuseni*, București, 1888.

[16] Cf. A. Rosetti, *Mélanges...*, p. 121.

[17] De ex. *bătrînru* (Codicele Voronețean), *vinre* (Psaltirea Scheiană), *cenre*, *leagănră*, *pînre* (Psaltirea Voronețeană), *bunrătate*, *oamenri*, *pănră* (Psaltirea Hurmuzachi) etc. (cf. Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II., *Secolul al XVI-lea*, București, 1961, p. 75—78).

[18] Data la care T. Papahagi și-a încheiat cercetarea în Munții Apuseni; v. T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în GS, II, fasc. 1, 1925, p. 22—89. Pentru anchetele ulterioare, cf. Sever Pop, *Rotacismul în comuna Avram Iancu (Vidra de Sus) din Munții Apuseni*, în DR, VI, 1929—1930, p. 393; idem, [Contribuții la rotacism] *În Munții Apuseni*, în DR, VII, 1931—1933, p. 181—184; D. Șandru, *Enquête linguistique du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest*. II. *Pays des Motzi*, în BL, II, 1934, p. 201—237; Pentru ancheta lui E. Petrovici, v. nota 6.

[19] „... Aceste grafii diferite ascund același sunet greu de notat, adică un *r* nazal: *-n-* e o grafie extremă, dar reprezintă același sunet" (A. Rosetti, *Étude...*, p. 47); „credem că uneori chiar și *n* notează un astfel de *n* fricativ" (M. Sala, *Romania...*, p. 177; v. și idem, *Contribuții...*, p. 55).

[20] Cf. Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV_2, 1924—1926, p. 1375.

tacizante [21]. Cum situaţia fonetică a rotacismului din secolul al XVI-lea este în general aceeaşi cu cea care şi azi mai există la moţi şi cum nu putem accepta o revenire după o împlinire şi o generalizare, din punct de vedere *fonetic* trebuie să acceptăm deci că procesul rotacizării lui *-n-* în dacoromână nu a fost niciodată împlinit în faza rotacizării propriu-zise [22], ci, în cele mai multe cazuri, s-a oprit în faza spirantizării. Cauzele sînt greu de precizat. S-ar putea presupune acum o legătură cu nazalizarea, în sensul că, pentru rotacizare, nazalizarea poate fi nu o cauză, ci o piedică, şi poate şi invers, rotacizarea pentru nazalizare (în graiurile rotacizante).

În felul acesta, dispariţia rotacismului lui *-n-*, în dacoromână, este legată de *restrîngerea spaţială* şi de *diminuarea intensivă*.

Cercetarea situaţiei actuale a fenomenului trebuie, aşadar, să privească mai mult latura ei *intensivă* şi apoi *spaţială*; *fonetic* situaţia este, în general, aceeaşi, neschimbată faţă de anchetele anterioare [23].

2. În cele ce urmează prezentăm cîteva observaţii asupra felului în care se prezintă azi rotacismul lui *-n-* în dacoromână. Reluarea unor cercetări întrerupte în urmă cu 30 de ani nu este lipsită de motivaţie şi de interes.

Materialul pe care ne bazăm observaţiile a fost adunat, printr-o anchetă personală desfăşurată în comunele *Scărişoara*, *Gîrda* şi *Arieşeni* din jud. Alba, în toamna anului 1967, de la 10 informatori: 6 din Scărişoara (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI), 3 din Gîrda (G I, G II, G III) şi 1 din Arieşeni (A I) [24]. În afară de aceasta, numeroase forme rotacizate le-am notat de la informatori ocazionali, cu diferite prilejuri, iar în Arieşeni am asistat şi la o şezătoare, în satul Galbăna.

---

[21] „Dispariţia rotacismului [...] n-a fost o evoluţie fonetică, ci un fenomen de asimilare a unui dialect faţă de altul" (Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în DR, IV_1, 1924—1926, p. 44—45).

[22] Cf., în acest sens, ceea ce spune E. Petrovici: se poate presupune că „rotacismul la moţi nu a fost complet ci a prezentat cam acelaşi stadiu pe care îl descriu mai jos" (E. Petrovici, *Studii...*, p. 28).

[23] Nu insistăm, în privinţa situaţiei *fonetice* asupra faptelor precis semnalate de E. Petrovici, în *Studii...*, p. 27: „[...] în graiul moţilor, *n* care a fost cîndva rotacizat, redevenit *n* prin regresiune [...] nu se palatalizează înaintea vocalelor palatale". Situaţia este aceeaşi şi astăzi, dar nu se poate absolutiza. Se pronunţă şi palatal (v. infra, 5). Frecvenţa cea mai mare a pronunţării nepalatale aparţine cătunelor din Gîrda (în care, de altfel, E. Petrovici şi-a desfăşurat ancheta).

[24] Iată informatorii cu datele necesare:

S I = *Mocan Sîmtioana (şkopo̯i̯ĕ)* din Scărişoara, de 92 de ani; părinţii din localitate. Căsătorită (soţul din localitate, decedat). Rare deplasări în afara regiunii;

S II = *Purcel Petru (bogo̯áza)* din Scărişoara, de 85 ani, deplasări spre Bistriţa-Năsăud; războiul în Galiţia; nevasta din localitate;

S III = *Surd Avram tolica (tod'eráşu toîiţi)* din Scărişoara, de 27 de ani; părinţii din localitate; necăsătorit; a urmat 4 clase primare; nu a făcut serviciul militar; în afara rarelor deplasări în regiune, a stat o lună în Banat;

S IV = *Rădac Sofia (craĉi̯uńása)*, din Scărişoara, de 84 de ani, părinţii din Gîrda, căsătorită (soţul din localitate; decedat); nu are deplasări în afara Ţării Moţilor;

S V = *Costea Maria (lu ţónu lu gáşpor)*, din Scărişoara, de 56 ani, părinţii din Scărişoara, căsătorită (soţul din localitate), deplasări frecvente la Valea-Dosului;

S VI = *Neag Dumitru (şocrái̯ţă, parúţa)*, din Scărişoara, de 91 de ani, părinţii din localitate, deplasări şi în alte regiuni;

G I = *Paşca Maria (fáu̯ur, ocúşĕ)*, din Gîrda, de 75 de ani, părinţii din localitate, căsătorită (soţul din localitate, decedat); foarte sfătoasă; deplasări rare în alte regiuni;

În general informatorii au o vîrstă înaintată (exceptînd formele culese la șezătoare, care provin de la femei în vîrstă de 20—40 de ani). Orientarea spre acest tip de informatori vom căuta să o motivăm în rîndurile următoare.

Pornind de la distincția făcută de A. Martinet și reluată de Boris Cazacu, între un „dialect$_1$" [25] și un „dialect$_2$" [26] în studierea „conflictului" lingvistic dintre sistemul limbii standard și cel al graiului local, se poate observa, în cele trei comune anchetate, o repartizare a vorbitorilor în trei categorii. Specificăm aici doar faptul că în prima categorie de vorbitori ar intra intelectualii, oamenii instruiți, care folosesc limba română standard, recurgînd la forme ale „dialectului$_1$" atunci cînd vorbesc cu cei din altă categorie. Restrînsă numeric, în această categorie nu se pot fixa în general limite de vîrstă. Categoria a doua, cea mai numeroasă, este constituită din majoritatea locuitorilor și cuprinde generațiile de pînă la 50—60 de ani; au conștiința atît a existenței elementelor din limba română standard, cît și a celor din microsistemele graiurilor îndepărtate sau învecinate. În sfîrșit, categoria a treia, care interesează cel mai mult fenomenul discutat aici, este alcătuită în cea mai mare parte din femei și, în general, din generațiile vîrstnice, de peste 60 de ani. Experiența, contactele sociale reduse, lipsa de instruire ca și izolarea lor în părțile cele mai muntoase ale localităților fac posibilă păstrarea unor trăsături arhaice vreme mai îndelungată. Vorbitorii din această categorie folosesc între ei „dialectul$_2$" și nu au, în general, conștiința existenței unor alte elemente lingvistice în afară de cele ale dialectului lor. Rotacismul constituie în idiolectele acestei categorii de vorbitori forma lingvistică cea mai pregnantă a „dialectului$_2$". Categoria aceasta este din ce în ce mai puțin numeroasă. Urmărind un fenomen fonetic ce are caracteristica apartenenței la „dialectul$_2$" și care este supus înlăturării totale din graiul viu, pentru reatestarea lui ne-am adresat în special vorbitorilor din ultima categorie.

Chestionarul întocmit în scopul anchetei (cuprinzînd circa 300 de cuvinte) nu a fost întotdeauna eficient. Am recurs, de aceea, în cea mai mare parte la *observația directă*, la *convorbiri tematice*. Bineînțeles, datele ultime ale problemei nu au fost încă adunate; o anchetă care urmărește în Munții Apuseni un fenomen ca cel de față pretinde mult timp și multă răbdare [27].

G II = *Bilia Ana (dańica)*, din Gîrda, de 72 de ani, născută în localitate, căsătorită (soțul din localitate; decedat), nu are deplasări în afara regiunii;

G III = *Belei Savela (lui traiánu micúți; mîi)* din Gîrda, de 46 de ani, părinții din localitate, căsătorită (soțul din localitate), deplasări în regiune;

A I = *Avram Parastije (d'onc, hojnacúșĕ)*, din Arieșeni, de 79 de ani, părinții din Gîrda, căsătorită (soțul din localitate, decedat), nu are deplasări în afara regiunii (o singură dată a fost pînă la Hunedoara; locuiește în cătunul Galbăna).

Prin S_1, G_1, A_1 etc., am notat informatorii ocazionali; prin ș am notat formele înregistrate la șezătoarea din Arieșeni.

[25] „[...] Adică formele lingvistice întrebuințate de unilingvi în comunicarea orală cu alți membri ai colectivității, inclusiv cu cei care folosesc un alt «dialect$_1$»" (B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 134).

[26] „[...] Reprezentat prin formele lingvistice indigene pe care vorbitorii le folosesc numai între ei în cadrul aceluiași dialect în timp ce cu alți vorbitori folosesc «dialectul$_1$»" (B. Cazacu, *op. cit.*, p. 134).

[27] „Un cercetător grăbit nici nu are ce căuta în Munții Apuseni" (Șt. Pașca, *Recenzie* la T. Papahagi, *Cercetări...*, în DR, IV$_2$, 1924—1926, p. 1010).

Statistic, am înregistrat peste 120 de forme care prezintă *-n-* > > *-r-* (nu am numărat şi derivatele, ci doar cuvintele de bază). Dintre acestea 74 de cuvinte prezintă un rotacism incontestabil, în sensul că nu au în complexul lor sonor nici un alt *n*, pentru a crede în acţiunea unei disimilări. Credem, însă, că, deşi apariţia unui *-r-* în locul unui *-n-* se poate în unele cazuri explica plauzibil prin disimilare, în regiunea rotacizantă *apariţia* şi-o datorează procesului de rotacizare, iar *menţinerea*, uneori pînă astăzi, intervenţiei unei disimilări prohibitive [28].

Numărul mare de forme atestate nu schimbă esenţial concluziile lui Emil Petrovici asupra situaţiei rotacismului la moţi, pentru că, intensiv, nu este mai viu decît în 1935.

Cazurile de hipercorectitudine, reflex al procesului de dispariţie din graiul viu (cu mult timp în urmă rotacismul a devenit motiv de batjocură la adresa ultimilor rotacizanţi), sînt frecvente în localităţile anchetate, deşi nu sînt prea numeroase : *amńinósi* „miroase", *mazini (mazíńe, mazińi)* „mazăre", *pasińa (pasini, păsăń, pasiń)* „pasăre", *mńińezi* „mirezi" (= miri), *să mńiná* „ se mira", *lucafăn* „luceafăr", *ǵézuńe* „viezure" (v. infra, 5). Pentru frecvenţa lor mare în vorbirea obişnuită, la bărbaţi şi femei de vîrste diferite, este ilustrativă situaţia prepoziţiei *fără*, pronunţată *fănă* de cea mai mare parte a informatorilor cercetaţi, alternînd-o uneori cu *fără*. Numai de la A I nu am auzit-o cu falsă regresie. Formele hipercorecte, deşi alternează din plin cu cele etimologice, sînt folosite în special de vorbitorii la care rotacismul nu mai constituie o particularitate evidentă a idiolectului lor. Există o coexistenţă dinamică a celor două tipuri de forme, vorbitorii nefiind întotdeauna conştienţi care dintre ele este cea corectă.

Faptele înregistrate în cursul anchetei pun în lumină poziţia şubredă pe care o are rotacismul şi în rostirea celor mai consecvenţi rotacizanţi. Informatoarea A I, de 79 de ani (care ne-a furnizat cele mai multe atestări), alternează *pîni (pîńi)*, *lumńină*, *sun*^{u}, *nalt*, *t'ępt'ińe*, *ânuşă*, *cręmińi*, *jęmińi*, *junîcuţă* cu *pî*^{n}*ri*, *lumńir*^{i}, *suŕu*, *arânt*, *t'ępt'iri*, *âr*(*n*)*uşă*, *cręmiri*, *jęmir*^{i}, *juŕincă*. Acestea sînt de fapt aproape toate alternanţele înregistrate la acest subiect. La ceilalţi, în special la cei din Scărişoara, ele sînt cu mult mai numeroase. Informatoarea S IV, de 84 de ani, alternează, în cursul unei conversaţii libere de 2 ore : *cíńipă* cu *cî*^{n}*ŕipa*, *batrî*^{n}*ŕi* cu *batrîń*, *pîńi*, *pîńa* cu *pîŕea*, *sanatos* cu *saratos*, *ǫmini* cu *ǫmiŕi*, *vînă* cu *viri*, *mini* cu *miri*, *plumînă* cu *plumîr*, *bińi* cu *biri*, *t'aptăn* cu *t'aptăr*, *stapîn* cu *stapîr* etc.

Uneori vorbitorul, după ce rostise un cuvînt cu rotacism neîndoielnic, s-a corectat singur, pronunţînd fără rotacism (S VI : *búcîră* [k]. *búcînă* etc.). Sau, insistînd, informatorul a pronunţat a doua oară cu o grijă deosebită, evitînd rotacismul, silabisind chiar şi neascunzîndu-şi satisfacţia de a fi putut pronunţa „corect". De cîteva ori, fiind de faţă şi reprezentanţi ai generaţiei tinere (fiii sau nepoţii celor anchetaţi), am asistat la adevărate dispute între tineri şi vîrstnici, dispute din care am sesizat

[28] Păreri asemănătoare, printre alţii, la Val. Gr. Chelaru, *Le stade actuel du problème du rhotacisme*, în „Arhiva", XLII, 1935, p. 80—86; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 518; Al. Procopovici, *Raporturi interdialectale...*, p. 1175. Asupra raportului dintre disimilare şi rotacism intenţionăm să revenim în alt articol.

diferențieri semantice între formele cu și fără rotacism. Astfel, într-o discuție cu informatoarea G I, prin care urmăream cuvîntul *mănunchi*, am sesizat o diferențiere semantică între *munũnk* „legătură formată din mai multe fire (de grîu, de iarbă etc.), cîte se pot cuprinde cu mîna" și *murunk* „mîner (de cuțit etc.)". Aceasta se adaugă diferențierilor semantice semnalate anterior în Țara Moților dintre *inimă* „cord", „stomac" și *irimă (irmă)* „mijloc" *(irima drumului)* sau *t'ept'iri* „pieptene pentru cîlți și lînă" și *t'ept'ini* „pieptene pentru păr", *a t'eptara* lîna și *a t'eptana* părul. Diferențieri de acest fel au mai fost semnalate și pentru alte graiuri din vechea arie rotacizantă dacoromână, precum și pentru alte idiomuri [29].

3. Pentru a ilustra mai pregnant situația actuală a rotacismului la moți, intensiv și spațial, am ales din materialul cules 20 de cuvinte [30] mai frecvent rotacizate, pe care le prezentăm în cîteva tabele comparative.

În *tabelul 1* au fost trecute formele obținute, pentru cele 20 de cuvinte urmărite, de la A I (femeie, 79 de ani), S III (bărbat, 27 de ani) și de la șezătoarea din Arieșeni (femei între 20—40 de ani). La A I, toate cele 20 de cuvinte au fost înregistrate cu rotacism. Numai două dintre ele prezintă alternanțe *(cînepă* și *pîne)*. La S III doar în 5 cuvinte rotacismul este folosit consecvent, iar 7 cuvinte sînt folosite cu alternanțe. Situația aceasta reflectă deosebirile intensive dintre Scărișoara și Arieșeni, precum și dintre generațiile vîrstnice (aparținînd categoriei a treia) și cele tinere (aparținînd categoriei a doua). De asemenea se relevă și diferențieri pe sexe: deși în ce privește experiența socială a celor doi subiecți nu există nici o diferență între ei, A I folosește mult mai consecvent rotacismul decît S III. La șezătoarea din Arieșeni numai *funingine* și *plămîn* nu au fost înregistrate sub nici o formă, celelalte cuvinte prezentînd rotacismul [31]. Ceea ce diferă față de A I este inconsecvența cu care se folosesc formele rotacizate. În același cătun deci se observă o diferențiere intensivă între vorbitorii din categoriile a doua și a treia. Față de atestările obținute de la S III consecvența în folosirea rotacismului este mult mai mare, ceea ce ne indică faptul că, *intensiv*, rotacismul în Arieșeni este mai viu decît în Scărișoara.

În *tabelul 2* am trecut faptele obținute de la doi informatori echivalenți: A I și S IV (femei, de vîrste apropiate: 79 și respectiv 84 de ani). La A I toate cele 20 de cuvinte prezintă rotacismul și doar 2 cunosc și alternanțe cu formele corespunzătoare nerotacizate; la S IV 17 cuvinte sînt folosite rotacizat, dintre care 8 alternativ cu forme nerotacizate. Diferența intensivă este evidentă, deși nu putem absolutiza aceste cifre.

În *tabelul 3*, între S III și S II (informatori din aceeași localitate, bărbați, unul de 27 și al doilea de 85 de ani) se observă o diferențiere

[29] Vezi Val. Gr. Chelaru, *Le stade actuel...*, p. 84; Petru Iroaie, *Identitate rotacizantă româno-siciliană*, în „Codrul Cosminului", X, 1936—1939; S. Pușcariu, *Limba română* vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 111.

[30] Pentru situația unor cuvinte din tabele, în care se poate explica rotacismul și prin disimilare, vezi părerea exprimată supra, p. 86.

[31] Cele două cuvinte le-am înregistrat rotacizate în același cătun la doi informatori ocazionali, încît situația generală e aceeași.

intensivă care corespunde diferenţierii între generaţiile tinere şi cele vîrstnice, între categoria a doua şi categoria a treia de vorbitori, în cadrul aceleiaşi localităţi. Este evidentă păstrarea mai vie a rotacismului la S II, deci la generaţiile vîrstnice, la vorbitorii din categoria a treia.

Situaţia din *tabelul 4* (S II: bărbat de 85 de ani; S IV: femeie de 84 de ani; din aceeaşi localitate) indică diferenţierea între vorbitorii din aceeaşi generaţie (categoria a treia), dar de sex diferit; mai puţin pregnantă, această diferenţiere se datorează experienţei sociale mai largi a vorbitorilor-bărbaţi.

Între formele folosite de vorbitorii de toate vîrstele şi categoriile sociale şi prezentînd o largă variaţie în întrebuinţare sînt prepoziţiile *pînă* şi *fără*. *Pînă* este des folosită sub forme rotacizate: *pîră, păr̆ă, pîr'(pîr'la), păr' (păr' la)*, dar prezintă şi o mare oscilaţie cu formele nerotacizate *pînă, pănă, pîn' (pîn'la), păn' (păn'la)*. *Fără* cunoaşte cel mai frecvent caz de hipercorectitudine, sub forma *fănă*.

Păr̆ă (pîră) este larg atestată pe teritoriul dacoromân în regiunea veche rotacizantă. Pentru a se explica această păstrare şi răspîndire s-a considerat că *păr̆ă* provine din lat. *porro-ad* [32]. Etimologia cea mai probabilă, sprijinită şi de formele din Psaltirea Hurmuzachi *(pănr̆ă, păr̆ră)* rămîne *paene-ad*[33]. Pentru explicarea păstrării lui în regiuni în care rotacismul nu se mai păstrează azi, s-a invocat analogia cu *fără*[34]. Rămîne însă inexplicabil faptul că în puncte unde se păstrează *păr̆ă (pîră)* există şi hipercorectitudinea *fănă*. Credem că mai degrabă păstrarea lui *păr̆ă (pîră)*, formă în care rotacismul este indiscutabil, se explică prin întrebuinţarea aproape exclusiv neaccentuată în frază a lui *pînă*; mai ales că limba română cunoaşte şi alte tratamente fonetice exceptare, care nu se pot explica decît astfel.

Pe baza materialului atestat de ancheta noastră, cu aceeaşi uşurinţă ca în secolul trecut putem reconstitui şi acum fraza: *„ce-ţi puri d'araţint'e mîrînoă"*, cu care Teofil Frîncu dovedea lui B. P. Hasdeu rotacismul [35]. Alăturată numărului mare de atestări s-ar putea crede că şi astăzi rotacismul este, la moţi, la fel de viu ca şi în secolul trecut. *Nici un informator nu-l mai foloseşte însă consecvent.* Ultimii rotacizanţi aparţin în special categoriei a treia de vorbitori, numeric săracă, în restrîngere totală astăzi.

4. „Innovation phonétique manifestement aberrante [le rhotacisme] [...] portait en elle [...] le principe de sa mort prochaine" [36]; adică, pe de o parte, rotacismul purta germenii morţii sale în neîmplinirea lui fonetică, iar pe de altă parte prin existenţa, în sistemul fonetic al graiurilor în care s-a produs inovaţia, a lui *n* dental în cuvinte în care rotacismul nu putea apărea. La toate acestea se mai adaugă presiunea

[32] S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, nr. 1319.

[33] Vezi Al. Cioranesco, *Diccionario Etimologico Rumano*, La Laguna, 1958—1966, nr. 6388.

[34] Cf. ultima susţinere a acestei păreri la Mirela Teodorescu, *Note asupra limitei sudice a rotacismului*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 183.

[35] Vezi T. Frîncu şi G. Candrea, *Rotacismul la moţi*, p. 5.

[36] A. Rosetti, *Étude...*, p. 12.

graiurilor nerotacizante, în special a celor din sud [37]. Astfel s-a ajuns ca, din punct de vedere spațial, inovația, care cuprinsese un teritoriu mare în dacoromână veche, să fie astăzi restrînsă, în urme directe și în folosire cvasiconsecventă, la cîteva sate din Țara Moților, mai mult, la cîteva cătune, mai ales, ale acestor sate (în special cătunele *Galbăna*, *Vîrtop*, *Casa-de-Piatră* din Arieșeni, *Ocoale* și *Munună* din Gîrda, *Lăzești* și *Sfoartea* din Scărișoara). Diminuarea intensivă, pe de altă parte (nici un vorbitor nu mai folosește consecvent rotacismul, alternanțe mari între formele nerotacizate și cele rotacizate, falsele regresii), vine să sublinieze același fapt: *la nivelul întregului dialect dacoromân, putem spune că rotacismul lui -n- a dispărut aproape total. Faptul că este încă destul de viu într-o mică zonă a Țării Moților, în rostirea unei anumite categorii de vorbitori din această zonă, nu este suficient pentru a mai considera încă rotacismul drept o particularitate esențială și actuală a fonetismului dacoromân, dar nici nu ne dă dreptul să considerăm că a dispărut total și definitiv din graiul viu. Astăzi, rotacismul lui -n- este unul din fenomenele fonetice care prin relativa lui persistență diferențiază tranșant graiul unei zone de al altora, prin arhaicitate.*

5. Am inclus în lista următoare cea mai mare parte a cuvintelor pe care le-am urmărit în anchetă, cuvinte care prezintă rotacisme, „false-rotacisme" și false-regresii. Am inclus de asemenea și cuvinte de origine slavă, maghiară etc., în care, după cum se știe, nu au existat condițiile necesare rotacizării. Observațiile expuse mai sus, incomplete, se împlinesc astfel prin materialul însuși. Formele le-am dat în ordine alfabetică, după forma literară. În dreptul fiecărei atestări am dat informatorii de la care a fost auzită (S I, G I, A I, S_1, G_1, A_1, ș etc.; v. nota 24). Din motive tipografice sunetele suprapuse le-am dat alături, în paranteză. Accentul l-am notat numai acolo unde am considerat că este necesar.

*

aduna (a): *adură* (S IV), *aduná*, *(să) aduńi* (S III);
adunătoare: *aduratǫ́ri* (A I), *adunatǫ́re* (G II, G III, S II, S III, S_8, A_4);
afină: *afińi* (S III), *afir(n)ilę*, *afir(n)i* (S IV, G III, A I);
afiniș: *afiríș* (A I), *afińiș* (S III, S V, S VI, G_4);
ajun: *bur(n)_ujúru d'i craĉun*" (A I, S I, G VII), *bun ajunul* (S I, S III, ș);
albină: *albină*, *albíri* (A I), *alǵir*^{i} (G I, G II), *alǵiń* (S I, S II, S IV; S V, G I, G II), *alǵiri* (G I), *alǵiră* (S VI), *alǵină* (S I);
alina (a) (se): *s-o alinat* (S III);
alinare: *alinarę* (S III, S V);
alinat: *alirat* (A I);
alună: *aluri* (A I, S_2), *aluń*^{i} (G II, S II), *aluńi* (S I, S II), *aluńę*, *aluń* (S I);

[37] Păstrarea lui azi doar în zona cea mai izolată a Țării Moților vine să sprijine acest fapt; de asemenea, cunoscut fiind că bărbații moți colindă cu produse din lemn întreaga țară, este explicabil de ce mai consecvent folosesc femeile rotacismul. Se poate spune că rotacismul e un fenomen fonetic păstrat în special prin femei.

aluneca (a) : *aluńica* (S III);
alunecătură : *aluńicatură* (S III);
alunecuş : *aluńicuş, alunicuş* (S I, S_1, S_2, G III, S IV, ş);
aluniş : *aluńiş* (S III);
amănunt : *cu d'-amarũṇtul* (S I);
arminden : *armĩṇd'in* (S I, S III, S_5, ş);
asemenea : *asęmińa* (S III, G II, ş), *asęmĩṙ(ṅ)i̯a* (ş);
ban : *bań, pui̯ ũ‿ban* (S I, S III, G II, G III, ş);
bătrîn : *batrĩⁿṙi* (A I, S IV), *batrîr* (A I, S II, ş), *batrîṅ* (S II, S III, S IV, G_7, ş);
băuni (a)[38] : *băᵘ̯ură* (S I, S III), *báᵘ̯ură* (A I);
bine : *biṅi* (S I, S II, S VI, G III), *tătă biṙuţă* (S I), *biṅili-aĉala* (S I, S_1), *biṅi* (S IV), *biṙi* (S V, S VI, S IV, G II, G III, A I, ş), *bini* (G II, G III), *bine* (G II, ş);
bucina (a) : *buĉiră* [k] *buĉină* (S VI);
bun : *bun* (S I, S III, S IV, S_1), *burᵘ̯* (S I, S II, S IV, G II, A I), *bură* (G I, G II, A I, A_4, ş);
bunătate : *bunatat'i* (S III, S V, S_7, G I);
caminiţă[39] : *cáminiţă* (S I, G II); *camiṙiţă* (A I, G III, S I, S II, S_1, ş), *camińiţă* (S III, G II, G_4, S_9);
Călineasa[40] : *caliṅása* (S I, S III, A I, G II etc.);
cămin : *cămin* (G II, S III), *camṅin* (S I, S III, S_1);
cărunt : *canũṇt* (G II), *carũṇt* (S I, A I);
cenuşă : *ĉanúşă, ĉaṙ(ṅ)uşă* (A I), *ĉanúşă* (S II), *ĉaṅ(ṙ)uşă* (S I), *ĉeṅuşă* (G II), *ĉenuşă* (S III), *ĉẽṙ(ṅ)uşă* (S VI);
cine : *ĉĩṙ(ṅ)i* (A I, S IV), *ĉini* (G II, G III), *ĉiṅi* (S III, S_5);
cineva : *ĉineva, ĉiníva* (S III, S_7 etc.);
cireşar[41] : *ĉiręşęrⁱ̯* (G II), *ĉenuşęrⁱ̯* (S I, S III) *ĉẽṙ(ṅ)uşęrⁱ̯* (G II);
cîine : *cĩṙ(ṅ)i* (A I., S I, S IV), *cîṅi* (S IV, S III), *cîṅili* (S I, ş), *cîṅi* (S_4, G_2), *cîṅili* (S I);
cînepă : *cîṅipa* (S I, S II, S III, S IV, A I), *cĩⁿṙipa* (A I, G I, S I, S IV, G_7), *cîṙipa* (A I, S I, ş), *cîṅipa* (S_1, S IV, G_3, A I);
cînepişte : *cĩⁿṙipt'işt'i* (S I, A I), *cîńipţ'işţ'i* (S I, S III, S II etc.);
colţun[42] : *colţũ* (S II), *colţun, colţuṅi* (S I, S III, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, G_5 etc.);
cremene : *cręmiṅi* (A I, G III), *cręmini* (G I, G II), *cręmiṙi̯a* (A I, S III), *cręmiri* (S I, S II, S V, S VI, A I, ş, S_2, S_3, S_4, S_5);
cununa (a) (se) : *şi-i̯ curună* (A I, ş), *să cuṙună* (A I), *să cunură* (A I, ş), *să cunună* (S II, S III, S_6), *cunună* (S IV);
cununie : *cuṙuṅii̯ĕ* (A I, G II), *cuṅuṅii̯ĕ* (G III), *cununii̯ĕ* (S V), *cunuṅii̯ĕ* (S III, S_2, S_4 etc.);
depăna (a) : *d'ępiṙⁱ̯* (S I, G II, A I, ş), *d'apăńᵘ̯* (G I, S III, S_8), *d'apărᵘ̯* (G I, S IV);
dimineaţă : *d'imirẹaţă* (A I, ş), *d'imirẹaţa* (S II, A I), *d'imiṅaţa* (G II, S I, S III, S V);

---

[38] *băuni* „(Reg., despre lupi şi cîini) A urla; (despre vite) a mugi; (despre copii) a ţipa tare" (DM, s. v.).
[39] *caminiţă* „cuptor, sobă".
[40] *Călineasa* „munte în Apuseni".
[41] *cireşar* „luna iunie".
[42] *colţun* „ciorap de lînă".

dinainte : *d'anaiĩnț'e* (S II, S III, S_7), *pi d'araiĩnț'ę* (S I, S III), *d'arint'ę* (S III, S I, A I, ş);
dinapoi : *d'anapoų̆ă* (S II) , *d'arapoų̆ă* (S I, S III, A I, ş);
duminică : *dumĩ"ŕică* (A I, S I), *duminică* (S IV, S II), *dumiŕ(ṅ)ica* (S II), *dumiṅică* (S III);
fain : *faiŗ* (A I), *faiņ* (S II, S III, G II, G_5, ş etc.);
fără : *fănă* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, S_1, S_7, G I, G II, G III, G_4, G_5, ş), *fără* (S I, S III, S IV, A I, A_1, A_5, A_9, ş);
fin : *fin* (S I, S III, S IV, S_7, ş), *fîr* (S IV, S VI, S II, G II, ş), *fîru* (A I);
fîntînă : *fîntînă* (S I, S II, S III, S_7, ş), *fîntĩ"ră* (S I, A I), *fîntîn(ŕ)ă* (A I, ş);
Fîntînele[43] : *fîntiṅęl'i* (S I, S III), *fîntîŗęl'i* (S I, A I);
funie : *fuṅ(ŕ)e* (A I), *fuṅę* (S II, S III, G II), *fuṅę, fuṅiį* (A I, S III);
funingine : *fuŗĩņžiŕi* (S I, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, A I, S II, S III, S_5, A_6, A_8);
Galbăna[44] : *galbăra* (A I, S II, S I), *galbăna* (S II, S III, ş);
galben : *galbă"* (S I), *galbănă* (S I, S III), *galbęŕ(ṅ)i* (A I, ş);
Găina[45] : *gaįiŕ(ṅ)a* (A I, S II), *gaįina* (S I, S III, G II);
găină : *gaįiŕ(ṅ)i* (A I, ş, S V, G II), *ġęįiṅ* (S IV), *gaįiŗa* (S II), *gaįina* (S I, S II, S III, S_8), *gaįiṅil'i* (S III, ş);
Găinuşa[46] : *gaįiŗuşa* (A I), *gaįinuşa* (S III);
gălbeneală : *gălbiṅală* (S III);
gălbenuş : *galbaruş* (A I, S I), *galbanuşul* (S III, S II, G II, G_4);
geamăn : *jęmiŕ*, *jęmiṅi* (A I), *jęmini* (G II, G III), *jęmiṅ* (S III, S V, S VI, G I), *jamăn"* (S III), *jamăŕ(ṅ)"* (S I, S IV, ş);
genunche : *jarũnți* (G III), *jaŕũ"k* (A I), *jerũnt'i* (G II, S V, G_7), *jarũți* (A I, ş), *jenunkę* (S IV, S III, S II); *jenunți* (S III, S IV, ş), *jenúkę* (G III), *jarunți* (S III, S IV, S II, G_3, ş);
gheunoaie : *ġoroįiĕ* (A I, G III), *ġăuurọiĕ* (S IV), *ġonọiĕ* (S III), *ġauurọiĕ* (S II), *ġeunọiĕ* (S II, S III, S V), *d'orọuă* (S I);
gingie : *źinźiŗie* (A I, S VI, G I, G II, S III, S V, S I, ş), *źinźiŗęa* (G III, G I, S IV, A I, ş), *źinźirę* (S I, G II);
grindină : *grind'iră* (S II, S V, A I, ş), *grind'ină* (S II, S III, G II, S_9);
in : *įiṅ* (S I), *įin* (S III, S IV, G I, S_5, ş), *įiŗ"* (S II, S V, A I), *įiŕ(ṅ)* (A I, G II), *įiru'* (A I, ş);
inel : *iṅel* (S I, S III, G II, G III, S_{11}, S_9), *iṅęl'i* (G I, G II, A_5, ş), *iŗęl'i* (A I);
inimă : *iŗima drumuluį* (S V, G I, A I, S_4, ş), *iŗima carului* (S II, S III, S I, G_6, S_1, ş), *įiŕ(ṅ)imă* (S I, S IV, S VI, G I, G III), *batári di įiŗimă* (S III, S II, G II, S_1, S_5, S_8), *iŗimă* (S V, S VI, G I, ş), *įirma, įirmă* (G II, G III), *iṅimă* (S III, S II, S IV);
împlini (a) (se) : *pl'ireşt'i* (A I), *s-o-mpl'iṅit* (S I), *s-o-mpl'iṅi* (S III);
înainte : *raįint'i* (S I, S IV, G II, A I, ş), *araįint'i* (G II, G III, S III, ş), *ãŕĩnt'e* (S I, S III, G_9), *anaįint'e* (S I, S III, G I, ş);

---

[43] *Fîntînele* „numele de loc din Munții Apuseni".
[44] *Galbăna* „numele unui cătun al comunei Arieșeni".
[45] *Găina* „munte în Apuseni".
[46] *Găinuşa* „numire populară a constelației Pleiadelor".

înalt : *nalt* (G I, A I, S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, G II, G III, S_1, S_2, S_8, G_5, A_6, ş), *aránt* (A I, G II, S_5, ş);
înapoi(a) : *rapóu̯ă* (A I, S VI, S I, S III, G II, ş), *înapóu̯ă* (S VI, S III), *anapóu̯ă* (G I, S III, S_{11}), *ãrapóu̯ă* (S VI, S I, S III, G II, G_3, ş, A I), *arapóu̯ă* (S I, S VI, ş);
închina (a)(se) : *t'e-nt'iṙ*^{i} (S II, G I), *să-nt'iră* (S II, G I, G II, G III, S IV, ş), *să-mpt'iră* (A I);
închinat : *înḱinat* (S I);
îndemînă : [nu-mi e] *înd'emínă* (A I, S I, G_5, A_7, ş), *la-nd'emîră* (S II), *fu-nd'emínă* (S I, S III, S IV, S_1, S_5, G_6, ş);
îngîna (a) : *t'i-ngînă* (S I), *îngînă* (S III), *îngîndă* (A I);
îngropăciune : *îngropaĉi̯uṙi* (A I, G II, S III), *îngropaĉi̯uńi* (S I, G I, S VI, S_5);
însănătoşi (a)(se) : *s-o-nsanatoşit* (S III);
însenina (a)(se) : *să-nseńińază* (S I, S III);
întuneca (a se) : *să-nturẹcă* (S IV, A I, G I), *întunẹcă* (A I), *să-ntunică* (S I), *întuńẹcă* (S III);
întuneric : *înturẹric* (S IV), *întuńẹric* (S III, G I, S_1);
înţepeni (a) : *o-nţepeńit* (G I), *înţepeńit*, *ţepeṙit* (S II, S III, S IV, S_1);
învineţi (a) : *viṙeţẹşt'i* (A I, S III, A_8, ş), *o vińeţit* (G I, S I), *învińeţi* (S V);
jneapăn : *juri̯apăr*^{u} (A I, ş), *juńẹpiń* (G I, G II, S III, S VI), *juńapăr*^{u} (S VI), *juńapăn* (S VI, S III), *źińẹpiń* (S II, S III, S V), *źińapăn*^{u} (S I); *źińapăr*^{u} (S I, S IV, S_6, A I, ş), *źińapeń* (S II);
junincă : *junincă* (G I, G III, S_5, S_7, S V, S IV, ş), *juńincă* S VI, S I, G VI, S III), *juṙincă* (G II, G VI, S V, S IV, S III, A I, ş, S_5, G_6), *juṅ(ṙ)incă* (A I), *jũr̃īcă* (S V), *junīcuţă*, *juṙīcuţă* (S III; G I, G II, G III, A I, ş);
jupîn : *jupîn* (G I, G II, G III, S III, A I, ş);
lătunoi : *latunoi̯*, *laturoi̯*, *latunọi̯e*, *laturọi̯e* (S III, S IV, G I, G II, A I, S_5, ş);
leagăn : *lẹagăn* (S I, S III, S IV, G II, A_4, ş), *lẹagăṅ(ṙ)* (S I, S II, S IV), *lẹagăr*^{u} (G II), *lẹagărul* (S II, S IV), *lẹagăr* (A I, ş);
lindină : *l'īṇd'iṙ*^{i} (S I, S III, S IV, S V, G I, A I, ş), *l'īṇd'iră* (S II, S III, G III), *l'īṇd'iri* (G I), *l'ind'eṙ*^{i} (G II);
linişte[47] : *l'iṙişt'e* (S I, S II, S III, S IV, G I, G II, G III, S V, S VI, A I, ş, G_1, G_4, S_3, S_9, A_8, A_{10}), *l'ińişt'e* (S III);
lînă : *lînă* (S I, S II, S III, S IV), lînî (G II, G_6), *lîṙ(ṅ)ă* (S I, A I, ş), *lîră* (A I, S I);
luceafăr : *luĉafãrul* (S I), *luĉafăn* (S II, S III, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, A I, S I, ş, A_1, A_8, G_3, S_2), *luĉafăru* (S III, G I);
lumina (a) : *lumńińază* (S III);
lumină : *lumńiră* (S I, S IV), *lumńiṙ*^{i} (A I, S I, ş), *lumńiṅă* (S II), *lumńińi* (S I), *lumńină* (S III, A I, S_1, S_5), *lumńińală* (S III);
luminos : *lumńinos* (S III), *luminos* (G I);
lună : *luna* (S I, G II, S III), *luṅ(ṙ)a* (S I, A I, A_5, S_5, S_7, ş), *lură* (S I), *lura* (S I, A I), *luṙil'i* (A I, G I);
luni : *luṙ*^{i} (S I, G I, A I), *lun*^{i} (A I, G I, G II, G_3, ş), *luń*^{i} (S III, S_4, S_8, G_3);

[47] *linişte* „lîna broaştei" (DA, s. v., p. 204).

margine : *marʒiŗi* (S I, A I, §), *marʒińe* (S II, S III, S V), *marʒińi* (S II, G II, G_6), *marʒini* (G I, G III);
mazăre : *mazini* (S I, S III, G I, G III), *mazíńe* (S II, S III, S_4), *maziri* (S III, S_4), *mazíri* (A I), *mazińi* (S IV, S III, S II, A I, §);
măcina (a) : *maĉină* (S I, S III), *maĉir* (S VI), *maĉiră* (A I), *maĉin* (S I, S III);
mănunchi : *munuṇk* (S I, S II, S III, G I, G III, A I, A_7), *murũ^{n}k* (S I, S II, A I), *murũ^{n}kul cuṭituluị* (S III, G I, A I, §, G_4, G_2, S_1, S_8);
mănușă : *munuṣe, munuṣ^i* (S I), *muŗuṣ^i* (S II, S IV, A I);
mărunțel : *mîrînʦeị* (S I, A I, S III, §), *mînînʦeị* (S II, S III), *mîrînʦel* (A I, G I, G II, §), *mînînʦel* (G II);
mătrăgună : *matragună* (S I, S III), *mătrăgulă* (S II, S III, G I, A I, §);
mieuna (a) : *mńaụură* (A I, S III, S IV, S V, S VI, §);
minciună : *minĉiụră* (A I), *minĉiụnă* (S II), *minĉiụńi* (S III);
mine (pron. ac.) : *miŗi, mî$^{n(ŗ)}$i* (S I, S IV, S VI, G I, G III, A I), *mini* (S IV, G I, G II, G III), *mińi* (S II, S III, S IV, S_4, G_8), *mńiŗi* (S VI), *miŗi* (G I);
minune : *mńinuńę* (S I, S III, G_6), *mńinuni* (G II, S III), *mńiŗur^i* (S IV), *mńeruńi* (A I, G II), *mńenune* (G I);
mira (a)(se) : *să mńiná* (S_3);
mireaz : *mńińęzi* (S IV);
mirosi (a) : *amńinósi* (S I), *l-o amńinosit* (S_1 etc.);
mîine : *mîńe* (S II, S III, S I, S_1, G_4), *mîŗi* (A I, S VI, G I, §), *mîn̂(ŗ)i* (S I, S IV, G I, G III, A I, §, S_2, S_3), G_1, G_8, A_6);
mîna (a) : *am mînat, l'i mîrăm, l'i mînăm* (S VI);
mînă : *mîna* (S I, A I, §), *mîn^i* (A I), *mîń* (S I, S II, S III);
mînca (a) : *l-aîm mîcat* (S I), *mîrîĉ^i* (S II), *mîrînc* (S V), *mînînc* (S VI), *mîrînĉ^i* (G II);
mînecă : *mînică, mîneĉ^i* (S I, G I), *mîńică* (S II, S III, A I, G II, G III, §), *mîn̂(ŗ)ică* (G II), *mîŗęcă* (S VI);
nimenea : *ńimiŗęa* (S III), *ńimăruịe* (S II, S IV, G I);
noaten : *nǫt'ir* (S III, S V, S VI, G II, A I, S_3, S_4, S_5, S_{11}, G_6, A_5, §), *nǫt'iraș* (A I), *nǫt'in* (S I, S III), *nǫt'inaș* (S VI), *nǫt'iń* (S IV);
oameni : *ụamiŗ^i* (A I), *ụǫmiŗi* (S I, A I), *ụǫmini* (G III), *ǫminĭ* (S I, S IV), *ǫamiń* (G II, S III, S V), *ǫmiŗ(ŭ)i* (S I, S II, G III), *ǫmiŗ^i* (G II), *ǫamĩ^{n}ŗi* (G I), *ǫmiŗi* (S IV, S VI), *ǫmiŗĩ_ęa* (S I);
oarecine : *ǫriĉiŗi* (S VI);
odihni (a) : *să hod'irască* (G III), *să hod'ińască* (A I), [mai] *hod'ină* [acum] (S III), *să hod'iręască* (S III, A I), *hodiresc* (A I, §), *hodińesc* (S III, S IV, S_1 etc.)
omenie[48] : *omiŗiị* (S I), *omińiịe* (S III), *omiŗịuți* (S I);
paltin : *palt'in* (S II, S III, G II, §), *palt'ir^n* (S VI);
pantaloni : *pantaloń* (S III, G II, G IV, A I, S_5, S_8, S_3, §);
pasăre : *pasini* (S II, S III, S IV, G III), *păsăńil'i* (S I), *pasiri* (S III), *pasiña* (S II, S V), *păsăń* (S VI), *pasiń* (G II), *păsur^i* (G I), *păsăr^i* (A I), *pas'ńil'i* (S I, S III, S_3, G_5, G_6, §);

[48] *omenie* „cadou, dar, cinstire".

păianjeni : *páiṇźin* (S IV, S V, G I, G III, S III), *paiṇjenă* (A I);
păşunat : *paşunat* (S I);
păşune : *paşuńi* (S I, S III, S IV), *paşuńe* (S II), *paşuṙi bură* (G I), *paşuṙ*^{i} (A I);
pecingine : *peĉîźiṙi* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, A I, A_1, S_3, S_8, G_4, A_7, ş);
pene : *pe̯e̯ńi* (S III, S IV, S V, G I), *pe̯e̯ni* (G II, G III, A I); *pe̯e̯ńi buńi* (A I), *pe̯ne̯le-aĉe̯le̯a* (G II);
pieptăna (a) : *t'aptără* (S I, S III), *t'aptănă* (S II, S III, G II, A I);
pieptene : *t'e̯pt'ińi* (S I, S III), *t'e̯pt'iṙi*, *t'e̯pt'iṅ(ṙ)i* (S I, S III), *t'aptăr*, *t'e̯pt'iṙ*^{i}, *t'e̯pt'iń* (S III), *t'aptăṙ*, *t'e̯pt'iṙ*^{i} (S IV), *t'aptăṙ(ṅ) cari t'e̯pt'iṙ*^{i} *lîna* (S V), *t'e̯pt'ini* (G II), *t'e̯pt'iṙi* [k.] *t'e̯pt'ińe* (A I), *t'aptăr*, *t'aptăn* (S IV, ş);
pîine : *pîni* (S I, A I, G III), *pîń* (S I), *pîńa* (S I, S IV), *pîńi* (A I, S II, S III, S IV, S VI), *pîṙ(ṅ)i* (G II), *pî*^{n}*ṙi* (A I, A_7, ş), *pîre̯a asta* (S IV, A I), *pîńa* (S IV, ş);
pînă : *pără* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, A I, ş, A_5, A_4, A_8, G_6, S_1, S_3, S_7, S_{10}), *pîră* (S I, S III, S IV, S V, S VI, G II, ş), *pănă*, S II, S III, S V, S VI, G III), *pînă* (S IV, S V, ş, S III, S II, S VI), *pîṅ(ṙ)ă* (A I, S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, G I, G II, G III, S_8, S_9, S_{10}, A_{10}, G_{10}, ş);
plămînă : *plumîră*, *plumîra* (S I), *plumîṅ(ṙ)i* (S III, G I), *plumîni* (S II, G II, G III), *plumîn*, *plumîṅă*, *plumîṙ* (S III), *plumînă*, *plumîṙ* (S IV), *plumîṙ* (S VI, G II), *plumîṅ(ṙ)i*, *plumîṙ* (A I, A_6, A_8);
plin : *pl'in*, *pl'ină* (S I, S II, S III, S IV), *pl'ir* [k] *pl'in* (G I), *îi̯ pl'iră* (A I, ş);
plutonier : *plotore̯ru*^{l} (S VI);
poimîine : *poi̯mîṙi* (S I, A I), *poi̯mîńi* (S III);
prună : *prună* (S I, S II, S III, G I, G II, A I, ş, S_5, A_6, G_{10});
pune (a) : *pure*, *pure̯á*, *puṙi̯a* (S IV, S II), *pur*^{u} (A I), *púṙiţi̯-acóle̯a* (S III, G I), *puṙim* (G II), *puṙi-aşá* (A I, ş), *puṙim* (A I, G II, A_{10}), *puńi* (S II, S III, ş);
puţini : *pîţîṙ*^{i} (A I), *pîţîń* (S I), *pîţîn* (S III);
rădăcină : *rădăĉiră* [k] *rădăĉină* (G II), *radaĉină*, *radaĉiń* (G I, S II, S III, S I), *radaĉira pomńilor* (S IV, A I);
răpciune[49] : *rapĉi̯uńi* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, G II, G III, A I, ş, G_4, G_8, G_{10}, A_{10});
rărunchi : *raruńki* (A I), *rarũṇţi* (A I, G III), *rărũk* (G I, G II; G III), *rarunt'* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI, ş);
răsunet : *rasunu*^{l} (S III);
răşină : *raşiră* [k] *raşină* (S I), *raşină* (S II, S III, G I, G II, G III, A I, S V, S VI, S III, ş);
rîndunică : *rînduṙică* (A I, A_7, ş), *rînduṙe̯a* (A I, S VI, S IV, G I, G II, G III, S V, S III, S I, S_1), *rînduṙe̯l'i* (S I, S II, S III, S IV, S V, S VI), *rînduńá* (S III), *rînduńe̯l'i* (S III, G II);
rugină : *ruźiră* (A I, S IV), *ruźină* (S I, S III);

---

[49] *răpciune* „luna septembrie".

rugini (a) : *ruźińęşt'i* (S III);
ruşine : *ruşini* (S I, S IV, G I), *ruşińa* (S III, G II), *ruşiṙi* (S IV), *ruşiṙęa* (S I), *ruşińe* (S I);
sarcină : *sarĉiră* (S III, G I, A I), *sarĉină* (S I), *sarĉiṅ(ṙ)ă* (S I, S III, S_1, S_5, G_4, ş);
sănătos : *sanatos* (S II, S III, S IV), *sănătos* (A I), *saratos* (S IV), *sãṙatos* (S V);
săptămînă : *saptamîṙ*^{i}, *sitamîṙ*^{i} (A I), *saptamîn*^{i} (G I, G II, ş), *saptamîń* (S II, S III, G I);
scărmăna (a) : *cálmănă* (S I, S III), *calmără* (S II, S III), *calmiṙ*^{i} (S IV, G I, G II, G III, A I, A_7), *calmiń* (S III, G II);
scărpina (a)(se) : *scarḱiń* (S I, S III), *să scarpără* (A I), *să scarḱină* (A I, S I, S II, S III, G II);
semăna (a) : *samăn, am samanat* (S I), *samará, sámără* (S IV), *samănă, samiń* (S III), *samiṙ*^{i} (G II), *samin*^{i} (G III);
semănătură : *samanatură* (S II, S III, G II);
senin : *seńin* (S I, S II, S III, G III, ş), *seṙin* (S IV, S VI, G II, A I, ş);
slăbiciune : *slabǵiĉi̯uń* (S III), *slabǵiĉi̯uṙil'ę* (S I), *slabǵiĉi̯uńe* (S VI, G II);
smîntînă : *smîntînă* (S I, S III, S II, ş), *smîntîră* (S IV), *zmîntîră* (A I, ş, S VI);
spin : *st'in* (S I, S II, S III, S V), *st'ir*^{u} (A I);
splină : *spl'ină* (S I, S II, S III, S IV, G II, ş), *spl'iră* (A I, ş);
spune (a) : *spuṙi* (S I, G I, G III, A I, ş), *spuṙęá* (A I, ş), *spuńi* (S III, S V, S_4, S_6);
stăpîn : *stapîrul* (S I), *stapîr* [k] *stapînu*^{l} (S V, ş), *stapîr*^{u} (S II, S IV, S VI, G I), *stapîru*^{l} (A I), *stapîn* (S II, S IV, S III, S_4, S_7, S_6, ş);
stînă : *stînă* (A I, S II, S III, G I);
sunet : *súrul, sunul, suṅ(ṙ)ul* (S I), *sunu* (S III), *suṙitul* (S V, S VI, A_5), *suṅul* (G I), *suṅu, suṙu, suńetu* (G II), *suṙu* (A I, ş), *sun*^{u} (S I, A I, S III, S V, A_9);
tatin[50] : *i̯arba lui̯ tat'ir* (A I, G III, S II, S VI, S IV, S V, S III, S I, S_2, A_6, ş), *tat'il* (G I), *tat'in* (S II etc.);
tăciune : *taĉuṙi* (A I, S V), *taĉũṙi* (S I, S III, S IV), *taĉi̯uńi* (S II), *taĉi̯uṅ(r)i* (S I);
tragăn[51] : *tragăr* (A I, S I, S II, S III, S IV, S_5, ş), *tragăn* (G II, S II, S III, S_5, G_{10});
tuna (a) : *tură şi fulẑęră* (A I), *tună* (S I, S III, G II);
ţine (a) : *ţîr, ţĩr*^{u} (A I, ş), *ţiṙęá* (S II), *l-o ţîrut* (A I), *o ţîrut* (S I, G II, A_7), *ţîńi* (S III, G III), *o ţînut* (S III, S VI, S I, S II);
unu, una : *ura, uru* (S I, S IV, S VI, A I, ş), *una* (S I, S II, S III, G III, A I, G I, G II, G_5);
unde : *úri* (S VI);
vecin : *veĉin* (S II, S III), *veĉiṙi* (G I, G II), *veĉiń* (S II, S III, S_4, S_7, A_8);
veni (a) : *o yińit* (A I, S V), *yińim* (S VI), *yińám* (S II), *vini, yini, ǵiu̯* (S III), *o ǵiṙit, am yiṙit* (S VI), *ǵíṙi, víṙi, yíṙi* (S I);

---

[50] *tatin, iarba lui tatin* „tătăneasă".
[51] *tragăn* „umflătură [...] ce se face sub pielea vitelor şi cailor (mai ales la gît)" (CADE, s. v.).

venin : *verin* (A I, G II, G I, S V, S II, G III, ş), *veńin* (S III, S VI, G III);
veninos : *verinos* (A I, ş), *veńinos* (G II, S I, S III);
viezure : *ǵezuŕe* (S III, S II, G I, A I);
vin : *vir* (S II), *vin* (S III, S IV, G III, G II, ş, A I);

Tabelul 1

Cuvinte / Informatori		bun(ă)	cinepă	funingine	găină	genunche	in	inimă	lindină	liniște	pecingine	pînă	pîne	plămîn	pune	rărunchi	smîntînă	splină	stăpîn	tatîn	tragăn
A I	n		+										+								
	r	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ş	n				+	+	+					+	+		+		+	+	+		
	r	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+
S III	n	+	+		+	+	+	+		+		+	+	+	+		+	+	+		+
	r			+		+		+	+	+	+	+		+	+	+				+	+

Tabelul 2

Cuvinte / Informatori		bun(ă)	cinepă	funingine	găină	genunche	in	inimă	lindină	liniște	pecingine	pînă	pîne	plămîn	pune	rărunchi	smîntînă	splină	stăpîn	tatîn	tragăn
A I	n		+										+								
	r	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
S IV	n	+	+		+	+	+	+				+	+	+				+	+		
	r	+	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+

Tabelul 3

Cuvinte / Informatori		bun(ă)	cinepă	funingine	găină	genunche	in	inimă	lindină	liniște	pecingine	pînă	pîne	plămîn	pune	rărunchi	smîntînă	splină	stăpîn	tatîn	tragăn
S III	n	+	+		+	+	+	+		+		+	+	+	+		+	+	+		+
	r			+		+		+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
S II	n		+		+	+		+				+	+	+	+		+	+	+	+	+
	r	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+			+	+	+

Tabelul 4

Informatori \ Cuvinte		bun(ă)	cinepă	fumingine	găină	genunche	în	inimă	lindină	liniște	pecingine	pînă	pîine	plămîn	pune	rărunchi	smîntînă	splină	stăpîn	tatîn	tragăn
S IV	n	+	+		+	+	+	+				+	+	+				+	+		
	r	+	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+
S II	n		+		+	+		+				+	+	+	+		+	+	+	+	+
	r	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+			+	+	+

vînă: *vînă, viń'il'i* (S III, G III), *viń'il'i* (S I, S II, S III, G II, G III), *vînă* (G II, G III, S III, A I, ș, S_{10}) *viři* (A I, ș), *pi vir(n)i* [k.] *pi viń'i* (G II), *viři, vîř(n)ă, vînă* (S IV);

vînăt: *vîrăt* (A I, ș), *vîrătă* (G I, G II, G_3), *vînăt, vînătă* (S I, S II, ș etc.)

RÉSUMÉ

Tout en partant de l'explication physiologique attribuée au processus de rhotacisation par l'académicien Al. Rosetti et de l'idée que l'étude du rhotacisme du *-n-* en daco-roumain doit être poursuivie de trois points de vue : *phonétique, spatial* et *intensif*, l'auteur accède à la conclusion que dans son essence (la perspective *phonétique*), le phénomène n'a jamais été accompli en daco-roumain, mais il a toujours présenté une situation qui pourrait être assimilée à la situation actuelle. S'étayant d'une enquête personnelle menée dans les villages de Scărișoara, Gîrda et Arieșeni, l'auteur relève les aspects les plus importants de sa situation présente dans le parler vivant. On insiste un peu plus sur la perspective *spatiale* (en relevant la restriction dans son usage quasi-conséquent, dans quelques hameaux appartenant aux trois villages inclus dans l'enquête) et *intensive* (en poursuivant la mise en relief des particularités de son emploi dans le parler vivant, particularités qui lui confèrent la qualité d'être la forme linguistique la plus prenante du soi-disant « dialecte$_2$ » dans l'interaction du microsystème du parler des Moți et du système de la langue roumaine standard).

Par quelques schémas comparatifs on souligne les divergences qui existent dans le parler des gens des trois villages (suivant le sexe et la génération).

Le grand nombre d'attestations (plus de 120 mots différents) et surtout la fréquence de l'emploi dans le parler vivant des formes rhotacisées, prouvent que le rhotacisme dans le Pays des Moți n'a pas tout à fait disparu.

Aucun informateur, pourtant, n'emploie plus conséquemment les formes rhotacisées, fait symptômatique pour le processus de leur écartement accentué du parler des Moți. Mentionnons aussi à l'appui l'emploi du rhotacisme surtout par une catégorie restreinte, du point de vue du nombre, de gens parlants (femmes et générations âgées).

Noiembrie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

DERIVATE CU SUFIXUL DIMINUTIVAL *-UC* ÎN MARAMUREȘ

DE

I. FAICIUC

Este cunoscut faptul că atît sufixele cu ajutorul cărora se formează diminutivele, cît și frecvența derivatelor diminutivale au o răspîndire inegală chiar pe teritoriul aceleiași limbi. În unele graiuri au o mare putere de derivare anumite sufixe care în alte regiuni au o circulație foarte redusă sau nu se întîlnesc deloc.

Limba română, în privința derivării cu sufixe diminutivale, ocupă un loc privilegiat între limbile romanice [1].

Răspîndirea geografică a sufixelor diminutivale precum și frecvența acestora nu sînt uniforme pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân [2]. Regiunea de nord, în special Maramureșul, este cunoscută pentru frecvența mare a diminutivelor sintetice [3]. Printre sufixele care dau o notă aparte diminuției din această regiune un loc deosebit îl ocupă *-uc* [4].

Cu acest sufix se formează derivate masculine și feminine atît de la nume proprii, mai ales de la prenume, cît și de la nume comune. În cele ce urmează, pentru a observa aria de răspîndire, puterea de derivare și frecvența sufixului *-uc*, ne vom opri mai întîi, deși inversăm ordinea normală, asupra derivatelor de la prenume, din două considerente: a) pentru că în ALR au fost urmărite în măsură mai mare derivatele diminutivale de la nume de persoană [5], oferindu-se astfel un

[1] Cf. S. Pușcariu, *Diminuția în limba română*, în „Noua revistă română", I, 1900, p. 372; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 174; Bengt Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala, 1957, p. 220.

[2] Problema repartiției geografice a sufixelor pe baza materialului oferit de ALR a fost abordată în ultima vreme de Aurelia Stan, *O problemă de antroponimie: Derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 97—108, și de Valeriu Rusu, *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 257—268.

[3] Cf. Aurelia Stan, *lucr. cit.*, p. 107; Gh. Vornicu, *Maramureșul*, în „Cele trei Crișuri", XV, 1934, p. 18, afirmă: „Maramureșenii [...] au o vădită predilecție pentru diminutive cu care își presară toată vorbirea".

[4] Aurelia Stan, *lucr. cit.*, p. 103, semnalează situația deosebită a acestui sufix în ce privește aria sa de răspîndire: „El formează derivate [...] într-o arie bine delimitată — Maramureș — nordul Transilvaniei — și în două puncte foarte izolate (unul în sudul Transilvaniei și unul în sudul Olteniei)".

[5] N-am făcut distincție între derivatele din formele de bază ale prenumelor și cele din hipocoristice. Pentru deosebirea dintre hipocoristice și diminutive, cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 57 ș. u.

material comparativ mai amplu; b) pentru că numărul prenumelor dintr-o anumită colectivitate (ex. o comună), pe lîngă că nu este mare, este, într-un moment dat, practic finit, fapt care întăreşte obiectivitatea concluziilor asupra locului pe care-l ocupă sufixul de care ne ocupăm în sistemul de derivare al graiului acelei colectivităţi.

Pentru a observa mai detaliat aria şi puterea de derivare a acestui sufix dăm mai jos, pe baza ALR II (ancheta Emil Petrovici), numărul şi răspîndirea derivatelor în *-uc* de la temele prenumelor ale căror hipocoristice au fost urmărite în atlas [6]:

— derivate în *-uc* ale prenumelor masculine: 11 (362) [7], 8 (353), 5 (346), 4 (260, 334, 349), 3 (219, 228, 284), 2 (250), 1 (102, 172, 235, 279, 574) (cf. harta 1);

— derivate în *-ucă* [8] ale prenumelor feminine: 8 (362, 349), 6 (365), 5 (260, 272), 4 (346, 353), 3 (219), 2 (102, 279, 284), 1 (157, 172, 228, 334, 531) (cf. harta 2);

— derivate în *-ucă* ale prenumelor masculine: 9 (349), 5 (172, 279, 386), 4 (157, 334, 365, 514, 520), 3 (833), 2 (219, 250, 414, 531, 551, 886), 1 (192, 235, 260, 284, 325, 346, 353, 605, 836);

— derivate în *-uca* [9] ale prenumelor feminine: 5 (172), 2 (365, 386, 551), 1 (141, 157, 228, 605, 784, 836, 886);

— derivate în *-uca* ale prenumelor masculine: 1 (228, 365).

Din cele de mai sus se poate constata că numărul cel mai mare de derivate diminutivale cu *-uc* se află în punctele 349, 353, 362 şi 365 [10]. În punctele din imediata vecinătate a acestora (219, 260, 272, 279, 334, 346, 386) se mai înregistrează un număr relativ ridicat de derivate în *-uc*, iar la sud de această limită nu se întîlnesc decît în număr neînsemnat şi fără să formeze arii compacte (cf. harta 3) [11].

Aria de circulaţie a derivatelor în *-uc* de la elementele lexicului comun, atestate în ALR, corespunde, cum este şi firesc, celei stabilite pe baza derivatelor de la prenume: *aţucă* (ALR II, s. n., vol. II,

[6] În ALR II, s. n., vol. V, h. 1510—1566 s-au urmărit hipocoristicele de la 39 de prenume (22 masculine şi 17 feminine) şi s-au obţinut derivate în *-uc* de la 30 de prenume. Pentru formele atestate, cf. Aurelia Stan, *lucr. cit.*, p. 100—103.

[7] Numerele din paranteze reprezintă punctele cartografice, iar cele dinafara parantezelor numărul derivatelor.

[8] Formă rezultată din sufixul *-uc* + desinenţa *-ă*. Cf. I. Pătruţ, *Contribuţii la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 30; idem, *Contribuţii la studiul derivării româneşti*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 681; idem, *Despre structura morfologică a substantivelor şi adjectivelor româneşti*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasciculus 2, 1961, Philologia, p. 24.

[9] Formă rezultată din sufixul *-uc* + articolul *-a* (cf. nota 8). Aceste derivate se află mai ales în aria în care prenumele feminine se articulează (cf. Alexandru Ionaşcu, *Evoluţia sistemului de articulare a numelor proprii româneşti şi datele geografici lingvistice*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 173—181).

[10] Punctele 353 (Birsana) şi 362 (Borşa) sînt situate în Maramureş. Aici s-au înregistrat derivatele: *Anucă, Dumitruc, Frosînucă, Găvriluc, Ilenucă, Grigoruc, Iliuc, Ionuc, Îndriuc, Lăzăruc, Măriucă, Mihaiuc, Năslăsiucă, Pătruc, Păvăluc, Sansirucă, Savelucă, Sofiucă, Şăndoruc, Ştefănuc, Tănăsuc, Toderuc.* Cele mai multe dintre prenumele care n-au derivate în *-uc* nu se află în aceste localităţi nici sub forma de bază (ex. *Anastasie, Anton, Florea, Zamfir*). Foarte puţine prenume formează derivate cu alte sufixe (ex. *Floare* > *Florică, Gheorghe* > *Gheorghică*).

[11] Linia punctată reprezintă limita ariei unde se întîlnesc derivate în *-uc* de la prenume, iar porţiunea haşurată, aria formată de punctele cu mai mult de 6 derivate. Pentru aria de răspîndire a sufixului *-uc*, cf. şi Aurelia Stan, *lucr. cit.*, p. 105, harta 4.

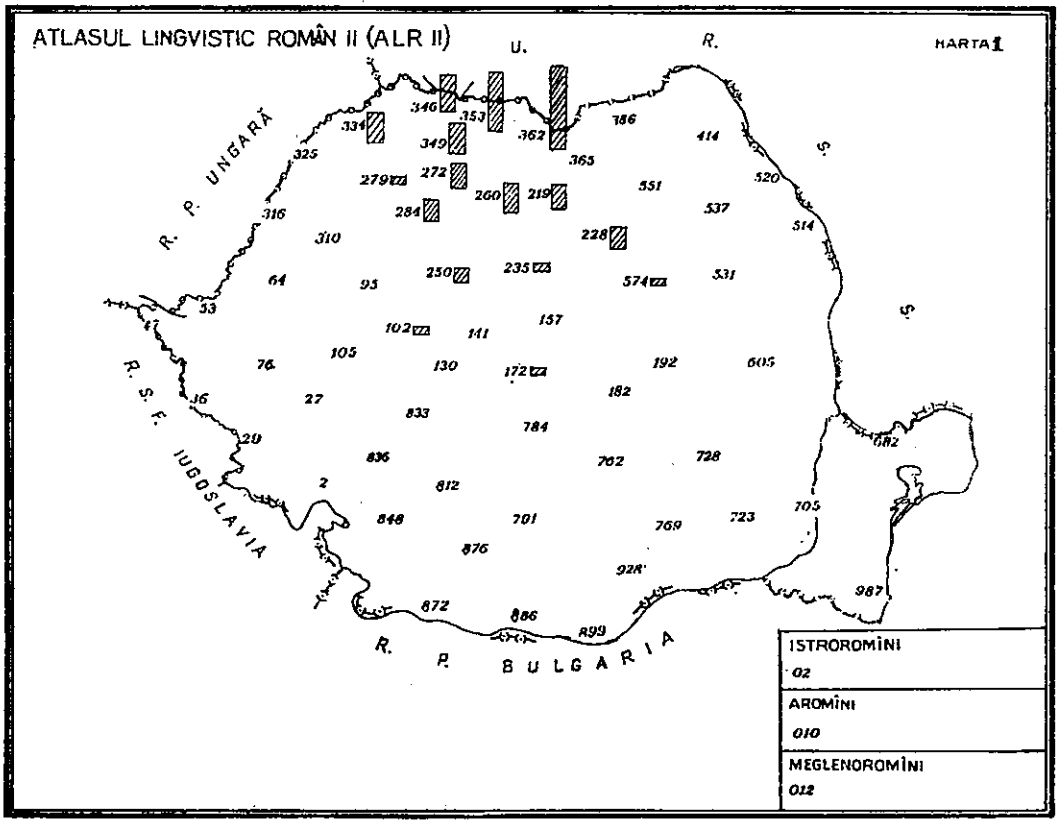
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)
U.
R.
HARTA 1
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
S.
ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

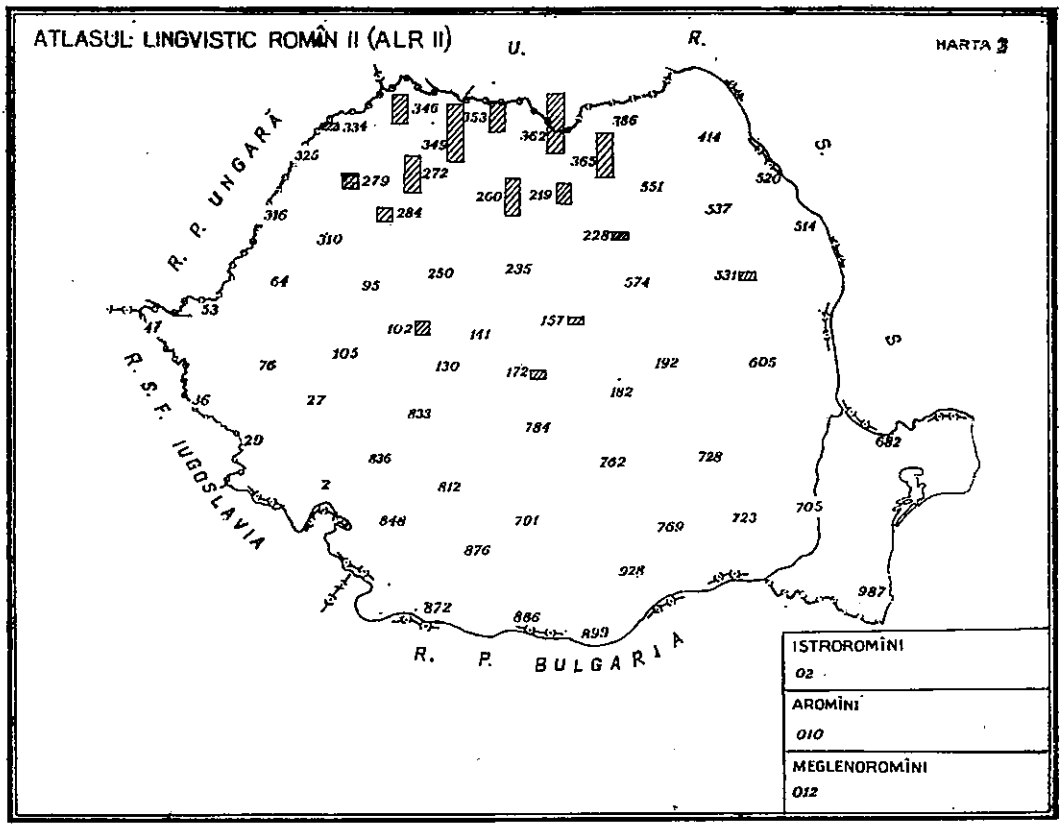
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)
U.
R.
HARTA 2
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
S.
ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

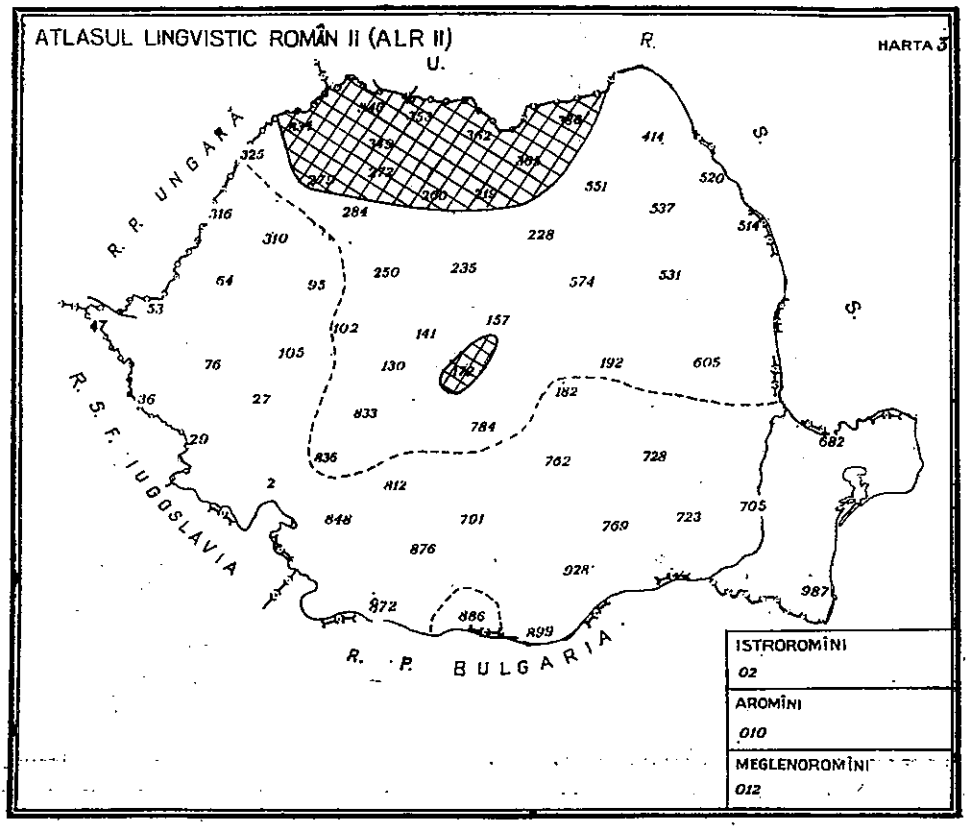

h. 558/349), *bădiuc* (ALR I, vol. II, h. 224/251, 280, 283), *bubucă* (ALRM I, vol. I, h. 182/350), *căţălucă* (ALR I, material necartografiat, pct. 98, 273, 335), *cîniuc* (ALRM II, s. n., vol. II, h. 482/272), *fătucă* (ALR I, vol. II, h. 191/223, 255, 341), *încetuc* (ALRM I, vol. I, h. 141/268), *leliucă* (ALRM I, vol. II, h. 236/231, 251, 266, 278, 280, 283, 357), *limbucă* „omuşor" (ALRM I, vol. I, h. 48/54, 214, 223, 227, 352, 354, 578), *mămucă* (ALRM I, vol. II, h. 238/357), *nănucă* (ALRM I, vol. II, h. 236/278), *periucă* (ALRM II, h. 405/362), *săniucă* (ALR I, material necartografiat, pct. 347, 361; ALRM II, s. n., vol. III, h. 1108/362), *săpucă* (ALR II, s. n., vol. I, h. 28/353), *scorţucă* „scorţişoară" (ALR II, s. n., vol. III, h. 1141/353), *tătucă* (ALRM I, vol. II, h. 214/357) ş. a.

Unele derivate se întîlnesc şi în nordul Transilvaniei, al Crişanei sau în vestul Bucovinei, în timp ce altele, cum ar fi *periucă*, *săniucă*, *săpucă*, *scorţucă* etc., sînt atestate numai pentru Maramureş, fapt semnificativ pentru productivitatea sufixului *-uc* în această regiune.

Atlasul lingvistic român pe regiuni va aduce precizări detaliate şi în privinţa ariei actuale de răspîndire a unor asemenea derivate. Primele volume ale *Atlasului lingvistic al Maramureşului* (ALRR-Mar.)[12] atestă

[12] Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*, vol. I, Bucureşti, 1969; vol. II, Bucureşti, 1971; vol. III (în curs de apariţie).

un număr însemnat de diminutive formate cu *-uc*, răspîndite în toate cele 20 de puncte anchetate : (prun) *albăstruc* (ALRR-Mar., vol. II, h. 472/230), *albăstrucă* (*ibidem*, II, h. 471/230), *căluc* (*ibidem*, III, h. 758/251), *căsucă* (*ibidem*, II, h. 244/223, 229, 231, 234, 235, 239, 240), *frunzucă* (*ibidem*, III, h. 550/221, 225—228, 230, 235, 236, 238, 240), *lăducă* (*ibidem*, II, h. 280/237), *lesucă* (*ibidem*, II, h. 459/229), *mămucă* (*ibidem*, I, h. 180/237), *măsucă* (*ibidem*, II, h. 314/223, 229—240), *mielucă* (*ibidem*, II, h. 375/236, 237), *nuielucă* (*ibidem*, II, h. 279/238), *năfrămucă* (*ibidem*, I, h. 60/234, 238), *piucă* (*ibidem*, II, h. 342/236), *tătucă* (*ibidem*, I, h. 181/237), *ulcelucă* (*ibidem*, II, h. 303/224), *viţelucă* (*ibidem*, II, h. 360/240), *zădiucă* (*ibidem*, III, h. 642/223, 226) ş. a.

Culegerile de folclor din Maramureş, spre deosebire de cele din alte regiuni, cuprind numeroase diminutive formate cu acest sufix [13]. Tabelul 1 ilustrează ordinea în care se clasează sufixele diminutivale din cîteva culegeri de folclor maramureşene, pe primele zece locuri, în funcţie de utilizarea lor, adică de frecvenţa lor în circulaţie. În toate culegerile consultate sufixul *-uc* se situează printre primele zece sufixe după apariţia lui în text. Forma feminină este mult mai des utilizată decît cea masculină. Astfel forma *-uc-ă* în majoritatea culegerilor ocupă locul al doilea (imediat după *-uţ*) sau al treilea, în timp ce *-uc* se clasează pe locurile al 6-lea, al 7-lea sau al 8-lea [14].

În culegerile de folclor din alte regiuni, din care am urmărit cîteva (cf. tabelul 2), sufixul *-uc*, *-uc-ă* nu mai ocupă un loc privilegiat. Îl mai întîlnim, cu o frecvenţă mult mai scăzută, în culegerile din nordul Transilvaniei, din Oaş, Sălaj, Bucovina, iar în cele din regiunile mai îndepărtate de Maramureş, circulaţia lui este extrem de redusă [15].

---

[13] Ex. *aiciuca* (P), *ajucă* (P), *bielucă* (Ţ), *brăţuc* (B), *bunuc* (P), *buzucă* (B, D, P), *căsucă* (P), *ceterucă* (B, I), *de-abd'eluca* (P), *doruc* (P), *fătucă* (P), *făţucă* (P), *finuc(ă)* (D), *finuc* (P), *frătiuc* (B, D, I, P, T, Ţ), *frătiucă* (D, T, Ţ), *frătiuluc* (B, P), *frunzucă* (B, D, P, T, Ţ), *gozuc* (T), *hiducă* (B), *inimucă* (B), *lăzuc* (P), *lumucă* (B, D, T), *marhucă* (B), *mămucă* (B, D, I, P, T, Ţ), *mămulucă* (B, P, T, Ţ), *măştihucă* (B), *miezuc* (P), *mieluc* (P), *mintiucă* (P, T), *miresucă* (B, D, I, P), *mîndruc* (B, D, P), *mîndrucă* (B, D, I, P, T. Ţ), *mîndruluc* (B, P), *mîndruţucă* (Ţ), *minucă* (B, P), *norucă* (B, P), *năfrămucă* (B, P), *neniuluc(ă)* (P, Ţ), *nevăstucă* (P, Ţ), *niamuc* (B) *păsăriucă* (B), *petelucă* (D), *prînduc* (B), *pituc* (D), *puiuluc* (P), *sătuc* (P), *siuc* (B, P), *siucă* (B, D, P), *slujbucă* (B, P), *sorucă* (B, D, P, T), *sorulucă* (B, P), *soţuc* (P, T, Ţ), *soţuluc* (B), *straiţucă* (R), *strătiuc* (B), *struţuc* (B, D, I, P, T, Ţ), *şatrucă* (P), *tătuc(ă)* (B, D, I, P, Ţ), *tînăruc* (P), *trebucă* (P), *trîmbiţucă* (P), *turtucă* (P), *ţărucă* (B), *ţiţucă* (D, P), *văruc* (B), *zestrucă* (P), *ziucă* (B, P, T). Prescurtările reprezintă : B = I. Bîrlea, *Balade, colinde şi bocete din Maramureş*, Bucureşti, 1924 ; idem, *Cîntece poporane din Maramureş*, Bucureşti, 1924 ; D = Petru Bilţiu alias Dăncuş de Ieud, *Colecţiune de hori, strigături, glume şi basme culese din popor...*, la Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureşului*, Bucureşti, 1970, p. 287—392 ; I = Petre Lenghel-Izanu, *Folclor din Maramureş*, în *Folclor din Transilvania*, I, Bucureşti, 1962, p. 255—350 ; P = T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925 ; T = Tit Bud, *Poezii populare din Maramureş*, Bucureşti, 1908 ; Ţ = Al. Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş*, Bucureşti, 1906.

[14] La Bîrlea, de exemplu, *-uţ* apare de 698 ori, *-ucă* (246), *-uţă* (224), *-iţă* (168), *-el* (79), *-ea* (73), *-ică* (61), *-uc* (40) ; la Bud : *-uţ* (148), *-uţă* (58), *-iţă* (49), *-ucă* (41), *-el* (40), *-ea* (19), *-ioară* (18), *-uc* (10) ; la Papahagi : *-uţ* (210), *-ucă* (94), *-uţă* (90), *-el* (70), *-iţă* (70), *-uc* (24) ; la Ţiplea : *-uţ* (300), *-uţă* (62), *-ucă* (52), *-iţă* (41), *-el* (26), *-ică* (27), *-ea* (25), *-uc* (16). Compusele (ex. *-ulică*, *-ulucă*, *-uluţ*), puţine la număr, au fost socotite împreună cu sufixul final.

[15] Ne bazăm pe lucrările : I. -A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907 ; Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*, în *Folclor din Transilvania*, I, Bucureşti, 1962, p. 155—219 ; Enea Hodoş, *Poezii populare din Bănat*, I, Caransebeş, 1892, II, Sibiu, 1906 ; I. Diaconu, *Ţinutul Vrancei. Etnografie. Folclor. Dialectologie*, vol. I, Bucureşti, 1930 ;

Nu întîmplător aproape toate exemplele prin care G. Pascu ilustrează sufixul *-uc* cu valoare diminutivală sînt luate din culegrile de folclor din Maramureş (Tit Bud, Al. Ţiplea), apărute înaintea publicării *Sufixelor româneşti* [16]. Atît atestările din ALR cît şi cele din culegerile de folclor pun în evidenţă faptul că sufixul *-uc* are cea mai mare putere de derivare într-o arie compactă din nordul teritoriului lingvistic dacoromân al cărei centru se află în Maramureş.

Pentru a ne da seama de locul pe care-l ocupă în prezent sufixul *-uc* în sistemul de derivare diminutivală din Maramureş, am cercetat derivatele de la nume de persoane şi de la nume comune dintr-o comună maramureşeană, Dragomireşti, situată în partea centrală a Maramureşului, între punctele 353 şi 362 din ALR II, pe Valea Izei, la aproximativ 40 km sud-est de Sighetul-Marmaţiei.

În comuna menţionată mai sus au fost notate 77 de prenume diferite purtate de 1965 de persoane de sex masculin şi 72 de prenume diferite purtate de 1737 de persoane de sex feminin [17].

Pentru 23 de prenume masculine şi 17 prenume feminine nu ni s-au dat de către informatori derivate diminutivale [18]. Celelalte 109 prenume sînt derivate cu următoarele sufixe diminutivale:

-uc (-ă) (43) [19], **-uc (-ă)** şi alte sufixe (13)
-uţ (-ă) (29)
-ic -ă (13)
-iţ -ă (6)
-aş (2)
-el (1)
-ioar-ă (1)
-işor (1)

V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, Bucureşti, 1910; S. Fl. Marian, *Hore şi chiuituri din Bucovina*, Bucureşti, 1910. De altfel, chiar şi numărul total al diminutivelor din aceste culegeri este mai mic faţă de cel din Maramureş.

[16] G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 131 ş. u. Derivate în *-uc* se întîlnesc, de asemenea, în operele scriitorilor proveniţi din aria mai largă de răspîndire a acestui sufix.

[17] Prenumele au fost notate după registrul agricol în anul 1970. Dintre acestea, cele mai frecvente sînt: *Ion* (576 ori), *Vasile* (318), *Gheorghe* (209), *Ştefan* (154), *Dumitru* (128), *Găvrilă* (94), *Grigore* (50), *Mihai* (67), *Alexa* (43), *Ilie* (34), *Alexandru* (21), *Nicolae* (16), *Filip* (15), *Lupu* (12), *Petru* (8), *Simion* (8), *Victor* (8), *Marie* (467), *Ileană* (322), *Ioană* (245), *Anuţă* (154), *Maricuţă* (72), *Palagă* (70), *Floare* (66), *Gafie* (59), *Irină* (58), *Năstacă* (17), *Niţă* (16), *Todoră* (14), *Călină* (13), *Ană* (12), *Docă* (8). Unele prenume vechi, considerate „urîte", ca *Axenie*, *Parască*, *Vasilea*, au o frecvenţă foarte redusă, la fel ca cele pătrunse de curînd în sistemul de dominaţie (*Angela*, *Viorica*, *Livia*, *Lucia*, *Monica*).

[18] Derivatele diminutivale de la prenume au fost obţinute prin întrebări indirecte de la informatoarea Chindriş Axenia, 4 clase, 48 ani, iar răspunsurile au fost verificate cu informatorii Chiş Maria, 70 ani, Bogdan Vasile, 7 clase, 42 ani. Nu s-au obţinut diminutive de la cîteva prenume purtate mai ales de fiii de intelectuali, neasimilate încă de către locuitorii Dragomireştiului (ex. *Dorin*, *Florea*, *Marian*, *Marius*, *Octavian*, *Tiberiu*, *Adriana*, *Delia*, *Felicia*, *Iulia*, *Melania*), unele simţite ca hipocoristice (ex. *Mitruţ*, *Nelu*, *Nicu*, *Petrişor*, *Lenuţa*, *Rica*, *Sofica*).

[19] Cifra din paranteze indică numărul prenumelor derivate cu sufixul respectiv. A se compara cu ordinea în care se dispun sufixele diminutivale într-o comună din Banat (cf. Doina Grecu, *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 112) sau din Valea Bistriţei (cf. Sabina Teiuş, *Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriţei* (*Bicaz*), în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 46).

Mai mult de jumătate din prenumele din Dragomireşti sînt, după cum se vede, derivate cu *-uc*, *-uc-ă*. Frecvenţa deosebită a sufixului *-uc* este pusă în evidenţă de numărul mare al indivizilor ce poartă prenume derivate cu acest sufix : *Alexuc(ă)* < *Alexa* (43)[20], *Costanuc* < *Costan* (7), *Silimonuc* < *Filimon* (3), *Silipuc* < *Filip* (15), *Gavrişuc* < *Gavriş* (5), *Geluc* < *Gelu* (2), *D'erasînuc* < *Gherasim* (2), *Ionuc* < *Ion* (576), *Ileşuc* < < *Ileş* (1), *Iliuc(ă)* < *Ilie* (34), *Iosupuc* < *Iosif* (1), *Isailuc* < *Isailă* (1), *Liviuc* < *Liviu* (3), *Lorinţuc* < *Lorinţ* (3), *Mirciuc* < *Mircea* (4), *Nuţuc* < < *Nuţu* (2), *Păvăluc* < *Pavel* (1), *Sîmionuc* < *Simion* (8), *Ştefănuc* < < *Ştefan* (154), *Anucă* < *Ană* (12), *Anisucă* < *Anisie* (1), *Anuţucă* < < *Anuţă* (154), *Axăniucă* < *Axenie* (4), *Călinucă* < *Călină* (13), *Domniţucă* < *Domniţa* (7), *Frosînucă* < *Frosină* (7), *Getucă* < *Geta* (3), *Gîrt'inucă* < *Grapină* (1), *Ilenucă* < *Ileană* (322), *Ierinucă* < *Irină* (58), *Liviucă* < *Livia* (2), *Marcelucă* < *Marcela* (1), *Mariucă* < *Marie* (467), *Niţucă* < *Niţa* (16), *Paulinucă* < *Paulină* (4), *Porsirucă* < *Porfira* (1), *Savetucă* < *Saveta* (2), *Silviucă* < *Silvia* (2), *Stelucă* < *Stela* (1), *Terezucă* < *Tereza* (1), *Titianucă* < *Titiană* (7), *Todosîiucă* < *Todosie* (2), *Vasîlucă* < *Vasilea* (4).

Un număr însemnat de persoane poartă prenume care pot fi derivate fie cu *-uc*, fie cu alt sufix, preponderentă fiind totuşi derivarea cu *-uc* : **-uc, -uţ** : *Gavriluc, Gavriluţ* < *Găvrilă* (94), *Dumitruc, Dumitruţ* < < *Dumitru* (125), *Doruc, Doruţ* < *Doru* (1), *Îndriuc, Andreiuţ* < *Andrei* (3), *Lupuc, Lupuţ* < *Lupu(12)*, *Net'ituţ, Net'itucă* < *Nichita*[3], **-uc, ic-ă** : *Vasîluc, Vasîlică* < *Vasile* (318), *Lazaruc, Lazarică* < *Lazăr* (1); **-uc, -iţ-ă** : *Mihaiuc, Mihaiţă* < *Mihai* (47); **-uc, -el** : *Şandoruc, Şandorel* < *Şandor* (19)[21]; **-uc-ă, ic-ă** : *Ionucă, Ionică* < *Ioană* (245), *Todorucă, Todorică* < *Todoră* (14); **-uc-ă, -iţ-ă** : *Doinucă, Doiniţă* < *Doina* (7); **-uc-ă, -uţ-a** : *Danucă, Danuţa* < *Daniela* (1); **-uc-ă, -iţ-ă, -uţ-ă** : *Gasiucă, Gasiţă, Hasiuţă* < *Gafie* (59).

Peste 74% din numărul bărbaţilor şi peste 81% din cel al femeilor din Dragomireşti poartă prenume ce pot fi derivate cu sufixul diminutival *-uc*. Există o diferenţă foarte mică între numărul derivatelor feminine în *-ucă* (29) şi al celor masculine în *-uc* (27)[22]. De asemenea, derivatele în *-uc* depăşesc pe cele în *-uţ*[23]. Interesant este şi faptul că unele prenume noi, pătrunse de curînd în sistemul de denominaţie al comunei, sînt derivate cu sufixul *-uc* : *Geluc, Liviuc, Mirciuc, Danucă, Doinucă, Liviucă, Marcelucă, Silviucă, Stelucă* ş. a.

O frecvenţă atît de mare a derivatelor în *-uc* de la prenumele din Dragomireşti trebuie pusă în legătură cu preferinţa deosebită a locuitorilor

[20] Cifrele din paranteze indică numărul locuitorilor ce poartă acelaşi prenume. Formele au fost literarizate parţial, păstrîndu-se unele particularităţi fonetice locale, cum ar fi palatalizarea labialei *f* la *s*, rostirea lui *g'* ca *d'*, *ă* protonic devenit *a*, nearticularea prenumelor *ş.a.* Accentul cade întotdeauna pe sufix.

[21] Formele *D'ucă* şi *Onucu*, despre care informatorii spun că ar proveni din *Ghcorghe* şi, respectiv, din *Ion*, se păstrează doar ca porecle.

[22] În cazul sufixului *-uţ(ă)* numărul derivatelor masculine diferite este mai mare (16) decît al celor feminine (13). Pentru aria de răspîndire a acestui sufix, cf. Eugenia Contraş, *Sufixul -uţ(ă)*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, IV, Bucureşti, 1967, p. 160—161.

[23] În Ţara Oltului numărul prenumelor derivate cu sufixul *-uc* este mult mai mic (cf. Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1934, p. 146). Cf. punctul 172 (Arpaşul de Jos) din ALR II, în care se întîlneşte un număr mai mare de derivate de la prenume cu sufixul *-uc* (v. harta 3).

pentru diminuţia cu acest sufix a numelor comune. Dăm mai jos cele mai frecvente derivate diminutivale în *-uc* [24]:

a) de la termeni referitori la corpul omenesc şi la însuşiri fizice: *bărbucă, buḍucă, calcîi̯uc, čontuc, frunt'ucă, ğăd'ĕtuc, ğănucă, ğînğînucă, grumaḍuc, ińimucă, lacrămucă, l'imbucă, mai̯uc, maţuc, măsălucă, mînucă, narucă, nasuc, ńiĝăluc, obrazuc, palmucă, păruc, pt'ičoruc, plumînucă, pumuc* „pumn mic", *rînḍucă, sămnuc, spăt'uc, sprînčănucă, talpucă, t'ĕptuc, ţîţucă, umăruc, und'ucă, vînucă* [25], *albastruc, albuc, amărîtuc, bătrînuc, creţuc, d'ĕsuc, flămînduc, hireşuc, hîduc, grasuc, grosuc, galbănuc, mîndruc, mutuc, slabuc, surduc, şt'irbuc, tînăruc, ziuc* [26] ş. a.

b) de la termeni referitori la familie: *babucă, copt'ilucă, fătucă, fimei̯ucă, mamucă, mńiresucă, moşuc, nanaşuc(ă), ńĕvastucă, norucă, omuc, sinuc(ă), tatucă, unt'ĕşuc, varucă, vîjuc* etc. [27].

c) de la termeni privitori la hrană [28]: *apucă* < *apă, brînḍucă, caşuc, col'ĕşucă, farinucă, groşt'oruc* < *groşt'or* „smîntînă", *jumărucă, lapt'uc, ou̯uc, pečîi̯ucă, plăčîntucă, pt'itucă, scrijălucă* „felie mică", *slańinucă, soruc* < *sor* „*şorici*", *ḍamucă, ḍăruc* [29] ş.a.

d) de la termeni referitori la casă şi obiecte casnice: *casucă, drańiţucă, ferestucă, grinducă, hornuc, jd'ĕbuc, l'ĕţuc, poduc, streşînucă, şatrucă, t'inducă, bl'iduc, čubăruc, d'ijd'iţucă*<*d'ijd'iţă* „margine la pat", *dońiţucă, fed'ĕu̯uc, finğucă, hîrbuc, jaruc, laducă, lai̯ţucă, lampucă, lavoruc, lipid'ĕu̯uc, măsucă, ogl'inducă, paharuc, patuc, perinucă, sîtucă, surčălucă, şal'itrucă* „chibrit", *şpori̯uc, talğăruc, tolčări̯uc, ţoluc, ulčălucă, vasuc, zid'éri̯ucă* etc.

e) de la termeni referitori la curte: *fîntînucă, garduc, grajduc, palantuc, paruc, pt'etrucă, stîlpuc, trari̯ucă* < *trare* „curte".

f) de la termeni privitori la animale domestice: *bou̯uc, d'iţăluc, căţăluc, čurducă, găi̯inucă, i̯educ(ă), i̯epucă, marhucă* „vită", *mi̯elucă, mîţuc, mînḍuc, purčălucă, stavucă* < *stavă* „herghelie", *stînucă, raţucă, ţapuc, zeruc* „vier tînăr" etc.

g) de la termeni referitori la agricultură, grădinărit şi pomicultură: *ai̯uc, brazducă, burenucă, čapucă, fînuc, grăd'inucă*[30], *greblucă, ierbucă,*

---

[24] Formele au fost obţinute prin întrebări indirecte care canalizau răspunsurile spre diminuţie, puse informatorilor menţionaţi (cf. nota 18). Unele au fost auzite în discuţii libere cu locuitorii satului.

[25] Numărul mare al derivatelor de la termenii referitori la corpul omenesc trebuie pus în legătură cu limbajul, foarte bogat în diminutive, pe care-l folosesc adulţii faţă de copii, cf. S. Puşcariu, *Diminuţia...*, p. 377; idem, *Despre diminutivele româneşti*, extras din *Donum Natalicium Schrijnen*, Chartres, 1929, p. 433—434.

[26] Dintre acestea, unele pot avea valoare intensivă (ex. *grasuc, bătrînuc, flămînduc*), cf. D. Bîrsan, *False diminutive*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, III, Bucureşti, 1962, p. 89 ş. u. Alteori pot exprima însuşirea într-un grad mai scăzut, compasiunea şi alte stări afective.

[27] Sensul afectiv preia, în acest caz, în exclusivitate locul celui de „mic".

[28] Cu privire la diminuţia unor astfel de termeni, v. S. Puşcariu, *Despre diminutivele...*, p. 435.

[29] Pentru unele, sensul de „puţin" este cel care primează (ex. *farinucă, laptiuc*), pentru altele, cel de „bun" (ex. *peciucă, plăcintucă*). Cîteva dintre acestea au devenit porecle: *Brînzucă, Jumărucă, Coleşucă*. Printre poreclele provenite din nume comune derivate cu *-uc* mai amintim: *Bumbuc, Gîzucă, Cerbuc, Mutuc, Poştariuc, Surduc* etc.

[30] În graiul unor locuitori s-a produs o diferenţiere între *grădinucă* „grădină mai mică în care se cultivă legume" şi *grădinuţă* „grădină de flori". O diferenţiere de acest gen se face şi între *poduc* „pod mic de casă" şi *podeţ* „pod mic peste un şanţ".

malai̯uc, otavucă, pai̯uc, palucă, pod'inucă, săčări̯ucă, sapucă; *pomuc(ă), păruc(ă), măruc.*

h) de la termeni referitori la prelucrarea cînepii şi la port: *cîńĕpucă, cai̯eruc, fusuc, iţucă, mel'iţucă, pînḑucă, siruc, t'erucă, tortuc, brîu̯uc, bumbuc, cameşucă, cuşmucă, curălucă, gat'ucă, jăbuc, laframucă, mărğălucă, naframucă* „batistă", *ştrimfuc, trai̯stucă, ţăd'ucă, zădúcă, zdrenţucă.*

i) de la termeni referitori la atmosferă şi timp: *anuc, brujuc, čăţucă, d'ĕţucă, i̯ernucă, noruc, omătuc, rou̯ucă, săptămînucă, sloi̯uc, st'ĕlucă* [31].

j) de la alţi termeni: *cart'ucă, col'ibucă, frîu̯uc, gramaducă, hîrt'ucă, leşîi̯ucă, l'ind'inucă, l'itrucă, lumucă, maşînucă, mńĕrţucă, minğucă, mint'ucă, mńĕḑuc, mńĕḑuruc, mńii̯ucă, osîi̯ucă, pinḑîi̯ucă* „pensie puţină", *paştari̯uc, pulpucă, roi̯uc, seruc, sutucă, şîruc, t'ĕptănuc, vîrvuc, zd'ičuc* [32] ş. a.

k) de la adverbe: *acasucă, ai̯ičuca, afarucă, amui̯itucă* „imediat", *înčătuc, ğosuc, mai̯int'uca, mint'ĕnaşuc, susuc* [33] etc.

Prin enumerarea derivatelor de mai sus, care reprezintă doar o mică parte din numărul celor utilizate, am atras, credem, atenţia asupra unui aspect cantitativ: bogăţia diminutivelor formate cu *-uc* în graiul unei comune maramureşene.

Cît despre motivarea unei asemenea propensiuni a sufixaţiei diminutivale în Maramureş credem că observaţia făcută de Bengt Hasselrot cu privire la limba română rămîne valabilă: „Je ne vois pas pourquoi elle aurait besoin d'une explication, étant donné que le roumain est entouré de langues connues pour être tout aussi favorables aux formations diminutives, et que le roumain a pu se développer longtemps en pleine liberté" [34].

Cercetarea materialului oferit de atlasele lingvistice româneşti, precum şi de culegerile de folclor din Maramureş, ne duce la constatarea că, deşi este cunoscut şi utilizat pe o arie mult mai mare a teritoriului lingvistic dacoromân, sufixul *-uc* este cel mai activ şi cel mai frecvent

---

[31] Forma *stelucă* se foloseşte mai ales în imprecaţii (ex.: *stelucăle mîne-ta!*).

[32] În cele de mai sus n-am tratat aspectele stilistice şi morfologice ale sufixaţiei cu *-uc*, acestea urmînd să fie tratate într-o lucrare mai amplă despre diminutivele din Maramureş. Notăm doar că substantivele terminate la singular în *-uc* pot forma pluralul în *-ucă, -ucuri, -uci, -uţ, -uţă.* Cele terminate în *-ucă* rămîn de cele mai multe ori neschimbate la plural, sau primesc terminaţia *-uci, -uţă.*

[33] Despre diminutivele provenite din adverbe, v. Sextil Puşcariu, *Diminuţia...*, p. 374.

[34] Bengt Hasselrot, *op. cit.*, p. 221. Cf. şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 172: „Preferinţa pentru diminutive este o caracteristică a limbii vorbite". Despre originea sufixului *-uc*, cf. S. Puşcariu, *Die rumänischen diminutivsuffixe*, Leipzig, 1899, p. 54. Întrebuinţarea frecventă a sufixului *-uc* în Maramureş trebuie pusă, credem, în legătură cu influenţa ucraineană care în această regiune s-a făcut simţită şi în fonetică şi lexic (cf. I. Pătruţ, *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR, XI, 1948, p. 51—59; idem, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în „Romanoslavica", I, 1958, p. 31—43; I. Pătruţ, *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 69. Pentru răspîndirea în ucraineană a sufixului, cf. D. Müller-Ott, *Slawische Deminutiva mit Suffixen mit dem Element -k-* (*Produktivität und relative Häufigkeit der Suffixe*), în *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, IV, Bucureşti, 1970, p. 578; v. şi Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 106).

Tabelul 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bîrlea	-uţ	*-ucă*	-uţă	-iţă	-el	-ea	-ică	*-uc*	-aş	-ioară
Bud	-uţ	-uţă	-iţă	*-ucă*	-el	-ea	-ioară	*-uc*	-işor	-ior
Papahagi	-uţ	*-ucă*	-uţă	-el	-iţă	*-uc*	-aş	-ică	-ioară	-ior
Ţiplea	-uţ	-uţă	*-ucă*	-iţă	-el	-ică	-ea	*-uc*	-ioară	-ior
Bilţiu	-uţ	-uţă	*-ucă*	-el	-iţă	-ea	*-uc*	-ioară	-ică	-ior
Izanu	-uţ	-uţă	*-ucă*	-iţă	-el	-ioară	-ior	-ea	-aş	-işor

Tabelul 2

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Candrea (Oaş)	-uţă	-uţ	-el	-iţă	*-uc*	-aş	*-ucă*	-uş	-ică	-ea
Pop (Sălaj)	-uţă	-iţă	-uţ	*-ucă*	-el	-ică	-ea	-ioară	-işor	-ior
Hodoş (Banat)	-iţă	-uţă	-el	-ea	-uţ	-ioară	-ică	-aş	-işor	-uică
Diaconu (Vrancea)	-iţă	-el	-aş	-ior	-ioară	-ică	-uţă	-uţ	-ea	-işoară
Vîrcol (Vîlcea)	-iţă	-el	-aş	-işor	-ică	-işoară	-eţ	-ioară	-ior	-ea
Marian (Bucovina)	-iţă	-el	-aş	-uţă	-ioară	-ică	-ea	-ior	-işor	-işoară

utilizat [35] într-o arie bine conturată [36] care cuprinde în întregime Maramureşul. Productivitatea lui deosebită în această zonă este confirmată şi de numărul şi frecvenţa derivatelor diminutivale de la prenumele şi apelativele din graiul comunei maramureşene Dragomireşti.

[35] Se pare că, datorită frecventei întrebuinţări, valoarea lui expresivă a început să scadă, după cum ne dovedesc forme ca *periucă mică* (ALRM I, vol. I, h. 405/362), *frunzucă mică* (ALRR — Mar., II, h. 550/221, 236, 238).

[36] Cf. nota 4; v. şi hărţile 1, 2, 3.

RÉSUMÉ

A partir du matériel fourni par les atlas linguistiques roumains, par de nombreux textes folkloriques et par les recherches que l'auteur a faites à Dragomireşti (dép. de Maramureş), on met en évidence la grande productivité du suffixe *—uc* dans cette région du pays.

On a en vue aussi bien les dérivés des prénoms que ceux des éléments du lexique commun.

Les diminutifs, si nombreux en Maramureş, ont pour cause, selon l'auteur, le développement libre, oral, des patois de cette zone, comme aussi le voisinage avec la langue ukrainienne, qui constitue un milieu très favorable à de telles formations diminutivales.

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

NOTE ETIMOLOGICE

DE

S. B. SEMČYNŚKYJ
(Kiev)

În DLR, t. VII, partea 1, recent apărută, printre cuvintele înregistrate cu etimologie necunoscută apar unele în care destul de ușor se recunosc împrumuturi lexicale și semantice din alte limbi. În rîndurile de mai jos atragem atenția specialiștilor asupra unora dintre astfel de cuvinte.

Este adnotat cu „etimologia necunoscută" cuvîntul *narvă* [2], care în graiurile din Transilvania are accepția „cîrceie de fier (la plug)". Credem că acest cuvînt este identic cu *narvă* [1] (deci un alt sens al acestuia) „bîrnă lungă și groasă cioplită în patru muchii; fiecare dintre bîrnele care se pun de-a curmezișul peste un rîu sau peste un pîrîu, pentru a susține scîndurile unui pod" și care este explicat din rus. *nárva*. La acest etimon ar trebui adăugat și cuvîntul ucrainean *nárvyna* (cu sufixul singulativ *-yna*) „bîrnă care menține talpa saniei în poziție încovoiată la fabricarea acesteia"[1]. Sensul lui *narvă* [2] ar trebui să se compare și cu verbul ucrainean *narvaty* (imperfectiv *naryvaty*) „a atașa jugul la oiște, a pregăti jugul pentru înjugat boii", ba chiar „a înjuga boii" în locuțiunea *naryvaty byky* [2].

Pentru *năvîlcă* s. f. (regional) „cantitate de fîn, de paie etc. care se taie dintr-o singură tragere cu coasa sau care se poate lua o dată cu furca", înregistrat la Orlea-Corabia, propunem ca etimon bg. *naviljak* „cantitatea de fîn, de paie etc. care se poate lua o dată cu furca"[3] sau scr. *nàviljak* „idem"; cf. și cuvintele ucrainene *navylok*, *navyl'nyk*, *navyl'ńa* cu același înțeles [4]. În limbile slave cuvintele respective sînt compuse din prefixul *na-* și rădăcina cuvîntului *vila* „furcă".

Tot cu „etimologia necunoscută" este prezentat și *nebeleție* s. f. (pl.) (regional) „fleacuri, prostii". Autorii DLR-ului pun la îndoială precizarea sensului acestui cuvînt propusă de Iorgu Iordan [5], precum și etimologia indicată de noi în LR [6]. Totuși, Iorgu Iordan a definit foarte

[1] B. D. Hrinčenko, *Slovaŕ ukrajinśkoji movy*, II, Kiev, 1908, p. 515.
[2] B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, II, p. 515.
[3] *Bălgarski tălkoven rečnik*, ed. a II-a, Sofia, 1963, p. 432.
[4] B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, II, p. 469.
[5] SCL, XIV, 1963, p. 21.
[6] LR, XII, 1963, p. 633–634.

exact sensul cuvîntului *nebeleţe*, cunoscut din contextul: *Eu-s flămînd, că abia mai văd lumea, şi ea îmi umblă cu nebeleţe* [7]. Precum am mai arătat, cuvîntul românesc este o adaptare locală a ucr. *nebylycja* „palavră, braşoavă, poveste, lucru de necrezut, neadevăr etc.", care este un compus din prefixul negaţiei *ne-* şi rădăcina verbului *byti* „a fi". Redarea lui *y* din silabele a doua şi a treia din cuvîntul ucrainean prin *e* în româneşte este un fapt fonetic explicabil prin confuzia dintre *e* şi *y* în poziţie neaccentuată, dar şi accentuată în graiurile ucrainene din vest, ba chiar în limba literară: „în ceea ce priveşte vocala neaccentuată [y], ea, fără nici o îndoială, are tendinţa spre o articulare mai joasă şi din această cauză se apropie de [e]" [8]. Cf. şi *balercă* < ucr. *barylko*, *colomeică* < ucr. *kolomyjka*.

La *nebun*, în afară de explicaţia perfect valabilă: pref. *ne-* + *bun*, ar trebui adăugat pentru sensul II. 1 „împrumut semantic din fr. *fou* („slab de minte" şi „numele unei piese la jocul de şah") ".

Cuvintele *nir* şi *niróc*, ambele avînd sensul de „corcodel" (*Podiceps cristatus*) şi atestate în Delta Dunării, unde este prezentă populaţie de limbă rusă şi ucraineană, sînt neîndoios legate de rus. *nyrók*, ucr. *nyrok* „corcodel" (*Podiceps cristatus*) [9].

Pentru *noajă* „grup de animale domestice sau sălbatice (care merg în rînd, ca un cîrd de păsări călătoare)", cu citate din I. Neculce, Spiridon Popescu, folclor şi atestări în partea de nord a ţării, propunem comparaţia cu ucr. *nuža* „roi de muşte", „păduchi" (colectiv) [10]. Cuvîntul ucrainean îl continuă pe cel vechi est-slav *nuža*, corespunzător lui *nužda* din dialectele sud-slave „nevoie, necesitate, silnicie, violenţă, constrîngere, persecuţie, mizerie, jale" [11].

Tot un etimon ucrainean ar trebui citat pentru forma *nohai* a lui *nogai*, deoarece foneticeşte redă pronunţarea *g* > *h* ucraineană.

Verbul reflexiv *a se năzări* „ a se mira", cunoscut în Maramureş şi prezentat în DLR cu „etimologia necunoscută", pare să fie un împrumut din ucraineană — *narazytysja* „a da peste ceva ascuţit", cu o schimbare semantică explicabilă. Ne întrebăm dacă adjectivul *neliv* „slăbănog" (prin Transilvania) n-ar reprezenta o metateză din slav. *lěnivŭ* „leneş", cf. ucr. *linyv*(*yj*).

Nu sîntem de părere că pentru *neneacă* „mamă" trebuie citat singur tc. *nine*, deoarece cuvîntul nu e cunoscut în Muntenia. Acest moldovenism ar trebui să se compare şi cu ucr. *nenja*, *neńka* „mamă", precum şi cu ucr. şi rus. *njanja*, *njańka* „doică".

La cuvintele *nespravă* „pornire spre ceartă", *nespravnic* „certăreţ" vrem să atragem atenţia asupra apropierii formale de ucr. *nesprava* „neîngrijire, defect", *nespravnyj* „neîngrijit, stricat".

Iulie 1971

[7] Cf. SCL, XIV, 1963, p. 21.

[8] *Sučasna ukrajinśka literaturna mova. Vstup. Fonetika*, Kiev, 1969, p. 118.

[9] Cf. *Slovnyk zoolohyčnoji nomenklatury*. Častyna I. M. Šarlemán, *Nazvy ptaxiv*, [Kiev], 1927, p. 28. Vezi şi V. Dal', *Tolkovyj slovaŕ živogo velikorusskogo jazyka*, II, 1881, p. 561.

[10] B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, II, p. 572.

[11] I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka po pišmennym pamjatnikam*, II, Sankt-Peterburg, 1895, col. 473—474.

Cîșlă ÎN TOPONIMIA DOBROGEANĂ

DE

V. BĂJĂNICĂ

1. Termenul *cîșlă* 'tîrlă, stînă, suhat, căsoaie, așezămînt de păstori; loc unde se mulg oile sau cireada de vaci' [1] aparține terminologiei păstoritului și este, cum s-a indicat în principalele lucrări lexicografice românești, de origine turcă: < tc. **kyšla** 'cazarmă, cartier de iarnă, loc de iernat vitele' [2].

2. De altfel, trebuie arătat, *cîșlă* nu este singurul element de origine turcă din cadrul terminologiei noastre păstorești. Tot de origine turcă sînt și: *arcáci* 'îngrăditură sau despărțitură pentru separat vitele' (< tc. **arkač**) [3]; *saiá* 'adăpost pentru vite, în special pentru oi; staul' (< tc. **saye**) [4]; *saiván* 'adăpost de iarnă pentru oi sau pentru vite; perdea' (< tc. **sayvan**) [5]. Toate aceste elemente însă au, la nivelul limbii române comune, o arie de circulație restrînsă, fiind, de fapt, elemente regionale.

3. În trecut, apelativul *cîșlă* a fost destul de răspîndit, circulînd în Muntenia, Moldova, dar mai ales în Dobrogea. Ion Ionescu de la Brad, pe la 1850, notează în memoriul său de călătorie date cu privire la existența *cîșlelor*: „Sînt oameni care au mari bogății în numeroasele lor herghelii, turme de oi și tamazlîcuri (cirezi de vite) și care au cîșle de 15 și 20 ani în Dobrogea" [6]. Aici este vorba de oierii transilvăneni, mocanii stabiliți în aproape toate satele mici și mari și a căror prezență este oglindită și în toponimie: *Movila Mocanilor*, *Grindul Mocanului*, *Balta Mocanului* [7] etc.

[1] Vezi DA, s. v.; August Scriban, *Dicționaru limbii române*, Iași, 1939, s. v., notează și sensurile: 'perdea', 'odaie', și 'comarnic provizoriu'. Cu sensul 'loc de adăpostit vitele pentru iarnă', 'locul luat de păstori în arendă pentru iernarea vitelor', cuvîntul se găsește și la aromâni și meglenoromâni; v., în acest sens, Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III. *Dicționar megleno-român*, București, [1936], p. 63; idem, *Aromânii*, București, 1932, p. 182.

[2] Vezi DA, s. v.

[3] Vezi DA, s. v.

[4] Vezi DM, s. v.

[5] Vezi DM, s. v.

[6] Victor Slăvescu, *Corespondența între I. Ionescu de la Brad și I. Ghica, 1846—1874*, apud D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 139.

[7] Vezi D. Șandru, *op. cit.*, p. 27—28.

CL, anul XVII, nr. 1, p. 113—116, Cluj, 1972

În cuprinsul vieţii păstoreşti, *cîşlă* s-a impus şi printr-o serie de derivate, ca: *cîşlar* 'argat la o cîşlă, însărcinat cu adunarea produselor'[8]; *cîşlaş* 'idem'[9]; *cîşlăreasă* 'femeie care ţine cîşla'[10]; *cîşlăriţă* 'idem'[11]; *cîşlărie* 'locul de la cîmp unde se strînge laptele de la mai multe vaci'[12].

4. Termenul *cîşlă* a intrat în mare măsură în componenţa toponimelor. Prezenţa apelativului *cîşlă* în toponimia dobrogeană este bogată şi cu variate sensuri:

a) tîrlă de oi sau de vite: *Cîşlă*[13], *Cîşla Caraman*[14], *Cîşla Perişor*[15], *Cîşla Roşculeţ*[16], *Cîşla Spinăului*[17], *Cîşla Vădanii* sau *Văduvei*[18], *Cîşla Zaharia Ţiţei*[19].

Uneori, între apelativul *cîşlă* şi numele propriu, se intercalează procliticul *lui*: *Cîşla lui Cosma*[20], *Cîşla lui Dumitru*[21], *Cîşla lui Dumitru Danil*[22], *Cîşla lui Manase Jecu*[23], *Cîşla lui Manole*[24], *Cîşla lui Radu*[25], *Cîşla lui Ţiţei*[26], *Cîşla lui Ţîrcă*[27], *Cîşlele lui Ion*[28].

b) locuinţă izolată: *Cîşla lui Căciulă*[29];

---

[8] Vezi DM, s. v.

[9] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, Francfort a/M, 1879, p. 45.

[10] Vezi DA, s. v.

[11] Vezi DA, s. v.

[12] Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, Bucureşti, 1898; T. Pamfile *Industria casnică la români*, Bucureşti, 1910, p. 27.

[13] Jud. Tulcea, com. C. A. Rosetti şi com. Sf. Gheorghe.

[14] Com. Techirghiol — Constanţa. Poartă numele unui cioban transilvănean (MDGR, II, p. 518).

[15] Com. Sulina — Tulcea (M. D. Moldoveanu, *Ghidul turistului şi automobilistului*, Braşov, 1946, h. 33).

[16] Com. Casimcea — Tulcea. Gh. Roşculeţ şi N. Roşculeţ au fost oieri transilvăneni (D. Şandru, *op. cit.*, p. 229).

[17] Com. Măcin — Tulcea. Este aşezată în partea sudică a *Grindului Spinăului*, de la care şi-a luat numele (Gr. D. Dănescu, *Dicţionarul geografic, statistic şi istoric al judeţului Tulcea*, Bucureşti, 1896, p. 449; în continuare: Gr. Gr. Dănescu, D. T.).

[18] Com. Sf. Gheorghe — Tulcea. Este aşezată pe *Grindul Sărăturile* (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 577; M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 33). Cu aceeaşi numire apare şi ca punct de observaţie, aşezat lîngă tîrlă (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 577—578).

[19] Satul Tocsof (azi *Grădina*) — Constanţa (MDGR, II, p. 554; Gr. Gr. Dănescu, *Dicţionarul geografic, statistic, economic şi istoric al judeţului Constanţa*, Bucureşti, 1897, p. 581—582; în continuare: Gr. Gr. Dănescu, D. C.).

[20] Com. Sf. Gheorghe — Tulcea (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 183; MDGR, V, p. 176).

[21] Com. Rîmnicu de Jos — Constanţa. A fost construită pe malul stîng al văii *Rîmnic-Dere* (Gr. Gr. Dănescu, D, C., p. 194; M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 33).

[22] Com. Sf. Gheorghe — Tulcea (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 183; MDGR, V, p. 176).

[23] Com. Docuzol (azi *Cuza Vodă*) — Constanta (MDGR, III, p. 161).

[24] Com. Sulina — Tulcea (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 17). Apare notată şi *Cîşla Manole* (M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 33).

[25] Com. Sf. Gheorghe — Tulcea. Poartă numele unui oarecare proprietar *Radu* (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 385).

[26] Com. Cogelac — Constanţa (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 163; MDGR, II, p. 554).

[27] Com. Gîrliciu — Constanţa (MDGR, V, p. 285; Gr. Gr. Dănescu, D. C., p. 455). Nicolae Ţîrcă a fost un oier transilvănean, care a ocupat postul de „vice-consul" austriac la Hîrşova în 1856 (D. Şandru, *op. cit.*, p. 41). Toponimul apare şi cu forma *Cîşla la Ţîrcă* 'deal' (MDGR, V, p. 613; M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 32), apoi *Cîşla lui Ţercu* 'tîrlă'.

[28] Satul Tocsof (azi *Grădina*) — Constanţa. Au fost tîrlele aceluiaşi proprietar (Gr. Gr. Dănescu, D. C., p. 255—256).

[29] Satul Alacapî (azi *Poarta Albă*) — Constanţa. Poartă numele unui cioban bătrîn, care locuia în apropierea satului (MDGR, III, p. 245—246).

c) nume de localitate: *Cîșla* [30], *Cîșla-Checegec* [31], *Cîșla-Miustegep* [32], *Cadi-Cîșla* [33], *Pașa-Cîșla* [34], *Cîșlița* [35];

d) nume de baltă (ghiol), deal (vîrf de deal), drum, movilă, vale: *Balta Cîșla* [36], *Ghiolul Pașa-Cîșla* [37], *Dealul Cîșla* [38], *Dealul cu Cîșlă* [39], *Dealul de deasupra Cîșlei* [40], *Dealul Cadi-Cîșla* [41], *Drumul Cîșlei* [42], *Movila Cîșla* [43], *Valea Cîșlei* [44], *Cîșla-Culac* [45], *Cîșla-Punar* [46].

5. Majoritatea numirilor topice de mai sus se găsesc în cuprinsul județelor Tulcea și Constanța. În general, apelativul *cîșlă* apare, în toponimele prezentate, însoțit de un nume propriu, care, în realitate, indică persoana căreia îi aparținea tîrla. Numai în două cazuri apare fără determinant, atunci cînd e vorba numai de o așezare păstorească simplă [47].

---

[30] Azi satul (*Strunga*) aparține de com. Oltina — Constanța.

A doua localitate, situată la o oarecare distanță de orașul Tulcea, a fost fondată în jurul anului 1812 de către un turc înstărit, Husein Efendi, care avusese aci o tîrlă de oi (MDGR, II, p. 516—517).

[31] Din satul, distrus de bașbuzuci, au rămas doar cîteva case și aparținea de com. Sari-Ghiol (azi *Albești*) — Constanța (MDGR, V, p. 315).

[32] A aparținut de com. Sari-Ghiol — Constanța (MDGR, V, p. 315; Gr. Gr. Dănescu, D. C., p. 669).

[33] Com. Groapa Ciobanului (azi *Ciobanu*) — Constanța (MDGR, II, p. 141). Numele provine de la tîrla unui judecător (*cadiu*), care avea locuința în orașul Hîrșova. Cu reforma administrativă din 1930 a primit numele de *Bălăceanu*, după valea din cuprinsul localității (v. „Analele Dobrogei", XI, 1930, p. 169; D. Șandru, *op. cit.*, p. 157—158).

[34] Localitatea aparținea de Canli-Bugeac (azi *Lunca*), com. Ceamurlia de Jos — Tulcea (MDGR, IV, p. 640). Un pașă a avut pe vechea așezare cîșlele lui (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 358).

[35] Com. Chilia-Veche — Tulcea și apare ca un toponim nou, trecut în reforma administrativă din 1968.

[36] Satul Cîșla — Tulcea. Balta este formată de revărsările *Girlei Somova*. Numirea provine de la satul *Cîșla* (MDGR, II, p. 518; Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 118).

[37] Ghiol al com. Babadag-Tulcea, legat de Lacul Razelm (MDGR, V, p. 168) și numit după localitatea *Pașa-Cîșla*.

[38] Deal al com. Cîșla — Tulcea (Gr. Gr. Dănescu, D. T., p. 73, 118), iar celălalt, după numele satului Cîșla (*Strunga*) — Constanța (MDGR, I, p. 354; IV, p. 367).

[39] Com. Văcăreni — Tulcea. Pe muchea acestui deal a fost o cîșlă, de unde și numele.

[40] Satul Cîșla — Constanța. Este dealul de deasupra satului cu același nume (MDGR, II, p. 518; IV, p. 313).

[41] Satul *Cadi-Cîșla* (*Bălăceanu*), com. Ciobanu — Constanța; după numele localității pe teritoriul căreia se află (MDGR, II, p. 141); notat și *Culmea Cadi — Cîșla* (MDGR, III, p. 714). Pe raza aceleiași localități este atestat și ca vîrf de deal (116 m): *Cadi-Cîșla* (MDGR, II, p. 592).

[42] Pornește din satul Cîșla — Constanța către alte direcții.

[43] Pe raza satului Cîșla — Constanța, cu același nume (MDGR, II, p. 518).

[44] Nume de la satul Cîșla — Tulcea, care se mai numește și *Valea Șerpilor* (MDGR, II, p. 517—518). Vale cu același nume; aparținea de satul Ali-Bei-Chioi (azi *Remus Opreanu*), com. Medgidia — Constanța (MDGR, I, p. 53).

[45] Aparținea de satul Cicracci (azi *Sibioara*), com. M. Kogălniceanu — Constanța; pe ea se afla cîndva o tîrla de oi (cîșlă) (MDGR, II, p. 401).

[46] Numită după cîșlă care se afla în apropierea fîntînii (MDGR, II, p. 518).

[47] M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 33.

6. Paralel cu *cîșlă*, în unele zone, apare și apelativul *tîrlă*, pătruns și el în toponimie : *Tîrla lui Nenu* [48], *Tîrla Hagi Matei* [49], *Valea Tîrlelor* [50], *Grindul Tîrlelor* [51] etc.

7. Prezența numeroasă a numirilor topice din cuprinsul celor două județe ne duce la concluzia că apelativul *cîșlă* a avut o largă circulație în viața pastorească din aceste locuri.

Noiembrie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

[48] Com. Beș-Tepe — Tulcea.
[49] M. D. Moldoveanu, *op. cit.*, h. 33.
[50] Satul Canlia — Constanța.
[51] Jud. Tulcea, în Deltă (D. Șandru, *op. cit.*, p. 23).

ANTROPONIME NEOFICIALE DIN TRANSILVANIA * TERMINATE ÎN *-oasa*

DE

ION ROȘIANU

Procedeu frecvent în sistemul de denominație personală, moțiunea este întîlnită atît la nume de familie și prenume, cît și la porecle și supranume, și mai ales la acestea din urmă. Ea se realizează cu ajutorul unor sufixe specifice [1].

Deși în discuția noastră intră și elemente ale sistemului oficial, cum sînt numele de familie și prenumele, considerăm că procedeul la care ne referim, aplicat la materialul pe care l-am cules și limitat la condițiile pe care le-am întîlnit, constituie *un aspect neoficial al sistemului antroponimic denominativ.*

Fiecare formă nou creată este o rezultantă populară, născută din necesități sociale și psihologice, care contribuie la îmbogățirea tezaurului onomastic românesc, la „intensificarea și nuanțarea caracterului subiectiv al diferitelor elemente ale denominației personale" [2].

Funcțiunea diminutivală sau augmentativă a sufixelor se transmite și derivatelor, care ajung adesea să conțină o nuanță afectivă, alintătoare sau peiorativă, alături de indicația înrudirii aproximative dintre indivizi.

În onomastica românească antroponimele formate cu sufixul *-oas* + articolul *-a* [3], deci terminate în *-oasa*, sînt mai puțin răspîndite și poate tocmai de aceea sufixul respectiv a fost „foarte puțin studiat" [4]. Prezența lui în regiunea amintită am mai semnalat-o și cu alt prilej [5].

---

* Materialul a fost cules din comuna Lancrăm, județul Alba.

[1] Avem în vedere formarea femininelor de la masculine.

[2] Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale din Țara Oltului*, București, 1936, p. 133.

[3] Pentru delimitarea sufixelor de restul corpului cuvîntului, ca și pentru analiza propriu-zisă a structurii morfologice a limbii române (unde este inclusă și *derivarea*, alături de *flexiune*), vezi I. Pătruț, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series IV, fasciculus 2, 1961, Philologia, p. 13—26; cf. idem, *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 29—35; cf. idem, *Contribuții la studiul derivării românești*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 681—682.

[4] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 130.

[5] I. Roșianu, *Observații asupra sistemului popular de denominație personală în Transilvania*, în *Limbă și literatură*, nr. 12, 1966, p. 345—372.

Antroponimele feminine formate cu acest sufix pot avea proveniențe diferite.

1. O primă categorie o constituie **poreclele** și **supranumele** care primesc sufixul *-oas* + art. *-a* cînd referirea se face la persoane de parte femeiască:

Bălósu — *Băloasa*
Bușíc — *Bușicoasa*
Caríbă — *Cariboasa*
Dăián — *Dăiănoasa* (dar și Dăiana)
Dîrlígă — *Dîrligoasa*
Fáina — *Făinoasa*
Putórea — *Puturoasa*
Rícu — *Ricoasa*
Țurúnc (și Țurúng) — *Țuruncoasa*
Zăbálă — *Zăbăloasa*.

În toate aceste cazuri, ca și în cele pe care le vom prezenta mai departe, este vorba de un transfer al aceluiași sufix (*-os*) din rîndul numelor comune (adjective), în rîndul numelor proprii. Diacronic vorbind, trecerea lui în antroponimie s-a făcut prin intermediul poreclelor, pentru că — prin natura lucrurilor — acestea se apropie cel mai mult (în comparație cu alte categorii antroponimice) de adjective, principala lor sursă de îmbogățire.

În împrejurări anumite, un adjectiv oarecare, format cu sufixul *-os* poate deveni ușor o poreclă, care urmează să fie distribuită în formă masculină pentru bărbați și feminină pentru femei. Porecla poate trece de la bărbați la femei și, uneori, invers. Dar, dacă un bărbat primea o poreclă specific bărbătească, persoanele de parte femeiască din imediata sa apropiere și înrudire (soție, fiică) nu o mai preluau. Tot așa, există porecle ca: *Bărbățoasa*, *Șolduroasa* etc., care se întîlnesc numai la femei. În toate aceste cazuri este vorba de porecle care indică „însușiri" exclusive ale persoanelor respective sau specifice numai unui anumit sex. Cu toate acestea, sînt mai frecvente situațiile în care o poreclă bărbătească terminată în *-osu* trece și la femei, devenind *-oasa*, și mai puțin frecvente, mai puțin „obligatorii", trecerile de la feminin la masculin.

Chiar dacă originea terminației *-oasa*, întîlnită la unele antroponime feminine, „trebuie căutată în sufixul adjectival masculin *-osu*" [6], evoluția și răspîndirea sufixului antroponimic nu trebuie necondiționat legată de a celui adjectival.

Un adjectiv devenit poreclă, deci trecut în antroponimie, nu evoluează întotdeauna și la masculin și la feminin ca ajectivele propriu-zise. Nici chiar apelativele nu înregistrează o evoluție paralelă la ambele genuri. Situațiile concrete în care au apărut poreclele, cunoașterea condițiilor în care ele s-au născut, a motivelor care le-au declanșat explică de la sine multe situații de acest fel.

Pe de altă parte, corespondentele masculine ale poreclelor și supranumelor feminine terminate în *-oasa* nu au în mod obligatoriu forma *-osu*.

[6] Al. Graur, *op. cit.*, p. 130.

Exemple: *Caribă* (m), *Cariboasa* (f), *Bușíc* (m), *Bușicoasa* (f), *Dîrlígă* (m), *Dîrligoasa* (f), *Rícu* (m), *Ricoasa* (f), *Putórea* (m), *Puturoasa* (f), *Zăbálă* (m), *Zăbăloasa* (f) etc. Această constatare conduce la ideea că formele feminine terminate în *-oasa* nu provin direct (și mai ales exclusiv!) de la cele masculine terminate în *-osu*, cum s-ar părea la prima vedere și, totodată, că ele nu au fost precedate necondiționat de corespondentele lor masculine. Masculinele în *-osu* au în mod frecvent și corespondente feminine în *-oasa*, dar cele feminine nu. Porecla *Bălosu* are un corespondent feminin *Băloasa*, dar porecla feminină *Bușicoasa* nu are un corespondent masculin *Bușicosu*, așa cum am văzut, ci unul *Bușíc*; *Țuruncoasa* are un corespondent masculin (*a lu*) *Țurunc* (sau *Țurung*), nu *Țuruncosu* etc.

Antroponimele feminine terminate în *-oasa* sînt mai răspîndite decît cele masculine terminate în *-osu* în prmul rînd pentru că o poreclă feminină terminată în *-oasa* poate proveni direct de la un cuvînt oarecare (*zăbală* > *Zăbăloasa*), fără să mai treacă prin faza intermediară masculină (*Zăbălosu*), dar mai ales pentru că formele în *-oasa* au nu de puține ori unica menire de a semnifica soția sau fiica unui bărbat (fără intenții batjocoritoare din partea vorbitorilor), bărbat al cărui nume, prenume sau supranume, de cele mai multe ori nu se termină în *-osu*. Este și normal să fie așa, deoarece rolul social al bărbatului (cap de familie) este mai mare. Femeile sînt cele care primesc (preiau) numele și foarte des supranumele bărbaților, preluare care în spirit popular se soldează deseori — dacă referirea se face la ele — cu forme terminate în *-oasa* [7].

2. O altă categorie de antroponime feminine terminate în *-oasa* o constituie cele provenite din **numele de familie** al femeii (de fapt al tatălui sau al soțului) + sufixul *-oas* + articolul *-a*:

Blága — *Blăgoasa* (Blăgoaie) [8]
Chirílă — *Chiriloasa* (Chiriloaie)
Florán — *Florănoasa* (Florănoaie și, mai rar, Florana)
Pifán — *Pifănoasa* (Pifănoaie)
Váncu — *Văncoasa* (Văncoaie și Vănculeasa)
Beánga — *Bengoasa* (Benguța).

După cum se poate observa, formele terminate în *-oasa* au de multe ori unul sau mai multe substitute care se pot termina în *-a*, *-uț* + *a*, *-oai* + *e* sau *-eas* + *a*. Adoptarea unuia sau a altuia dintre aceste sufixe depinde de reginnea lingvistică în discuție, dar în mare măsură și de corpul fonetic al temei la care se alipește. În cazul nostru, preferința pentru sufixul *-oai-* este evidentă. El apare urmat mai mult de desinența *-e* [9] decît de articolul *-a*.

[7] Uneori femeile preiau și prenumele bărbaților, dar cu valoare de supranume (ex.: *Achim* > *Achimoasa*). Vezi mai departe p. 120, paragraful 3.

[8] În paranteză am trecut varianta sau variantele care circulă alături de forma terminată în *-oasa*.

[9] Subliniem „urmat mai mult de desinența *-e*" decît de articolul *-a*, adică exact invers situației întîlnite la formele terminate în *-oasa*, unde avem sufixul *-oas* + articolul *-a*. Aceste forme nearticulate (*-oai* + *e*) sînt utilizate frecvent la nominativ-acuzativ chiar dacă adresarea nu este directă, adică persoana nu este de față. Se spune curent: „M-am întîlnit cu *Florănoaie, Bistoșoaie* etc." (nu *Florănoaia, Bistoșoaia* etc.). Aceeași situație am întîlnit-o și la pre-

Sufixele amintite, aplicate la numele de familie (și mai ales la acestea !)[10], constituie de cele mai multe ori doar o marcă a femininului, a sexului persoanei respective și, într-o oarecare măsură, a gradului de rudenie (soție, fiică și, de la caz la caz, alte înrudiri).

Și totuși, aceste forme dau exprimării o nuanță ușor peiorativă, dar nu în toate momentele utilizării lor și nu din partea tuturor vorbitorilor.

3. O a treia și ultima categorie de antroponime feminine terminate în *-oasa* o formează cele provenite din **prenumele** masculine (tot ale taților sau soților) + sufixul *-oas* + articolul *-a* :

Achím — *Achimoasa*
Dávid — *Dăvidoasa* (Dăvidoaie sau Dăvideasa)
Ghérman — *Ghermănoasa* (Ghermănoaie)
Salíca (< Vasile) — *Salicoasa*.

Acestea sînt mai puțin numeroase. Și aici variantele terminate în *-oasa* sînt suplinite de altele formate cu sufixele *-oai* + *e* (deci tot *-e*, nu *-a* !)[11] sau *-eas* + *a* etc.

Există și antroponime terminate în *-oasa* care nu au corespondente terminate în *-oaie* (*-oaia*). De la prenumele masculin *Achim*, de exemplu,

---

numele oficiale : „*Ană* nu-i acasă, *Mărie*-i în grădină" (vezi în acest sens și articolul nostru, *Nume de persoane din județul Alba. Observații morfologice*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 293, 294). Ca și cele în *-oas* + *a*, formele terminate în *-oai* + *e* pot proveni atît de la nume de familie (*Blaga — Blăgoaie, Chirilă — Chiriloaie, Floran — Florănoaie*), cît și de la prenume (*David — Dăvidoaie, Gherman — Ghermănoaie, Todor — Todoroaie*), porecle sau supranume (*Băluță — Băluțoaie, Codiță — Codițoaie, Filăru—Filăroaie, Bruma — Brumoaie, Bisloș—Bisloșoaie, Pîclișoaie* < top. *Pîclișa, Vosoaie* hipoc. *Vos, Cătărănțoaie* < hipoc. *Caterina* [?]). Exemple de acest fel se întîlnesc și în alte localități de pe Valea Sebeșului. Iată cîteva nume de familie din orașul Sebeș, alături de „variantele lor populare" : *Blézu — Blezoaie, Duvlea — Duvloaie, Hințea — Hințoaie, Stanciu — Stăncioaie, Zdrenghea — Zdrengheoaie* etc. Considerăm că aceste forme au fost create de la început cu „valoare" de nominativ-acuzativ și păstrează în continuare această valoare, așa cum reiese și din exemplele ce urmează, pe care le prezentăm detaliat :

Kiș Elisabeta, localnică (Lancrăm), căsătorită cu un bărbat venit din altă parte, este cunoscută ca *Veta lu Kiș*, dar și *Kișoaie* ;

Hințea Ioana din Sebeș este numită curent *Ioana lu Hințoi* sau *Ioana Hințoiului* (după soț), dar și *Hințoaie* ;

Păcurar Rafila din Lancrăm este cunoscută mai ales sub „numele" de *Pătrușoaie*, după soțul ei, *Păcurar Petru* ;

Pavel Petru este numit *Pătru lu Vos* (*Vos* este un supranume provenit dintr-un hipocoristic al prenumelui *Vasile* care a aparținut unui străbunic al său). Soției lui *Pavel Petru*, respectiv *Pavel Ana*, i se spune *Ana lu Vos*, dar și *Vosoaie*.

Olteanu Ion este cunoscut în sat ca fiind *Onu lu Cătăroanță* (supranume care are la bază prenumele străbunicii lui, *Ecaterina*), iar soția lui *Olteanu Ion*, pe nume *Olteanu Elvira*, este cunoscută mai ales după supranumele *Cătărănțoaie*. Exemplele se pot înmulți.

Pentru unele antroponime de acest fel din Moldova (care au altă explicație), vezi lucrarea deja amintită a acad. Al. Graur, capitolul *Moțiunea*, p. 130, 131.

[10] Spunem „mai ales la acestea", pe de o parte, pentru că procedeul, extins și la orașe, vizează în mult mai mare măsură numele de familie decît prenumele, iar, pe de altă parte, pentru că porecle și supranumele găsite în această situație pot fi și strict individuale, adică formate direct de la un apelativ oarecare și purtate în exclusivitate de o singură persoană, fără vreo referire genealogică.

[11] Această remarcă nu trebuie să ducă la ideea că formele cu *-oai* + *a* sînt cu totul excluse. Tot aici ni se pare că e potrivit să semnalăm observația conform căreia corelația dintre formele în *-oasa* și cele în *-oaie* (eventual *-oaia*) nu este reversibilă. Altfel spus, aproape toate formele în *-oasa* au și corespondente în *-oaie*, dar cele în *-oaie* (în ansamblu mult mai numeroase decît cele în *-oasa*) au puține „dublete" în *-oasa*.

se formează exclusiv femininul *Achimoasa*, nu şi *Achimoaie* sau *Achimoaia*, de la *Salica* (*Vasile*) : *Salicoasa*, nu şi *Salicoaie* sau *Salicoaia*.

Derivarea de la o formă nesufixată nu presupune existenţa paralelă a masculinelor în *-osu* alături de femininele în *-oasa*. De exemplu, de la apelativul *putoare* să se formeze poreclele *Puturosu* şi *Puturoasa*, de la *Achim*, *Achimosu* şi *Achimoasa* ş.a.m.d.

După părerea noastră, sufixul *-oas*, de origine apelativă, a ajuns în antroponimie prin intermediul poreclelor, de unde a putut trece foarte uşor la supranume neafective şi de aici la nume de familie şi chiar la prenume.

În legătură cu inegala răspîndire a formelor feminine faţă de cele masculine, mai amintim că există porecle feminine, ca *Băloasa*, *Puturoasa*, care pot (sau nu) avea corespondente masculine în *-osu*, dar mai numeroase sînt supranumele feminine neafective care nu au niciodată corespondente masculine terminate în *-osu* (ex. : *Dăiănoasa* < *Dăianu* < < top. *Daia*). Tot aşa, de la nume de familie oficiale (*Vancu*) sau prenume (*David*) se pot forma supranume feminine terminate în *-oasa*, dar niciodată şi masculine terminate în *-osu*.

Ar fi interesant de urmărit dacă sufixul *-oas-* este răspîndit şi în alte regiuni şi mai ales dacă este întîlnit la alte categorii antroponimice decît poreclele.

În general, poreclele şi supranumele femeilor nu s-au transmis şi bărbaţilor decît în cazuri excepţionale, pe cînd poreclele bărbaţilor, numele lor de familie şi chiar prenumele au trecut şi la femei (soţii, fiice, nepoate), care le-au preluat fie cu *-oas* + *a*, cu *-eas* + *a*, cu *-oai* + *e* (mai rar + *a*), sau cu un alt sufix.

RÉSUMÉ

On signale dans l'onomastique roumaine d'une région de la Transylvanie (le village de Lancrăm) la présence du suffixe anthroponymique féminin *-oas*, très peu étudié jusqu'ici. Ce n'est autre chose que l'équivalent féminin du suffixe adjectival masculin *-os*, qui est passé dans l'anthroponymie. Ce passage c'est réalisé grâce aux sobriquets, qui, par leur nature même, sont très rapprochés des adjectifs. C'est pour cette raison, peut-être, qu'on a rencontré ce suffixe surtout dans les sobriquets.

L'emploi populaire des catégories anthroponymiques — qu'il s'agisse de noms de famille, prénoms, sobriquets, ou bien de surnoms — se résout souvent (si l'on se réfère à des personnes féminines) en formes terminées par *-oasa* (suf. *-oas* + art. *-a*).

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, E. Racoviţă, 21

DESPRE ANTROPONIMELE GRECEȘTI LA ROMA
(În legătură cu monografia lui H. Solin) *

DE

I. I. RUSSU

Structura demografică și social-etnică a lumii greco-romane poate și trebuie să fie studiată (în limitele documentării disponibile) în primul rînd prin punerea la contribuție a materialului antroponimic, pe care disciplina mai recent constituită pe baze strict științifice a „onomatologiei comparate" îl oferă cu dărnicie, dacă nu totdeauna cu mulțumitoare putință de clasificare și determinare etnic-teritorială și lingvistică a întregului material onomastic.

Monografia epigrafică-onomatologică a eruditului finlandez H. Solin este una din cele mai izbutite „fascicole" ale cunoscutelor „Commentationes Humanarum Litterarum" din Helsinki, al căror aport substanțial la cunoașterea multor aspecte ale antichității greco-romane constituie un pios omagiu adus de „Hyperboreenii" de sub Cercul Polar nordic civilizației „ausonice" din care și ei s-au adăpat neîntrerupt începînd din evul mediu și continuă s-o admire și cultive cu pasiune. Autorul se dovedește din nou a fi atît un virtuos „onomatolog", cît și un erudit cu vastă orientare în ansamblul disciplinelor privind antichitatea greco-romană, în istoria generală, literatura, economia, demografia și cultura antică. Intitulată modest *Contribuții la cunoașterea antroponimelor grecești în Roma*,

---

* Heikki Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom*, I (Commentationes Humanarum Litterarum, 48, 1971), Societas Scientiarum Fennica, Helsinki-Helsingfors, 165 p., in 8°.

Cuprins: Vorwort, p. 5; Abkürzungsverzeichnis, p. 9; EINLEITUNG, I. Die Aufgabe, p. 15; II. Die bisherige Forschung, p. 22; III. Die Quellen, p. 29; IV. Die Datierung der Namenquellen, p. 35; V. Die soziale Gliederung des Namenmaterials, p. 39; DAS WESEN DES GRIECHISCHEN COGNOMENS, VI. Die Kriterien für griechische Namen in Rom zur Heuristik der Namenentlehnung, p. 48; Namen aus Appellativa, p. 55; Namen aus Namen, p. 60; Formale Kriterien, p. 67; Homonyme, p. 74; Lehnübersetzungen, p. 83; VII. Äussere Geschichte des griechischen Namens in Rom, p. 86; VIII. Allgemeine Charakteristik des griechischen Cognomens, p. 100; Der Ursprung der griechischen Namenbelege Roms, p. 100; Wesenszüge des griechischen Cognomens, p. 105; Allgemeiner Überblick über die zahlenmässige Vertretung des griechischen Cognomens, p. 110; Formale Besonderheiten, p. 113; DIE SOZIALE UND ETHNISCHE BEDEUTUNG DES GRIECHISCHEN COGNOMENS, IX. Die griechischen Namen in sozialhistorischer Sicht, p. 121; X. Sprachliche Zugehörigkeit des Namens und ethnische Herkunft der Person, p. 146; Zusammenfassung, p. 159; Register, p. 160.

lucrarea este de fapt un amplu şi masiv capitol al istoriei demografice a Romei antice, privind structura social-etnică, relaţiile culturale „greco-romane", influenţa elenică asupra Romei republicane şi imperiale, structura populaţiei din capitala imperiului. Bazată pe o documentare masivă şi multilaterală privind materialul epigrafic şi onomatologic antic, elaborată după criteriile unei doctrine avansate şi diferenţiate, cartea prezintă o impresionantă bogăţie de probleme complexe şi idei, cu soluţii ingenioase şi variate care (în chip firesc) este imposibil să fie reproduse ori rezumate în cadrul prezentei note critice. Observaţiile următoare se referă mai mult la chestiuni de amănunt (unele scăpări din vedere sau incongruenţe), neputînd fi, evident, decît parţiale, unele chiar fortuite, — întrucît nu era cu putinţă şi eventual nu apărea necesar un control integral pentru ansamblul materialului documentar utilizat de autor şi care întrece cu mult cifra de 100 000 de inscripţii. Observaţiile şi obiecţiile privesc însă şi unele categorii de documente onomatologice, ca şi interpretarea lor social-istorică. Totul este prezentat nu după un plan tematic, ci în ordinea paginilor şi capitolelor monografiei finlandeze.

Sursele şi bibliografia antroponimiei din Roma antică şi imperiul roman apar foarte vaste şi variate, utilizate în general judicios de către H. S., dar a b r e v i e r i l e adoptate în lucrare nu figurează toate în repertoriul lor, ci numai cele care după opinia autorului „necesită o explicaţie"[1]; ele se repartizează în patru loturi: A. „Werke und Zeitschriften", B. „Quellenpublikationen", cu trei despărţăminte: I. „Publikationen mit stadtrömischem Material", 1. „Inschriften", 2. „Prosopographische Publikationen", II. „Sonstige Quellenpublikationen", — apărînd destul de complicată şi nepractică. Era util şi necesar un singur repertoriu uniform şi unitar într-o singură suită alfabetică (nu în patru serii, fiecare incompletă, cu lacune destul de mari). În ce priveşte „siglele" cu titluri de lucrări (reviste, cărţi etc.), era absolut necesar să fie reproduse integral, fără a ne mulţumi cu trimiterea comodă la *Archäologische Bibliographie* (pe care nu toţi cititorii lui H. S. o cunosc şi o pot avea uşor la îndemînă); „economia" de semne şi de spaţiu grafic nu-şi avea locul aici, căci din cele vreo două duzini de abrevieri utilizate în text (fără explicaţii) de către H. S., începînd cu ALL şi BNF şi sfîrşind cu WSt şi WZUB (ocupînd în total mai puţin de două pagini tipărite), nu toate pot fi cunoscute sau ghicite imediat de toţi cercetătorii. Dacă o abreviere de tipul „RevIntOnom." se „dezleagă" cu uşurinţă, iar vechi abrevieri de mult consacrate ca CIG, CIL, IG ş.a., cunoscute aproape de „toată lumea" care se ocupă cu antichitatea greco-romană, sînt explicate de către H. S., rămîne în schimb de neînţeles cum publicaţii aparţinînd unui cerc restrîns, ca de ex. BNF = „Beiträge zur Namenforschung" ale lui H. Krahe, se presupune că ar fi cunoscute unui cerc mai larg, adică de toţi cititorii monografiei lui H. .[2].

[1] „Im Verzeichnis sind nur Abkürzungen von öfter zitierten Werken enthalten, die einer Erklärung bedürfen. Von den Zeitschriften werden die üblichen leicht verständlichen Abkürzungen verwendet, vorwiegend nach der Archäologischen Bibliographie" (H. Solin, *Beiträge...*, p. 9).

[2] La repertoriul de „sonstige Quellenpublikationen" (p. 13) se impun două mici rectificări: „Inscriptiones Ponti Euxini Graecae et Latinae" are titlul complet *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*; „Prosographia Attica" este *Prosopographia Attica* de I. Kirchner.

Față de faptul că materialul epigrafic amplu din toate zonele mediteraneene greco-romane este utilizat de H. S., trebuie relevată lipsa totală a materialului antroponimic din Dacia romană (ori măcar a vreunei indicații bibliografice cît de sumare), unde se atestă vreo 420 persoane cu nume grecești, ca și cîteva duzini „orientale", semite, iraniene etc.; ca analogie și exemplificare, antroponimia provinciei carpatice putea fi pusă cu mult folos la contribuție pentru cunoașterea numelor din Roma ca și din tot imperiul.

I. — SARCINA lucrării este după autor să scoată din totalitatea materialului privind cognomina romane grupa grecească și să o definească valorificînd-o filologic și istoric... [3]. După ce se arată importanța cercetărilor de onomatologie (Namenforschung) pentru studiul și cunoașterea compoziției populației și în general a societății și culturii antice, se prezintă criteriile și direcțiile (pozițiile) de pe care a fost și este studiată antroponimia antică, în special cea din imperiul roman, și anume: *a*) filologic-etimologică (semnificația, semantismul primar), *b*) topografică („areale Namenforschung"), răspîndirea și gruparea teritorială, — despre care s-a discutat și disputat mult și în variate sensuri, uneori abstract și chiar fără rost. În realitate asemenea „criterii" și procedee în studiul materialului onomastic trebuie să fie reduse la ideea esențială impusă de realitatea social-istorică și lingvistică: numele proprii sînt toate materiale de limbă, produse tipice ale unei comunități social-lingvistice bine determinate și conturate, cum ar fi de ex. cea „italică", romană, etruscă, messapică, venetă, greacă, celtică, ilirică, traco-dacică, slavă, iraniană etc. Acesta este faptul primordial ce trebuie avut permanent în vedere și care explică răspîndirea cu împrumuturile de nume etc., dar care în multe cazuri constituie o problemă dificilă, chiar insolubilă, în sensul că nu se poate determina grupa etnică (lingvistică) care a creat și a pus în circulație numele proprii. Deci antroponimele ca și toponimia trebuie studiate numai sub un aspect unitar: cel etnic-teritorial; de un criteriu sau metodă pur „areală" poate fi vorba numai acolo unde nu e posibil a stabili obîrșia etno-lingvistică a numelor proprii, indiferent de structura sau epoca lor istorică. În legătură cu repertoriile antroponimice grecești, H. S. relevă pe bună dreptate scăderile cărții devenite „clasice" a lui F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit* (Halle, 1917), 637 p., care între altele nu utilizează nici inscripțiile latine arhaice; necesitatea de a reface pe baze noi și mult mai ample (dacă nu vor fi absolut complete, exhaustive) tezaurul antroponimic foarte bogat și variat al grecilor antici este într-u totul evidentă și urgentă; lucrarea va trebui făcută de un harnic și competent erudit ca de ex. H. Solin, dacă dintre veteranii „onomatologiei" elenice un L. Robert (Paris) nu a întreprins-o încă.

[3] „Es besteht kein Zweifel darüber, dass es in Rom bestimmte Namen gab, die von den Römern als griechisch aufgefasst wurden. Unsere Aufgabe ist es, diese Gruppe aus dem gesamtrömischen Cognomen herauszufinden und zu definieren und ihnen eine philologische und historische Würdigung zu geben. Dabei geht es uns zunächst um die kulturhistorische und soziologische Auslegung der Namen, weniger um die sprachgeschichtlichen Phänomene" (p. 15).

II. — CERCETAREA DE PÎNĂ ACUM indică o excelentă orientare în materie şi în „bibliografie", o judecată critică matură şi deosebit de competentă din partea autorului; se relevă lacunele, chiar lipsa propriu-zisă a unui studiu filologic al antroponimiei greceşti la Roma, materie copioasă care a fost însă utilizată din punct de vedere istoriografic şi social-economic [4]; este o aserţiune justă, făcută de tînărul autor finlandez, fără vreo intenţie de a-şi da importanţă, studiul său fiind bazat pe un repertoriu onomastic complet [5], pe o remarcabilă stăpînire a materiei, bibliografiei şi problemelor variate pe care le implică; drept aceea, lucrarea se prezintă ca o contribuţie de prim rang la studiul antroponimiei şi al structurii demografice a Romei antice, ca şi pentru relaţiile culturale greco-romane în epoca republicană şi mai ales în cea imperială.

III. — IZVOARELE grupează în manieră scolastică, dar simplă şi clară, pe categorii, materialul epigrafic-onomastic: în CIL, VI un număr de 39 000, alte publicaţii 5 000, inedite 5 000, creştine 12 000, „instrumentum" (stampile, vase etc.) 8 000, parietarie 1 500, greceşti 1 700 inscripţii; în total peste 72 000 piese epigrafice, în care harnicul autor al monografiei a identificat nu mai puţin de 47 000 antroponime greceşti, stoc impresionant, a cărui singură numărătoare şi coordonare este în sine un lucru cu totul altceva decît simplu şi uşor. La materialul epigrafic se adaugă cel literar privitor la sclavii cu nume greceşti în Roma.

IV. — DATAREA SURSELOR ANTROPONIMICE adoptă ca cea mai mică unitate cronologică „50 de ani", după criterii interne, scriere sistem şi elemente de antroponimie, gentilicii numite „imperiale" (*Flavi*, *Ulpi*, *Aureli* etc.); precum se ştie, criteriul paleografic este mult mai puţin operant la materialul latinesc decît la cel grecesc, unde forma literelor (E „epsilon", C „sigma", „omega" etc.) sînt tipice şi concludente pentru secolele I—III e. n.

V. — REPARTIZAREA SOCIALĂ a materialului antroponimic grecesc la Roma este făcută după: senatori, cavaleri, restul oamenilor liberi (cei care au o filiaţie, indicată de praenomen; oameni născuţi liberi). Nu sînt consideraţi oameni de obîrşie liberă, ci fii de „peregrini", cei cu filiaţia indicată prin cognomen. Aici, H. S. (p. 39) citează pe un „C. Iulius Dizalae f. Gemellus, 2645", dar felul cum este utilizată piesa epigrafică nu apare tocmai corect, căci în asemenea cazuri elementele antroponimiei nu trebuie să fie „decupate" din context, ci să se

[4] „Während also die griechischen Namen Roms von philologischer Seite nur ungenügend ausgewertet wurden, haben sie dagegen aus historischen Gründen die Aufmerksamkeit der Althistoriker auf sich gezogen (Th. Mommsen, T. Frank)" (p. 25).

[5] „Von dieser wenig erfreulichen Situation her ist meine Untersuchung bestrebt, anhand eines vollständigen Repertoriums der in der Stadt Rom bezeugten griechischen Namen ein Bild von der Entwicklung dieser Namengruppe, von ihrer Typologie, von ihrer kulturgeschichtlichen und soziologischen Bedeutung zu geben. Sie unterscheidet sich von den erstgenannten philologischen Arbeiten durch ständige Berücksichtigung der zeitlichen Gliederung und des soziologischen Befundes, d. h. des inschriftlichen Kontextes, von den historischen Wertungen durch ständige philologische Interpretation, von beiden durch eine möglichst vollständige Dokumentation des Materials" (p. 25—26).

citeze totul astfel: CIL, VI 2645 „C. Iulius Dizalae f(ilius) Fab(ia tribu) Gemellus, domo Heraclea Sentica, vixit ann. XVIII, militavit ann. II in coh(orte) VII pr(aetoria)" (= ILS, 2030); este un militar pretorian (recrutat direct în garda imperială la Roma, în vîrstă de abia 16 ani), tracul romanizat C. Iulius Gemellus fiul lui Dizala (antroponim tipic trac), din tribul Sinti [6], deci un „traco-roman" care nu mai era peregrin, cum fusese și era încă în Tracia tatăl său Dizala cu nume „barbar" [7]. Atare exemple invocate de către H. S. apar numeroase, dar ele nu au nimic a face cu antroponimia greacă din Roma și nici din imperiul roman. Autorul mai deosebește: oameni fără situație juridică clarificată (*incerti*), liberți și sclavi, diferiți „peregrini" (necetățeni); cum se vede, categorisirea nu este — nici nu poate fi — deloc netă și limpede. Discuțiile lui H. S. ample, cu variate ipoteze, unele chiar contorsionate asupra acestor „loturi" de oameni cu nume grecești în Roma, nu par să fie de vreo utilitate practică în studiul antroponimiei și al populației romane. De relevat însă că și aici se invocă mereu inscripții latine în care lipsesc antroponimele grecești (p. 45 „Arienus", p. 46 „Attinus" etc.), inscripții eventual semnificative din punct de vedere social și juridic roman, dar nu pentru antroponimele grecești la Roma.

VI. — CRITERIILE NUMELOR GRECEȘTI PENTRU DESCOPERIREA ÎMPRUMUTĂRII în antroponimie prezintă analize și ample discuții, unele complexe și complicate, ipoteze dificile [8], care trebuie desigur să fie simplificate în sensul că prezența unui atît de mare, impresionant, număr de antroponime grecești la Roma era produsul atît al modei, influențelor culturale-literare etc., cît și al faptului că purtătorii lor erau nu numai „Graeculi" din Hellada și coloniile grecești, ci foarte mulți orientali din diverse „nationes" din Peninsula Balcanică, Asia Mică, Syria, Mesopotamia, Egipt — statele greco-macedonene ale „diadochilor", unde se răspîndise limba, cultura și moda, deci și antroponimia grecească în perioada elenistică, persistînd și în cea romană; astfel, purtătorii de nume proprii grecești sînt cei mai mulți fie traci și provinciali balcanici, fie mai ales asianici, semiți, egipteni, iranieni și alți „levantini" antici, cum arată numeroase exemple de persoane cu antroponime grecești și etnicitate diversă („Syrus" etc.). Urmează în acest paragraf un studiu

[6] În legătură cu acest militar traco-roman la Roma, G. G. Mateescu, în *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, p. 81 („I Traci nelle epigrafi di Roma") făcea observația justă: „l'esempio del pretoriano *C. Iulius Gemellus, Dizalae f(ilius)* serve appunto per darci un'immagine della seconda fase della romanizzazione, quando cioè il padre mantiene ancora ed il figlio adopera nella epigrafe il patronimico caratteristico tracio" (p. 110).

[7] În acest caz semnificativ din punct de vedere „onomatologic" și social-juridic (înțeles nu chiar cum trebuie de către autorul finlandez), C. Iulius Gemellus a primit cetățenia romană „C. Iulius", păstrînd drept cognomen numele său din Tracia „Gemellus", iar patronimicul *Dizalae* arată că tatăl său trac nu avea decît acest nume, nefiind cetățean roman, ci „peregrin", căci în caz contrar C. Iulius Gemellus și-ar fi indicat filiația prin praenomenul tatălui său, care de fapt nu avea praenomen.

[8] De ex. „das Reichtum des griechischen Namengutes in Rom wird durch mannigfaltige sprachliche Kontakte auf verschiedenen Ebenen begünstigt: bei der Zweisprachigkeit der Stadt Rom und ihrer Einwohner, bei der Aneignung des Griechischen als einer Fremdsprache, bei der Adaption des Namengutes des griechisch sprechenden Ostens, früher auch des griechischen Unteritaliens..." (p. 49).

analitic şi semantic al numelor greceşti la Roma, în cîteva manşe, astfel: *nume din apelative* („Namen aus Appellativa, wo das Appellativum als bedeutungstragend angesehen werden kann", p. 55—60, ca *Time*, *Onesimus*, *Elpis*), care însă, la observarea mai atentă a lucrurilor, se vede că nu prea îşi are rostul, întrucît (chiar dacă apelativul corespunzător poate fi considerat ca „bedeutungstragend") antroponimul grecesc respectiv este adus de-a gata, în formă definitivă, din Grecia (Orient), nu putea să fie deci confecţionat ca atare la Roma fiind un vechi element al antroponimiei elenice consacrate. Altă categorie este *nume din nume* („Namen aus Namen", p. 60—67), care se află în situaţie identică celei precedente, adică şi lotul de „nume din nume" este adus integral de-a gata din Orient la Roma. Aici apar însă şi alte aserţiuni contestabile ale lui H. S., ca „este de la sine înţeles că au devenit de asemenea greceşti numele unor personalităţi orientale celebre: *Cyrus*, *Tigranes*, *Roxane*, *Arsaces*, *Mithridates*" [9]. În realitate însă atare antroponime „barbare" nu pot fi considerate nicidecum ca „devenite greceşti" (adică adoptate şi purtate de către „grecii de neam"), nu numai din cauza tradiţionalei aversiuni a vechilor eleni faţă de medo-perşi, ci şi pentru că purtătorii lor erau orientali (iranieni), nu greci şi probabil nici măcar grecizaţi, dacă scriau latineşte. La fel de eronat este a se înşira între greci sau antroponimele şi contextul grecesc nume trace ca *Bithys*, *Doles* (*Dolens*, p. 65, unde se menţionează şi numele „asianic" *Tatis*, *Tation*, *Tatarion*, cu tema care este şi grecească, dar trebuie adăugat: şi tracică, iliră, celtică etc.) [10]. — La paragraful *criterii formale* (p. 67—74) se oferă o discuţie doctă, densă, masivă, chiar ingenioasă (dar nu mai puţin greoaie), asupra semnificaţiei lexicale şi a formei externe a numelui grecesc, discuţie ce nu pare a fi tocmai la locul ei în Roma (unde, cum s-a spus, toate antroponimele greceşti erau aduse din Hellada sau din Orient). — *Omonime* (Homonyme) greco-romane sau -barbare (p. 74 — 83) prezintă aceeaşi abundenţă de materiale, idei şi intuiţii, care totuşi par a fi uneori prea „teoretizate" şi abstracte, nefiind peste tot acoperite de realităţi. În legătură cu antroponime din hidronime (p. 75), putea să fie citată lucrarea despre cele traco-greceşti a eminentului erudit K. Vlahov [11]. Dar unele aserţiuni apar şi aici dubioase, de ex. „forme ca *Surus* pot numai în cazuri cu totul excepţionale să fie considerate greceşti" (p. 81), căci numele apare la italici, traci, iliri, celţi etc., ca şi (firește) la sirieni-orientali. — *Traduceri prin împrumut* (Lehnübersetzungen, p. 83—84), relevînd cazuri elocvente ca *Elpis* = *Spes*, *Hermes qui et Mercurius*, *Eros qui et Amor*, se încheie cu con-

[9] „Selbstverständlich griechisch geworden sind ebenfalls die Namen berühmter orientalischer Persönlichkeiten, die zugleich mit der Ausbreitung hellenistischer Kultur häufiger in Gebrauch kamen. *Cyrus Tigranes Roxane Arsaces Mithridates* mögen ihre Beliebtheit veranschaulichen..." (p. 62—63).

[10] La acest paragraf este de relavat (faţă de amploarea documentării lui H. S.) şi cîte o scăpare, ca p. 63 IPE II 107,3 cu numele *Roxane* (scriere eronată) este reprodusă şi în *Corpus Inscr. Regni Bosporani* (1965), nr. 507; lipsa unui exemplu semnificativ pentru numele iranian *Arsaces* la Albumus Maior, „Dacia", VII—VIII, 1941, p. 302 (*AnnÉp*, 1944, 23) ş.a.

[11] Kiril Vlahov, *Zur Frage des Personennamensystems der thrakischen Sprache* (*Personennamen, die von Flussnamen abgeleitet sind*), în *Annuaire de l'Université de Sofia*, LVIII 2, 1964, p. 533—565. — De remarcat în monografia lui H. S. lipsa bibliografiei din ţările Europei răsăritene, nu numai din România, bibliografie care însă există în bibliotecile din Apus.

statarea că „antroponimia elenică la Roma avea o remarcabilă autonomie" [12]; este evident însă că (dacă se acceptă asemenea alternativă) studiul analitic şi eforturile (lui H. S.) de a îmbina şi integra numele greceşti în antroponimia şi cultura Romei nu apar pe deplin justificate.

VII. — ISTORIA EXTERNĂ A ANTROPONIMULUI GRECESC la Roma studiază migălos pătrunderea prin sclavi din Orient, „peregrini" imigraţi; adoptarea unor nume (în funcţia de cognomen) greceşti de către aristocraţia romană, încă din sec. V—IV, cum era Q. Publilius Philo, P. Sempronius Sophus, Q. Marcius Philippus ş. a., era mai mult efectul influenţei literaturii, teatrului şi în general a culturii elenice în Roma republicii care începea să nu mai fie „primitivă şi iliterată". Cantitatea de exemple aduse şi consideraţiile lui H. S. sînt şi aici de o remarcabilă amploare şi varietate, cu vederi ingenioase şi interesante; ele pot fi considerate ca o adevărată istorie abreviată a influenţei masive, substanţiale a elenismului la Roma în epoca republicii, influenţă care avea ca urmare directă crearea literaturii, teatrului, istoriografiei, religiei antropomorfe şi a culturii romane în general. Pe bună dreptate se insistă şi aici asupra numărului mare de sclavi greci (cu nume elenice), imigraţi sau aduşi masiv în Italia; dar trebuie precizat: ce fel de sclavi? pedagogi, scribi, socotitori, administratori de moşii ori şefi de ateliere etc., lucru pe care autorul nu îl relevă suficient şi care ar fi de un interes deosebit din punct de vedere social-istoric şi economic pentru oraşul Roma şi chiar pentru statul roman în ansamblu. Amestecul sclavilor „greco-orientali", purtînd antroponime elenice, cu sclavi de alte obîrşii şi „neamuri" se vede clar (între altele) din „listele de magistraţi" la Minturno publicate în 1933 de J. Johnson şi în CIL, I², nr. 2678—2708 (dar între timp şi de Er. Städler, *Zu den 29 neu aufgefundenen Inschriften von Minturno*, în „Hermes", 77, 1942, p. 147—196; studiu amănunţit şi temeinic ce nu poate fi ignorat, dar care nu apare citat de H. S.). După acesta din urmă, în tabele epigrafice la Minturno numele greceşti de „sclavi"-liberţi ajunşi magistraţi ar fi de 67%, cifră care nu este cazul să o supunem unei verificări, dar se impune precizarea că în aceleaşi inscripţii există traci (*Beitus*, *Dada*, *Diastes*, *Tarul*[*a*], *Teres*, *Traecid.*), ca şi semiţi-sirieni (*Aceiba*, *Bargates*, *Barn-*, *Barnae*, *Barnaes*, *Barnaeus*, *Malcio*, *Sabda*, *Salamio*), alături de alţii cu cognomina romane sau nedeterminate ce pot să fie de orice neam, romanizaţi; era necesar a fi relevat atare fapt, chiar într-o lucrare privind numai antroponimia greacă la Roma. Insistînd mereu asupra faptului că sclavii ca o „clasă socială" la Roma erau purtătorii prin excelenţă ai antroponimelor elenice, H. S. observă (p. 97) că în epoca „păgînă" numele greceşti formează cam 60 % din toate cognomina capitalei; în inscripţiile creştine însă cifra este de numai 40%, scădere pe care autorul finlandez o atribuie diminuării sclavajului; dar nu trebuie uitată nici influenţa puternică a procesului romanizării care a pătruns deopotrivă şi în zonele orientale de unde veneau „Graeculi" şi ceilalţi purtători de antroponime elenice,

[12] „Schon jetzt kommt als Nebenergebnis dieser heuristischen Studie die grosse Selbständigkeit der griechischen Namengebung in Rom klar zum Ausdruck..." (p. 85).

înlocuite treptat dar masiv cu cele romane; este scăderea a ceea ce H. S. numeşte „bilingvismul".

VIII. — CARACTERISTICA GENERALĂ A COGNOMENULUI GRECESC. Se formulează o serie de ipoteze complexe în legătură cu antroponimia elenică, cu sclavii „importaţi" sau cu cei indigeni (*vernae*). Aceştia din urmă ar fi în număr de 581 din totalul de 25 988 sclavi la Roma. Unele aserţiuni apar iarăşi contestabile, ca de ex. amănuntul că „*Muntico* wäre ein keltischer Name (Degrassi)", fiind un nume latin-roman de la tema *Mont-*. — Tendinţa de „teoretizare" şi „tipizare" în a stabili reguli merge uneori cam departe; astfel, „unele nume barbare au devenit nume la modă, ca tracul *Bithus* sau semiticul *Malchio*, încît puteau să fie date unui sclav care nu era trac ori sirian" [13]; ipoteză ce nu este deloc verosimilă: sigur e însă că orice *Bithus* (cel mai frecvent antroponim al tracilor balcanici; vreo 370 atestări) era un trac neaoş, după cum toţi *Malchio* (ca şi *Malchus*) erau numai sirieni-semiţi. Interesante apar de altă parte observaţiile în legătură cu vînzarea-cumpărarea de sclavi la romani: „naţionalitatea", numele personal, ca şi problema existenţei unui antroponim la această „marfă" vie, *res* care erau sclavii de vînzare, acceptarea numelui existent ori aplicarea altuia nume „mărfii" cumpărate, tehnica „botezării" sclavilor cumpăraţi; aplicarea unui antroponim după ethnica sau demotika; se operează cu o bogăţie impresionantă a documentării epigrafice, dar şi cu categorisiri prea nuanţate, pe alocuri obscure şi alambicate. — *Trăsăturile cognomen-ului grecesc* după semantism şi expresivitate relevă frecvenţa celor exprimînd calităţi alese, distinse, virtuţi, sonoritate tradiţională etc. (*Alexander*, *Diogenes*, *Eutyches*, *Onesimus*, *Protus* ş.a.); ele apar şi în derivate romane ca *Glaphyrus — Glaphyrina*, *Glaphyrininus*. — *Privire generală asupra reprezentării numerice a cognomenului grecesc* prezintă o statistică a numelor: 46 268 persoane cu antroponime elenice, acestea fiind în total 5049; un tabel cu cifre exacte la fiecare nume, de ex. *Hermes* 842 atestări, *Eros* 557, *Alexander* 531 ş.a.m.d. Cognomina greceşti ar fi la Roma în proporţie de 63% din total, fapt explicabil în primul rînd prin bogăţia şi varietatea antroponimiei elenice. Rezultatele cifrice sînt produsul unei impresionante răbdări în operaţiile de contabilitate din partea autorului finlandez al monografiei. — *Particularităţile formale* studiază în două tranşe grafia şi fonetica (în care însă nu puţine din „erori" sau particularităţi erau cazuri de simple erori-confuzii ale pietrarilor-scriitori); aici H. S. se dovedeşte un virtuoz şi competent epigrafist, filolog-lingvist şi romanist, însuşiri utile şi necesare, de aşteptat în faţa bogăţiei şi varietăţii materialului antroponimic cu aspecte adesea obscure.

---

[13] „Allerdings darf nicht verschwiegen werden, dass es einige barbarische Namen gibt, die Modenamen geworden sind und so in Rom ohne Rücksicht auf die Herkunft gegeben werden konnten. Der thrakische Name *Bithus* etwa oder der semitische *Malchio* (von letzterem tauchen im Westen über 50 Belege auf) erscheinen derart häufig in Rom, dass man gelegentlich damit rechnen kann, dass sie einem nicht-thrakischen oder nicht-syrischen Sklaven einfach nach dem Vorbild eines Mitsklaven beigelegt wurden" (p. 101).

IX. — NUMELE GRECEȘTI SUB RAPORT SOCIAL-ISTORIC. Se relevă din nou caracterul „servil" al majorității antroponimelor; o amplă bibliografie asupra populației și amestecului social-etnic la Roma, ilustrat cu procente și tabele complicate (p. 123 și urm., care nu totdeauna se vede la ce ar putea servi în mod concret), astfel: *1.* cognomina repartizate în trei loturi, latine 2352, grecești 3185, barbare 143; *2.* nume de sclavi greceşti 16 991, latine 7939, barbare 506, fragmentare 552; *3.* oameni liberi (*ingenui* cu indicarea filiației), tabele ample și migălos orînduite cu nume variate din care însă nu toate apar valabile și sigure, de ex. „Rythimianus" în „38369 a *T. Flavius T. f. Quirina Rythimianus* hat sein Cognomen vom Vater *Rythymus* (*Rythmus*?), vgl. *Rytimus*, Graff. Pal. II 48f. 73. 92", care este un produs al erorii de incizare [14]. Clasificarea cazurilor în 14 grupe (*a — o*), dificile și artificioase, complicate, se ghidează după criterii discutabile cu multe incertitudini (în ce privește filiația, înrudirile etc.), pe care nu le putem reproduce aici. Incertă apare și teza (p. 135) că purtătorii de antroponime grecești erau oameni de obîrșie neliberă (sclavi ori foști sclavi), majoritatea populației orașului Roma (vreo 70 %). Capitolul se încheie cu un tabel de nume grecești (cognomina) la nobilimea romană (senatori) în epoca imperială; majoritatea acestor antroponime sînt cu caracter istoric, geografic ori simple dublete în funcția de cognomen; un tabel numeric (p. 144), indicînd sporirea numelor grecești în sec. I—III, arată că aceștia erau majoritatea orientali.

X. — APARTENENȚA LINGVISTICĂ A NUMELUI ȘI OBÎRȘIA ETNICĂ A PURTĂTORULUI prezintă tabele cu indicarea originii teritoriale în perioada republicană și în cea imperială. În materialul citat de H. S., unele nume nu sînt însă grecești (de ex. *Abdus*, semit), iar listele cu *Batavi*, *Ubii*, ori persoane din Gallia, Africa etc. (p. 149) nu erau de înșirat într-o lucrare despre antroponimia greacă la Roma. Adoptarea și alternarea numelor elenice cu cele de altă structură (romane, „barbare") nu este justificată decît în cadrul unui studiu comparativ al celor trei categorii, care să fie însă prezentate cu toată exactitatea și rigoarea de cuviință, cu indicarea precisă a obîrșiei și proporției lor reale (de ex. nume ilire, trace, semite, asianice, africane, iraniene etc.) — lucru pe care H. S. nu îl încearcă nefiind obiectivul cercetării sale; altfel, concluziile nu pot fi valabile și utile. La observația (p. 152) „der illyrische Name *Plator* kommt bei einem Italiker vor" este de observat că dacă acest sclav Plator în adevăr era „italic" (și nu ilir balcanic) nu poate fi vorba de împrumut antroponimic, ci de un „peregrin" din Messapia, unde antroponimia indigenă era ilirică. — Unele obiecții și rectificări ar fi necesare la considerațiile și ipotezele finale (p. 151—158) privind mai ales pe sclavi la Roma [15], ca și la alte probleme.

---

[14] CIL, VI 38369a: D M, T. Flavio T. f. Quirina RYTHIMIANO fecit RYTHYMVS pater aug. l. vixit annis duobus mensibus octo diebus decem, — la care editorul observa „RYTHIMIANO errore lapicidae scriptum esse pro EYTHYMIANO, item RYTHYMVS pro Eythymus coniecit Dessau apud Wilson, AJPh, 1911, p. 182".

[15] Despre sclavii traci se mai poate cita: V. I. Velkov, *Rabi frakiĭti v antičnih polisah Greții VI—II v. v. do n. e.*, în „Vestnik Drevnei Istorii" (Moscova), 1967, 4, p. 70—79 (semnalat și de L. Robert, în „Revue des études grecques", Paris, LXXXII, 1969, p. 480).

În rezumatul monografiei (Zusammenfassung, p. 159) se afirmă că „rezultatul ei principal ar fi dovada adusă pentru marea independenţă a antroponimiei greceşti la Roma...; romanii au adoptat în principiu numele greceşti numai pentru sclavi, pentru toţi sclavii fără consideraţie asupra obîrşiei lor..." [16]. Cu atare aserţiuni însă nu toată lumea va fi de acord, căci (cum s-a arătat mai sus) antroponimia greacă la Roma era transpusă (adusă) din Orient, încît nu avea de ce să fie mai... „autonomă" decît în alte zone de expansiune a elenismului; ea era unitară în ansamblu, avînd diferenţieri firești dialectale şi zonale. Ecuaţia „nume grecesc" = „sclav" la Roma pare cam mult exagerată, nu este de luat „ad litteram".

Indicele de antroponime (Register, I, Personennamen. A. Griechisch-römische Namen, p. 160 — 164) nu corespunde realităţilor: numele greceşti (*Abascantus*, *Agathocles* etc.) nu trebuiau amestecate cu cele romane (*Aelianus*, *Appianus*, *Benenatus*, *Bonifatius* ş. a.), ci separate în două tabele distincte, iar între ele să nu fie înşirate altele eterogene, care nu sînt nici greceşti nici romane, ci iraniene (*Arsaces*, *Mithr-*, *Orontes*), semite (*Malchio*), trace (*Bithus*, *Daus*, *Dolens*), ilire (*Plator*) etc.; dacă s-a făcut un singur tabel alfabetic de nume era necesară la fiecare din ele precizarea obîrşiei etno-lingvistice.

Imprimată în condiţii tehnice superioare, cu un aspect grafic agreabil şi practic, monografia antroponimică a lui H. Solin este scrisă într-un stil uşor, atractiv, chiar elegant; se citeşte deci cu deosebită plăcere (în ciuda caracterului mereu arid al materiei onomatologice şi mai ales a faptului că prea adesea se vorbeşte „la persoana I" chiar unde nu este deloc necesar) [17]. Puritatea textului şi corectitudinea termenilor a fost observată cu rigoare de către editori şi de autor; lucrarea poate fi numită aproape deplin reuşită şi sub acest aspect, cu toate că unele mici scăpări dactilo- şi tipografice apar din cînd în cînd [18], fără

[16] „Als Hauptergebnis dieser Beiträge betrachte ich den Nachweis der grossen Selbständigkeit der griechischen Namengebung in Rom. Diese nicht mehr in Abrede zu stellende Tatsache lässt uns zwei gewichtige historische Ergebnisse gewinnen: Die Römer haben den von ihnen selbst geprägten griechischen Namenschatz ihren Zwecken derart angepasst, dass sie die griechischen Namen im Prinzip nur als Sklavennamen gebrauchten, andererseits aber für alle Sklaven, ohne Rücksicht auf ihre Herkunft. Die Etymologie des Namens lässt also einen Schluss auf die juristische Stellung des Trägers zu, nicht aber auf die ethnische Herkunft..." (p. 159).

[17] Lectura plăcută a cărţii este disturbată de întrebuinţarea frecventă, abuzivă, în loc de stilul oarecum „obiectiv" (este, se ştie, se crede, se admite etc.), a unui „ich", „mir", care dă un aspect exagerat personal şi subiectiv; pe fiecare pagină, uneori de 3—4 sau mai multe ori apare acel strident „ich", într-o manieră „egocentristă" şi oarecum „autobiografic" sau chiar de „interviu", care trebuie evitat dacă nu eliminat complet din textul unei lucrări ştiinţifice.

[18] Cîteva cazuri: supra nota 2; — p. 38 „un ich" = und ich; — p. 42 „V. Pârvan, Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreich, Diss. Leipzig 1909" este de fapt „Diss. Breslau (H. Fleischmann), 1909", oraş în care V. Pârvan şi-a trecut şi doctoratul la Conrad Cichorius; — p. 61 „IPEII 443 = CIRB 1266" conţine două erori: de fapt este IPE II 443 = CIRB 1262; — p. 64 „E. Sittig, De nominibus theophoris Graecorum. Diss. Halle 1911" este de fapt: E. Sittig, *De Graecorum nominibus theophoris*, Dissert. Philol. Halenses, XX 1912; — p. 78 „Fastland" e Festland; — p. 81 „Zgusta, Die Personennamen der Schwarzmeerküste", p. 82 „Die Personennamen d. Schwarzmeerküste, 1955" este: L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955; — p. 112 „Beinahmen" corect este fără *h*; — p. 124 „kein Cognomens haben" fără *s*; — p. 155 „G. Daicoviciu" este: C. Daicoviciu; — p. 162 grec „Gathaina" este *Gnathaina*.

să afecteze însă valoarea structurală şi fondul ştiinţific al monografiei finlandeze.

În ciuda unor incongruenţe şi a procedeului pe alocuri poate mecanic şi tipizat, şablonic, chiar unilateral în ce priveşte totalitatea materialului antroponimic al Romei antice, monografia lui H. Solin aduce (prin erudiţia, doctrina şi rezultatele sale) o contribuţie substanţială de mare valoare la studiul acestei antroponimii; deci la cunoaşterea populaţiei din capitala-metropolă a împărăţiei romane în ansamblul ei; ca atare se impune drept cea mai amplă şi temeinică cercetare asupra uneia din categoriile social-etnice ale oraşului. În lumina acestor rezultate, populaţia Romei trebuie şi va fi studiată mai amănunţit şi concret, „pe viu", prin stabilirea mai riguroasă a categoriilor etnice de grupe sau indivizi după locul (teritoriul, „natio") de proveniență şi timpul stabilirii lor aici, rolul şi contribuţia fiecăreia (măcar în linii generale) la formarea şi dezvoltarea societăţii, economiei şi a culturii celui mai mare centru urban al antichităţii. Structura acestui uriaş conglomerat demografic romano-greco-„barbar" (din elemente provenind de prin Italia şi toate provinciile imperiului; ceea ce unii eruditi apuseni au numit „amestec rasial, Rassenmischung") va putea fi elucidată în toate nuanţele şi articulaţiile ei reale, în primul rînd prin determinarea exactă a tuturor elementelor antroponimiei bogate şi extrem de variate cuprinse în cele vreo 70 000 de inscripţii ale „oraşului etern" şi teritoriului său: nume italice-romane, greceşti, semite, iraniene, egiptene, traco-dace, ilire, celtice, germanice, iberice, ligure, africane etc. Este o lucrare de mari proporţii, ce va putea fi realizată numai prin colaborarea strînsă (sau măcar o consultare permanentă) a cercetătorilor care au studiat şi cunosc fiecare din aceste domenii etno-lingvistice şi onomastice variate mai bine decît ar fi în stare un singur erudit oricît de larg înzestrat şi intenţionat, harnic şi entuziast ar fi.

ZUSAMMENFASSUNG

Die wichtige Monographie von H. Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom* (Helsinki, 1971, 165 S.) wird vom onomatologisch-philologischen und sozial-kulturellen Standpunkt analysiert, wobei ihre besonderen Vorzüge, die Reichhaltigkeit des verwendeten epigraphischen und literarischen Dokumentenmaterials, die Methode und die Gesichtspunkte des Verfassers hervorgehoben werden; der Autor erweist sich von neuem als hervorragender Onomatologe und als Gelehrter, der in allen, die griechisch-römische Antike betreffenden Wissenszweigen, wie allgemeine Geschichte, Literatur, Ökonomie, Demographie und antike Kultur außerordentlich beschlagen ist. Die Monographie stellt eigentlich ein umfassendes und inhaltsreiches Kapitel der demographischen Geschichte des alten Roms dar; sie behandelt die sozial-ethnische Zusammensetzung der Einwohner, die griechisch-römischen kulturellen Beziehungen, den hellenischen Einfluß auf das republikanische und das kaiserliche Rom, sowie die Bevölkerungsstruktur der Hauptstadt des Reiches. Unsere Bemerkungen beziehen sich eher auf Fragen des Details (einige Versehen oder Unvereinbarkeiten), die selbstverständlich nur teilweise, manche sogar nur zufällig aufgefunden werden konnten, — da eine vollständige Kontrolle des gesamten vom Autor verarbeiteten Dokumentenmaterials

(über 100 000 Inschriften) unmöglich war und oft auch als unnötig erschien. In der Reihenfolge der Kapitel, wie sie in der Arbeit angeordnet sind, werden Beobachtungen und Ergänzungen betreffend die epigraphischen Quellen gemacht; unter anderem wird hervorgehoben, daß die barbarischen (persischen, thrakischen, semitischen usw.) Personennamen immer von Menschen der betreffenden ethnisch-territoriellen Herkunft geführt werden; weiters wurden die in Rom belegten (sehr zahlreichen) griechischen Namen bereits in ihrer definitiven, abgeschlossenen Form aus Griechenland und dem hellenistischen Osten mitgebracht, können demnach nicht als in Italien oder in Rom entwickelte Formen angesehen werden, mit Ausnahme der Ableitungen von römisch-lateinischem Typ.

Noiembrie 1971

Institutul de istorie și arheologie
al Academiei de științe sociale și politice
Cluj, str. Emil Isac, 2

VASILE VAIDA

DE

LEONTIN GHERGARIU

Vorbind despre rolul lui Gh. Asachi în istoria noastră culturală şi naţională, profesorul univ. I. Simionescu spune între altele: „Mulţi socot demni de pomenire numai pe acei care au lăsat în urma lor «lucrări solide», fie gînduri adînci, fie opere mari. Semănătorii gîndurilor mai modeste, dar pregătitoare pentru înţelegerea şi înălţarea altora de mai tîrziu, trebuie să aibă parte de aceeaşi recunoştinţă din partea noastră. Fără ei, fără străduinţa lor istovitoare, lumina zorilor n-ar fi mijit mai de timpuriu; dezvoltarea ulterioară ar mai fi zăbovit"[1].

Spusele învăţatului profesor ieşean se potrivesc întocmai şi la aprecierea activităţii ştiinţifice a lui Vasile Vaida. Fără a scrie lucrări deschizătoare de drum nou, el ne-a lăsat totuşi cîteva articole de folos, publicate în diferite periodice. Prin ele şi-a înscris numele în galeria făptuitorilor culturii şi progresului ştiinţei româneşti. Meritul lui este cu atît mai mare cu cît, primind o pregătire restrînsă şi unilaterală, s-a trudit să-şi însuşească singur cunoştinţele şi tehnica ştiinţifică de care avea trebuinţă pentru a-şi scrie studiile de lingvistică, care îl pasionau.

S-a născut în anul 1867 în satul Nadiş, aparţinător oraşului Cehul-Silvaniei (Sălaj), dintr-o familie cu activitate politică şi culturală remarcabilă în viaţa satului. Nu ştim unde a urmat şcoala elementară şi liceul. Probabil în satul natal [2] şi la Baia Mare. Prin 1888 îl întîlnim între studenţii Institutului teologic din Gherla, unde colaborează la revista manuscrisă „Steaua Mării" a studenţilor grupaţi în societatea de lectură „Alexi-Şincaiană". Printre preocupările membrilor societăţii sînt probleme de folclor, de estetică şi de lingvistică, domenii în care va acvtiva şi Vasile Vaida.

Termină teologia, şi în 1891 se preoţeşte, funcţionînd mai întîi în Oarţa de Jos (Maramureş), apoi în Crişteiec (Sălaj), unde se stinge din viaţă în 16 iulie 1897, în vîrstă de 30 de ani [3].

---

[1] I. Simionescu, *Oameni aleşi*, Bucureşti, 1926, p. 73.

[2] Despre existenţa unei şcoli elementare în Nadiş se vorbeşte încă de prin anul 1788. Vezi: Laurenţiu Bran, *Începuturi de învăţămînt românesc în Sălaj*, în „Ţara Silvaniei", Zălau, I, 1940, vol. I, p. 19—31.

[3] Vezi *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Szamosujvariensis*, Gherla, 1894, p. 165, şi 1898, p. 233.

Vasile Vaida a desfăşurat în scurta sa viaţă o activitate ştiinţifică şi culturală meritorie, fiind un cărturar cu preocupări multilaterale. Este cunoscut mai ales în lumea filologilor pentru studiile sale lingvistice. Plănuise să se ocupe în trei studii mai întinse de: a) abaterile gramaticale ale graiului sălăjean; b) lexicul graiului sălăjean şi c) particularităţile fonetice ale graiului românilor din Sălaj. Moartea l-a împiedicat să-şi realizeze în întregime proiectul. S-a ocupat numai de primele două probleme, publicînd: *Studiu asupra abaterilor gramaticale în dialectul ţăranilor români din Sălaj* [4] şi *Material jargon de dialect sălăjean* [5].

În primul studiu semnalează just o serie de particularităţi morfologice şi sintactice din graiul sălăjean. În partea introductivă se ocupă de modul cum se nasc limbile şi cum iau fiinţă dialectele şi graiurile în cadrul unei limbi. Pentru a-şi ilustra concepţiile, recurge la următoarea comparaţie, pe care o citãm, pentru că din ea se desprind şi părerile pe care le are autorul în problemele acestea: „O singură ghindă s-a semănat, dar au trecut o sută de ani şi din o singură ghindă, în cele din urmă ne trezim cu o sută de stejari. Stejarii sînt fraţi, sînt dintr-o sămînţă, dar pentru că altul a fost solul, alta a fost clima pentru fiecare dintre ei, deşi celulele sînt într-un chip ţesute, stejarii nu mai seamănă frunză cu frunză". Acelaşi este cazul şi cu limbile, iar în cadrul unei limbi, cu dialectele şi cu graiurile, pentru că: „nu există în lume limbă vorbită de un popor care să fie lipsită de dialectele, de provincialismele sale" [6].

În continuare se ocupă de ce se înţelege prin limbi înrudite şi conchide că: „Toate acele limbi care sînt din una şi aceeaşi sămînţă, dar au fost sădite în felurite soluri, s-au dezvoltat în diverse clime, se cheamă din partea filologilor limbi înrudite". De asemănările şi deosebirile dintre ele se ocupă gramatica comparată, iar, în cadrul unei singure limbi, gramatica limbii respective.

Constată că la noi, mai ales după apariţia primului volum din *Magnum Etimologicum* al lui B. P. Hasdeu, au început mulţi bărbaţi „luminaţi" să studieze graiul viu al poporului, căutînd să arate particularităţile de limbă proprii unui dialect sau unui grai: „toate acele forme care sînt proprii numai unui dialect şi sînt nesuscepute în limba literară".

Vasile Vaida îşi dă seama că structura gramaticală este elementul cel mai stabil al unei limbi, mult mai stabil decît cel fonetic şi lexical, ceea ce face ca şi particularităţile teritoriale în acest compartiment să fie mult mai puţine.

După ce aplică principiile acestea şi la graiul sălăjean şi constată că şi în acesta particularităţile morfologice sînt mult mai puţine decît cele fonetice şi lexicale, trece la analiza lor. Prezentarea acestora o face oprindu-se la fiecare parte de vorbire, arătînd în cadrul fiecăreia particularităţile specifice graiului sălăjean [7]. În afară de cele 10 capitolaşe,

[4] „Tribuna", Sibiu, VII, 1890, nr. 12—14.
[5] *Ibid.*, nr. 83—97.
[6] *Ibid.*, nr. 12.
[7] *Ibid.*, nr. 13.

studiul se ocupă într-un alineat de formarea cuvintelor, insistînd asupra cîtorva sufixe din graiul pe care-l studiază, iar în altul se ocupă de topica întrebuinţată în vorbire de românii de aici, constatînd că uneori „auzi rostindu-se cîte o propoziţiune cu topică neobişnuită în graiul neaoş românesc".

Aruncînd, la sfîrşit, o privire generală asupra aspectelor particulare pe care le-a prezentat, autorul ajunge la constatarea justă că în graiul românilor din Sălaj „abaterile sînt aşa de rari încît nici cu cea mai mare sîrguinţă şi bătaie de cap nu pot fi cuprinse în anumite regule stabile" [8].

Analizînd în ansamblu studiul lui Vasile Vaida, sîntem de părere că el conţine o sumă de observaţii valabile în mare parte şi azi. În el, autorul face tot mereu comparaţii cu dialectul aromân, cu subdialectul moldovenesc şi cu graiul din Bihor, încercînd să arate că limba românilor din Sălaj se încadrează şi sub raport gramatical în unitatea marelui dialect dacoromân. Cele cîteva inconsecvenţe, în special în ce priveşte terminologia lingvistică (dialect, subdialect, grai etc.), nu ştirbesc cu nimic valoarea ştiinţifică a studiului lui, ţinînd seama de vremea cînd a fost scris.

În *Material jargon de dialect sălăjean* se ocupă de lexicul graiului românilor din Sălaj.

Studiul are trei părţi bine distincte. În partea introductivă, autorul face cîteva consideraţii generale de dialectologie. Afirmă mai întîi stabilitatea formei limbilor scrise şi constată că limba română, ajungînd să aibă o limbă literară, o să-şi schimbe puţin fizionomia.

În continuare, remarcă unitatea limbii noastre în ceea ce priveşte vocabularul şi arată că, cu toate că românii au fost împărţiţi sub mai multe stăpîniri, ei „grăiesc pînă în ziua de astăzi o limbă care, chiar şi cu respect la elementele secundare, este aproape identică pretutindeni". Neluînd în considerare dialectul istroromân şi aromân şi făcînd aplicarea principiului de circulaţie a cuvintelor în limbă, constată că în graiul viu al românilor se întrebuinţează peste tot aceleaşi cuvinte.

Fără îndoială, există în lexicul poporului ici colo unele abateri, datorită împrejurărilor istorice. Numindu-le particularităţi dialectale, spune că este necesar să le studiem şi, în concluzie, că „ar fi o mare greşală a presupune că graiul poporal este o corupere a graiului literar, ba graiul literar este albia ce îşi primeşte bogatul din... izvoarele dialectelor" [9].

În partea a doua a studiului său, Vasile Vaida se ocupă de lexicul poporului din Sălaj. Constată că „graiul sălăjean aparţine marelui dialect ardelean". Lexicul sălăjean este înrudit în multe puncte şi cu cel moldovean. „Se caracterizează : în gramatică prin puţine abateri de la graiul literar, prin mai multe în fonetică şi prin mai multe în ceea ce priveşte materialul de cuvinte întrebuinţat".

Analizează în continuare lexicul graiului sălăjean şi constată că în acesta sînt multe cuvinte care lipsesc din graiul de azi al românilor din alte părţi, dar că ele au existat în limba română. Sînt aşa-numitele arhaisme. Cauza existenţei lor în graiul sălăjean o găseşte în faptul că

[8] *Ibid.*, nr. 14.
[9] *Ibid.*, nr. 83.

Sălajul, fiind în nordul Transilvaniei, a conservat unele fenomene vechi, atît în gramatică, cît şi în lexic, care din limba română s-au pierdut.

Altă particularitate a graiului popular sălăjean, care îl deosebeşte de celelalte graiuri, este prezenţa în el a unui număr însemnat de cuvinte de origine maghiară, care, însă, au o circulaţie redusă, astfel că, „aplicînd principiul de circulaţiune în limbă, ea se pare cu mult mai mică decît s-ar vedea pentru prima dată din numărul cel mare al lor" [10].

Partea a treia a studiului lui Vasile Vaida cuprinde o listă de cuvinte „jargoane" specifice graiului din Sălaj. Unele le exemplifică prin poezii poporale din Sălaj, altele — dispărute numai din limba literară, dar întrebuinţate încă de sălăjeni — cu citate din textele româneşti vechi.

Studiile de dialectologie ale lui Vasile Vaida arată că el cunoştea cele ce s-au scris în privinţa aceasta în literatura noastră de specialitate. Cunoştea celebra teorie despre circulaţia cuvintelor a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, cum şi alte studii ce s-au scris despre limba română pînă atunci [11]. Bine documentate, studiile lui s-au bucurat de aprecierea celor competenţi. Ele au fost introduse în bibliografia *Dicţionarului general al limbii române* care se elaborează în institutele de lingvistică ale Academiei Republicii Socialiste România.

Cercetările lui în acest domeniu sînt importante, fiind între cele mai vechi preocupări de acest fel la noi şi cele dintîi asupra graiului românesc sălăjean.

Vasile Vaida a fost interesat şi de folclorul românesc. A colecţionat folclor din satul său natal şi din localităţile unde a funcţionat. Într-o notă dată sub un fragment de colind utilizat în studiul său despre abaterile gramaticale, pentru a exemplifica un adverb, spune chiar el: „Din colecţia mea inedită".

Nu ştim ce s-a ales de culegere. Din ea autorul a întrebuinţat mai multe fragmente pentru exemplificarea unor particularităţi de limbă din studiile sale filologice amintite mai sus. Tot din culegerea sa a publicat în ziarul „Tribuna", în anul 1888, baladele: *Nevasta Sîrbului*, *Ileana Petri* şi *Stoian şi Vidra* [12]. Baladele publicate de el au fost apreciate de folcloriştii noştri . I. G. Bibicescu le-a reprodus pe ultimele două dintre ele în marea sa colecţie *Cîntece populare din Transilvania*, Bucureşti, 1893.

În articolul intitulat *Ceva despre muzică la români*, publicat în gazeta „Gutinul" din Baia Mare (1889), se ocupă de muzica noastră poporală. Îşi exprimă îngrijorarea pentru indiferenţa pe care publicul nostru o arată faţă de folclorul nostru muzical. „Pînă cînd societatea română peste tot nu o să deie atenţia cuvenită muzicii poporale, noi nu

[10] *Ibid.*, nr. 85.

[11] În afară de lucrările lui Hasdeu, V. Vaida mai citează în studiile sale, dintre lucrările de filologie, pe cele ale lui T. Cipariu, Şt. Ştefurea, Gr. Silaşi, Ioan Maiorescu, H. Tiktin, M. Pompiliu, I. Bianu, G. Săulescu şi *Glosarul* lui A. T. Laurian — I. C. Massim. Cunoaşte *Gramaticile* lui Eliade (1828), a lui Golescu (1840) şi a lui Bălăşescu (1850). Se referă la următorii autori străini: Max Müller, Adelung, Vater şi fraţii Grimm. Ştie de cronica lui Miron Costin şi de unele tipărituri ale Diaconului Coresi. Face trimiteri la rev. „Convorbiri literare", „Transilvania", „Buciumul român" etc. Problema este interesantă nu numai pentru gradul de informare a autorului, ci şi pentru preocupările intelectualilor transilvăneni în jumătatea a doua a secolului trecut.

[12] „Tribuna", V, 1888, nr. 194.

putem spera înflorirea muzicii (culte) la noi... şi e timpul să îmbrăţoşăm cu mai multă dragoste şi însufleţire muzica poporală, să o iubim ca trup din trupul şi suflet din sufletul nostru" [13], spune el în articolul amintit, care este între primele preocupări de acest fel în folclorul nostru muzical.

Tot în ziarul din Baia Mare din acelaşi an publică o notiţă istorică despre *Moartea lui Pintea Viteazul* [14]. Articolul cuprinde însemnări despre viaţa şi moartea haiducului Pintea după documente istorice.

În sfîrşit, pentru a ne face o imagine completă despre variatele preocupări ale lui Vasile Vaida, mai amintim că el a scris şi prelucrat diferite articole de estetică literară. Aşa de exemplu : *Gustul popoarelor în epopee* [15], prelucrat după Voltaire, sau *Viitorul poeziei lirice* [16], după Villemain. A tradus şi publicat tot în „Tribuna" (1889) lucrarea esteticianului Hippolyte Taine : *Idealul în artă* [17]. Scopul a fost să răspîndească ideile pozitiviste ale acestuia şi să contribuie la educaţia estetică a maselor.

Tot în publicaţia sibiană, într-o *Notiţă literară* [18] semnată W + a, V. Vaida se ocupă de traducerile din poeţii români în limba maghiară ale sălăjeanului Laurenţiu Bran. Între alte probleme, el tratează şi spinoasa problemă mereu reluată a condiţiilor unei bune traduceri. Sesizează just că traducătorul trebuie să tindă „spre fidelitate cît mai pronunţată" faţă de original, spre a oferi echivalenţe cît mai izbutite ale valorilor operei traduse. Piedica principală în traducerea poeziilor — spune el — constă în negăsirea cuvintelor potrivite pentru a exprima nuanţele şi particularităţile de sens din limba din care şi în care se traduce.

Pentru a face o traducere bună, Vasile Vaida este de părere că traducătorul trebuie să se documenteze temeinic asupra sensului cuvintelor. El trebuie să: ... „meargă de la autor la autor, nu uite nici poporul, întrebe cu insistenţă ce înseamnă cuvîntul ice, ce însemnează cuvîntul colo..., pătrundă ceva şi mai adînc în taina frazei româneşti". Aşa va face o lucrare vrednică de laudă.

În special trebuie să adîncească graiul literar cel ce vrea să traducă în altă limbă pe Eminescu. Acela să nu uite nici un moment că „Eminescu este un fel de biserică a artei poetice române, deci cere simţăminte cucernice de la cel ce voieşte să-l atingă; fieştecine trebuie să-i asculte melodiile tainice cu mîna la inimă şi oricine să-şi descopere creştetul dinaintea icoanelor lui măreţe".

Rîndurile citate sînt un omagiu adus genialului luceafăr al literaturii noastre. Din ele se desprinde interesul şi dragostea pe care tineretul o

---

[13] „Gutinul", I, 1889, nr. 15.
[14] *Ibid.*, nr. 38.
[15] „Tribuna", V, 1888, nr. 241—242.
[16] *Ibid.*, VII, 1890, nr. 294—295.
[17] *Ibid.*, VI, 1889, nr. 191—197, 200, 202—205, 207—208.
[18] *Ibid.*, VII, 1890, nr. 143.

manifesta față de creația eminesciană și o dovadă grăitoare că Transilvania nu a privit această creație numai prin prisma negativă a celor spuse de Alexandru Grama.

Vasile Vaida a avut o viață scurtă. S-a stins însă ca un om al datoriei și al muncii. Lucrările lui, în diferite domenii în care a activat, sînt depășite azi. Ele își au totuși valoarea lor de material documentar pentru știință, iar autorul lor rămîne un exemplu al activității dezinteresate.

Sînt cîteva gînduri comemorative pe care i le închinăm la împlinirea a 105 ani de la naștere și 75 de ani de la moarte.

Decembrie 1971

Cluj, str. Ioan Rațiu, 12

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ ÎN OPERA LUI E. LOVINESCU

DE

D. MACREA

Interesul pentru opera lui E. Lovinescu a fost totdeauna intens, atît în timpul vieţii, cît şi în posteritate. El se explică prin complexa personalitate intelectuală a marelui critic, prin bogata şi diversa lui creaţie şi prin locul central pe care l-a ocupat în viaţa noastră literară din perioada interbelică. A fost profesor în învăţămîntul mediu, unul dintre principalii promotori ai limbilor clasice în învăţămîntul nostru din vremea sa, autor de manuale didactice, critic şi istoric literar, sociolog al culturii româneşti, romancier, autor dramatic, memorialist, traducător, conducător al unui cenaclu literar şi al unei reviste, „Sburătorul", cu o notabilă radiaţiune în epocă. Numărul titlurilor publicate — cărţi, articole, conferinţe, interviuri — se ridică la cîteva sute, partea covîrşitoare aparţinînd criticii literare, pentru care a avut o vocaţie incontestabilă, mărturisită, fără falsă modestie, de către el însuşi [1].

Prin varietatea şi problemele ei specifice, opera vastă a lui E. Lovinescu a stîrnit reacţii diferite. Cele mai remarcabile dintre studiile care i-au fost consacrate au început să apară în 1942, cu un an înaintea morţii sale [2]. Articolele apărute de atunci încoace în reviste sînt atît de numeroase, încît ar necesita o bibliografie specială.

★

[1] Bibliografia operei lui E. Lovinescu, publicată în volumul omagial din 1942, a fost completată cu scrierile apărute după acea dată de către Ileana Vrancea în *E. Lovinescu, criticul literar*, 1965.

[2] În 1942 a apărut culegerea de studii *E. Lovinescu* de: Anonymus Notarius (însuşi Lovinescu), Şerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius şi Vladimir Streinu. Apoi: T. Vianu, *Trei critici literari: Titu Maiorescu, M. Dragomirescu, E. Lovinescu*; N. Tertulian, *E. Lovinescu sau contradicţiile esteticismului*, 1959; Ileana Vrancea, *E. Lovinescu, criticul literar*, 1965; idem, *E. Lovinescu, artistul*, I. Negoiţescu, *E. Lovinescu*, 1970; Z. Ornea, *E. Lovinescu, sociolog al culturii*, în *Filosofia şi sociologia românească în prima jumătate a secolului al XX-lea*, 1969; Eugen Simion, *Studiu introductiv* la E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. I—II, 1969; idem, *E. Lovinescu, scepticul mîntuit*, 1971.

CL, anul XVII, nr. 1, p. 141—151, Cluj, 1972

Studiile şi articolele apărute pînă acum cuprind analize substanţiale ale activităţii şi creaţiei lui E. Lovinescu, cu excepţia preocupărilor lui asupra limbii, acestea fiind socotite, probabil, de importanţă minoră. De altfel, nici Lovinescu nu şi-a mărturisit nicăieri o predilecţie specială pentru problemele de limbă. Totuşi, în opera lui didactică şi în cea atît de bogată de critică şi istorie literară, nu putea evita consideraţiile lingvistice, limba fiind un element esenţial al creaţiei literare.

Pentru înţelegerea problemelor de limbă, E. Lovinescu avea toate premisele necesare: cunoaşterea limbilor clasice şi a celor moderne de mare cultură, studii aprofundate, în tinereţe, de filologie clasică, un simţ înnăscut pentru limba artistică, chiar cînd el nu se realiza în analize ştiinţifice mai aprofundate. Dacă nu a abordat mai susţinut probleme de lingvistică, aceasta se datoreşte faptului că ele l-ar fi abătut de la chemarea lui predilectă, profundă şi rodnică, aceea a studiilor de critică şi istorie literară şi a creaţiei de literatură beletristică.

În numeroasele lui manuale şi ediţii de texte latine, în manualele lui de franceză şi de română, care au avut zeci de ediţii, E. Lovinescu a dovedit cunoaşterea metodică, amănunţită, a structurii acestor limbi. Analiza, cît de sumară, a manualelor sale relevă rezistenţa lor în timp, mai ales în ceea ce priveşte gramatica şi textele alese.

Dar E. Lovinescu a făcut şi studii cu caracter special asupra limbii latine, precum şi numeroase consideraţii asupra limbii române literare, îndeosebi asupra limbii poetice.

Unul dintre studiile sale se referă la pronunţarea latină din epoca clasică, problemă care s-a discutat, decenii întregi, de către specialişti, fără a se fi ajuns nici astăzi la un acord deplin, şi în care E. Lovinescu s-a afirmat ca un cunoscător competent, propunînd, încă din 1904, cîteva reguli care continuă să-şi păstreze actualitatea. Pe baza studierii aprofundate a lucrărilor renumiţilor clasicişti germani de la începutul secolului, Friederich Kiel, Em. Seelmann, W. Corssen şi Karl Brugmann, el a propus „Congresului de limbi clasice", ţinut la Bucureşti, în 1904, sub preşedinţia lui Titu Maiorescu, următoarele cinci reguli: 1. *i* semivocalic să se pronunţe ca atare şi nu ca *j*, deci *Iupiter*, nu *Jupiter*, *iocus*, nu *jocus*; 2. *u* semivocalic să se pronunţe ca *u* şi nu ca *v*, deci: *locauerunt*, nu *locaverunt*, *soluit*, nu *solvit*; 3. *s* simplu intervocalic să fie pronunţat ca *s*, şi nu ca *z*, deci *casa*, nu *caza*; 4. *c* şi *g*, înainte de *e* şi *i*, să se pronunţe ca velare şi nu ca africate, deci *Kikero*, nu *Cicero*, *Kives*, nu *cives*, *ghemo*, nu *gemo*, *ghenuculus*, nu *genuculus*; 5. *t*, urmat de *i* semivocalic, să se pronunţe ca atare şi nu ca *ţ*, deci *Latium*, nu *Laţium*, *Laurentius* nu *Laurenţius* [3]. Justificarea teoretică a acestor reguli este foarte caracteristică pentru spiritul critic al lui E. Lovinescu — incisiv, categoric, esenţial şi modern —, aşa cum s-a manifestat în întreaga sa activitate.

Studiul nu se referă la pronunţarea latină clasică, în ansamblul ei, şi nici la problema accentului, în care domneşte, la noi, afirmă E. Lovi-

[3] Vezi E. Lovinescu, *Pronunţarea latină în epoca clasică*, Bucureşti, 1904.

nescu, „*cea mai înspăimîntătoare anarhie*", — acesta meritînd o cercetare de sine stătătoare —, ci numai la fenomenele menţionate, ele cerînd o „*neîntîrziată*" rezolvare.

El arată, în mod just, că pronunţarea latinei a fost alterată, în toate ţările, de accentul naţional, încît, spre exemplu, cuvintele latine ieşite din gura unui englez nu au nici o asemănare cu pronunţarea din epoca clasică, aşa cum a fost restabilită aceasta de ştiinţa modernă. E. Lovinescu califică pronunţarea latinei după accentul naţional al fiecărui popor drept „şovinism".

Deşi regulile pe care le-a propus au o bază ştiinţifică certă, el nu şi-a făcut iluzia că ar fi putut să fie acceptate atunci, la aceasta opunîndu-se ceea ce este înrădăcinat şi greu de eliminat dintr-odată, „*printr-o hotărîre spontană şi colectivă, luată în ocazii solemne*".

În adevăr, prin luările de cuvînt ale lui Titu Maiorescu şi C. Litzica, „Congresul" a hotărît rămînerea *statu-quo-ului*, „*indiferent de progresele ce se realizează împrejur*", adaugă cu amărăciune E. Lovinescu.

Cu spiritul polemic şi ironic prezent, de la început, în toate scrierile sale, el nu-şi ascunde dezacordul cu Titu Maiorescu în această chestiune: „*Ilustrul prezident, d-l Maiorescu, s-a plasat*, scrie el, *pe terenul naţional şi pedagogic*", susţinînd că „*actuala pronunţare e o chestie naţională*", ea întărindu-ne „*nouă şi altora convingerea că sîntem de origine latină*", iar din punct de vedere pedagogic „*oferă o mai mare înlesnire pentru copii, fiind şi consacrată de tradiţie*". În continuare, E. Lovinescu adaugă că, „*într-o frumoasă peroraţie*", Titu Maiorescu a arătat că ceea ce interesează „*nu e alfabetul sunetelor latine, ci alfabetul sufletesc al antichităţilor latine, în care să ne căznim a citi cu cît mai multă înţelegere*".

Reţinînd ca valabil acest ultim argument, E. Lovinescu arată că adevărul ştiinţific trebuie totuşi să primeze asupra argumentelor de ordin naţional şi de rutină, aşa cum a dovedit-o chiar activitatea critică, de 40 de ani, a lui Titu Maiorescu, pentru care îşi mărturisea „*cea mai mare admiraţie*".

E. Lovinescu recunoştea că problema ridicată de el este mai puţin importantă decît aceea „*de a ceti în alfabetul sufletesc al antichităţii*" şi că problemele de filologie şi de gramatică nu au un scop în sine, ci constituie numai un mijloc ca „*să cetim în cartea cea mare a sufletului antic către care se îndreaptă toată munca acelora care torc la caierul antichităţii*".

Dar problema pronunţării, deşi secundară în scara valorilor ce le ridică clasicismul latin, servea un scop practic cu rezultate tangibile şi imediat aplicabile.

Fiind tînăr atunci — avea abia 22 de ani — E. Lovinescu şi-a exprimat totuşi speranţa că va apuca ziua în care această străduinţă a lui nu va rămîne zadarnică.

În adevăr, problema pronunţării latinei a fost reluată recent în cadrul „Congresului internaţional pentru promovarea limbii şi literaturii latine", ţinut la Bucureşti între 28 august şi 2 septembrie 1970, adoptîn-

du-se o hotărîre în sensul propunerilor preconizate de E. Lovinescu cu aproape 70 de ani în urmă.

Un alt studiu de lingvistică latină, de un caracter mai special, publicat de el tot în 1904, este *O chestie de sintaxă latină*, dedicat lui N. Iorga, în care Lovinescu examinează problema propoziţiilor condiţionale în latină, combătînd părerea în materie a unui specialist din epocă, I. Dianu.

Dacă activitatea de filolog clasic a lui E. Lovinescu se reduce la aceste două studii, cea pentru cunoaşterea limbii şi literaturii latine este foarte bogată, atît prin manuale de gramatică latină, cît şi prin ediţiile de texte latine şi prin traduceri din autorii clasici latini şi greci.

El a tradus, în proză, o mare parte din operele lui Horaţiu, Virgiliu şi Tacit, iar din greacă *Odiseea* lui Homer, traduceri care, după opiniile cele mai autorizate, sînt deplin izbutite.

Traducerile din clasicii latini menţionaţi au fost făcute din convingerea că cei trei autori reprezintă, în modul cel mai elocvent, adevăratele valori estetice ale geniului latin: Virgiliu în epopee, Horaţiu în poezia lirică şi satirică, iar Tacit în proza istorică. Un alt scriitor apreciat de Lovinescu a fost Cezar, indicat a fi studiat *„pentru deplina stăpînire a formelor gramaticale"*.

Restrîngînd sfera de interes estetic la cei trei autori clasici latini, E. Lovinescu a susţinut că este o greşeală predarea în şcoli a unui număr mai mare de scriitori latini, căci, în acest mod, nu se poate pătrunde în esenţa latinităţii, numărul scriitorilor latini studiaţi atunci în şcoala noastră fiind prea mare, iar suprafaţa de contact cu literatura latină prea extinsă. El combate părerea, general admisă, timp de secole, asupra valorii literare a lui Cicero şi Ovidiu, susţinînd că *Catilinarele* celui dintîi *„sînt insuportabile din pricina retorismului emfatic şi a suficenţei respingătoare"*, iar *Metamorfozele* lui Ovidiu ar fi *„dizertaţii versificate ce n-au nimic comun cu poezia"* [4].

Trecem peste această părere singulară, contestată de către clasicişti, reţinînd din consideraţiile lui E. Lovinescu asupra clasicismului latin importanţa pe care el i-o acordă pentru cultura românească.

„Noi nu învăţăm limba, scrie el, *pentru a scrie sau a vorbi latineşte; n-o învăţăm nici chiar pentru foloasele unei stricte discipline, întrucît matematica sau limbile moderne ne pun la îndemînă un exerciţiu egal al facultăţilor noastre intelectuale, ci o învăţăm pentru nevoile noastre pur spirituale: mai întîi, pentru stăpînirea cît mai sigură a limbii materne în izvoarele, realităţile şi posibilităţile ei, adică în cadrul formal al expresiei unui suflet, şi, în al doilea rînd, pentru lărgirea, îmbogăţirea acestui suflet însuşi, prin conştiinţa de sine, ce valorifică, şi prin absorbirea unui spirit identic, ce hrăneşte. Cultura latină satisface, deci, o necesitate lingvistică*

[4] Vezi, E. Lovinescu, *Critice*, vol. IV, ediţia definitivă, 1928, p. 86—89.

de un interes mai general şi, totodată, şi o necesitate ideală de un caracter mai special pentru toţi ce exprimă vreuna din manifestările esenţiale ale rasei noastre, întrucît, de aceeaşi substanţă, sufletul nostru nu poate decît spori prin fermentul sufletului latin" [5].

Cu alte cuvinte, dacă numai o nevoie lingvistică ne-ar îndemna spre latină, ea s-ar satisface prin studiul gramaticii. Dar spre latină ne împinge ceva mai mult şi mai esenţial: afinitatea de spirit şi nevoia dezvoltării noastre spirituale. Prin aceasta, E. Lovinescu sublinia necesitatea de a menţine, în mod continuu, legătura cu spiritualitatea latină ca element organic al culturii noastre lingvistice, etice şi estetice, îndemn pe care l-a făcut, înainte de el, Titu Maiorescu, iar după el, T. Vianu şi G. Călinescu [6].

★

Preocupările lui E. Lovinescu în domeniul lingvisticii române au, în general, un caracter fragmentar. Se poate spune că el a avut chiar aversiune pentru cercetările lingvistice, al căror tehnicism l-a ironizat cu asprime [7].

Format la şcoala critică impresionistă a lui Emile Faguet, unde problemele lingvistice nu interesau, E. Lovinescu şi cercul „Sburătorului" n-au abordat probleme de acest fel decît în legătură cu „expresia artistică".

Dar atunci cînd preocupările literare i-au impus consideraţii asupra limbii, el a dovedit nu numai cunoaşterea problemelor de lingvistică, ci şi orientare sigură în rezolvarea lor.

E. Lovinescu a abordat problemele de limbă pe fundalul larg al evoluţiei literaturii şi culturii noastre moderne.

În cele trei monografii din tinereţe asupra vieţii şi operei lui Grigore Alexandrescu [8], Costache Negruzzi [9] şi Gheorghe Asachi [10], el a cercetat, în mod competent şi pătrunzător, opera acestora şi sub aspectul problemelor lingvistice specifice, legate de fiecare din ele.

În *Grigore Alexandrescu, viaţa şi opera lui* este analizată, într-un capitol aparte, *Limba şi forma poeziilor* acestuia, scoţînd în evidenţă caracterul popular al limbii poetului din prima fază, apoi evoluţia lui spre neologismul latin şi romanic.

Monografia *Costache Negruzzi, viaţa şi opera sa* cuprinde un substanţial capitol, *Ideile lui în materie de limbă*, care nu se limitează la redarea expozitivă a concepţiei acestuia în problemele de limbă, ci este comentată cu reală competenţă. Referindu-se, în acest capitol, la Gheorghe Săulescu, susţinător, în epocă, al graiului moldovenesc ca bază a limbii literare, împotriva lui Heliade, care susţinea prioritatea graiului muntean,

---

[5] Vezi E. Lovinescu, *Critice*, vol. IV, ediţia definitivă, 1928, p. 86—87.

[6] Vezi Gh. Ceauşescu, *E. Lovinescu şi antichitatea clasică*, în „Revista de istorie şi teorie literară", 1/1969, p. 27.

[7] În *Critice*, vol. V, ediţia definitivă, 1928, p. 101—109, sînt ironizaţi toţi lingviştii care se ocupă de „rotacism" şi „de nazale".

[8] Ediţia I, 1910, ed. a II-a, 1925, ed. a III-a, 1940.

[9] Ediţia I, 1913, ed. a II-a, 1929, ed. a III-a, 1940.

[10] Ediţia I, 1921, ed. a II-a, 1927.

E. Lovinescu arată că numai dezvoltarea ulterioară a limbii, „*singură în măsură a hotărî*", a rezolvat această dispută. „*Limba noastră literară*, precizează el, *nu s-a format nici din dialectul muntean, nici din cel moldovean, ci din amestecul amîndurora, determinat mai mult prin acțiunea scriitorilor decît prin regulile filologilor*" [11], la care trebuie adăugată, după noi, contribuția graiului, foarte apropiat de cel muntean, din sudul Transilvaniei, unde au apărut primele tipărituri în limba română.

Rezumînd aprecierile sale asupra lui C. Negruzzi, pe care-l consideră „diletant" și „nesistematic" în părerile despre limbă, E. Lovinescu scrie în mod just: „*Ca teoretician al limbii, însemnătatea lui Negruzzi e, negreșit, măruntă. El n-avea spiritul sistematic și dogmatic al lui Heliade, din prefața Gramaticii din 1828, și nici temperamentul vioi cu care Alecu Russo dusese lupta împotriva ardelenilor și a radicalismului lingvistic*". Ca scriitor însă, el a primit influența pozitivă a lui Heliade și a literaturii populare, căci „*din citirea unei singure pagini din oricare lucrare a lui Negruzzi ne convingem de limba lui firească, populară, fără a fi și vulgară*" [12].

În monografia consacrată lui Asachi, capitolul despre limbă este scurt, dar esențial, epuizînd în cîteva pagini, în mod satisfăcător pentru orice lingvist, atît materialul lingvistic folosit de scriitor, cît și părerile lui despre limbă. Concluzia lui E. Lovinescu este demnă de a fi transcrisă pentru justețea ei nedepășită: „*Asachi a fost un arhaizant, adică un partizan al împrospătării cuvintelor vechi bisericești, un analogist, adică un partizan al formării cuvintelor noi în însuși sînul limbii române prin analogie, un italienizant, atunci cînd limba veche nu era îndestulătoare, și, în ceea ce privește fonetismul și lexicul, un moldovean sistematic, care a întîrziat cît a putut formarea limbii noastre literare de azi*" [13].

*

Preocupările lui E. Lovinescu pentru evoluția limbii române în aspectele ei generale sînt oglindite mai pregnant în reputata sa lucrare sociologică *Istoria civilizației române moderne* [14], în care interesul pentru limbă este în permanență legat de cel al expresiei artistice.

El abordează aici problema, de mare interes lingvistic, discutată mereu, la noi, în trecut, ca și astăzi, și anume necesitatea obiectivă a acceptării neologismelor. E. Lovinescu combate tendințele retrograde, ruralizante, după care trebuia să folosim „*limba neaoșă*" rurală, deoarece limba literaturii citadine, care cuprinde neologisme, ar altera puritatea limbii române. El arată că apărînd limba veche, cu fond rural, ca fiind mai autentică, partizanii acestei concepții apără, de fapt, limba intens împestrițată cu ungurisme, slavonisme și turcisme. Purismul acestora, precizează E. Lovinescu, nu are un punct de reazem într-o epocă clasică de completă formație a limbii, ci într-o epocă fără literatură și dominată „*de influențe orientale și, deci, nenaturale*" [15].

---

[11] Vezi, E. Lovinescu, *Costache Negruzzi, viața și opera sa*, ediția a III-a, 1940, p. 160.
[12] *Ibid.*, p. 170.
[13] Vezi E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, viața și opera sa*, 1927, p. 156.
[14] Vol. I—III, 1924—1925.
[15] Vezi E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. II, p. 222; vezi și vol. III, p. 215—218.

Limba română modernă nu poate fi decît cea a instituţiilor şi necesităţilor moderne de exprimare. „*Limitată la fondul său rustic*, adaugă el, *limba română s-a putut realiza definitiv în operele lui Creangă sau Coşbuc; oricare le-ar fi valoarea, ele nu reflectează însă ultimele posibilităţi de expresie a sensibilităţii româneşti pe care n-o poate tălmăci o limbă agrestă. A căuta, deci, numai în popor elementele expresiei intelectualităţii noastre este, aşadar, tot atît de absurd ca a fixa idealul limbii româneşti în trecut*" [16]. Combătînd cu hotărîre această atitudine retrogradă, Lovinescu adaugă: „*Printr-o neologizare raţională, determinată de principiul necesităţii şi al esteticii, nu numai că vom da limbii posibilităţi de expresie necunoscute încă, dar îi vom reda, pe încetul şi, desigur, în marginile normalului, caracterul ei de latinitate autentică*" [17].

E. Lovinescu este adeptul concepţiei organice despre limbă, produs istoric şi colectiv. „*Limba*, precizează el, *nu se creează nici de gramatici, nici de scriitori; ea iese din conlucrarea instinctivă a colectivităţii naţionale...; trecerea de la forma vie, dar brută, a materialului lingvistic la forma spiritualizată a limbii literare poate fi ajutată prin acţiunea conştientă a scriitorilor. Nu le cerem să creeze raţional cuvinte, ci să întrebuinţeze raţional materialul viu; să nu-şi pună idealul literar în fantomele venerabile ale trecutului, ci în actualitatea circulantă; să nu-şi fixeze conceptul de puritate a limbii în întrebuinţarea turcismelor, slavonismelor şi ungurismelor, ci, călăuziţi de principiul utilităţii şi al esteticii, să facă operaţia de selecţionare în şuvoiul cuvintelor noi; fie chiar prin intermediul limbii franceze, fondul latin are resurse mult mai conforme cu geniul nostru de a ne crea o limbă încăpătoare şi eufonică... În ziua în care scriitorii se vor convinge că* promisiune şi permisiune *sînt preferabile* făgăduielii şi îngăduielii, *în acea zi ei vor fi înţeles datoria de a lucra în sensul dezvoltării noastre istorice. Revoluţia lingvistică se va înfăptui, de altfel, şi fără ajutorul lor; ajunge să lucreze pentru ea spiritul vremii*" [18].

Gîndirea lui E. Lovinescu privitoare la dezvoltarea limbii noastre a atins, prin aceste consideraţii, punctul ei culminant. Evoluţia limbii române literare confirmă, în cea mai mare parte, constatările sale.

El a relevat, de asemenea, rolul deosebit al presei în dezvoltarea limbii literare. Servind nevoile de exprimare imediată şi modernă, ziariştii, precizează E. Lovinescu, îmbogăţesc mereu limba, oferind materialul brut şi punîndu-l în circulaţie în masele cele mai adînci ale poporului. Ziariştii pregătesc calea scriitorilor pentru selecţionarea unei limbi noi şi reale. Mişcarea simbolistă, adaugă el, a contribuit şi ea cu folos la opera necesară de modernizare şi adaptare a limbii la condiţiile sensibilităţii contemporane. „*Problema limbii se rezolvă*, scrie E. Lovinescu, *nu prin concursul inadaptabililor, ci prin al celor ce, avînd simţul prezentului, lucrează în sensul dezvoltării istorice*" [19].

★

Ca şi Titu Maiorescu, a cărui activitate a analizat-o într-o excelentă monografie [20] şi pe care l-a admirat şi urmat în unele direcţii, E. Lo-

[16] Vezi id., *ibid.*, p. 223.
[17] Vezi id., *ibid.*, vol. II, p. 224.
[18] Vezi id., *ibid.*, vol. II, p. 224 şi urm.
[19] Vezi id., *ibid.*, vol. II, p. 226.
[20] Vezi E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, vol. I—II, 1940.

vinescu a dus o acțiune fermă, deși sporadică, de cultivare a limbii române, de apărare a ei, în special împotriva scriitorilor care nu o foloseau adecvat pentru realizarea expresiei artistice.

Paginile în care criticul vorbește despre demnitatea limbii române sînt vibrante. Referindu-se la mentalitatea cosmopolită a unei părți a clasei dominante de dinainte de primul război mondial, care, ostentativ, nu vorbea românește, ceea ce a dus la evenimentele din martie 1906, legate de numele lui N. Iorga [21], E. Lovinescu nu considera aceasta ca o primejdie, deoarece clasa respectivă nu constituia un factor cultural, căci nu scria în limba țării. Ea se găsea alături de organismul românesc, pe care nu-l putea îmbolnăvi. Primejdioasă era prezența celor dinăuntrul acestui organism care alterau caracterul național și corectitudinea limbii. Drepturile limbii noastre nu trebuiau apărate, preciza E. Lovinescu, numai împotriva celor ce n-o vorbeau. Mai bine să nu o vorbească decît să o vorbească rău. Cea mai mare primejdie, sublinia el, pe bună dreptate, vine din partea scriitorilor care siluiesc limba. Dacă ziarele folosesc o limbă mai stricată este explicabil, deoarece ziariștii nu urmăresc prin scrisul lor frumosul artistic, ci alte obiective. Dar scriitorii au o mare responsabilitate în folosirea limbii naționale și nu trebuie tolerat arbitrarul în scriere. „*Să ne punem*, scria Lovinescu, *de-a curmezișul lor. Avem prea multe drepturi dobîndite pe neluptate. Pentru limbă însă am luptat*". Ni se cuvine, deci, dreptul de a fi respectați în creația „*cea mai originală și mai nobilă a unui popor, în limbă*" [22].

Cu tenacitatea necruțătoare cu care, cu cîteva decenii în urmă, Titu Maiorescu a analizat limba stricată a ziarelor românești din Austro-Ungaria și apoi „beția de cuvinte", E. Lovinescu analizează limba folosită de unii scriitori ai vremii. Primul incriminat este Gala Galaction, despre care afirma, în 1916, că „*pîngărește limba română cu o stăruință barbară*" și că, deși a scris și pagini frumoase, ele „*sînt înecate în putregaiul unei limbi conrupte*". În scrisul lui Galaction, adaugă el, sînt „*răni făcute limbii române. Unele mai mici, altele mai mari; unele de cuvinte, altele de construcție. Și peste tot o grea necunoaștere a limbii, o grea lipsă de armonie și de simț estetic*" [23].

Un mare scriitor, consacrat de mult și mort abia de cîțiva ani atunci, I. L. Caragiale, n-a fost scutit de aprecierea severă a lui E. Lovinescu, în ceea ce privește limba. El recunoaște că e o limbă „*proprie*", „*nervoasă*", „*expresivă*", „*energică*", dar „*tulburată de toate gunoaiele mahalalei*". Un Ipingescu sau Cetățeanul turmentat nu pot fi imaginați „*cu alt grai. E cel mai propriu cu putință, concis, tîrîtor, deformat, atît de deformat și legat de o clasă de oameni și de o clipă din evoluția noastră culturală, încît va fi o veșnică nedumerire pentru posteritatea mai îndepărtată*" [24]. E. Lovinescu punea, deci, la îndoială supraviețuirea operei lui Caragiale, părere dezmințită însă de evoluția literară. Limba lui Caragiale, scrie el, păstrează „*din vulgaritate și din cruditate*" și în descripție și în analiza psihologică. „*Sobrietatea nervoasă*, adaugă în conti-

[21] Vezi E. Lovinescu, *Critice*, vol. IV, 1916, p. 401 și urm.; vezi și D. Macrea, *Studii de lingvistică română*. 1970, p. 156—158.

[22] Vezi E. Lovinescu, *Critice*, vol. IV, 1916, p. 103—104.

[23] Vezi id., *ibid.*

[24] Vezi id., *Critice*, vol. III, 1915, p. 25.

nuare, *nu poate ascunde lipsa de avînt, de poezie, de înţelegerea unei subtile armonii şi, mai ales, a simţului unei limbi curate, adevărat româneşti, crescută din toată seva limbii populare şi din toată bogăţia unui ritm generos. În schimb, o frază scurtă, osoasă, ce trozneşte din toate încheieturile, fără contur şi fără moliciune voluptoasă, o limbă orăşenească împestriţată de cuvinte neromanice, străine şi supărătoare*" [25].

Apărute în prima ediţie a *Criticelor*, aprecierile asupra limbii lui Galaction şi I. L. Caragiale n-au mai fost reproduse, ca atare, în ediţia definitivă, apărută după 1925.

Hortensia Papadat-Bengescu, scriitoare aparţinînd cercului „Sburătorul", de la înfiinţarea acestuia, n-a fost cruţată, la începutul scrisului ei, de observaţiile severe ale lui E. Lovinescu, în ceea ce priveşte limba prozei sale. „*Dacă stilul doamnei Hortensia Papadat-Bengescu*, scrie el, *farmecă şi chinuieşte, mîngîie şi zgîrie, limba e cu desăvîrşire supărătoare*". Ea „*scrie într-o limbă nefericită. Nu! Nu aşa se scrie româneşte..., prea e voită şi frenetică goana după neologismul nearmonic şi nefolositor!... H.P.-Bengescu împinge modernismul peste marginile îngăduite. Chiar paginile cele mai bune din* Femei între ele *cad alături de interesul legitim, pe care-l avem pentru limba română*" [26].

În ediţia definitivă a *Criticelor* E. Lovinescu atenuează şi această apreciere severă, scriind, de data aceasta: „*Pletoric prin exces de adjective, supărător prin abuz de neologisme, obscur prin îngrămădirea notaţiilor, pedant prin scientism şi exuberant prin lirism, stilul doamnei Hortensia Papadat-Benescu poate fi lipsit de calităţile obişnuite ale clarităţii şi sobrietăţii; raportat însă la bogăţia fondului şi la ritmul sufletesc e nu numai un stil necesar, ci şi perfect*" [27]. Atenuarea primei aprecieri prin perspectiva de ansamblu a operei scriitoarei face parte din „revizuirile" de care a fost acuzat E. Lovinescu, acuzaţie pe care el a respins-o ca neîntemeiată, deşi un anumit subiectivism este uşor de depistat în ediţiile succesive ale *Criticelor* lui.

★

În *Istoria literaturii române contemporane* (1900—1937), apărută în 6 volume, între 1926 şi 1937, notaţiile lui Lovinescu despre limba scriitorilor sînt, de asemenea, sporadice, el manifestînd, în schimb, un interes deosebit pentru teoria limbii poeziei, pe care o expune în volumul al VI-lea, cu subtitlul *Mutaţia valorilor estetice*.

E. Lovinescu porneşte de la distincţia, devenită clasică în stilistica modernă, făcută de Ch. Bally şi Th. Paulhan, între funcţia de comunicare a limbii şi cea de sugestie.

Prin prima ei funcţie, noţională şi socială, limba transmite cugetarea în mod direct şi serveşte ca instrument de comunicare în viaţa de toate zilele, în ştiinţă şi chiar în proza artistică. A doua funcţie a limbii, mai complexă şi mai variabilă, este cea de sugestie, caracteristică poeziei. „*Sugestia*, scrie E. Lovinescu, *este funcţia esenţială a expresiei poetice*"

[25] Vezi E. Lovinescu, *Critice*, vol. III, 1915, p. 25—26.
[26] Vezi id., *Epiloguri literare*, 1919, p. 7.
[27] Vezi id., *Critice*, vol. VII, 1929, p. 118.

(p. 147). Dincolo de sensul lui noţional, orice cuvînt este capabil să sugereze ceva, în funcţie de contextul în care se află, el fiind „*încărcat de o electricitate de inegală* (inegalabilă !) *valoare de acţiune*". Prin convergenţa unei serii de împrejurări sufleteşti, „*un cuvînt poate provoca revoluţii sau poate deveni refren* (lozincă, am spune noi astăzi) *cu contagioasă putere de circulaţie*" (p. 149). Cuvîntul are o natură „*explosivă*", potenţată prin poezie, a cărei funcţie principală este să transforme, în întregime, limbajul noţional în limbaj sugestiv, în centrul căruia stau imaginea şi metafora. Eminescu a creat, adaugă E. Lovinescu, posibilităţi noi de expresie metaforică, „*clădită în superbe construcţii sonore, cu o limbă şi muzică nouă*" (p. 154), fapt „*revoluţionar*" în literatura română. Cu timpul, materialul verbal s-a uzat, în parte, şi au ajuns să fie depăşite şi unele expresii metaforice ale lui Eminescu, dar „*calitatea de sugestie a poeziei eminesciene rămîne şi astăzi proaspătă, intactă şi neegalată de nici un alt poet contemporan*" (p. 154).

E. Lovinescu elimină orice element mistic din explicarea abatelui Bremond, prin teoria „*poeziei pure*", a puterii de sugestie a poeziei. Sugestia este provocată, după el, de sonoritatea cuvîntului şi de asociaţiile de imagini în care este integrat. Atît semnificaţiile pe care le primeşte cuvîntul în context, cît şi puterea lui sugestivă, sînt atît de proprii şi de specifice fiecărei limbi încît traducerile nu pot reda sensul exact al sugestiei originare, oricît de bine ar cunoaşte cineva limba din care traduce. Poezia clasică franceză, avînd un substrat intelectual, raţionalist, un limbaj noţional cu valori universale, e uşor traductibilă, pe cînd poezia cu valoare sugestivă, în care fiecare cuvînt se valorifică variabil, nu este traductibilă propriu-zis, ci se creează, prin traducere, o valoare poetică nouă. Ca exemplu de traducere reuşită, el citează pe cea a poemelor homerice de G. Murnu, acordîndu-i valoarea de creaţie echivalentă. Subliniază apoi că limba română, fiind în plină dezvoltare şi avînd la bază substratul popular, oferă mai multe posibilităţi pentru o asemenea traducere decît franceza, „*limbă formată definitiv, cristalizată, aristocratizată, în care, încă din veacul al XVII-lea, primitivii eroi homerici vorbesc ca marchizii de la curtea lui Ludovic al XIV-lea*" (p. 95).

După E. Lovinescu, traducător ideal al *Odiseei* ar fi fost Ion Creangă, dacă ar fi ştiut elina, singurul „*indicat să ne dea echivalenţa română a poemului homeric, căci Odiseea e, în realitate, un basm proaspăt şi naiv ce nu trece peste fondul basmului lui Harap-Alb*" (p. 97).

Părerile lui E. Lovinescu despre caracterul şi mijloacele de realizare a limbii poeziei sînt astăzi bunuri comune, mai ales prin efortul teoretic al lui Tudor Vianu, dar, pentru timpul cînd au fost formulate, ele îi conferă locul de precursor al stilisticii noastre literare moderne.

★

Preocupările lui E. Lovinescu despre limbă întregesc imaginea personalităţii sale complexe şi a operei sale critice atît de dense, despre care s-a scris şi se vor mai scrie încă numeroase şi meritate pagini elogioase. Deşi fragmentare şi privind probleme diferite, consideraţiile lui despre limbă nu sînt ale unui diletant „impresionist", ci ale unui om cu vastă cultură umanistă, intuiţie şi discernămînt critic.

Reprezentant al umanismului latin, dar fără preocupări filologice propriu-zise, el a relevat valorile estetice ale culturii clasice şi importanţa limbii latine pentru limba şi cultura noastră. Din istoria limbii române l-a preocupat îndeosebi epoca modernă, în care a putut recunoaşte şi urmări expresia nouă, realizată într-o limbă cu reguli tot mai consolidate, legitimînd neologismul în limitele utilităţii sociale a comunicării şi ale artei literare.

Ca şi Titu Maiorescu, N. Iorga sau T. Vianu, E. Lovinescu a demonstrat, prin opera lui, că preocupările despre limbă sînt necesare şi inevitabile în scrutarea fenomenului literar şi cultural şi, totodată, că el a avut înţelegerea adecvată a locului şi rolului limbii în dezvoltarea culturii şi literaturii noastre. Scrierile sale vor constitui totdeauna un izvor de referinţe de primă importanţă într-o viitoare istorie a esteticii limbii române.

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN „TRIBUNA" DE LA ARAD (1897—1912)

DE

MIRCEA POPA

În rîndul celor mai bune organe de presă din Transilvania, care la începutul secolului al XX-lea au jucat un rol important în lupta pentru limbă națională unitară și introducerea unor norme gramaticale corecte, la loc de frunte se situează ziarul „Tribuna" de la Arad. Apărut încă din 1897, mai întîi sub titlul „Tribuna poporului", apoi, după încetarea „Tribunei" din Sibiu (1903) — al cărei continuator se socotește —, numai cu cel de „Tribuna", ziarul arădean, pe o perioadă de 16 ani, a constituit fără-ndoială, alături de „Luceafărul", cel mai de seamă eveniment publicistic al întregului început de secol, marcînd un adevărat eveniment în viața cultural-literară a Transilvaniei. Mergînd mînă în mînă cu revista condusă de Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu, ziarul arădean a devenit în scurt timp o tribună a ideilor înaintate, o adevărată școală literară și filologică a tinerelor generații de intelectuali, prin operele valoroase pe care le publică. Aici semnează, alături de întreaga pleiadă a scriitorilor transilvăneni contemporani (I. Slavici, I. Agîrbiceanu, O. Goga, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Z. Bîrsan, I. Russu-Șirianu, Emil Isac, Horea Petra-Petrescu, Ion Gorun, C-ța Hodoș etc.), toți scriitorii mai de seamă din Principate, ca: M. Sadoveanu, D. Anghel, G. Topîrceanu, I. Minulescu, C. Sandu-Aldea, M. Săulescu etc. Alături de scrisul valoros al acestora, ziarul a căutat să ofere și un îndreptar practic pentru limbă și stil tineretului studios din Transilvania, fie publicînd numeroase intervenții și luări de poziții pe teme filologice ale unor specialiști, fie ținînd rubrici speciale destinate cultivării limbii. O trecere în revistă oricît de sumară a lor ne ajută să înțelegem și să surprindem mai atent întreaga configurație social-politică și culturală a vremii, profilul și țelurile ziarului.

La data apariției „Tribunei" de la Arad marile dispute filologice între ciparieni și maiorescieni apuseseră. Latinismul, învins, se retrăsese tot mai mult în cîteva bastioane întîrziate (Blaj, Beiuș etc.), părăsind și aici pozițiile intransigente și făcînd loc fonetismului. Noile realități social-culturale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea împinseseră pe primul plan alte probleme filologice, între care, cele mai importante vizau stabilirea unor norme ortografice comune

CL, anul XVII, nr. 1, p. 153—162, Cluj, 1972

tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaților, în vederea unificării limbii literare. Cărturarii timpului făceau tot mai mult din limbă o problemă politică, încercînd să premeargă actul politic prin cel lingvistic. În acest context limba era o fortăreață de rezistență împotriva deznaționalizării, un mijloc de afirmare și promovare a culturii naționale. Postîndu-se pe poziții înaintate, ziarul va da glas luptei pentru menținerea limbii materne în școală și justiție, luînd atitudine deschisă împotriva măsurilor oficiale de boicotare a învățămîntului național. O rubrică permanentă, *Lupta pentru limbă*, se va deschide pe tot parcursul anilor în coloanele ziarului arădean tuturor acelora care vor voi să-și spună părerea împotriva abuzurilor săvîrșite. De asemenea, nu vor lipsi nici rubricile de cultivare a limbii literare, precum și articole destinate unor chestiuni de gramatică, de ortografie și lexicologie sau cele consacrate originii limbii și poporului român. Mai ales această din urmă chestiune va intra în permanenta preocupare a ziarului. A lupta pentru păstrarea ființei naționale însemna a lupta pentru demonstrarea vechimii și continuității limbii noastre pe aceste teritorii. Din această cauză apelul la izvoare, la istorie și documente era calea cea mai firească și mai la îndemîna redactorilor. Istorici români de prestigiu, ca: N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan, Gr. Tocilescu, Al. Lapedatu ș. a., vor fi prezenți în coloanele ziarului cu numeroase articole în care problema vechimii și continuității noastre era subliniată cu deosebită grijă. Este revelator în acest sens articolul lui Ioan Bogdan despre *Vechimea voievodatului la români* sau cel al lui D. Onciul, *Românii din Dacia traiană pînă la întemeierea principatelor*, în care se face o analiză amănunțită a teoriilor privitoare la continuitatea românilor pe teritoriul nord-dunărean, aducîndu-se argumente istorice în favoarea continuității și respingîndu-se ca nefondate științific părerile contrare. Cu acest prilej se insistă în mod deosebit asupra părerii exprimate de istoricul A. D. Xenopol, căruia i se atribuie meritul de-a fi adus în dezbatere unele argumente noi, cum ar fi toponimia și elementele ungurești din limbă [1]. Problema continuității e reluată de istoric într-un articol de mai tîrziu, intitulat *Tradiția istorică în chestiunea originelor române*, unde demonstrația beneficiază de noi interpretări și nuanțări. Concluziile istoricului sînt din cele mai valoroase. El demonstrează prezența masivă a elementului romanic în stînga Dunării pînă tîrziu după retragerea romană, puterea lui de asimilare explicîndu-se numai în acest mod:

„Tradiția istorică se confirmă prin faptul că locuințele mai vechi ale românilor în Dacia se află tocmai pe teritoriul colonizațiunei romane (Oltenia, Banat și Ardeal), unde s-au păstrat și mai multe numiri topografice din antichitate. Aceste numiri n-ar fi putut fi transmise posterității fără continuitatea unei populațiuni indigene. Și din punct de vedere geografic, părțile muntoase pe ambele laturi ale Carpaților meridionali, între Olt și Timiș, se prezintă ca centrul de unde națiunea română s-a răsfirat în Dacia.

Dacă și o transmigrare românească de la sudul Dunării, mai ales în urma așezării slavilor în părțile romanizate ale Peninsulei Balcanice, în secolul al VII-lea, se poate admite ca probabilă, aceasta nu poate

[1] „Tribuna", VI, 1902, nr. 188 (10/23 oct.), p. 3.

să fie o probă contra tradiției istorice. Elementul român transmigrant din dreapta în stînga Dunării a putut numai să întărească populația de baștină și omogenă cu care s-a contopit, dar nu să dezvolte el însuși acea putere de asimilare și de expansiune prin care elementul român de aci a absorbit elementul slav conlocuitor și a cucerit etnicește aproape tot teritoriul Daciei vechi. Asemenea putere istoria n-o arată decît la popoare autohtone sau cuceritoare, iar niciodată la elemente imigrate succesiv și pe nesimțite" [2].

Pe această temă apar și alte articole în publicația arădeană. Teodor Filipescu se ocupă de lucrarea germanului Emil Fischer, *Die Herkunft der Rumänen*, combătînd tezele istorice și lingvistice ale cărții, rezultat al unei slabe informări științifice [3]. Tot el, într-un articol intitulat *Graiul și caracterul nostru etnic*, se oprește îndelung asupra perioadei romanizării Daciei, demonstrînd că „descendenții romanilor și descendenții ilirilor romanizați sînt românii de acuma", deoarece „limba ce o vorbeau strămoșii noștri înainte de acele timpuri furtunoase era limba latină și centrul romanilor era acolo unde latinizarea provinciilor romane a fost mai lată" [4].

De felul cum s-a modificat limba română în contactul cu alte popoare vorbesc preocupările altor autori, care au insistat în studiile lor asupra duratei și intensității unor asemenea influențe. „Din atingerea de veacuri cu ei [cu popoarele migratoare sau vecine — *n. n.* M. P.] — ne spune Vasile Vîrcol într-un articol — poporul nostru a învățat multe lucruri, pe care niciodată ca în limbă nu le găsim mai bine, căci limba este păstrătoarea credincioasă a tuturor numelor ce neamurile străine ne-au lăsat" [5]. Studiind din acest punct de vedere raporturile noastre cu maghiarii, V. Vîrcol indică mai departe principalele împrumuturi cu care s-a soldat acest contact, căci, după părerea sa, nu este întîmplător, nici indiferent, din ce anume domeniu (sufletesc sau material) s-au împrumutat cuvintele. Din exemplele pe care le dă, autorul conchide că în majoritatea cazurilor această influență nu este una de structură, de profunzime, ea manifestîndu-se mai mult în domeniul material (unelte și lucruri) și mai puțin spiritual. În acest domeniu, el recunoaște influența pe care această limbă a avut-o, de pildă, în domeniul lexicului comercial, invocînd în acest sens ca argument un cuvînt din fondul principal, *oraș* [6].

Părerile asupra originii limbii române, asupra locului și timpului ei de formare sînt destul de numeroase în paginile ziarului. Unul dintre colaboratori recenzează în acest sens cartea lui Sextil Pușcariu *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în care chestiunea limbii românești străvechi, a străromânei, e analizată pe larg, punîndu-se la contribuție teoriile străine și românești printre care acelea ale lui D. Onciul, A. D. Xenopol și Ovid Densusianu. Ipoteza sa se bizuie pe considerațiile istorice

---

[2] *Ibid.*, XI, 1907, nr. 75 (1/14 oct.), p. 3.

[3] T. Filipescu, *Originea românilor*, „Tribuna", X, 1906, nr. 239, p. 17—18.

[4] „Tribuna", XI, 1907, nr. 4 (5/18 ian.), p. 9—10.

[5] Vasile Vîrcol, *Legăturile noastre sufletești cu poporul unguresc*, „Tribuna", XI, 1907, nr. 30 (9/21 febr.), p. 6.

[6] *Ibid.*

ale lui V. Pârvan în legătură cu aşezarea albanezilor la nordul Dunării în secolele III—VI, deci pe posibilitatea convieţuirii cu ei aici, în acest cadru geografic [7]. Lărgind cadrul dezbaterii, el revine cu detalii suplimentare, într-un nou articol, special consacrat romanităţii limbii noastre, publicat la rubrica *Din carnetul unui filolog*, pe care o deschide în paginile ziarului la sfîrşitul anului 1910. După Puşcariu, problema romanităţii limbii noastre este absolut indiscutabilă, rămînînd doar a se stabili gradul ei de romanitate, deşi şi aici el introduce o teză înaintată : cuvîntul *romanic* nu poate avea grade de comparaţie. În acest sens, el afirmă : „De fapt limba română nu e nici mai *romanică*, nici mai puţin romanică decît cea italiană, franceză, spaniolă, sardă sau oricare alta din limbile surori, ci *numai* romanică. Ceea ce vrea să zică că românii de azi continuă a vorbi limba moştenită de la romani" [8]. Că există deosebiri între limba noastră şi limbile romanice din vest nu există îndoială, căci altele au fost împrejurările istorice în care am trăit, altele popoarele cu care am venit în contact, cum ne demonstrează în continuare articolul lui Puşcariu : „Toate celelalte popoare romane au stat în evul mediu sub influenţa covîrşitoare a limbii latine, întrebuinţată în curs de veacuri în biserică, administraţie, ştiinţă etc. şi oltuită în epoca renaşterii în limba literară. Numai noi am început să ne reîmprospătăm graiul abia de vreo sută de ani cu latinisme. Aceasta e cauza principală pentru care celelalte limbi surori par mai apropiate de limba mamă ; de fapt mai mult de un sfert din cuvintele latine nu sînt nici la francezi, nici la italieni elemente moştenite, ci împrumuturi mai mult sau mai puţin recente şi literare.

Dacă nu ne vom mulţumi deci cu aparenţe, ci vom căuta să pătrundem mai adînc în firea limbii noastre, vom vedea cu uimire cît de puţin a fost alterat sîmburele ei roman de influenţele străine de mai tîrziu. Despre acest adevăr ne vom convinge studiind flexiunea, derivaţiunea şi sintaxa limbii noastre, căci acestea formează trama pe care e ţesută o limbă".

Arătînd că partea cea mai schimbătoare a unei limbi e lexicul, Puşcariu susţine mai departe că a judeca o limbă numai în funcţie de acesta este fundamental greşit. Pentru a-şi argumenta mai cu precizie ideea, Puşcariu apelează la dicţionarul lui Cihac şi la statistica originii cuvintelor înregistrate de acesta, spunînd : „Tot ce poate dovedi o astfel de statistică este că românii au stat în contact strîns cu popoarele învecinate, mai ales cu slavii, a căror limbă a fost, precum se ştie, mult timp oficială în biserica noastră şi în cancelariile din principate. Dar precum nu vom număra cărămizile din care s-a clădit un palat, spre a cunoaşte *stilul* lui arhitectonic, astfel nu putem face deducţii asupra *firii* unei limbi, după o numărătoare mecanică a cuvintelor care constituie lexicul ei" [9].

---

[7] I. L. [Ioan Lapedatu?], *Unde s-a format limba românească străveche*, „Tribuna", XV, 1911, nr. 8 (12/25 ian.), p. 6. Articol reprodus din „Luceafărul".

[8] *Din carnetul unui filolog: Romanitatea limbii noastre*, „Tribuna", XV, 1911, nr. 17 (4 febr./22 ian.), p. 1.

[9] *Ibid.*

Asemănarea pe care B. P. Hasdeu o făcuse între cuvinte şi bani i se pare foarte potrivită lui Puşcariu, dar el ţine să precizeze că unele monede îşi îndeplinesc valoarea de schimb de zeci de ori mai mult ca alte piese de acelaşi fel. Făcînd o statistică asupra circulaţiei cuvintelor din poeziile lui Coşbuc, poveştile lui Creangă, basmele lui Ispirescu, rezultatul a fost edificator: procentul cuvintelor de provenienţă străină s-a micşorat considerabil. Explicaţia constă în faptul că „acele cuvinte care exprimă idei elementare, cu care trebuie să operăm la tot pasul, sînt mai toate moştenite de la strămoşii noştri romani, ceea ce înseamnă că putem construi fraze întregi numai cu cuvinte de origine latină, pe cînd numai din cuvinte străine e aproape imposibil" [10].

Demonstrarea teoriei latinităţii noastre în paginile „Tribunei" făcea parte din programul de fortificare a conştiinţei naţionale deschis de ziar. Numeroase gînduri îndrăzneţe ale celor mai diverşi intelectuali chemau la luptă sub acest stindard. Criticul Il. Chendi scria în 1897 în paginile ziarului aceste cuvinte: „Triumful limbilor ne inspiră, căci este un triumf al ideilor liberale şi naţionale, care trebuie să se valideze în orice stat civilizat. A prigoni limba unui popor în acest secol este ruşine şi păcat" [11]. Alte articole publicate de ziar, cum ar fi *Daco-romanismul nostru*, *Drepturile limbilor*, *Limba română — limbă oficială* etc., reclamă dreptul poporului român din Transilvania de a-şi folosi şi cultiva limba proprie în şcoală şi în stat. Se arată cu acest prilej că în 1861 limba română s-a declarat limbă oficială în comitatul Caraşului, dar hotărîrea a fost anulată de noile legi dualiste.

Acţiunea de emancipare a limbii mergea mînă-n mînă cu acţiunea de cultivare a ei. Mai întîi colaboratorii ziarului au protestat în numeroase rînduri împotriva stricătorilor de limbă din diverse domenii. O notă a „Tribunei" se ridică împotriva publicării afişelor culturale cu greşeli de limbă [12], altele se ocupă de limba literară în şcolile noastre de la sate, cerînd un mai mare interes pentru predarea şi învăţarea corectă a limbii [13]. Pe aceeaşi linie se situează şi articolele consacrate analizării manualelor care se foloseau în şcolile de atunci, aducîndu-se o critică ascuţită celor necorespunzătoare. Aş cita în acest sens două articole: unul care elogiază cărţile lui I. Manliu [14] şi altul, semnat de Il. Chendi, care supune oprobriului public limba greoaie şi înapoiată, scrisă cu ortografie ciparianâ, a unor manuale şcolare apărute la Blaj şi Beiuş [15].

În acest context, preocupările de istorie a limbii ocupă un loc de frunte. Unele articole se ocupă de limba cărţilor bisericeşti, altele tratează amănunţit limba unora dintre cele mai importante monumente de limbă

---

[10] *Ibid.*

[11] Il. Chendi, *Înfrăţirea tinerimii naţionalităţilor*, „Tribuna", I, 1897, nr. 208, p. 1091.

[12] L. [Leandru = Ion Russu-Şirianu], *Scrieţi băieţi oricum, numai scrieţi!* Apelul autorului din final e de-a dreptul patetic: „Dacă o limbă ca a noastră a putut învinge şi influenţa asupra tuturor elementelor păstrîndu-se prin munţi şi dumnezeu ştie cum şi unde, nu merită a fi creată în seamă şi a se scrie curat, acum cînd altă n-avem decît limba?".

[13] Iosif Stanca, *Limba literară în şcoalele noastre populare*, „Tribuna", VI, 1901, nr. 195, p. 5—6; Sever Secula, *Limba maternă în şcoalele noastre pedagogice*, *ibid.*, XI, 1907, nr. 134 (30 ian.), p. 3—6; Iosif Popovici, *Pro lingua*, *ibid.*, XIII, 1909, nr. 53, p. 2—3.

[14] *Limba română*, „Tribuna", II, 1898, nr. 121 (27/9 iul.), p. 2.

[15] *Epigoni ciparieni*, „Tribuna", II, 1898, nr. 152 (12/24 aug.), p. 2—3.

veche : *Psaltirea Scheiană*, cel mai vechi minei românesc etc. Studiile de acest gen poartă semnătura unor specialişti ca : Al. T. Dumitrescu [16], Al. Tălăşescu [17], G. Ciuhandru [18], Gr. Tocilescu [19], V. A. Urechia [20], I. Bianu [21] ş. a. Îndeosebi merită a fi remarcat studiul celui din urmă, consacrat studierii etapelor introducerii limbii române în biserică.

O preocupare constantă vor manifesta redactorii ziarului pentru progresele obţinute de filologia românească în ceea ce priveşte vocabularul limbii [22], ortografia ei şi, mai ales, măsurile pe care presa transilvăneană ar trebui să le ia în vederea eliminării deosebirilor dintre sistemele ortografice ale celor două provincii. În acest din urmă domeniu problema e mai complexă şi de aceea ea e dezbătută sub multiple aspecte de către redactorii şi colaboratorii ziarului, care, cu toată diversitatea lor, au pledat pentru folosirea normelor ortografice propuse de T. Maiorescu Academiei[23]. Chiar atunci cînd din Transilvania au pornit unele propuneri în acest sens, cum e cazul cărţii lui Ilie Trăilă despre *Simplificarea grafiei şi ortografiei*, ziarul deschide, prin pana lui Sever Secula [24], o discuţie asupra propunerilor conţinute de lucrare, subliniind necesitatea adoptării unor norme unice.

De altfel, aceste intervenţii se încadrau unor dezbateri largi asupra unificării limbii şi ortografiei, iniţiate de adunarea Astrei de la Sibiu, din iulie 1902. Aici s-a ridicat o problemă de mare stringenţă : necesitatea revizuirii ortografiei, în legătură cu care s-au emis mai multe păreri. Unii (A. Viciu, V. Goldiş), mergînd pe ideea unităţii culturale, propuneau trimiterea unei adrese Academiei Române, care să discute şi să hotărască în această chestiune; alţii, ca At. Marienescu şi I. Vulcan, cereau ca „noi să facem înşine regulile nouă ortografice, căci de la Academie nu putem aştepta lucrarea aceasta" [25]. În cele din urmă s-a hotărît ca regulile ortografice stabilite de Academie să fie tipărite şi difuzate în ţară, pentru „îndreptarea şi unificarea limbii literare", iar revista „Transilvania" să deschidă o rubrică permanentă pentru „publicarea expresiunilor, termenilor, construcţiunilor şi frazelor folosite greşit în graiul păturii culte de la noi, precum şi în producţiile noastre literare", şi a unui chestionar despre părerile „cum s-ar putea îndrepta limba

---

[16] *Psaltirea scheiană*, „Tribuna", XI, 1907, nr. 272, p. 1—3 şi 273, p. 1—3. Reproducere după „Secolul".

[17] *Cum s-a stricat limba română*, „Tribuna", XV, 1912, nr. 1—11.

[18] *Cel mai vechi minei românesc*, „Tribuna", II, 1898, nr. 12 (18/30 ian.), p. 3.

[19] *Numele istoric al oraşului Sibiu* (*Hermannstadt, Nagyszeben*) *în Transilvania*, „Tribuna", VI, 1902, nr. 102 (3/13 iun.), p. 2—3.

[20] *Din istoria dicţionarului limbii române*, „Tribuna", IV, 1900, nr. 166 (19 sept.), p. 2—3.

[21] *Despre introducerea limbii româneşti în biserica românilor*, „Tribuna", VIII, 1904, nr. 63—64, 70, 89, 94.

[22] R. Ş. [Russu-Şirianu], *Dialect ori barbarisme?*, „Tribuna", IV, 1900, nr. 130 (25 iul.), p. 2. Autorul articolului se ridică împotriva folosirii abuzive a barbarismelor, care „ar trebui să dispară odată din limbă", întrucît sînt o adevărată „ruşine".

[23] *Cele şase porunci asupra ortografiei române*, „Tribuna", VIII, 1902, nr. 58, p. 5.

[24] *„Simplificarea grafiei şi ortografiei" de Ilie Trăilă*, „Tribuna", VI, 1902, nr. 218 (24 nov./7 dec.), p. 1.

[25] „Tribuna", VI, 1902, nr. 122 (4/17 iul.), p. 3. Vezi şi articolele : I. Russu-Şirianu, *Reforma Asociaţiunii*, *ibid.*, VI, 1902, nr. 241 (29 dec./ian.), p. 1; Il. E., *Discuţii politico-literare*, *ibid.*, VI, 1902, nr. 195, p. 2; *Asupra limbii noastre*, *ibid.*, VIII, 1904, nr. 164, p. 1; Il. Chendi, *În chestiunea limbii literare*, „Tribuna", V, 1901, nr. 155, 158, 162, 169, 172

noastră peste tot" [26]. At. Marienescu a şi dorit să prezinte o disertaţie despre articol, dar în urma unor obiecţii ale altora, disertaţia nu s-a mai citit, ceea ce a provocat demisia lui Marienescu din secţiunea literară a Asociaţiunii [27], mai ales că nici sfaturile sale cu privire la întocmirea unei ortografii proprii de către Asociaţiune n-au găsit aderenţi [28]. În orice caz, discuţia din cadrul „Astrei" are un efect practic imediat: problemele limbii polarizează de acum înainte atenţia mai tuturor ziarelor şi revistelor din Ardeal („Familia, „Libertatea", „Tribuna", „Drapelul" ş. a.), extinzîndu-se de la principiile de ortografie la cele de lexic şi limbă literară. Spre deosebire de alţi preopinenţi care cer respectarea strictă a unificării, într-un articol despre *Limba literară şi Asociaţiunea*, G. Bogdan-Duică pledează pentru aportul tuturor dialectelor, şi deci al tuturor provinciilor ţării, la îmbogăţirea limbii literare a unui popor, fiind de părere că în acel moment întreaga Europă era străbătută de un asemenea curent („provincialismul hrăneşte pretutindeni literatura mare şi limba de părea stabilită" [29]), de diversificare şi revitalizare lingvistică. Ideile lui se apropie în acest sens de cele exprimate cu un an înainte de Il. Chendi, cu ocazia polemicii avute cu Duiliu Zamfirescu, pe tema limbii literare. Dacă din punctul de vedere al limbii literare ideile sale se dovedesc a fi juste, în privinţa ortografiei însă era absolut necesar să se introducă norme unitare precise pe ambele versante ale Carpaţilor, altfel literatura transilvăneană era în imposibilitate să se dezvolte şi să-şi găsească audienţă la public din cauza ortografiei învechite în care era scrisă. Nu e mai puţin adevărat că şi în direcţia abuzului de provincialisme, Asociaţiunea a venit cu unele hotărîri demne de menţionat. Printre ele se situa aşa-zisul *Index verborum prohibitorum*, care urma să sancţioneze toţi termenii „famanţi" din limba intelectualităţii ardelene, adică toate barbarismele, arhaismele, regionalismele şi mai ales latinismele devenite neuzuale, acţiune care şi-a găsit ecou şi în coloanele „Tribunei" [30].

În efortul ei continuu de a veni în sprijinul cititorilor, în vederea trezirii dragostei pentru limba străbună şi a însuşirii ei corecte, „Tribuna" de la Arad apelează şi la alte mijloace. În acest scop în coloanele sale îşi fac loc rubrici speciale, deţinute de oameni competenţi, destinate informării şi cultivării publicului. Aşa este cea intitulată: *Vorbaăluia: Zicători explicate*, susţinută de G. Coşbuc. Începînd din 1898 şi pînă în 1903, cu unele intermitenţe, autorul *Baladelor şi idilelor* explică aici numeroase zicători şi proverbe populare, cu o erudiţie şi competenţă demne de apreciat. Poetul nu se mărgineşte la cuvenita şi simplista trimitere de ordin filologic, ci o însoţeşte de incursiuni de ordin istoric, etnografic, social etc., aducînd în dezbatere o serie de noi argumente, dintre care nu lipsesc variantele şi formele intermediare, care ajută mai bine înţelegerea şi evoluţia sensurilor expresiilor în discuţie. Sînt explicate rînd pe rînd zicători şi

[26] „Tribuna", VI, 1902, nr. 124 (7/21 iul.), p. 2.
[27] *Criză la Asociaţiune*, „Tribuna", VI, 1902, nr. 29 (13/26 ul.), p. 2.
[28] *De la Asociaţiune*, „Tribuna", VI, 1902, nr. 30 (20 iul./2 aug.), p. 2.
[29] G. Bogdan-Duică, *Limba literară şi Asociaţiunea*, „Tribuna", VI, 1902, nr. 168 (11/24 sept.), p. 2—3. El dă ca exemplu literatura dialectală a lui Victor Vlad Delamarina, ridicîndu-se împotriva combaterii literaturii dialectale şi opinînd în favoarea formelor populare, autentice, prin care se poate îmbogăţi limba, dialectul fiind după expresia sa „duşmanul cel mai crîncen al deznaţionalizării".
[30] „Tribuna", XI, 1907, nr. 46, p. 2—3.

expresii ca: „a prins prepelița de coadă", „azvîrle barda în lună", „marea cu sarea", „a vorbi călare", „a-și face capul călindar", „și-a pierdut sărita", „sărăcie lucie", „putred de bogat", „stingher" etc. Tot el este autorul unor articole ca: *Puterea limbii românești* [31], *Absurditatea unei explicații* [32], *Curiozități de-ale limbii românești* [33], *Ticuri literare* [34], *Mic și puțin* [35], *A lua lumea-n cap* [36], *Două vorbe românești* [37], *Țara popii Iuon* [38] etc. În cele mai multe face elogiul puterii de răspîndire și infiltrare a limbii noastre, întreprinzînd o „tîlcuire" adecvată (filosofică, istorică și lingvistică) a vorbelor puse în discuție, deși nu se dă în lături nici de la abordarea unor chestiuni mai specializate, cum ar fi problema cuvintelor monosilabice de tipul: *crîng, strîng, strîmt, strîns, strîmb*, ca și a expresiilor și a cuvintelor care inversate își păstrează aceeași formă: *sus, pup, coc, potop, cazac, cojoc, atîta loc, ocol atîta* etc., lucruri care trezeau interesul cititorilor și pofta de a căuta ei înșiși alte exemple. Adică un fel de „lingvistică distractivă" la nivelul epocii, instructivă și folositoare.

În rîndul celor care vor contribui la stimularea interesului pentru limba literară este și Ilarie Chendi [39]. Făcînd parte din cea dintîi echipă de colaboratori ai ziarului, acest critic transilvănean strămutat la București nu va pierde ocazia de a lua atitudine, ori de cîte ori se va ivi prilejul, împotriva unor abuzuri și stricări de limbă din presa și publicațiile din Transilvania, a încărcării frazei cu expresii greoaie, străine spiritului limbii noastre. Într-o serie de articole și note publicate de ziar, el se va război cu spiritul diletant care a stat la baza redactării unor definiții din *Enciclopedia română* a lui Diaconovich, aducînd corectivele necesare. Cu alte ocazii va deschide proces anacronicilor epigoni ciparieni, adepți ai unei ortografii complicate și ai unor latinisme desuete, punînd deschis problema exigenței față de scrisul greoi al intelectualității vremii. Rubrica sa intitulată *Scrisori*, pe care a deținut-o un timp în coloanele ziarului, se urmărește și astăzi cu interes pentru intransigența și consecvența cu care discută aceste probleme. În același timp cu colegul său de redacție Iosif Șchiopul, la rubrica *Dintr-un carnet*, a deschis o adevărată vînătoare a greșelilor de limbă din diverse ziare, procedînd la incriminarea lor. Astfel că ziarul a făcut totodată și o operă de corecție necesară.

În același context, dar la un nivel vădit superior, se înscriu observațiile de certă elevație filologică ale lui Sextil Pușcariu de la rubrica *Din carnetul unui filolog*. Avînd și pregătirea de specialitate necesară, care le lipsea celorlalți colaboratori deținători de astfel de rubrici, Pușcariu aduce dintr-odată un plus de informație și de gust în dezbaterea problemelor filologice. El vorbește pentru întîia dată la un nivel știin-

[31] „Tribuna", VI, 1902, nr. 155 (24 aug./6 sept.), p. 3.
[32] „Tribuna", III, 1899, nr. 70 (10/22 apr.), p. 2—3.
[33] „Tribuna", IV, 1900, nr. 90 (27 mai), p. 2—3.
[34] „Tribuna", III, 1899, nr. 102 (7 iun.), p. 2—3.
[35] „Tribuna", VI, 1902, nr. 142 (3/16 aug.), p. 5.
[36] „Tribuna", VI, 1902, nr. 237, p. 3—4.
[37] „Tribuna", VII, 1903, nr. 209, p. 4—5.
[38] „Tribuna", XIII, 1909, nr. 148 (10/22 iul.), p. 1—2.
[39] Vezi pentru aceasta: Mircea Popa, *Ilarie Chendi și problemele limbii literare*, „Cercetări de lingvistică", XIII, 1968, nr. 2, p. 281—293.

ţific corespunzător, dar pe înţelesul tuturora, despre fenomene de mare interes lingvistic, cum ar fi : *economia în limbă, dubletele, circulaţia cuvintelor, fenomenul de adaptare şi selectare a neologismelor, influenţa mediului, contaminarea* etc. Exemplele alese sînt dintre cele mai reuşite („Deschide-mi soro, *a* poartă !", *„un fir de piper"*, *„ferecare"*, *aţîna* sau *înţîna*), iar explicaţiile revelatoare. Astfel, el remarcă „existenţa unui proces de influenţare reciprocă a cuvintelor şi construcţiilor sintactice" [40] care duce la contaminare („fier, „fereca") sau existenţa unor substantive concrete care devin „o simplă vorbă funcţională, un instrument gramatical" (cazul lui *fir*, din *fir de piper*) ş. a. m. d. Foarte interesante şi de mare actualitate sînt apoi părerile sale cu privire la neologisme şi la necesitatea introducerii lor. Iată una dintre cauze, aşa cum ne-o expune autorul : „Să nu uităm, spune Puşcariu, că vorbele unei limbi nu se acoperă niciodată deplin cu ideea pe care o exprimă. Ele sînt ca nişte formule rigide, în care avem să turnăm, după împrejurări, un conţinut mai mic sau mai mare şi numai rareori întocmai de aceeaşi mărime ca aceste forme constante. De aceea, acelaşi cuvînt uneori ni se pare că exprimă prea mult, alteori prea puţin. Dacă ar exista, într-adevăr, pentru fiecare gînd al nostru cîte un cuvînt, n-am ajunge niciodată în situaţiunea atît de obişnuită ca să « căutăm expresia sau să a nu mai avem cuvinte »" [41]. De aceea noi vom folosi, după cum cere spiritul limbii, fie neologisme, fie cuvinte ale noastre cum ar fi : *băgare de seamă, luare aminte* sau *atenţie, înfrînat, cumpătat* sau *abstinent; nevoie, de lipsă* sau *necesar* etc. Concluzia lui e una de bun simţ : „Duşmanii declaraţi ai neologismelor nu le vor putea stîrpi nici prin articole vehemente împotriva lor, nici prin decrete academice, şi singurul mijloc serios de a pune o stavilă rămîne trezirea, în masele mari, a interesului pentru limba strămoşească, descoperirea frumuseţilor ei, punerea în circulaţie a valorilor ei ascunse, astfel ca articolul de import care e neologismul să devină de prisos" [42].

Nici în ceea ce priveşte folosirea unui cuvînt popular sau dialectal de către un scriitor, în scopul potenţării imaginii artistice sau a efectului literar, filologul nu se poate amesteca să dea sfaturi sau reţete, el poate doar constata folosirea adecvată sau inadecvată a unui cuvînt într-un context oarecare. Restul ţine de scrisul artistic. Aşa este cazul cuvîntului popular *alde*, exemplu elocvent, după el, de creaţie populară, căci „nici o limbă n-a ştiut să-şi ajute *în felul acesta* să iasă din încurcătura din care se găseşte cel ce ajunge în situaţia neobişnuită de a forma pluralul unui nume propriu" [43]. El găseşte că *alde* a fost greşit întrebuinţat la Odobescu, Ispirescu, Anton Pann. Opinia lui este următoarea : „El [filologul — *n.n.*] nu are a da sfaturi, ci trebuie să se mulţumească a releva bogăţia limbii sale — singurul sfătuitor este şi rămîne bunul simţ al scriitorului, el îi va spune dacă în anumite împrejurări poate, sau nu, primi acest cuvînt din graiul de la ţară.

---

[40] *Din carnetul unui filolog: Influenţa mediului*, „Tribuna", XV, 1911, nr. 53 (19 mart.), p. 2.

[41] *Despre neologisme*, „Tribuna", XV, 1911, nr. 38 (2 mart.), p. 1.

[42] *Ibid.*, p. 2.

[43] *Din carnetul unui filolog: alde*, „Tribuna", XIV, 1910, nr. 280 (25 dec./7 ian.), p. 13.

Ceea ce filologul poate însă să mai facă este de-a arăta ce rezultate rele izvorăsc din tendința de-a introduce cu tot prețul astfel de cuvinte țărănești în limbă, mai ales atunci cînd nu le cunoaște bine întrebuințarea" [44].

O concepție asemănătoare exprimă și Ion Gorun într-un articol consacrat „limbii vorbite" și „limbii scrise". Împrumuturile trebuie primite numai în măsura în care corespund spiritului limbii noastre și în concordanță cu acest spirit. Iar pentru limba scrisă atenția la eliminarea provincialismelor și a unor calcuri după limbile străine trebuie să fie mai mare. Gorun nu exclude posibilitatea ridicării dialectelor pînă la nivelul de a-și încropi o literatură specială, dar, în fața limbii literare comune, ele joacă un rol subaltern. „Chiagul rămîne întotdeauna limba cultă, limba literară. De aceea trebuie să ne dăm toată silința, românii de pretutindeni, ca să cultivăm și să întrebuințăm una și aceeași limbă scrisă" [45]. În acest sens el citează rezultatele frumoase la care au ajuns unii scriitori din Transilvania, nivelul înalt atins de limba scrierilor lor, cu nimic mai prejos decît a celor din principate. Se avea în vedere și în acest caz acel ideal al unității culturale, care era cuvîntul de ordine al întregii generații de scriitori de la începutul secolului. Lui îi era subordonată politica, lui literatura, lui limba. De aceea, pe tot parcursul apariției ziarului, limba va rămîne o componentă de seamă a problemei naționale, beneficiind o tratare favorizată și de calitate, în urma cărei acțiuni „Tribuna" de la Arad își cîștigă merite de seamă în lupta pentru emanciparea socială și națională a românilor transilvăneni.

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

[44] *Ibid.*

[45] Ion Gorun, *Limba vorbită și limba scrisă*, „Tribuna", XV, 1911, nr. 1 (1/14 ian.) p. 4—5.

OBSERVAȚII ASUPRA *GRAMATICII* LUI ION SLAVICI

DE

LIVIA VASILUȚĂ

Prin articolul de față am dori să contribuim la întregirea studiilor privitoare la istoricul gramaticii românești. Ne-am oprit la *Gramatica* lui I. Slavici deoarece acesteia cercetătorii de pînă acum nu i-au acordat atenția cuvenită. Nici acad. Iorgu Iordan în *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în LL, 2, 1956, p. 163-196, nici studiul lui T. Teaha, intitulat *Slavici și problemele limbii noastre*, apărut în LR, III, 1954, nr. 3, p. 49-59, nici alte studii monografice nu s-au ocupat mai îndeaproape de activitatea de gramatic a lui I. Slavici.

Activitatea lingvistică a lui I. Slavici interesează nu numai pe gramatician, ci și pe istoricul literar, care va surprinde, astfel, activitatea complexă a marelui scriitor, pe editorul operei sale, care ar trebui să țină seama și de o serie de forme morfologice aparte care apar în scrisul său și sînt explicate în *Gramatică*, și pe istoricul limbii literare care va sesiza mai precis oscilațiile normelor limbii literare din epocă, contribuția scriitorului la fixarea lor.

Încă de cînd lucra la redacția ziarului „Timpul", împreună cu Eminescu și Caragiale, Slavici a întrevăzut necesitatea elaborării unei gramatici, fapt pe care îl găsim și consemnat: „Deoarece nici una dintre gramaticile care existau atunci nu erau corespunzătoare fiind dominate de ideile exagerate ale latiniștilor, ne-am pus în gînd să ne croim noi o gramatică, așa numai pentru noi. Eminescu a luat asupra sa etimologia, Caragiali s-a pornit să stabilească sintaxa, iar eu îmi dădeam silința să mă dumiresc în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor potrivit cu firea limbii românești" [1].

Dar numai Slavici este acela care și-a materializat intențiile, scoțînd în 1914 *Gramatica limbii române, partea I Etimologia* [2].

A vrut să scrie sintaxa limbii române, dar a observat „că sînt puțini cei îndeajuns dumiriți asupra etimologiei" (p. 5) și astfel a alcătuit o primă parte, *Etimologia*, în care s-a străduit să precizeze regulile morfologice ale limbii noastre, adresîndu-se unui cerc larg de cititori: „lu-

[1] I. Slavici, *Amintiri*, București, EPL, 1967, p. 155.

[2] Toate referințele se vor face la *Gramatica limbii române*, București, Editura „Minerva", 1914.

crarea e croită în vederea celor ce-şi dau seama că nu sînt şi ţin să fie pe destul dumiriţi în ceea ce priveşte gramatica limbii româneşti" (p. 5).

Scopul acestei cărţi este formarea convingerilor că scrierea corectă se realizează numai prin studiul gramaticii, întrucît „fără pregătire gramaticală scrierea corectă e peste putinţă" (p. 6).

Dar şi sintaxa trebuie avută în vedere într-o exprimare corectă, mai bine spus normele ortografice să se bazeze pe unirea principiului morfologic cu cel sintactic. Aceasta este cauza pentru care Slavici îşi propune să precizeze normele ortografice abia după sintaxă, dar ele nu lipsesc nici din etimologie.

În fixarea normelor limbii române, în distingerea de „ce este şi ce nu este bine românește" (p. 6), Slavici s-a bazat pe cunoaşterea atentă „a graiului viu al poporului" (p. 6), pe limba veche şi contemporană, pe studiul gramaticilor mai vechi (Cipariu, Circă, Munteanu, Străjanu şi Manliu), pe discuţiile purtate cu oamenii de cultură ai vremii, Eminescu, Odobescu, Caragiale, Coşbuc, şi pe propria sa experienţă de peste patruzeci de ani „de cînd dau lecţiuni de gramatecă" (p. 6).

Gramatica limbii române cuprinde 183 de pagini şi este alcătuită din două părţi: *Flexiunea* şi *Derivaţiunea*. *Flexiunea* este împărţită în *Declinaţiune*, care comportă o nouă clasificare: numele, pronumele, articolul, substantivul, adjectivul, numeralul, şi *Conjugaţiunea*, cuprinzînd verbul. Partea a doua a *Etimologiei*, *Derivaţiunea*, e alcătuită, după modelul vechilor gramatici româneşti, din trei grupe: derivarea prin prefixe, prin sufixe şi prin „compoziţiune".

Gramatica lui I. Slavici are un caracter pronunţat normativ, rezultat din dorinţa lui de a impune o exprimare corect românească, precum şi caracter descriptiv. Cu toate acestea, în unele privinţe, autorul depăşeşte aspectul strict static în sensul că deosebeşte ceea ce este evoluţie de ceea ce e doar rămăşiţă a unei exprimări mai vechi, încercînd în cadrul părţilor de vorbire examinate să stabilească unele tendinţe de dezvoltare pe care le urmează limba.

În definirea conţinutului categoriilor morfologice, un rol important îl are punctul de vedere logic. Descrierea claselor de cuvinte dovedeşte că, în concepţia lui Slavici, ele sînt socotite ca reflexul unor fapte din planul gîndirii. În această privinţă credem că se poate identifica în gramatica sa influenţa cărţii lui I. Manliu, *Noţiuni de logică, stilistică şi retorică*, Bucureşti, 1881.

Spre deosebire de mulţi alţi autori de gramatici contemporani cu autorul [3], Slavici observă că numai substantivul exprimă noţiuni, adjectivul şi verbul reprezentînd doar note din conţinutul noţiunii [4].

Adjectivul este „o notă a unei noţiuni" (p. 70), avînd rolul de a „scade sfera noţiunii ce se leagă de substantiv" (p. 71). Exemplul citat de el ni se pare concludent: „Flori sînt toate florile, dar flori *albe* sînt numai unele dintre flori" (p. 71).

---

[3] De exemplu, una dintre bunele gramatici ale limbii române, cea a lui Tiktin, afirmă că „fiecare cuvînt cuprinde exprimarea unei noţiuni", în *Gramatica română*, Bucureşti, ed. a III-a, 1945, p. 19.

[4] Problema aceasta a fost dezvoltată pe larg de G. Ivănescu în *Gramatică şi logică, I, Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în AUT, Seria Ştiinţe sociale, 1963, p. 259—267.

Dacă verbul exprimă tot note ale unei noţiuni, întrebarea ce se pune şi pe care autorul o intuieşte este următoarea : prin ce se deosebeşte în cazul acesta verbul de adjectiv? Slavici răspunde : „adjectivul scoate la iveală... nota noţiunii ca atribut, arătînd o însuşire ca fiind permanentă" (p. 86), iar „verbul o scoate la iveală ca predicat", arătîndu-ne-o „fie ca stare, fie ca lucrare, deci ca ceva accidental" (p. 86).

Punctul de vedere logic apare clar conturat în capitolul consacrat substantivului. Acesta e tratat după categoriile logicii, întrucît autorul face distincţie între treptele de concret şi abstract pe care le împleteşte cu categoria numărului.

Deoarece clasa numelor proprii este cea mai legată de concret, „are însemnare" (p. 48), autorul o tratează într-un capitol deosebit, care, din perspectiva amintită, este format din două diviziuni : colective şi comune concrete, materiale şi comune abstracte cu trei diviziuni ce ţin de formarea numărului, singularia tantum, pluralia tantum şi cele „care atît la singular cît şi la plural au înţelesuri deosebite" (p. 53).

Exclusivismul punctului de vedere logic duce şi la unele interpretări greşite. De pildă, admiterea celui de-al şaselea caz, prepoziţionalul, se face nu după criterii gramaticale, ci după cele logice. Asemănarea formală a genitivului şi dativului, a participiului şi supinului şi considerarea lor ca forme aparte îl determină să socotească acuzativul şi prepoziţionalul drept cazuri distincte.

Acelaşi principiu îl face să nege existenţa neutrului în limba română : „genuri sînt în româneşte două, masculin şi feminin" (p. 11), pentru că al treilea gen are desinenţa femininului şi deci nu formează o clasă aparte. Dar, încercînd o clasificare a „vorbelor" după gen, constată abundenţa formelor de „eterogen", ceea ce-l face pe Slavici să-l discute într-un subcapitol aparte. Este şi aceasta o dovadă că introducerea forţată a categoriilor logicii în gramatică poate să ducă la erori.

Uneori îşi face loc principiul funcţiunii, ca în definirea formelor pronumelui interogativ, „care se deosebesc de cele relative numai în ceea ce priveşte întrebuinţarea" (p. 30).

Cîteodată consideraţia istorică face ca părţi de vorbire diferite să fie tratate împreună. El sesizează că la baza pronumelor personale *dînsul, dînsa* şi a pronumelor de întărire *însumi, însămi* stă forma *însul*, care e trecută printre substantive datorită faptului că este însoţită de articol hotărît.

Ca orice gramatică, şi *Etimologia* lui Slavici cuprinde liste de paradigme ; aceasta este partea mai puţin realizată a lucrării.

Paradigmele pronumelor cuprind numeroase inadvertenţe cu toate că în vremea aceea se ajunsese deja la unificarea formelor pronominale. Slavici consideră că nominativul persoanelor I, II, III sînt *mine, tine, sine*, paralel cu *eu, tu, el* indeclinabile. Confuzia este posibilă pentru că autorul pierde din vedere că în flexiunea pronominală sînt teme diferite, iar identitatea de forme între acuzativ şi nominativ îl face să socotească o formă ca valabilă pentru cealaltă. În aceeaşi paradigmă confundă pronumele posesive cu cele personale, astfel încît *al meu, al tău, al său* sînt trecute la cazul genitiv. În loc să considere că pentru genitivul pronumelui personal se întrebuinţează formele pronumelui posesiv, el procedează invers.

La capitolul pronumelui reflexiv se ocupă de fapt de formele atone ale pronumelui personal, dar observă că una din caracteristicile limbii române este fenomenul de reluare a complementului direct și indirect.

Dar inexactitățile în formele paradigmelor nu sînt generale. Uneori paradigmele sînt bine alcătuite. Așa sînt de pildă cele ale verbelor sau ale declinării substantivelor.

S-ar mai putea obiecta cărții lui Slavici caracterul insuficient de sistematizat și reluarea problemelor tratate în diferite părți ale lucrării. Afirmația trebuie pusă și în legătură cu cele spuse de Slavici că *Etimologia* sa „a fost lucrată printre picături" (p. 7).

Erorile științifice, care în unele capitole sînt destul de numeroase, s-ar datora, pe de o parte, stadiului la care ajunsese cercetarea gramaticii la noi, iar pe de altă parte, faptului că Slavici nu a fost un lingvist, ci un literat, preocupat de aspectele variate ale culturii noastre.

Normele limbii literare în perioada în care Slavici își scrie gramatica erau constituite, dar existau încă destule forme oscilante. Considerăm că studiul lucrării lui Slavici și din această perspectivă este folositor pentru că, în vederea unei descrieri amănunțite și exacte a procesului complex de fixare a normelor limbii literare, e necesară cercetarea atentă a fiecărui text; numai așa avem posibilitatea să stabilim un inventar al formelor și apoi să sesizăm permanențele și oscilațiile în tendința de normare a limbii.

Autorul gramaticii observă unele abateri de la regulă în limbajul individual, fie datorită necunoașterii normelor morfologice corecte de către vorbitori, cum este, de exemplu, greșeala „clasică" *ea însuși*, fie prin influența graiului popular, ca nearticularea substantivului, sau formele mai mult ca perfectului *am fost făcut*, și prin influența limbii vechi în exemple ca *femeii cei bune* „cum scriau unii din autorii din secolul XVII" (p. 34).

Altă dată, însă, formele vechi și populare sînt invocate în sprijinul impunerii unei forme. Astfel, propune *care* și nu *cari* pentru că așa se întrebuințează „atît în graiul viu, cît și la scrietorii de frunte" (p. 28). Aceeași idee este reluată și completată în articolul *Mișcarea noastră literară*.

Cu toate că erau în spiritul limbii noastre vechi, forme cum sînt: *carele, carea*, „întrebuințate și la scriitorii din secolul al XVI-lea" (p. 35), sînt respinse pentru că, adaugă el în altă parte, pronumele nu poate fi articulat. „Tot astfel se sfătoșesc mulți punînd pronumele relativ *care* la plural, ba articulîndu-l *carea, carele, carii*, ca și cum în românește pronumele ar putea să fie și ele articulate" [5]. Aceste observații pun în lumină faptul că, în concepția lui Slavici, și nu numai a lui, ci a majorității oamenilor de cultură de la începutul secolului al XX-lea, procesul de normare a limbii literare e conceput ca o activitate conștientă.

În vederea unei întrebuințări corecte a diferitelor cuvinte, Slavici încearcă să stabilească contextele în care un cuvînt poate fi înlocuit cu altul sau își poate schimba locul în propoziție, insistînd asupra modificărilor de formă. Exemplele sînt numeroase, de aceea nu mai insistăm.

[5] I. Slavici, *Amintiri*..., p. 515.

Interesat de problema adaptării morfologice a neologismelor, Slavici se referă la cuvintele nou intrate care ar trebui să aibă indici morfologici ce permit încadrarea lor fără ezitare într-o clasă de cuvinte. În acest sens, propune ca substantivele neologice de tipul *armură, alură* (p. 63) să aibă desinența pluralului în *e* și nu în *-uri*, pentru evitarea confuziei cu neutrul (deși ulterior ultima formă s-a impus).

Preocuparea constantă a ardelenilor pentru stabilirea unor norme ortografice ferme își găsește în *Grmatica* lui I. Slavici o nouă expresie.

Cu toate că în mare parte în *Gramatica* lui Slavici sînt condamnate unele forme uzuale în limba vorbită și literară a ardelenilor, totuși, multe din ele sînt acceptate de autor în gramatica sa.

Explicația o găsim în faptul că Slavici, cu toată străduința sa evidentă de a se desprinde de limba intelectualilor ardeleni, care chiar și după Unire mai păstrau în exprimarea lor și unele particularități ardelenești, nu a reușit s-o facă întru totul.

Pentru susținerea normelor propuse de el, Slavici nu folosește extrase din literatură, cum ar fi de așteptat din partea unui scriitor, ci apelează doar la uzul său personal, așa cum procedaseră majoritatea autorilor de gramatici de dinaintea sa. Din această cauză el nu are un termen de comparație a formelor, ceea ce ușurează pătrunderea în gramatică a unor elemente populare și arhaice.

Datorită unei arii largi de circulație, unele forme populare nu i se mai par neliterare și le întrebuințează. Astfel se poate explica recomandarea formelor etimologice fără *i* epentetic: *cîne, pîne* (p. 56), *mîni* (p. 57), variantele iotacizate *spuind, puind* (p. 108).

Gramatica lui I. Slavici cuprinde exemple convingătoare că „literarizarea" este un fenomen răspîndit în limba literară din Ardeal, chiar și la 1915. Formele *rescoc, resfrîng, resgîndesc* (p. 157), *țere, țeri* (p. 57), *teu, tei* (p. 24), față de formele acceptate ca literare *răscoc, răsfrîng, răsgîndesc, țară, țări, tău, tăi*, confirmă cele spuse anterior.

Uneori formele impuse în limba literară în Muntenia și Moldova nu i se par cele mai potrivite, recomandînd altele cu caracter arhaic și popular, frecvente în limba intelectualilor ardeleni. Astfel, cere folosirea femininului plural al adjectivului *nou* (*nouă*), formă obișnuită în limba veche, întrebuințată apoi de Eminescu, Maiorescu, Sadoveanu și alții. Nu numai că recomandă construcția *haine nouă*, ci, pentru a face mai vizibilă apartenența adjectivului la feminin, înlocuiește desinența *-ă* cu *-e*, „pentru că un plural în *-ă* nu există" (p. 104), aceasta, probabil, pentru a face mai vizibil acordul. În aceeași categorie se înscriu și formele *adecă* (p. 144), *oaspe* (p. 55), *scrietor* (p. 94), față de *adică, oaspete* și *scriitor*.

Multe din formele recomandate ca literare în *Gramatică* sînt regionale. Dintre acestea amintim: fonetismele cu *o* neaccentuat trecut la *u*, ca în *durmim* (p. 107) (deși foarte des apare fonetismul literar *dormi*), derivate feminine pe baza masculinelor corespunzătoare ca *iepure — iepuroaie* (p. 176), dar apare și *lupoaică* (p. 176), diftongul *oa* pentru *o*: *ploauă* (p. 88), *noaue, doaue* (p. 71, 78), față de *ploună, nouă, două*, monoftongarea diftongului *ea* la *è* în exemple ca *bè, vedè, ședè, avè* (p. 104), față de *bea, vedea, ședea, avea*, sau cuvinte specifice zonei din care el face parte, ca *șfarog* (p. 138) „sfoară", *năimi* (p. 160) „angaja, tocmi",

croitoare (p. 59) „croitoreasă" și altele. Tendința de a lua ca suport pentru limba literară forme arhaice, populare și regionale este frecventă la cărturarii ardeleni care doreau o limbă cultă apropiată de cea veche.

Ecoul întîrziat al școlii latiniste se face simțit și în *Gramatica* lui I. Slavici.

Recomandarea sufixului substantival *-(ț)iune*, indiferent de cuvînt, fără a ține seama de criteriul istoric și tradiția literară, ca în *ocaziune*, *lecțiune* (p. 174), „pentru că terminațiunea *-ie*... este un fel de barbarism" (p. 174), a cuvintelor scrise cu *u* final după diftongii *ai*, *îi*, *ui* în exemple ca *taiu*, *mîngîiu*, *încuiu* se datorează influenței latiniste.

De multe ori însă Slavici reușește să se integreze normelor limbii literare, renunțînd la multe regionalisme și forme arhaice. Exemplele sînt numeroase: între dubletele infinitivului *a rămîne* și *a rămînea* propune prima formă (p. 108), condamnă formele regionale de tipul *coaje*, *vraje* (p. 60), *cășii* (p. 52), *școalele* (p. 57), *steauă*, *surceauă*, *vîlceauă* (p. 61), imperativul *mergea*, *strîngea* (p. 111).

Dorind să stabilim o viziune de ansamblu asupra problemelor pe care *Gramatica* lui I. Slavici le ridică, nu ne-am permis, în cadrul limitat al unui singur articol, studierea în detaliu a diverselor aspecte, deși sîntem conștienți de necesitatea unei perspective mai largi, în primul rînd comparative.

Această succintă incursiune în *Gramatica limbii române* a lui I. Slavici dovedește că, deși uneori nerealizată față de scrierile similare ale vremii, ea rămîne totuși o contribuție interesantă la dezvoltarea gramaticii românești prin admiterea punctului de vedere logic în explicarea unor fapte morfologice (aspect reluat de lingviști ulterior), prin numeroasele observații morfologice juste, prin interesul acordat în paginile cărții procesului de consolidare a normelor limbii literare și, mai ales, prin recomandarea unor forme corecte, valabile și astăzi.

Prin preocupările sale lingvistice, alături de cele literare și culturale, Slavici se dovedește un reprezentant de seamă al culturii române de la începutul secolului al XX-lea, angajat în lupta grea pentru unificarea limbii române literare.

Septembrie 1971

Baza de cercetări științifice a
Academiei Republicii Socialiste
România
Timișoara, Bul. Mihai Viteazul, 24

DESPRE ÎNȚELESUL NUMELOR PROPRII

DE

VIORICA FLOREA

Problema înțelesului numelor proprii a stat mai întîi în atenția filozofilor și logicienilor, preocupați de clasificările logice ale cuvintelor, și apoi în aceea a lingviștilor.

Întrucît problema este foarte controversată și, în același timp, prezintă o deosebită importanță pentru onomastică, ne propunem ca în cele ce urmează să discutăm teoriile emise în legătură cu înțelesul numelor proprii [1].

Teoriile în discuție reprezintă trei puncte de vedere: 1) numele proprii nu au înțeles; 2) numele proprii au înțeles mai mult decît numele comune, înțeles infinit; 3) numele proprii au înțeles, dar nu infinit.

Cele mai multe teorii se grupează în jurul primului punct de vedere. Teoria *etichetei*, de exemplu, constă în aceea că numele proprii sînt privite ca neavînd conținut, ele fiind simple etichete mentale („gedankliche Labels"), cum le caracterizează unul din reprezentanții ei, O. Funke, menite să facă distincție între diferiți indivizi sau diferite obiecte. Prin teoria că numele proprii sînt arbitrare (nu este vorba aici de sensul saussurian al legăturii arbitrare dintre semnificant și semnificat) se susține că numele proprii nu au înțeles, înțelesul etimologic al apelativului de la care provin. Mai exact, faptul că unele nume proprii au înțelesul de care vorbeam, de tipul *Luminița — luminița*, *Doru — doru*, *Cocoș — cocoș*, *Lemnaru — lemnaru*, iar altele nu-l păstrează (s-a produs în timp ruptura cu înțelesul etimologic al apelativului): *Andrei*, *Maria*, *Vasile*, *Zoe*, a contribuit la apariția teoriei că numele proprii se comportă arbitrar sau convențional în ceea ce privește înțelesul [2]. Această teorie este exprimată cel mai bine de A. H. Gardiner [3], pentru care numele proprii din ultima categorie, fără legătură cu înțelesul apelativului respectiv, sînt pure, ideale în raport cu cele dintîi, care mențin înțelesul apelativului. Gardiner va duce mai departe această teorie, după cum vom vedea.

V. Brøndal nu folosește termenul de *arbitrar* sau *convențional*, însă este de părere că atît timp cît un nume ca *Lefèvre*, de exemplu, conservă

---

[1] Pentru teoriile respective, vezi Holger Steen Sørensen, *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963.

[2] Nu intră în discuție teoria conform căreia numele proprii sînt arbitrare sau convenționale în sensul alegerii sau adoptării lor, teorie existentă încă la filozofii greci, după care numele comune sînt φύσει (naturale), iar cele proprii θέσει (convenționale).

[3] *The Theory of Proper Names*, Londra, 1940.

aceeași rostire (inclusiv forma grafică) și același conținut ca apelativul *fèvre*, nu este un nume propriu. El refuză, așadar, numelor proprii conținutul apelativului corespunzător [4].

Teoria care ilustrează cel mai pregnant primul punct de vedere este aceea că numele proprii *nu au înțeles* sau *conotație*. Ea este reprezentată de H. Steinthal, G. F. Schoemann, L. Jeep, V. Brøndal, A. H. Gardiner și de gramatici și logicieni, ca: H. Bertelsen, E. Buyssens, P. Christophersen, P. Diderichsen, J. N. Keynes, B. Russel, K. Togeby, însă punctul de plecare este — după cum arată H. Steen Sørensen [5] — *Sistemul logicii* al lui John Stuart Mill. Acesta distinge din punct de vedere logic *nume conotative*, care denotă un subiect și implică un atribut, și *nume neconotative*, care denotă un subiect fără implicarea sau conotarea atributivă. Conotative sînt considerate numele comune (*girl* „fată" denotă subiectul extralingvistic cu atributele pe care *girl* le implică sau conotă, atribute exprimate prin *child* „copil" și *female* „de gen feminin"). Numele proprii le consideră neconotative, ele denotă indivizi (aceștia sînt denumiți cu ajutorul lor), fără să implice vreun atribut aparținînd acestora. Întrucît *a fi conotativ* înseamnă *a avea înțeles* [6], concluzia este că numele proprii nu au înțeles, deci nu transmit o informație.

Plecînd de la teoria lui J. S. Mill, A. H. Gardiner, în lucrarea citată, susține că în timp ce numele comune reprezintă treapta abstractă a celui de-al doilea sistem de semnalizare, prin noțiunea pe care o au la bază și care le conferă valoare semnificativă, numele proprii corespund primului sistem de semnalizare: ele nu au la bază o noțiune, ci rămîn la treapta concretă senzorială, avînd numai valoare denominativă, nu și semnificativă. Un nume ca *Luminița*, de exemplu, nu are, după Gardiner, semnificație, deoarece nu se bazează pe noțiunea de *luminiță*, el denumește pur și simplu o persoană. După cum o denumire ca *Aluni* nu are la bază noțiunea de *alun*, ci constituie numele unei localități. Pentru Gardiner, deci, numele proprii nu au înțeles. Trebuie să reținem însă faptul că *numele proprii sînt considerate ca neavînd înțelesul pe care îl au numele comune*, și cu aceasta nu putem să nu fim de acord.

Teoria că numele proprii au înțeles mai mult decît numele comune, înțeles infinit, este opusă aceleia care susține că numele proprii sînt neconotative, lipsite de înțeles. Ea datează nu de mult, reprezentanții ei fiind F. Brandt, A. Noreen, M. Bréal, A. Dauzat, O. Jespersen, H. Sweet [7]. Teoria are la bază concepția că numele proprii sînt individuale, că au o semnificație specializată, deoarece se aplică la un singur individ — concepție existentă încă la gramaticii greci și romani —, de unde concluzia că înțelesul lor este mai bogat. Pentru Brandt, de exemplu, numele propriu este un nume individual, a cărui conotație poate teoretic să fie infinită, dar a cărui denotație este una singură. Noreen deosebește numele proprii de cele comune prin aceea că primele indică un înțeles total, și de aceea un conținut infinit mai bogat al „indivizilor". Bréal

---

[4] H. Steen Sørensen, *op. cit.*, p. 32.

[5] *Op. cit.*, p. 36—37.

[6] H. Steen Sørensen, *op. cit.*, p. 36—51.

[7] Pentru această teorie, vezi H. Steen Sørensen, *op. cit.*, p. 81 și urm.

și Dauzat consideră că numele proprii sînt cele mai semnificative din toate, fiind cele mai individuale. Numărul trăsăturilor caracteristice este mai mare în cazul numelor proprii decît în cazul numelor comune, afirmă Jespersen. Aceeași idee o exprimă și Sweet: numele *Plato* implică toate caracteristicile (o mulțime de caracteristici) care disting omul *Plato* de toți ceilalți oameni. De aceea este incorect să spunem că numele proprii sînt lipsite de înțeles. Din contra, ele au înțeles mai mult decît numele comune, prin înțelesul foarte mult specializat. Sørensen arată [8] că adepții acestei teorii confundă conținutul „obiectului" denotat prin numele propriu (acest conținut poate fi supus unei analize care să continue la infinit: de exemplu, conținutul sau trăsăturile caracteristice ale omului numit *Plato* sau ale orașului numit *Copenhaga*) cu înțelesul numelui propriu. În susținerea teoriei lor, ei se bazează pe doctrina logică a variației inverse a intensiei și extensiei, în acest caz, pe doctrina inversă a variației înțelesului și obiectului denotat. După cum observă Sørensen, această doctrină se aplică numai la intensia și extensia semnelor lingvistice care fac parte din aceeași serie semantică, seriile fiind numite în general serii clasificatorii. Or, înțelesul numelui propriu este altceva decît obiectul denotat prin acest nume. De aceea teoria în discuție nu poate fi acceptată. Mai mult, Sørensen atrage atenția asupra unor nume comune care semnifică mai mult decît numele proprii: *atenian* „cetățean din Atena" are mai mult înțeles decît *Atena*.

Una din limitele serioase ale acestei teorii este, după părerea noastră, aceea că susține înțelesul infinit al numelor proprii fără să arate însă în ce constă acest înțeles.

Al treilea punct de vedere este reprezentat de teoria lui Sørensen, expusă în lucrarea menționată [9]. Pentru a demonstra că numele proprii au înțeles, el stabilește mai întîi în ce constă înțelesul numelor comune. În acest scop, precizează că un semn lingvistic este o combinație dintre o tranșă sonoră, pe care o numește *designator* (designator) și un înțeles, *designat* (designatum). Entitatea extralingvistică la care se referă semnul constituie *denotatum* sau *denotata* acestuia (în cazul lui *a mother* „mamă", de exemplu, denotatum sau denotata este *femeia care are copil*), tranșa sonoră *denotă* (denotes) această entitate, semnul lingvistic este considerat *denotator* (denotator) [10].

Sørensen arată că nu toate semnele lingvistice denotă — nu toate au denotatum sau denotata; în această situație se află un semn ca *a centaur* „centaur" sau *a man with fifteen noses* „omul cu cincisprezece nasuri" (o realitate extralingvistică corespunzătoare acestor semne nu

---

[8] H. Steen Sørensen, *op. cit.*, p. 65.

[9] Teoria *Das so und Genanntsein*, reprezentată de O. Funke și A. Marty, pretinde că numele proprii, prin ele însele — prin tranșa sonoră care le constituie — au ceva din înțelesul lor. Adepții acestei teorii au în vedere un pasaj din *Sistemul logicii* al lui J. S. Mill, care afirmă că arătînd spre un om și spunînd: *acesta este Brown* sau *acesta este Smith* sau arătînd spre un oraș: *acesta este York*, noi transmitem auzului o informație despre omul sau orașul respectiv, în afară de faptul că acestea sînt numele lor. În astfel de contexte, cum arată Sørensen, este vorba de o simplă afirmație și nu de înțelesul numelui propriu, de aceea teoria nu poate fi luată în considerație.

[10] Semnele pot fi minimale, cînd nu se pot divide în alte semne: *mother*, sau complexe: *a mother*, care se poate divide în semnele *a* și *mother*; *a good mother*, în *a*, *good*, *mother*.

există), de aceea conchide că *semnul este un denotator potențial.* În schimb, toate semnele au înțeles, altfel nu ar fi semne lingvistice; *a centaur*, de exemplu, are semnificația de „animal din mitologia greacă, imaginat ca fiind jumătate om, jumătate cal".

Autorul ține să facă distincție între *înțelesul unui semn* și *denotatul* sau *denotata* lui, cu atît mai mult cu cît unii specialiști le identifică, după cum am văzut. Stabilind această distincție, Sørensen își propune să definească înțelesul semnului lingvistic. În acest scop, se folosește de procedeul următor: presupune că o entitate extralingvistică reprezentată de un triunghi sau dreptunghi ar denumi-o *a square* „patrat"; dacă lumea din jur, care cunoaște uzul cuvîntului, protestează, înseamnă că el nu cunoaște înțelesul semnului respectiv. Ce nu cunoaște adică? Condițiile necesare și suficiente satisfăcute de figura geometrică în așa fel ca ea să fie considerată ca denotată prin *a square*. Sørensen stabilește, în concluzie, definiția înțelesului: înțelesul unui semn *S* constă în condițiile necesare și suficiente satisfăcute de o entitate extralingvistică *A*, în așa fel ca *A* să poată fi considerat că este denotat prin *S*. Într-o altă formulare a lui Sørenson, mai concisă: înțelesul unui semn este informația transmisă de designator (tranșa sonoră) în legătură cu obiectul denotat. Înțelesul unui semn nu poate fi deci confundat cu *denotatum* sau *denotata*.

Sørensen constată că definiția înțelesului se aplică și la numele proprii: înțelesul semnului *Paris* constă în condițiile necesare și suficiente satisfăcute de entitatea extralingvistică (orașul respectiv), în așa fel încît entitatea să poată fi considerată că este denotată prin tranșa sonoră *Paris* (orașul trebuie să fie capitala Franței). Prin aceasta Sørensen demonstrează că și numele proprii au înțeles. Teoria sa ni se pare întemeiată cu atît mai mult cu cît ea respectă și aplică la numele proprii principiile și normele lingvistice care acționează și la numele comune (mai departe vom vedea că Sørensen stabilește nu numai asemănări, dar și deosebiri între numele proprii și cele comune din punct de vedere lingvistic).

Înțelesul semnului *Paris* este, după Sørensen, informația transmisă de designator cu privire la orașul respectiv. De fapt, ceea ce trebuie să precizăm noi este că *toată informația transmisă de designator constituie înțelesul unui nume propriu; numai pentru definiție se recurge la cîteva elemente distinctive.* Înțelesul semnului *Paris* include, așadar, și faptul că orașul este situat pe Sena, că a fost sediul Comunei din 1871, că este reședința Sorbonei etc.; definiția *capitala Franței* conține doar un singur element, distinctiv față de înțelesul altor nume proprii (*Lyon, Marsilia, Londra...*).

Ținînd seamă de cele de mai sus, *Napoleon* poate fi definit succint ca „împăratul francez care a fost bătut de Wellington la Waterloo"; *Homer* — ca „cel care a scris Iliada și Odiseea"; *București* — „capitala Republicii Socialiste România".

Dacă numele proprii nu ar avea înțeles, dacă nume ca *Napoleon, Wellington, Waterloo* nu ar aduce informații, spune Sørensen, o frază ca aceasta: *Napoleon a fost învins de Wellington la Waterloo*, existentă în cărțile de istorie, ar putea fi modificată, de pildă, în: *Dudi a fost*

învins de Dodi la Dadi. Dar o astfel de modificare nu se poate produce, ceea ce dovedește că numele proprii în discuție au semnificație.

Demonstrînd că numele proprii au înțeles, Sørensen infirmă teoria după care acestea nu transmit informație, nu sînt conotative. În afară de aceasta, numele propriu capătă valoare de semn lingvistic, la fel ca numele comun, ceea ce este deosebit de important pentru lingvistică, în general, pentru onomastică în special.

Pentru a demonstra și la numele proprii deosebirea dintre înțeles și denotatum sau denotata, Sørensen ia în discuție un nume ca *Zeus*, căruia nu-i corespunde o entitate extralingvistică, dar are înțeles: „zeitate mai mare peste ceilalți zei", „zeitate supremă".

După demonstrația că numele proprii au înțeles, Sørensen stabilește relația cu înțelesul numelor comune, observînd că înțelesul numelui propriu (în engleză) este echivalent cu acela al numelor comune însoțite de un determinant: *John*, *Anderson*, *London* echivalează semantic cu *the (a) man*, *the (a) boy*, *the (a) town*, *every man*, *some boys*, *each town* ș. a. m. d. În cazul limbii române, deci, *Ion*, *Popescu*, *Cîmpina*, *București* ar fi echivalente semantic cu *omul (un om)*, *băiatul (un băiat)*, *orașul (un oraș)* sau cu *acest om*, *fiecare băiat* etc.

★

Sørensen nu se mulțumește a demonstra numai că numele proprii au înțeles, ci analizează și structura semantică a acestuia, cu scopul de a arăta că ea se deosebește de structura semantică a numelor comune.

Din punct de vedere logic, înțelesul numelor proprii a preocupat încă pe filozofii antichității [11]. Dionysius Thrax, de exemplu, afirmă că numele proprii sînt nume individuale, deoarece exprimă o proprietate posedată individual. Această concepție se menține și în *Gramatica* de la Port-Royal, pentru care numele proprii corespund ideilor singulare, spre deosebire de numele comune, cărora le corespund idei generale. Pe aceeași poziție stau și J. C. Adelung, L. Sütterlin, O. Jespersen, L. Bloomfield, G. O. Curme, A. H. Gardiner ș. a. Pentru ei, faptul că un nume propriu poate fi aplicat la întîmplare mai multor „obiecte" este un simplu accident, o imperfecțiune a limbii.

Unii dintre logicieni, printre care E. Buyssens și V. Brøndal, au atras atenția însă că și numele comune desemnează un individ, un obiect bine precizat pentru cel care vorbește. În contexte ca următoarele: *Le directeur ne peut vous recevoir*, *La planche a cédé*, ei arată că este vorba despre *directorul* unei anume întreprinderi sau instituții, respectiv de *plafonul* unei camere anumite. Practic, toți logicienii au căzut de acord că numele proprii sînt numai o subclasă a numelor individuale, acestea fiind reprezentate și de apelative: *this man*, *the town*, *my mother*. Prin urmare, din punct de vedere logic nu s-a realizat o limită tranșantă între numele comune și cele proprii.

Referindu-se la teza că numele proprii sînt nume individuale, Sørensen atrage atenția că înțelesul individual al numelui propriu nu trebuie privit ca determinat de numărul obiectelor denotate, unul singur, în prin-

[11] H. Steen Sørensen, *op. cit.*, p. 69—75.

cipiu — o dovadă în acest sens este că şi unele nume comune denotă un singur obiect: *British Cardinal* sau *British President* —, ci de structura semantică a înţelesului, adică de un factor lingvistic. Pentru prima oară îşi propune să formuleze în termeni lingvistici teza că numele proprii sînt nume individuale.

După Sørensen, constituenţii semantici ai înţelesului numelui propriu sînt reprezentaţi de articolul hotărît *the* + un apelativ pe care îl numeşte *stem* (apelativ neînsoţit de un determinant), conţinînd un flectiv de singular (*singulare flexive*), adică un formant, numai de singular, indiferent dacă numele propriu este un singular sau plural + o propoziţie atributivă (sau un atribut). Aceasta este bineînţeles o formulă definitorie (care conţine elementele esenţiale ale înţelesului): *London* „the city that...", *England* „the country that...", *Anderson* „the person that...", *the Hebrides* „the group of islands that...", *the Andes* „the range of mountains that...". Admiţîndu-se că P este variabila pentru numele propriu şi x variabila pentru stem + flectivul de singular, se stabileşte următoarea definiţie: P = „the $\times$ that...". Şi numele comune (substantivele şi pronumele) sînt definite analogic: *the boy* sau *he* = „the $\times$ that...". Sørensen observă însă că la numele proprii x este o constantă din moment ce flectivul care însoţeşte stemul este numai de singular, în timp ce la numele comune x este o variabilă, flectivul putînd să fie şi de plural: *the boys* = „the x's that...". După părerea noastră, x este o constantă la numele proprii numai dacă ţinem seamă de următoarele: flectivul din definiţia numelui propriu poate fi şi de plural, însă el permite substituirea cu un flectiv de singular. Astfel *the Hebrides* are posibilitatea să fie definit şi prin „the islands that ..." sau *the Andes* şi prin „the mountains that...", nu numai prin definiţiile date de Sørensen. La numele comune, flectivul din definiţie, de plural, nu poate fi înlocuit printr-unul de singular. *The boys* nu admite decît definirea prin „the x's that...", nu şi prin „the x that...".

Din faptul că la numele proprii constituenţii semantici sînt reprezentaţi de constante (*the*, x şi *that*), iar la numele comune, de constante (*the*, *that*) şi variabile (x), Sørensen conchide că numele proprii corespund unei singure entităţi, deci sînt nume individuale, spre deosebire de numele comune, care corespund nu numai unei entităţi, ci şi mai multora, adică oricărei entităţi din seria entităţilor de acelaşi fel. El precizează că numele proprii sînt individuale atît în vorbire (*Sprech*), cînd numele proprii se află într-un anume context: *Petru merge la şcoală*, cît şi în limbă (*Language*), cînd numele proprii nu sînt situate în context.

Numele comune corespund unei singure entităţi numai în vorbire, adică într-un context, ca în cele comentate mai sus: *directorul nu vă poate primi*, *plafonul a cedat* (ne referim la *directorul* şi *plafonul*). În limbă, adică în afară de context, numele comune (*director*, *plafon*) se pot referi la diferite entităţi din seria entităţilor corespunzătoare, de aceea sînt nume generale.

Concluzia lui Sørensen este că în virtutea înţelesului, a constituenţilor semantici, numele proprii sînt capabile să denote o entitate şi numai una în vorbire (*Sprech*) şi în limbă (*Language*), de aceea sînt

nume individuale, spre deosebire de numele comune, care denotă o entitate numai în vorbire, nu și în limbă, cînd sînt nume generale.

Referindu-se la formula definitorie a numelor proprii, P = „the x that ...", Sørensen observă că ea se aplică numai în limbile care au articol (în română numele propriu se poate defini deci prin substantiv însoțit de articol hotărît urmat de o propoziție atributivă sau de un atribut: P = *omul care...* sau *vecinul nostru*). Considerăm, însă, că și în limbile fără articol formula definitorie de mai sus se poate menține, simplificată, în sensul că în orice limbă, în definiția înțelesului numelui propriu, intră un constituent reprezentat de un stem însoțit de un flectiv de singular și nu de plural (sau de un flectiv plural care poate fi înlocuit cu unul de singular — folosim terminologia lui Sørensen); în limbile fără flexiune de număr, stemul, adică substantivul care definește numele propriu, corespunde singularului, și nu pluralului.

Între teoria logică a lui A. H. Gardiner și cea lingvistică a lui H. Steen Sørensen în legătură cu înțelesul numelor proprii considerăm că există unele puncte comune. Sîntem de părere chiar că rezultatele cercetării celui dintîi au dus spre cercetarea celui din urmă. Față de predecesorii săi, Gardiner are meritul de a fi arătat că numele proprii nu au înțelesul apelativului de la care provin; o astfel de părere poate fi atribuită și lui Sørensen, pentru care înțelesul numelui propriu este altceva decît înțelsul numelui comun corespunzător. Teoria lui Gardiner că numele proprii nu au înțeles nu putea să nu determine o reluare a problemei pe baze noi, căci o astfel de concluzie nu putea fi decît un impas pentru lingviști: din ea decurge faptul că numai numele comune sînt semne lingvistice, nu și cele proprii. Sarcina lingvisticii era deci să demonstreze că și numele proprii au înțeles. Meritul lui Sørensen este că a căutat înțelesul numelui propriu nu în acela al numelui comun corespunzător (un înțeles în alt înțeles), ci a raportat numele propriu la „obiectul" respectiv. Prin aceasta a stabilit că atît la numele comune, cît și la cele proprii, înțelesul constă în informația transmisă de obiectul denumit.

Că înțelesul numelui propriu are o structură semantică diferită de aceea a numelui comun este o altă problemă. În această privință, părerile celor doi cercetători sînt cel mai mult apropiate. Căci a susține că numele proprii au înțeles individual, sînt nume individuale (vezi teoria lui Sørensen), înseamnă a le contesta înțelesul general, calitatea de nume generale. Ce înseamnă aici înțeles general dacă nu un înțeles care permite aplicarea numelui la toate obiectele de același fel, în virtutea unei noțiuni? Așadar, teza lui Sørensen că numele proprii sînt individuale, nu generale, susținută lingvistic, se întîlnește cu aceea a lui Gardiner care refuză numelor proprii treapta noțională, a generalizării. Dacă numele proprii sînt nume individuale, după cum arată Sørensen, ele reprezintă deci, din punct de vedere logic, treapta concretă senzorială a percepțiilor și senzațiilor, cum susține Gardiner. Că lucrurile stau într-adevăr așa ne-o va dovedi discuția ce urmează.

Este un lucru stabilit, prin cele de mai sus, că atît numele comune, cît și cele proprii au înțeles. Trebuie să precizăm că în timp ce numele comune au înțeles și în afară de context, de exemplu *aer*, *cer*, *mamă*, *pămînt*, *sobă*, numele proprii — cel puțin majoritatea lor — au înțeles

numai în cadrul unui context, cînd se referă la o anumită persoană. În afara acestuia, *Maria*, *Petru*, *Vasile*, de exemplu, nu semnifică; în schimb, în contexte ca: *Maria se joacă*, *Petru merge la școală*, *Vasile lucrează în grădină*, *Maria* poate să însemne „fetița noastră", *Petru* „copilul prietenului nostru", *Vasile* „grădinarul cel mai bun din sat". Numele proprii care se referă numai la o singură persoană sau obiect (astfel de cazuri sînt rare și nesigure) au înțeles și fără a se găsi în context: *Zeus*, *Prometeu*, *Anglia*, *Mediterana*, *Pacific*.

Cu toate că atît numele comune, cît și cele proprii au înțeles, este incontestabil că numai cele dintîi sînt cuvinte reprezentînd noțiuni. Există noțiunea de *aer*, *cer*, *casă*, *masă*, dar nu și noțiunea de *Petru*, *Ion* sau *Maria*.

Gardiner contestă că numele proprii au înțeles datorită faptului că ele nu sînt cuvinte-noțiuni. Aceasta ni se pare greșeala fundamentală a cercetătorului englez, întrucît înțelesul nu este același lucru cu noțiunea; între ele există, însă, un anumit raport. Înțelesul, după cum am văzut, este informația transmisă de obiectul denumit (înțelesul unui nume comun este cel care figurează în dicționare, sub forma definiției). Noțiunea este un proces logic care constă în abstragerea elementelor sau condițiilor esențiale care compun înțelesul și generalizarea lor (înțelesul este, deci, în conformitate cu teoria leninistă a reflectării, fenomenul, noțiunea este esența).

Generalizarea condițiilor esențiale care compun înțelesul, adică formarea noțiunii, este posibilă la numele comune, deoarece *mai multe entități sau exemplare îndeplinesc aceste condiții* (urmarea este că toate aceste exemplare sînt denumite cu același cuvînt: toate obiectele care îndeplinesc condițiile înțelesului cuvîntului *casă* sînt numite *casă*). La numele proprii, generalizarea condițiilor esențiale care compun înțelesul unui nume propriu nu este posibilă pentru că *numai o singură entitate* (persoană sau lucru) *îndeplinește condițiile respective*. Referindu-ne la exemplele de mai sus, înțelesul de „fetița noastră" al numelui propriu *Maria* nu poate fi satisfăcut decît de o singură persoană, la fel înțelesul de „copilul prietenului nostru" (*Petru*), „grădinarul cel mai bun din sat" (*Vasile*). Așa se explică, prin urmare, de ce numele proprii, cu toate că au înțeles, nu exprimă și noțiuni.

După cum se știe, noțiunea este un proces de sinteză. Dacă numele proprii nu reprezintă noțiuni, dacă nu se ridică la acest proces de sinteză, reiese că ele rămîn la stadiul analitic, reprezentat de componentele înțelesului: *Maria* = fetița noastră, *Petru* = copilul prietenului nostru, *Cristian* = responsabilul grupei voastre sindicale, *Violeta* = fetița cu ochi albaștri de la grădinița de vis-à-vis ș.a.m.d.

Acest stadiu analitic corespunde așadar stadiului pe care Gardiner îl numește concret-senzorial, stadiul percepțiilor și senzațiilor, reprezentînd primul sistem de semnalizare.

Discuția de mai sus dovedește că ceea ce demonstrează Sørensen în termeni lingvistici: numele proprii sînt nume individuale, se confirmă logic prin analiza pe care o întreprinde Gardiner.

Pentru lingvistică, observațiile anterioare prezintă interes prin aceea că în timp ce un nume comun corespunde mai multor entități de același fel, un nume propriu corespunde numai unei singure entități

(nu există mai multe entități de același fel). Urmarea este că același nume propriu, *Ion*, de exemplu, are atîtea înțelesuri cîte entități diferite îi corespund. În contexte ca : *Ion doarme, Ion se plimbă, Ion a ajuns cu bine la destinație,* numele propriu în discuție poate însemna : „drumețul străin care s-a pripășit pe la noi", „musafirul nostru", „șoferul de pe camion". După cum se știe, același nume propriu este aplicat la mai multe persoane sau obiecte. În această situație se află majoritatea, dacă nu toate numele proprii. Pentru a indica existența sensurilor multiple, a plurisemantismului unui nume propriu, Sørensen notează o cifră lîngă nume, în felul următor : Ion (1) corespunde înțelesului 1, Ion (2) corespunde înțelesului 2 (altui înțeles) ș.a.m.d. Procedeul ni se pare în conformitate cu normele lingvistice.

Rezultatele cercetării lui Sørensen sînt deosebit de interesante din punct de vedere lingvistic căci, *demonstrînd că numele propriu are înțeles, conferă acestuia valoare de semn lingvistic,* valoare pe care celelalte teorii nu i-o puteau acorda, de vreme ce nu recunoșteau că numele proprii au înțeles sau nu precizau în ce anume constă înțelesul lor, în ciuda faptului că-l considerau infinit. În afară de aceasta, recunoașterea înțelesului numelui propriu deschide perspective noi de cercetare în onomastică, permite, pe de o parte, analiza numelor proprii în planul conținutului (raportul dintre invariante și variante etc.), iar pe de alta, în planul expresiei. În următoarele cercetări ne propunem să întreprindem astfel de analize.

RÉSUMÉ

L'article met en discussion les théories émises sur la signification des noms propres, le point de départ étant l'œuvre du Holger Steen Sørensen, *The Meaning of Proper Names* (Copenhague, 1963). L'auteur se déclare d'accord avec la théorie du linguiste dannois, qui considère que les noms propres ont du sens. Celui-ci consiste en l'information transmise par la tranche sonore au sujet de l'objet dénoté.

En discutant la structure sémantique des noms propres, analysée par Sørensen, l'auteur observe que les constituants sémantiques peuvent être considérés comme des constantes. Pourtant il faut tenir compte de certaines conditions contextuelles. La formule définitoire du Sørensen peut être appliquée dans toutes les langues.

Sont mis en évidence aussi les résultats communs obtenus par H. Steen Sørensen et A. H. Gardiner en ce qui concerne le sens des noms propres ; on mentionne que la théorie de Gardiner ne fait pas la distinction nécessaire entre la notion et la signification.

L'auteur souligne le mérite de Sørensen d'avoir accordé au nom propre la valeur de signe linguistique, ce qui ouvre des perspectives nouvelles dans le domaine de la recherche onomastique.

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică
București, str. I. C. Frimu, 22

NOTE ASUPRA SISTEMULUI FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

DE

I. PĂTRUȚ

1. Problema sistemului fonologic al limbii române a ocupat, în anii din urmă, un loc important în lingvistica românească și a reținut atenția și a unor lingviști din alte țări.

2. Printre cei mai pasionați fonologi români se găsește E. Petrovici, care a elaborat un sistem fonologic nou al limbii române, prezentat și susținut apoi într-o serie de studii și articole, publicate în țară și străinătate [1].

Conform concepției sale limba română posedă *patru* serii de consoane: „neutre" (*p, b* ... : *pat, bat*), „moi" sau „muiate", „palatalizate", numite mai tîrziu „diezate" (*p'* ... : *lup'* = *lupi*, *rup'a* = *rupea*), „rotunjite" sau „labializate", „bemolate" (*p°* ... : *lup°* = dial. *lupu*, *p°ată* = = *poată*), „moi (muiate) — rotunjite" sau „palatalizate — rotunjite (labializate)" (*p'°* ... : *arip'° ară* = *aripioară*). Sistemul vocalic românesc este constituit din cinci foneme dispuse triunghiular: *u, o*; *a*; *ă/e, î/i*; variantele *e* și *i* apar numai după consoanele „moi (muiate, palatalizate, diezate)".

În total limba română dispune — conform sistemului lui E. Petrovici — de 72 foneme consonantice și 5 vocalice.

3. E. Petrovici a urmărit sistemul fonologic al limbii române și pe plan diacronic, explicînd apariția celor patru serii de consoane menționate mai sus. Condițiile evoluției, în felul acesta, a sistemului consonantic au fost create, susține E. Petrovici, de influența slavă, mai precis bulgară, anume de „felul slav de a rosti consoanele cu tonul caracteristic

[1] Iată citeva dintre ele: *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, p. 172 și urm.; *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 129 și urm.; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II, 1957, p. 97 și urm.; *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, [București], 1956, 38 p.; *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957, 44 p.; *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson*, Haga, 1956, p. 386 și urm.

mai ridicat sau mai scăzut decît acela al vocalelor următoare și păstrarea acestui timbru și după dispariția sau modificarea vocalelor următoare. Fenomene asemănătoare nu se întîlnesc în celelalte limbi romanice"[2]. Faptul că dialectul istroromân, dezvoltat în mediu sîrbocroat, nu cunoaște opoziția de timbru a consoanelor reprezintă, crede E. Petrovici, o dovadă a rolului pe care influența slavă l-a jucat în constituirea sistemului fonologic românesc [3] pe care îl preconizează.

Comparînd însă sistemul fonologic al limbii române cu cel al limbii bulgare, se ivește, firesc, întrebarea: Întrucît limba bulgară cunoaște numai două serii de foneme consonantice, „dure" și „moi" [4], cum a putut apărea, datorită influenței bulgare, un sistem fonologic românesc de structură complet diferită, cu *patru* serii de consoane? Un răspuns acceptabil, convingător, credem că nu poate fi găsit.

De altfel condițiile fonetice în care ar fi apărut sistemul fonologic românesc — indicate de E. Petrovici — nu au corespondent în limba bulgară; amuțirea vocalelor finale românești *u* și *i* a provocat constituirea opozițiilor consonantice dur/palatalizat/rotunjit la sfîrșit de cuvînt (sg. *paru*, pl. *pari* > *par*^{u}, *par*^{i} = *par*$^{\circ}$, *par*$^{\prime}$); deschiderea vocalelor *e* și *o* pînă la „confundarea" lor cu ^{e}a, ^{o}a a determinat apariția aceleași opoziții și în interiorul cuvintelor (lat. *sera*, *sole*(*m*) > rom. *s*^{e}*ară*, *s*^{o}*are* = = *seară*, *soare*) [5]. Dacă constituirea opozițiilor consonantice dur/palatalizat își găsește asemănare în limba bulgară (cf. palatalizarea consoanelor de către fostul *-ĭ*: v. bg. *gostĭ* > *gost'* — actual lit., în urma durificării, *gost*, respectiv, în interior, de către *ě*: v. bg. *dělŭ* > *d'al* = *djal*, cf. rom. *dȩal*), seria fonemelor „rotunjite (labializate bemolate)" nu poate fi raportată la limba bulgară (E. Petrovici nici nu încearcă o asemenea raportare) [6].

4. Am acceptat și noi sistemul fonologic elaborat de E. Petrovici, încercînd să aducem, în sprijinul lui, argumente de natură morfologică (din flexiune și derivație, mai bine zis, din structura morfologică a derivatelor) [7].

4.1. La o examinare mai atentă însă împotriva unui asemenea sistem fonologic se ivesc întrebări și obiecții serioase:

Limba română ar poseda patru serii de consoane (v. supra), găsindu-se complet izolată în familia limbilor romanice; o structură fonologică

---

[2] *Influența slavă...*, p. 37—38; cf. *Kann das Phonemsystem...*, p. 43—44.

[3] E. Petrovici, *Influența slavă...*, p. 38; *Kann das Phonemsystem...*, p. 44; *Esquisse...*, p. 389.

[4] Stojko Stojkov, *Uvod v bălgarskata fonetika*, ed. a II-a, Sofia, 1961. Tabloul de la p. 130 cuprinde două serii de consoane: „tvărdi" (21 foneme) și „meki" (17 foneme).

Tot două serii de foneme consonantice conține sistemul fonologic al limbii bulgare la I. Lekov, *Nasoki v razvoja na fonologičnite sistemi na slavjanskite ezici*, Sofia, 1960, p. 23, precum și la L. Andrejčin, N. Kostov, E. Nikolov, *Bălgarski ezik*, Sofia, 1962, p. 15.

Menționăm că nici o limbă slavă nu are patru serii de consoane.

[5] E. Petrovici, *Influența slavă...*, p. 25—26; *Kann das Phonemsystem...*, p. 31—32.

[6] Fostul *ă* final s-a delabializat și a devenit vocală centrală încă în slava comună, iar metafonia *o* > ^{o}a este necunoscută limbii bulgare, ca, de altfel, și celorlalte limbi slave.

[7] I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V, 1960, p. 23—27; idem, *Morfologie și fonologie. II. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române*, în CL, VII, 1962, p. 217—223.

asemănătoare nu este cunoscută — cum s-a subliniat înainte — nici în familia limbilor slave, deși condițiile evoluției, în felul acesta, a sistemului consonantic românesc ar fi fost create, susținea E. Petrovici, de influența bulgară (v. supra).

4.2. Printre argumentele invocate de noi în sprijinul existenței opozițiilor consoană dură/moale/rotunjită erau și fapte din domeniul derivației: afirmam că așa cum în cazuri ca *femeĭ-esc* — *femeĭ-asc-ă*, *greu-oĭ* — *greu-aĭ-e* distingem sufixele *-esc/-asc-*, respectiv *-oĭ/-aĭ-*, tot așa în *băbesc* — *băbească*, *lungoĭ* — *lungoaie*, sufixele au aceeași formă, deci fem. *băb'-asc-ă*, *lung°-aĭ-e* [8]. Dar întrucît derivatele feminine sînt formate (ca și cele masculine) de la temele *bab-*, *lung-*, de unde au apărut consoanele *b'* (în *băb'-asc-ă*), respectiv *g°* (în *lung°-aĭ-e*)? Formele nu pot fi explicate decît acceptînd prezența unui element „moale" respectiv „rotunjit" în sufix, deci *-easc-* (în *băb-easc-ă*), *oaĭ-* (în *lung-oaĭ-e*).

4.3. Conform sistemului consonantic pe care îl susțineam, în derivate de tipul *căpitănească*, *jupînească*, *preoteasă* sufixul nu ar putea fi decît *-as-* (*căpităn'-as-ă*, *jupîn'-as-ă*, *preot'-as-ă*). Dar de unde a apărut consoana moale (*n'*, *t'*)? Analiza impune sufixului forma *-eas-* (*căpităn-eas-ă*). În felul acesta recunoaștem existența diftongilor bifonematici *ea*, *oa* (constituiți din *a*, precedat de fonemele scurte *e*, *o*). Prin urmare, în cazuri ca *tacă/teacă/toacă* acceptăm opozițiile *a/ea/oa*, nu *t/t'/t°*.

4.4. „Dar la sfîrșit de cuvînt? Altfel spus: care este statutul grupurilor formate din consoană + *i*, respectiv (dialectal) *u* scurți finali? Considerăm acceptabilă părerea, susținută de A. Avram, că *i* și *u* scurți finali au același rol, fonologic, ca „semivocalele" *e*, *o* [9], fapt sugerat, dacă nu probat, de exemple de „fonetică sintactică" de tipul (*cîți*) *oameni ai* (*văzut*) în rostirea allegro *oameni-aĭ* (= *oameneaĭ*), în care deci *i* final + *a* constituie un diftong de tipul *ea* [10]; cf. și adverbele *luncea*, *mierc(u)rea* < *lun*^{i}, *miercur*^{i} + suf. *-a*.

Prin urmare, pe plan morfologic, recunoaștem existența unei desinențe *i* scurt, respectiv (dialectal) *u* scurt, în forme ca *lup*^{i}, *vez*^{i}, *bun*^{i}, reg. *lup*^{u}, *văd*^{u}, *bun*^{u}, adică grupurile formate din consoană + *i*, *u* scurți finali au valoare *bifonematică* [11].

---

[8] *Morfologie și fonologie*, II..., p. 219, 221.

[9] A. Avram, *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, în SCL, VII, 1956, p. 193 și urm. Asupra „semivocalelor" *e* și *o* a se vedea și: idem, *Semivocalele românești din punct de vedere fonologic*, în SCL, IX, 1958, p. 7 și urm.

[10] Cf. la A. Avram exemplele *bani am dat*, *flori aduce* = *baneamdat*, *floreaduce* (*Contribuții...*, p. 199).

[11] În articolul *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române* (CL, X, 1965, p. 29 și urm.) — în care susțineam existența a patru serii de consoane (v. supra) — pentru a întări afirmația că temele derivatelor n-au categoria numărului, deci nu este indicat să se vorbească de „derivate de la plural", adică de la teme cu nuanță de plural (în cazuri ca *băiețaș*, *băiețel*) (*ibid.*, p. 33), aduceam ca exemple teme extrase evident din forme de plural; dar, pe cînd tema flexiunii se termina (cum credeam atunci) în consoană moale (numită și „palatalizată" sau „diezată"), în derivate consoana finală a temei apare dură: cf. *oamen'-*, *băieț'-*(tema morfologică, egală cu forma de plural), însă *omăn-aș*, *băieț-aș*, (*ibid.*, p. 34). Concluzia pe care am formulat-o atunci era: în derivate, tema se degramaticalizează; de aceea articulația suplimentară a consoanelor moi (sau „palatalizate", „diezate" — cum le consi-

4.5. Ne-am referit pînă acum la substantivele, adjectivele și verbele care nu au tema terminată în consoane palatale (*i̯, č, ǧ, ķ, ǵ*). Dar acestea au sau nu desinența *-i* la plural, respectiv, verbele, la persoana a II-a singular: *pui* (pl.), *saci, faci, fugi, unchi*?[12]. De fapt, pe plan morfologic, s-ar putea crede că în *saci, fugi, unchi* (pl.) există o desinență (*sač*^{i}, *fuǧ*^{i}, *unķ*^{i}), ca în *par*^{i}, *i̯eș*^{i}, din aceleași grupe flexionare. În cazul acesta ar exista deosebire între sg. *pui̯, arič, unķ* și pl. *pui̯*^{i}, *arič*^{i}, *unķ*^{i}, acestea din urmă avînd un fonem în plus, pe care însă nici o ureche nu îl percepe.

Dacă este adevărat că în forme ca *lupi, buni*, înregistrate pe peliculă, porțiunea corespunzătoare lui *-i* reprezintă 11 sutimi de secundă (față de 45, respectiv 35 sutimi de secundă cît reprezintă cele două cuvinte întregi)[13], ne-am aștepta ca și în pl. *pui, arici*, pers. 2. *faci, fugi*, dacă există o desinență *-i*, ea să aibă aproximativ aceeași lungime ca în *lupi, buni* și să fie perceptibilă urechii. În cazul cînd am accepta prezența unui *i* scurt final după *i̯, č, ǧ, ķ, ǵ* ar trebui recunoscut, implicit, și existența diftongului *e̯a* după consoanele respective, adică *ceapă, fugeam, cheamă, gheață* ar trebui interpretate *če̯apă, fuǧe̯am, ķe̯amă, ǵe̯ață*, nu *čapă, fuǧam, ķamă, ǵață* (cum sînt analizate obișnuit de lingviști, paralel cu formele menționate anterior: *pui, arici* [pl.], *faci, fugi* = *pui̯, arič, fač, fuǧ*).

Consemnăm aici și o altă dificultate care s-ar ivi în derivație în cazul cînd formele *cheamă, gheață* le-am interpreta *ķe̯amă, ǵe̯ață*: derivate ca *uncheaș, mănuncheaș* ar trebui analizate *unķ-e̯aș, mănunķ-e̯aș*; sufixul însă are forma *-aș*, cf. *omăn-aș, băiet-aș* (v. supra). Din aceste motive, vom accepta punctul de vedere că după consoanele *č, ǧ, ķ, ǵ* și *i̯* nu există, morfologic și fonologic, un *i* scurt final și nici diftongul *e̯a* (ci vocala *a*); situația aceasta se explică prin faptul că elementul palatal s-a încorporat în consoana precedentă palatală, așa cum s-a încorporat și în *ń, l'* care au evoluat la *i̯* (*țiń-i, pul'-i* > *ții̯, pui̯*).

4.6. Prin urmare, în limba română sistemul fonologic este constituit din:

a) 23 consoane: *p, b, m, f, v, t, d, s, z, n, l, r, i̯, ș, j, č, ǧ, ķ, ǵ, c, g, h, u̯*;

b) 7 vocale: *a, e, ă, o, i, î, u*;

---

deram) se pierde, din cauză că ea, în forma pluralului, încarcă tema cu semnul categoriei numărului, semn pe care (ca și cele ale altor categorii gramaticale: gen, caz etc.) nu îl poate conține tema derivatelor (*ibid.*, p. 34—35). În conformitate cu sistemul fonologic pe care îl acceptăm acum, semnul pluralului îl constituie desinența, după înlăturarea căreia consoana finală a temei este dură (pl. *băieț*^{i}, tema *băieț-*).

[12] Menționăm că în aria lui *u* final acesta trebuie recunoscut ca desinență în forme ca *pui̯*^{u}, *arič*^{u}, *unķ*^{u}, paralel cu *i* scurt, în forme ca *lup*^{i}, *vez*^{i} etc. (v. supra).

[13] V. Șuteu, *Cu privire la i final în limba română*, în FD, II, 1960, p. 75—76. În alte forme *-i* este mai scurt: în *pomi* 8 sutimi, în *corbi* 7 sutimi de secundă etc. (idem, *ibidem*, p. 76 și urm.).

E. Petrovici și P. Neiescu afirmă că cele 13 sutimi de secundă din finalul lui *lupi* (în înregistrarea executată la Laboratorul de fonetică experimentală din București) reprezintă nu un fonem aparte, ci suflul exploziv al consoanei diezate finale *p* (*Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba română*, în FD, I, 1958, p. 55).

c) 2 foneme scurte, care se realizează diferit : după consoană ca *e̯*, *o̯* (rostiți și mai închis : *i̯*, *u̯*), formînd diftongi cu vocala următoare *a* (*e̯a*, *o̯a*, rostiți și *i̯a*, *u̯a*) ; ca *i* și (dialectal) *u* scurți finali (*lupⁱ*, dial. *lupᵘ*).

Ceilalți „diftongi", în afară de *e̯a*, *o̯a*, precum și „triftongii" sînt de fapt grupuri care constau din vocale și consoanele iot sau wau (*ia*, *ai*, *iai*, *iau* etc. = *i̯* + *a*, *a* + *i̯*, *i̯* + *a* + *i̯*, *i̯* + *a* + *u̯*).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Приводятся аргументы морфологического порядка против румынской фонологической системы с четырьмя сериями согласных.

Автор принимает фонологическую систему, состоящую из 23 согласных, из 7 гласных и двух кратких фонем, которые проявляются как *e̯*, *o̯* после согласных и перед гласным *a* (с которым образует дифтонги: *me̯argă*, *to̯ată*), или как конечные *i* и *u* (*lupi*=*lupⁱ*, диалектальное *lupᵘ*).

Decembrie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

DIN NOU DESPRE SUBSTRATUL ROMÂNESC
(În legătură cu o recenzie)

DE

I. I. RUSSU

Între notele şi recenziile cu care a fost onorată monografia despre substratul traco-dacic din limba română [1], s-a remarcat prin stilul şi orientarea sa deosebită mai ales recenzia semnată de profesorul ieşean A. Vraciu, în „Studii şi cercetări lingvistice" (Bucureşti), XXII, 1971, p. 85—92. Scrisă cu meşteşug şi eleganţă dialectic-stilistică, cu vervă şi dinamism combativ, recenzia are totuşi (cum se întîmplă adesea cu scrierile polemice) şi unele aspecte negative cu deficienţe destul de grave, care comportă unele observaţii şi elucidări, fără de care majoritatea aserţiunilor din SCL, XXII, p. 85—92, rămîn neînţelese, neclare, pentru cititorul neprevenit; căci, evident, este necesar în primul rînd ca toată lumea să fie cît mai corect informată în ce priveşte problematica sub toate aspectele ei, cunoscînd deopotrivă substratul lingvistic al discuţiei, ca şi proporţiile cu implicaţiile social-istorice ale elementului autohton în limba română — domeniu de cercetare ce este încă departe de a fi epuizat ori lipsit de noi perspective, fiind abia „inaugurat" pe baze mai largi comparatistice indo-europene, deschis dezbaterilor concrete prin monografia citată (nota 1). Ceea ce se aştepta din partea criticilor-recenzenţi erau deci în primul rînd contribuţii sau rectificări şi îmbunătăţiri privind elementele de bază, esenţa problemei, adică materialul lexical românesc „indo-european" tipic şi exclusiv al limbii române, indiferent dacă este vorba de cuvintele comune cu albaneza sau de celelalte; adică studiul propriu-zis etimologic corect, util, valabil. În această din urmă privinţă însă, recenzia menţionată nu a reuşit (poate nici n-a urmărit) să aducă vreo contribuţie sau sugestie concretă, din simplul motiv (se pare) că autorul recenziei încă nu este lămurit asupra chestiunii, a esenţei, metodelor şi a „pîrghiilor" comparatisticii şi romanisticii, singurele în măsură

[1] I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, 269 p., în 8°. Note şi recenzii în: „Tomis" (Constanţa), V, nr. 7, iulie 1970, p. 16 (A. Aricescu); „Cronica" (Iaşi), V, nr. 46 (249), 14 XI 1970, p. 10 (I. Dan); SCL, XXI, 1970, p. 513—515 (A. Rosetti; cf. „Tribuna", Cluj, XV, nr. 12, 25 II 1971, p. 14); „Revue des Études sud-est-européennes", VIII, 1970, p. 750—751 (H. Mihăescu); „Contemporanul", Bucureşti, 8 (1267), 19 II 1971, p. 8—9 (N. Saramandu); „Cercetări de lingvistică", XVI, 1971, p. 184—187 (I. Mării).

să aducă rezultate concrete sau măcar verosimile pentru etimologia elementelor lexicale din substrat. Necesitatea și rostul unor asemenea operații de legături și reconstrucții (ce apar uneori ipotetice, pentru neinițiați apărînd chiar ca artificii hibride, ireale) nu pot fi analizate din nou aici; ele au fost cercetate și expuse în cîteva rînduri (inclusiv în monografia citată); este cert însă că fără ele nu se va ieși niciodată din dilemele și hățișurile etimologice și social-istorice ale substratului românesc.

Cu preocupări de acest gen nu se frămîntă recenzentul de la SCL, XXII, orientat exclusiv spre critică „de dragul criticii", care-l duce pe făgașul unei diatribe verbale sterile și uneori contorsionate, ce nu va aduce prea mult cîștig cercetării științifice. Cum s-a observat, recenzia dezbate analitic ori menționează tangențial numai chestiuni de organizare, citate, detalii ori generalități, „economia" diferitelor capitole în monografia asupra „Elementelor autohtone"; iar pe parcurs se emit numeroase judecăți de valoare și aprecieri de două feluri, alternînd, unele critice-negative, altele aprobative și chiar laudative [2]. Atare aprecieri discordante, contradictorii, pot fi amplificate, atît în primul sens (*A*), cît și eventual în al doilea (*B*), căci după considerente subiective s-ar putea crede aproape că unele recenzii critice se pot reduce la... preferințe personale. Orice asemenea considerente nu pot servi, evident, decît la lungirea discuției. În substanță, nu aprecierile de circumstanță ori de rigoare, ci fondul problemelor interesează și faptele de limbă ce trebuie reținute. Aici însă recenzentul ieșean evită o discuție directă cu abordarea fără ocoluri a esențialului în problematica substratului preroman din limba română; dînsul se mulțumește să împrumute comod un lot de cuvinte din recentul „tratat" de istoria limbii române (ILR, II, 1969), prezentate astfel: „fără îndoială, nu trebuie să credem că toate cuvintele considerate comune cu albaneza și taxate în consecință provin cu certitudine din substrat. În orice caz, pentru continuarea discuției vom semnala, în cele ce urmează, cuvintele ce apar în plus în ILR, II: *abeș amurg, aș(i)* !, *baci* (dat ca sigur, nu cu rezerve, ca la I.I.R.), *bară, băl* (*bălan, bălaș*), *bîlc, bîr, borească, buc, bumb* (*bumbărează*), *burduf, căciulă, ceafă* (ambele date ca sigure), *cioară, cioc, ciucă, ciuf, ciump, ciupi,*

---

[2] De ex. (*A*) „materialul în paragrafele II, III și IV (p. 48—126) este foarte nesistematic, cu repetiții și reluări inutile"; „lipsa de unitate și de organizare în prima parte a cărții (deci pînă la p. 126 inclusiv)"; „lipsa de sistematizare se manifestă și mai pregnant în faptul că despre cîțiva lingviști (W. Meyer-Lübke, S. Pușcariu, G. Giuglea, A. Graur și E. Çabej) se vorbește în două locuri și chiar trei (T. Capidan)" (SCL, XXII, p. 86); „după o discuție care nu prea promitea să sfîrșească, cu contraziceri vădite, tracologul și ilirologul clujean ajunge, totuși, cu sprijinul [!] lui S. Pușcariu, la înțelegerea aproape exactă [!] a esenței termenului incriminant 'lingvistică balcanică'" (idem, p. 88); „tot ceea ce autorul a avut prilejul să releve cu alte ocazii (în lucrări anterioare), deci acest balast inutil și împovorător din prima parte a cărții..." (p. 91); de altă parte (*B*) „I.I.R. încearcă să dovedească — o dată în plus — cu argumente plauzibile importanța elementului etnolingvistic dac în procesul de formare a limbii și poporului român" (SCL, XXII, p. 85); „fără a exagera, va trebui să recunoaștem că materialul cuprins aici (p. 103—108) este cea mai valoroasă parte de contribuție nouă dintre cele 126 pagini. Un lucru rămîne însă pe deplin dovedit de autor: în limba română există o puternică influență lexicală din partea substratului..." (p. 89); „mult mai important este, pentru specialist, repertoriul de cuvinte preromane comune limbilor română și albaneză...; trebuie spus că acest material a fost sistematizat în mod exemplar, fiind foarte util cercetătorilor..." (p. 90); „foarte valoros pentru cercetător și indispensabil; idei importante; informații utile... (etc.)" (p. 91—92).

coacăză, codru, colibă, copil, droaie, fluier, ghiuj, gogă, hameș, hututui, -e, jumătate, lehăi, lete, leurdă, mare, măgar, mărar, mire, murg, mușcoi (mîșcoi), noian, pupăză, rață, spîrc, spuză, știră, ț(e)apă, urdă și *zară*" (SCL, XXII, p. 90). Adevărat că unele dintre aceste vreo patru duzini de cuvinte sînt ori par a fi de obîrșie nesigură, deci pasibile a fi atribuite substratului; dar majoritatea apar întru totul clare: latine — romanice (*codru, spuză*), slave (*băl, bălan, bîlc?, ciump, ciupi, țeapă*), ori greco-slave (*colibă, măgar, mărar, mușcoi*), ungurești (*bumb* < *gomb, ciuf, hameș, lehăi, rață*), ori autohtone, dar tipic, dacă nu exclusiv românești (*amurg, copil, droaie [Limba traco-dacilor*, ed. I, 1959, p. 129: i.-e. **dh(e)reugh-], mare, mire, urdă, zară [Anuarul Muzeului Etnografic*, Cluj, 1957—1958, p. 150]).

Asemenea „aport" la stabilirea fondului comun autohton româno-albanez ilustrează mai bine decît orice alte afirmații poziția bizară a celor care înșiră mereu cuvinte latine-romanice, slave, maghiare etc. repetînd cu renitență pretinsul lor caracter „autohton" (româno-albanez ș.a.); sînt evident victimele unor grave confuzii, ale unor prejudecăți ce n-au putut fi încă eliminate integral și definitiv pînă azi, cînd de fapt cercetarea critică în țara noastră este mult mai avansată, trecută de mult peste etapa „tatonărilor" și a sondajelor șovăitoare ale începuturilor. Fără cunoașterea corectă a compunerii și stratificării lexicale a limbii române populare (deosebind adică net toate loturile de cuvinte precis determinate ca obîrșie etnic-lingvistică: latine-romanice, slave, maghiare, turcești, germane etc.), nu se pot întreprinde cu succes nici operații mai grele și delicate (ca atare: unele chiar riscante) de stabilire a fondului lexical preroman, cu mijloace romanistice și indo-europenistice. Faptul că unii lingviști continuă să înșire necontrolat cuvinte latinești, slave și ungurești sau onomatopee între elementele de atribuit „substratului" românesc este una din cauzele principale în starea de confuzie ce domnește la o seamă de cercetători români și străini pînă în zilele noastre cu privire la ereditatea traco-dacică în limba română. Cum își imaginează tov. A. Vr. și cei care eventual îl cred și-l urmează că asemenea elemente și procedee pot să fie utile „pentru continuarea discuției"? Dar pentru orice lingvist este absolut inutil a repeta faptul că elementele traco-dace din limba română nu sînt de căutat în loturile slave, maghiare, latine etc. Cercetarea critică nu se va lăsa nicidecum influențată de variatele divagații confuzioniste, anacronice și absurde mai vechi sau recente, ci își va continua calea dreaptă în munca dificilă de identificare și valorificare a fondului lexical autohton românesc, a cărui fizionomie s-a conturat destul de concret în ultimele două decenii.

August 1971

Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei de Științe sociale și politice. Cluj str. Emil Isac, 2.

COLOCVIUL NAȚIONAL ASUPRA DIALECTELOR ROMANICE ALE FRANȚEI ÎN LUMINA ATLASELOR REGIONALE

Între 24 și 28 mai 1971, la Centrul de filologie romanică din Strasbourg, s-au desfășurat lucrările Colocviului național asupra dialectelor romanice ale Franței în lumina atlaselor lingvistice regionale.

Organizat de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.R.S.) și prezidat de Félix Lecoy, membru al Institutului, profesor la Collège de France, Colocviul a reunit, pe lîngă specialiștii francezi, și o seamă de invitați străini, printre care: K. Baldinger (Heidelberg) Ch.-Théodore Gossen (Bâle), Duncan Mac Millan (Edimbourg), L. Remacle (Liège). Cele douăzeci de comunicări prezentate de cadre didactice universitare și specialiști ai Consiliului Național al Cercetării Științifice au oferit participanților o cuprinzătoare imagine a ceea ce reprezintă astăzi teritoriul francez în materie de fragmentare lingvistică. Diversitatea și multiplicitatea problemelor ridicate în comunicări și dezbătute de participanți reflectă tocmai stadiile diferite în care se găsesc subdiviziunile teritorial-lingvistice ale Franței. Se pare că scopul principal al anchetelor pe teren s-a modificat simțitor în ultimul timp. Dată fiind situația precară a dialectelor în momentul de față, cu evidenta tendință spre dispariție, înregistrările se fac mai mult pentru a salva fapte de limbă pe cale de dispariție și a le pune la dispoziția specialiștilor ca mărturii ale unei realități lingvistice diferite de normă, și mai puțin pentru a le studia în sine.

În cursul lucrărilor, au fost luate în discuție o seamă de mari probleme constituind, de fapt, domeniul de preocupări al geografiei lingvistice de la Gilliéron încoace. Așa de pildă, discuții pasionante au fost angajate în privința frontierelor lingvistice ale unor dialecte și graiuri locale (cele ale idiomului lyonez și implicit ale limbii *d'oïl* și *d'oc* pe baza comunicării *Frontières linguistiques et limites intérieures en Lyonnais d'après l'ALLy*, prezentată de Monseniorul P. Gardette, cele ale graiurilor din Vest pe baza comunicării *Limites et caractéristiques dialectales dans l'Atlas linguistique de l'Ouest*, prezentată de B. Horiot, ale graiurilor din Bourgogne — comunicarea *Frontières intérieures de l'Atlas linguistique de la Bourgogne* de G. Taverdet, ale graiurilor din Franche-Comté — comunicarea *Frontières et caractéristiques dialectales dans l'Atlas linguistique de la Franche-Comté* de C. Dondaine). A fost pusă în discuție problema existenței însăși a dialectelor, natura și specificul faptului lingvistic dialectal (comunicările: *La fonction minimale du dialecte* de J. Seguy, *L'incidence maximale du fait dialectal* de Xavier Ravier și *Atlas et frontières linguistiques* de H. Guiter). Alte probleme: rolul migrațiilor umane (comunicarea *Aires dialectales et migrations humaines dans le Languedoc méditerranéen* de L. Michel), rolul tîrgurilor și al piețelor (comunicarea *Atlas linguistique du Centre: les foires et marchés ont-ils joué un rôle sur les parlers?* de P. Dubuisson), cel al căilor și obstacolelor naturale (comunicarea *Routes, obstacles naturels et limite linguistique* de Ch. Camproux), în sfîrșit cîteva comunicări au reconsiderat opinii mai vechi, aducînd în sprijinul afirmațiilor fapte înregistrate recent. De pildă, C. Deparis, autorul comunicării *Atlas linguistique de la Picardie: du picard au wallon ...*, conchide că dialectele picard și

wallon se găsesc în contact nu numai pe teritoriul belgian, ci şi pe cel francez, între ele existînd o zonă-tampon (Hainaut) de întrepătrundere, unde se constată o lentă propagare a francezei înspre Nord (în cazul grupului *c* + *a* trecerea de la *k* picard la *tch* wallon făcîndu-se prin intermediul lui *ch* francez). Apoi, J.-Claude Potte (comunicarea *Atlas linguistique de l'Auvergne et du Limousin...*) semnala existenţa în două comune de lîngă Clermont a unui fenomen neînregistrat în anchetele precedente: evoluţia unui *l* intervocalic la *rl*: [ikórlò] „şcoală", [pătarloe] „pantalon" etc.

Mult discutata problemă a frontierelor franco-provensalei şi a elementelor ce o definesc a prilejuit din nou discuţii animate. Monseniorul Gardette (vezi mai sus titlul comunicării), reanalizînd problema frontierelor şi a raporturilor cu dialectele vecine, ajunge la concluzia că, în comparaţie cu franceza şi occitana, franco-provensala posedă o serie de trăsături ce-i conferă o puternică personalitate. Printre aceste trăsături se pot menţiona: acceptarea unor evoluţii venite din Nord şi refuzul altora, conservarea unor resturi din *u* final latin, existenţa unor opoziţii vocalice de mare randament ce deosebesc franco-provensala de oricare altă limbă romanică: *-a, -i, -es* la feminin *-o, -os, -e* la masculin etc. Gaston Tuaillon (comunicarea *Caractéristiques de l'Atlas linguistique du francoprovençal central*) defineşte franco-provensala pe baza unor criterii fonetice şi morfologice, iar J.-Claude Bouvier şi C. Martel (comunicarea *Atlas linguistique de la Provence...*) se ocupă de efectele palatalizării lui *k*, *g* + *a* asupra sistemului consonantic al dialectelor nord-provensale. Individualitatea provensalei e marcată şi prin faptul că între gasconă şi languedociană concordanţele sînt mult mai numeroase decît între aceasta din urmă şi provensală, fapt ce a reieşit în cursul discuţiilor pe marginea comunicării lui E. Nègre, *Concordances entre gascon et languedocien.*

Cu interes a fost urmărită comunicarea lui L. Michel (vezi titlul mai sus) cu privire la rolul multiplelor şi neîncetatelor migraţii umane în vehicularea unor cuvinte. Autorul a oferit exemple de cuvinte regăsite la mari distanţe, de exemplu provensalisme difuzate în Languedoc, un termen de pescuit adus de pescarii catalani în Aude, de unde el s-a răspîndit apoi pînă la Petit Rhône, în sfîrşit cuvinte basce regăsite în Mediterană. În felul acesta, conchide autorul, se pot trasa arii lexicale ilustrînd constantele schimburi de populaţie, în cazul de faţă fiind vorba de deplasări spre *Golfe du Lion*, una dintre regiunile privilegiate ale Sudului. Importanţa tîrgurilor şi a pieţelor în privinţa dialectelor este astăzi, în mod firesc, în scădere, dezvoltarea căilor de comunicaţie oferind cumpărătorilor şi vînzătorilor posibilitatea de a se deplasa la distanţe mai mari, depăşind frecvent frontierele lingvistice tradiţionale. În trecut, însă, ele trebuie să fi influenţat dialectele, fără să fi constituit, totuşi, factorul determinant în această privinţă, după cum a reieşit din comunicarea prezentată de P. Dubuisson (vezi mai sus titlul). Foarte interesantă a fost şi comunicarea *Aspects phonétiques de l'Atlas de l'Ile-de-France et de l'Orléanais: unité ou diversité?*, prezentată de M.-Rose Aurembou. Participanţii — mai ales cei străini — au aflat cu surprindere că graiurile din această regiune cu un grad atît de înalt de urbanizare se prezintă încă destul de omogene. La numai 20 de km de marea metropolă, micii ţărani care au reuşit să reziste asaltului marii proprietăţi funciare, cît şi tentaţiei marelui oraş sau uzinelor, vorbesc încă un grai particular, destul de unitar, deşi pe cale de dispariţie. Vestigiile existente azi vorbesc despre un conservatorism care, începînd cu secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, n-a acceptat evoluţiile venite din Paris: [wa] pentru [wè], [u] pentru [oè], [o] pentru [yo]. Se pare că graiul acesta a ales de timpuriu evoluţia în *e* deschis a diftongului *oi*.

Desfăşurate timp de cinci zile, lucrările acestui Colocviu au contribuit la o mai bună cunoaştere a stadiului actual de evoluţie al dialectelor franceze, constituind totodată un moment important în geografia lingvistică franceză şi internaţională. A fost, s-ar putea spune, un fel de „examinare complexă" a dialectelor şi graiurilor locale ale unei ţări, singura care, în momentul de faţă, posedă atlase lingvistice regionale pentru toate regiunile. De remarcat că printre elementele ce definesc un dialect, alături de fenomenele de ordin fonetic, o impor-

tanță tot mai mare a fost acordată faptelor lexicale (comunicarea lui G. Guillaume, *Atlas linguistique de la Haute-Bretagne, du Maine et de l'Anjou: recherche d'aires dialectales*) și morfo-sintactice (comunicarea *Etat actuel des enquêtes en Lorraine romane. Morpho-syntaxe du système verbal lorrain*, prezentată de J. Lanher și M. J. Richard). Un alt element nou l-a constituit utilizarea, într-o serie de comunicări, a unor calcule matematice, permițînd, desigur, o interpretare mai exactă a unor fapte, dar e de precizat că nu toate fenomenele se pretează la aplicarea acestor calcule.

Din noianul de informații prezentate și de comentarii făcute a reieșit pînă la urmă că problema fundamentală a dialectelor rămîne în continuare aceea a înțelegerii, a comunicării între indivizi, fiecare membru al unei colectivități lingvistice, mai mult sau mai puțin izolate, fiind preocupat în primul rînd de a se face înțeles de cei cărora dorește să le transmită un mesaj.

Decembrie 1971

Gh. Haș

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 Août — 2 Septembre 1967, Éditions de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, I, 1969, 773 p., II, 1970, 1158, III, 1970, 777 + 2 p., IV, 1970, 1184 p.

Cele patru volume masive, cuprinzînd rapoartele prezentate în şedinţe plenare şi peste 500 comunicări ţinute în cele 13 secţii ale Congresului, pun într-o situaţie dificilă pe cel care încearcă să scrie o recenzie, mai precis o prezentare despre un material atît de bogat şi variat.

Aplicînd metoda eliminării, de la bun început am renunţat să mă opresc la vreuna dintre comunicări. Alegerea n-ar putea să fie decît subiectivă. De aceea vom încerca să descifrăm semnificaţia şi mesajul materialului şi prin acesta al Congresului însuşi. Ca orice congres, şi Congresul al X-lea al lingviştilor şi-a polarizat activitatea în jurul preocupărilor capitale ale disciplinei noastre în anii celui de-al şaptelea deceniu al secolului nostru. Ele se reflectă în tematica rapoartelor prezentate în şedinţele plenare, tematică care a fost stabilită de Comitetul internaţional al lingviştilor. Acestea nu sînt numai cîte o strălucită sinteză a temei respective, dar cuprind valoroase contribuţii personale la propăşirea lingvisticii. Sînt de părere că aceste rapoarte trebuie cunoscute şi bine cunoscute, de aceea ne-am permite să atragem atenţia cititorilor acestor rînduri asupra lor în ordinea în care au fost prezentate: Bertil Malmberg, *Synchronie et diachronie* (I, p. 13—36), Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques* (I, p. 37—73), Roman Jakobson, *Linguistics in its Relation to other Sciences* (I, p. 75—122), Giacomo Devoto, *Il metodo comparativo classico e le correnti linguistiche attuali* (I, p. 123—149), Olga S. Akhmanova, *Linguistics and the Quantitative Approach* (I, p. 151—174), A. Hood Roberts, *Current problems of Applied Linguistics* (I, p. 175—183). Aşadar, cum se reflectă şi în rapoarte, în preocupările lingvistice contemporane un loc important este ocupat de problemele de metodă, de fenomenele generale, de contactul între limbi, de relaţiile lingvisticii cu alte discipline, de interdiscipline, de lingvistica aplicată. Toate acestea şi-au pus amprenta, în general, şi asupra comunicărilor prezentate în secţiile organizate pe domenii: teoria limbii (I, p. 213—517), socio-lingvistica (I, p. 548—773), geografia lingvistică (II, p. 1—225), istoria lingvisticii (II, p. 227—342), semantica (II, p. 343—714), sintaxa (II, p. 715—1158), poetica (III, p. 1—125), însuşirea limbii de către copii (III, p. 127—200), psiholingvistica (III, p. 201—321), stilistica (III, p. 323—491), tipologia limbilor (III, p. 493—682), varia (IV, p. 1—1163).

Bineînţeles nu numai bogăţia şi varietatea materialului în cadrul unor domenii bine precizate te copleşeşte în paginile celor patru volume, dar şi confruntarea părerilor, care în cea mai mare parte se găseşte în paginile acestor volume, a peste 1500 de congresişti veniţi în capitala patriei noastre din 56 de ţări ale lumii. Despre organizatori şi participanţi întîlnim informaţii în vol. I (p. I—LXVII), iar programul detaliat se întîlneşte în p. LXIX—XCVI ale aceluiaşi volum.

Bibliografia indicată după rapoarte şi comunicări oferă o sursă de informare competentă pentru toţi cei care se interesează de problemele limbii, de cercetările lingvistice.

Deşi prezentarea noastră n-a fost lineară, în încheiere atrag atenţia asupra indicelui de nume general de la sfîrşitul volumului al IV-lea (p. 1175—1184).

Impozantele şi elegantele volume ale celui de-al X-lea Congres internaţional al lingviştilor s-au publicat la recomandarea Consiliului internaţional de filozofie şi de ştiinţe umanistice şi cu concursul financiar al UNESCO. Toată recunoştinţa noastră Editurii Academiei Republicii Socialiste România pentru grija arătată acestor volume, apărute în condiţii calitative corespunzătoare importanţei volumelor.

Ianuarie 1971

B. Kelemen

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

ACTELE CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE LINGVISTICĂ ŞI FILOLOGIE ROMANICĂ, Bucureşti, vol. I, 1970, LXIV + 1156 p., vol. II, 1971, 1536 p.

Expresie a necesităţii de colaborare în munca ştiinţifică, timpul nostru cunoaşte o mare înflorire de întruniri ştiinţifice naţionale şi internaţionale. Pentru anul 1972, de exemplu, *Buletinul C.N.S.T.*, nr. 2—3, 1971, enumeră nu mai puţin de 303 „manifestări ştiinţifice internaţionale" (este adevărat că termenul „ştiinţific" este luat aici într-o accepţie mai largă, întrucît include şi manifestări speciale: congresul frizerilor, al acordeoniştilor, de temperanţă a feroviarilor, de cultivarea cartofilor etc.).

Nu puţini sînt totuşi acei care, după ce au luat parte la un congres, socotesc că, lăsînd la o parte aspectul turistic, profitul ştiinţific ar fi minim. Persoanele acestea au pierdut din vedere că există o artă de a lua parte la congrese, foarte asemănătoare cu arta de a vizita muzeele. Chiar dacă priveşti în treacăt toate piesele dintr-un muzeu, trebuie să ştii *să te opreşti* doar la cîteva. Iar pentru ca profitul să fie cu adevărat mare, trebuie să te pregăteşti prin studiu prealabil şi receptivitate nervoasă.

La cel de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică, ţinut la Bucureşti între 15 şi 20 aprilie 1968, au luat parte 992 de congresişti (şi 51 de însoţitori) din 38 de ţări (incluzînd şi Republica Socialistă România). Dintre aceştia, 563 au fost români şi 429 străini.

Actele Congresului cuprind textele rapoartelor, comunicărilor şi intervenţiilor puse la dispoziţia secretarului de redacţie spre publicare. Din păcate, autorii, în special ai intervenţiilor, au scăpat din vedere uneori să mai prezinte secretariatului textele lor. În afară de rapoarte, comunicări şi intervenţii, cele două volume de faţă mai cuprind: A) în volumul I, listele cu: Comitetul de patronaj, comitetul de onoare, comitetul de organizare, cu Universităţile, Academiile, Institutele şi Societăţile ştiinţifice reprezentate oficial, lista participanţilor şi programul manifestărilor; salutul Preşedintelui Comitetului de organizare, Iorgu Iordan; salutul Preşedintelui Consiliului de Miniştri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer; cuvîntul reprezentantului Societăţii de lingvistică romanică, Antonio M. Badia Margarit; B) în volumul II: Darea de seamă asupra lucrărilor Congresului prezentată de Secretarul general al Comitetului de organizare, A. Rosetti; Cuvîntul Preşedintelui Societăţii de lingvistică romanică, A. M. Badia Margarit; Discursul de închidere al Preşedintelui Comitetului de organizare, Iorgu Iordan; lista instituţiilor şi editurilor participante la expoziţia de cărţi; Indice de nume.

Lucrările Congresului, publicate în volumele de față, s-au desfășurat în 5 ședințe plenare și 81 ședințe pe secții. Rapoartele și comunicările de la secțiile I—VI sînt cuprinse în primul volum, iar comunicările secțiilor VII—XIV în cel de-al doilea. Cînd autorii nu și-au trimis textul comunicărilor, este tipărit un rezumat, iar cînd lipsește și acesta, se dă doar titlul comunicării, urmat de textul intervențiilor. Se includ, la sfîrșitul unor secții, și comunicări care, din motive obiective, nu au fost susținute în ședințe de lucru. Au fost prezentate 343 de comunicări, urmate în medie de 3 intervenții. Cu acest imens material informativ s-a putut realiza o largă și cuprinzătoare privire asupra stării actuale a cercetării în diversele sectoare ale lingvisticii romanice și în bună parte și a filologiei romanice.

Metoda după care în general au fost elaborate lucrările congresului este cea tradițională; nu este însă neglijabil nici numărul celor tributare mijloacelor de investigație ale lingvisticii moderne și sînt elaborate pe baze noi: structuralism, transformaționalism, logică matematică, teoria mulțimilor, statistică, psiholingvistică, fonetică experimentală.

Ca și la Congesul al X-lea al lingviștilor, ținut tot la București cu cîteva luni mai înainte (28 aug. — 2 sept. 1967), s-a pus și la acest congres problema noilor și vechilor metode și teme de lucru. Acum, ca și atunci, s-a subliniat legitimitatea și a unora și a altora, profitul ce rezultă dintr-o armonizare a lor. De data aceasta ne găsim, în plus, în fața unei situații speciale pe care o subliniază și A. M. Badia Margarit și B. Pottier. Primul nu se sfiește în *Cuvîntul* său la deschiderea Congresului să spună, în substanță: Noi trebuie să continuăm pe căile pe care ni le-au trasat înaintașii noștri, îmbunătățind în același timp metodele lor, dar noi trebuie totodată să abordăm și temele de studii care preocupă în altă parte pe lingviști; „încerc o oarecare strîngere de inimă fiindcă în general, noi, romaniștii, sîntem azi niște simpli spectatori în discuțiile lingviștilor relative la subiectele și metodele științei limbajului. În destul de multe aspecte, noi avem impresia de a fi în coada lingviștilor". „Azi lumea științifică a lingvisticii, mai spune A. M. Badia Margarit, asistă la discuții de metodă cu adevărat cruciale". Noi domenii și noi metode se adaugă celor tradiționale. Aceste cercetări se pot raporta, cu mult profit, și la limbile romanice (*Acte*, I, p. 11, 12, 13).

Probleme ale noilor metode, în legătură cu lingvistica romanică, sînt abordate și în raportul ținut în ședința generală de Bernard Pottier, intitulat: *Lingvistică generală și lingvistică romanică (sinteză)*. După ce observă că „timp îndelungat lingvistica romanică și-a urmat propriul său drum, fără să se preocupe prea mult de ce se petrecea în jurul său", restrîngîndu-și în felul acesta domeniul de activitate și metodele, B. Pottier manifestă o atitudine critică și față de ceea ce este puțin viabil în lingvistica modernă. În această situație vorbitorul arată că totuși se pot degaja următoarele obligații generale:

— datoria de inițiere în metodele științelor învecinate: logică formală, teoria mulțimilor, statistică..., pentru o mai bună descriere, interpretare și prezentare a fenomenelor;

— datoria de informare cu privire la diferitele școli, tendințe sau teorii individuale. Nu putem ignora ce este glossematica, guillaumismul, tagmemica, transformaționalismul etc. sau ce au scris lingviștii cei mai reprezentativi;

— datoria de a repune mereu în discuție unele cadre tradiționale pentru a le menține sau a le da la o parte;

— datoria de a concepe lingvistica într-un mod cît mai larg posibil, fără exclusivisme sau limitări arbitrare, cum a fost aceea de care a suferit mult timp semantica într-o parte a lingvisticii americane și europene.

Lectura Actelor Congresului, încheie B. Pottier, arată că „romanistica este pe calea cea bună" (*Acte*, I, 104, 105).

Într-adevăr, după cum am notat mai sus, nu puține au fost comunicările elaborate cu metode moderne, uneori interdisciplinare. Ele au fost grupate în XIV secții cu un

număr variabil de comunicări la fiecare secție, după cum urmează: I. Latina vulgară (7), II. Tipologie romanică (19) III. Fonetică și fonologie (22), IV. Gramatică (55), V. Lexicologie și lexicografie (36), VI. Onomastică (9), VII. Filologie (20), VIII. Dialectologie și geografie lingvistică (29), IX. Variante literare și neliterare (3), X. Stilistică și poetică (58), XI. Raporturi lingvistice interromanice (9), XII. Contactul dintre limbi romanice și alte limbi (26), XIII. Idiomuri romanice în afara limitelor vechii Romanii (18), XIV. Limba română (32).

Imensul material informativ cuprins în cele 343 de comunicări și respectivele intervenții, în cele 5 rapoarte din ședințele plenare și alte discursuri face imposibilă orice încercare de a prezenta o sinteză a acestui Congres, care s-a voit prin definiție enciclopedic și reprezentativ în ce privește preocupările specialiștilor. Acestea, după numărul comunicărilor, au mers cu precădere spre *Gramatică, Stilistică și Poetică* și *Limba română.*

Pe de altă parte, trebuie să notăm că dacă la secția *Raporturi lingvistice interromanice* nu întîlnim decît 9 comunicări, aceasta se datorește faptului că unele lucrări, care conțin asemenea raporturi, au putut să figureze (și figurează) la alte secții, îndeosebi la *Tipologie, Fonetică, Gramatică, Lexicologie* și *Onomastică.*

Mai notăm numărul destul de mare al cercetătorilor străini care s-au ocupat de limba română, singură ori în comparație cu alte limbi romanice. Aceștia anticipau punctul de vedere exprimat de acad. Iorgu Iordan în raportul: *Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică.*

Referitor la acest Congres mai reținem remarca acad. A. Rosetti, din *Darea de seamă* la încheierea lucrărilor: „Congresul a permis cercetătorilor din diferite țări să procedeze la fructuoase discuții și schimburi de idei" (*Acte*, II, 1501). Este unul din obiectivele esențiale ale unui congres, iar cuvintele acad. A. Rosetti confirmă reușita savantei întruniri.

La rîndul său, președintele Societății de lingvistică romanică, A. M. Badia Margarit, confirmă, spunînd (în românește!):

„Prieteni români,

Ați realizat un mare Congres pe care nimeni nu-l va putea uita. Vă asigur că fiecare dintre noi, întorcîndu-se în țara sa, va fi purtătorul unei experiențe noi, care se va face simțită din toate punctele de vedere. Primirea dumneavoastră ne-a impresionat; ne-a emoționat. Ținem să vă spunem încă o dată că vă mulțumim mult, nespus, din toată inima. La revedere și, încă o dată, mulțumesc" (*Acte*, II, 1507).

Reușita Congresului se permanentizează prin prezența acestor două frumoase volume de *Acte.* Publicate la recomandarea Consiliului internațional de filozofie și științe umanistice, cu concursul financiar UNESCO, și sub îngrijirea redactorilor Editurii Academiei Republicii Socialiste România, aceste volume apar în condiții tehnice excelente: frumos legate, literă clară, hîrtie mată, care este deosebit de odihnitoare pentru ochi și nu este deloc transparentă.

Notăm și nota de umor la care a dus realizarea materială a volumului doi: gros de 11 centimetri, cîntărind 2,800 kg, această carte enormă produce *o impresie covîrșitoare* asupra celor care-l văd la noi pe masa de lucru ori în librării, întărînd în ei în mod definitiv ideea importanței lingvisticii romanice...

Ianuarie 1972

Liviu Tomuța

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

EMIL PETROVICI: *Studii de dialectologie și toponimie.* Volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 338 p.

Apariția, în Editura Academiei Republicii Socialiste România, sub îngrijirea lui I. Pătruț, B. Kelemen și I. Mării, a volumului de studii aparținînd lui E. Petrovici reprezintă un eveniment editorial important al anului 1970.

Volumul înglobează o seamă de studii și articole din două ramuri ale lingvisticii cărora Emil Petrovici le-a consacrat o mare parte din activitatea sa științifică: dialectologia și toponimia.

Deși puțin întinse ca număr de pagini, studiile și articolele cuprinse în volum reprezintă contribuții dintre cele mai importante la discutarea și lămurirea multor probleme care privesc cele două ramuri ale lingvisticii noastre. Fără nici o exagerare se poate susține că fiecare studiu conține probleme și idei care pot fi dezvoltate, și e regretabil că nu s-a făcut acest lucru, în lucrări independente de mari proporții.

În studiile de dialectologie sînt analizate: 1) o serie de fenomene fonetice din graiurile dacoromâne, semnalate de diverși cercetători sau consemnate de autorul studiilor în numeroasele sale deplasări pe teren în vederea adunării materialului pentru elaborarea *Atlasului lingvistic român*; 2) trăsăturile caracteristice ale graiurilor dacoromâne și ale dialectelor din sudul Dunării, îndeosebi ale dialectelor aromân și istroromân; 3) probleme privind structura dialectală a dacoromânei; 4) raporturile dintre limba literară și graiurile populare.

Delimitarea ariilor dialectale în cadrul dacoromânei a constituit una dintre problemele de bază ale dialectologiei românești.

Gustav Weigand, primul care a încercat o delimitare a unităților dialectale pe teritoriul dacoromânei, bazîndu-se pe date dialectologice, culese în mod sistematic pe teren, stabilește, după cum se știe, trei „dialecte": bănățean, muntean și moldovean.

E. Petrovici reia problema și, bazat pe un bogat material, atît fonetic, cît și lexical, din ALR, ajunge la concluzia că dialectul dacoromân se împarte în patru (sau cinci) subdialecte. Această împărțire a fost acceptată de majoritatea lingviștilor români, fiind valabilă și astăzi. În același timp face o serie de precizări importante și în problema granițelor dialectale, problemă discutată atît de neogramatici, în concepția cărora dialectul era o unitate închisă, izolată, avînd granițe fixe, cît și de J. Gilliéron, care nega atît existența granițelor dialectale, cît și a legilor fonetice. Pe baza a numeroase isoglose și isofone, E. Petrovici ajunge la concluzia că „nu există granițe dialectale nete, ci dialectele și graiurile sînt separate de mănunchiuri de linii de isoglosă care formează zone de trecere, mai largi sau mai înguste, de la un dialect, respectiv de la un grai la altul" (p. 44).

O altă constatare, foarte importantă pentru situația dacoromânei, confirmată și întărită de cercetările ulterioare, este aceea că în cadrul celor patru (sau cinci) subdialecte există subunități mai mici, numite graiuri.

Problema unității dialectale a limbii române a stat de asemenea în atenția marelui lingvist român. În studiul *Unitatea dialectală a limbii române* se urmăresc acele trăsături fonetice, morfologice, sintactice și lexicale, unele datînd încă din epoca latinei vulgare, care reunesc cele patru dialecte ale limbii române: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Sînt indicate frontierele teritoriului pe care s-a format româna comună, după ce în prealabil se discută părerile anterioare, îndeosebi părerea lui O. Densusianu în legătură cu această problemă.

E. Petrovici discută în continuarea studiului inovațiile caracteristice celor patru dialecte, inovații care au avut loc după despărțirea acestora, făcînd o seamă de precizări și rectificări asupra unor fenomene semnalate și discutate de către alți lingviști. Examinarea acestor inovații îl duce la următoarea concluzie: „... diferitele isoglose nu grupează împreună totdeauna ace-

leași dialecte. Astfel, de exemplu, dacoromâna prezintă unele concordanțe cu istroromâna, altele cu meglenoromâna și aromâna etc. Totuși se poate afirma că cele mai multe isoglose reunesc dacoromâna cu istroromâna, apoi cu meglenoromâna și mai puține cu aromâna. Aceasta indică ordinea cronologică a separării dialectelor sud-dunărene de dacoromână. Primul s-a detașat dialectul aromân, iar ultimul cel istroromân" (p. 101).

Parcurgînd studiile și articolele de toponimie, ni se dezvăluie un imens material toponimic, pe care Emil Petrovici l-a analizat și interpretat cu o mare competență și perspicacitate.

Pentru explicarea fiecărui nume de loc, autorul studiilor face vaste incursiuni în toate compartimentele limbii (fonetică, morfologie, semantică etc.), fapt care îi prilejuiește o serie de constatări și concluzii în legătură cu formarea limbii române.

Analiza toponimelor este făcută în strînsă legătură cu apelativele respective, stabilind ariile de răspîndire atît ale unora, cît și ale celorlalte. Procedînd în felul acesta, a ajuns la importante constatări în legătură cu răspîndirea slavilor și a anumitor graiuri ale acestora pe teritoriul patriei noastre. În numeroase cazuri a demonstrat că existența unor cuvinte slave în anumite regiuni nu este o dovadă a prezenței în acele regiuni a populațiilor slave. Cuvintele respective au fost răspîndite de români. Prin urmare, ariile elementelor slave din limba română sînt mult mai mari decît ariile în care populația românească a venit în contact nemijlocit cu populația slavă.

Interpretările din studiile sale de toponimie sînt strălucitoare și pentru faptul că, pe lîngă cunoașterea temeinică a istoriei limbii noastre, autorul posedă la perfecție limbile cu care limba română a ajuns în contact și, drept urmare, i-a fost posibilă recunoașterea etimologiei diferitelor toponime, în fața cărora un lingvist fără cunoștințe temeinice asupra limbilor respective rămînea nedumerit.

Sîntem ferm convinși că studiile întrunite în acest volum vor servi nu numai drept o sursă bogată de informație și material pentru dialectologi, toponomaști, specialiști în istoria limbii etc., ci ele oferă și variate modele metodologice de înaltă ținută științifică pentru toți cei care răsfoiesc filele acestei cărți.

Ianuarie 1972

Gr. Rusu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

VASILE BOGREA, *Pagini istorico-filologice*. Cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, Editura Dacia, 1971, 556 + XVII p.

Adunarea la un loc a studiilor, articolelor și notelor lui V. Bogrea și publicarea lor în volumul de față aduc în actualitate o personalitate științifică cu un remarcabil prestigiu în primul sfert al secolului nostru. Vasile Bogrea (1881—1926) s-a impus atenției contemporanilor ca un mare învățat. Calitățile sale excepționale : o inteligență dinamică și profundă, o memorie fenomenală, o intuiție de rară finețe și o mare pasiune pentru știință, explică inegalabila lui erudiție, care, la moartea sa prematură (înainte de a împlini 45 de ani !), a făcut să fie deplîns ca „cel mai învățat dintre români" și considerat „un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul", „una din cele mai alese personalități ale științei noastre", „una din

minţile cele mai luminate şi mai larg cuprinzătoare din cîte a avut pînă acum neamul românesc" (cf. *Introducere*, p. IX).

Spirit enciclopedic, cu o nepotolită sete de a-şi lărgi cîmpul cunoaşterii, V. Bogrea nu s-a limitat în preocupările sale ştiinţifice la un singur domeniu, la o singură specialitate. Temelia formaţiei sale o constituie filologia clasică. Preocupîndu-l înainte de toate fenomenul lingvistic, în cercetarea acestuia recurge deseori la materialul oferit de limbile latină şi greacă, pe care îl stăpînea atît de bine. Dacă avem în vedere numeroasele referinţe la limbile europene din diverse familii şi la unele limbi orientale, putem întui orizontul său lingvistic. Dar ceea ce caracterizează cercetările sale este raportarea faptelor de limbă la istorie, la etnografie, la folclor, la literatură, cu un cuvînt la factori extralingvistici, sociali, culturali. Este uimitor cu cîtă uşurinţă se mişcă în aceste domenii şi cît de mare este volumul de informaţie pe care îl posedă.

Ca lingvist, V. Bogrea a avut în focarul cercetărilor sale c u v î n t u l. El este prin excelenţă un l e x i c o l o g. Studiul cuvintelor din punct de vedere etimologic şi semantic, precum şi în expresii, îi dă posibilitate nu numai să aducă preţioase contribuţii la istoria limbii române, dar şi să-şi desfăşoare larga lui erudiţie, făcînd surprinzătoare asociaţii cu fenomene din diverse limbi şi cu fapte din diverse domenii. Dar studiul cuvintelor i-a mai înlesnit corelarea limbii cu viaţa socială, cu istoria poporului. Prin descifrarea originii şi evoluţiei semantice a cuvintelor a încercat să explice fapte de ordin social-istoric şi invers. Pentru astfel de cercetări, pe deplin motivate, îşi exprimă adeziunea, încercînd şi o fundamentare teoretică (v. *Introducere*, p. XI). Prin recurgerea la fenomenele social-istorice pentru explicarea cuvintelor, V. Bogrea cultivă un domeniu interdisciplinar, numit astăzi sociolingvistica.

Din aceleaşi pasionate preocupări lexicologice rezultă contribuţiile sale onomastice, care se înscriu printre cele mai de valoare, precum şi ceea ce ar reliefa calitatea sa de orientalist.

Ca o trăsătură dominantă a cercetărilor sale este abordarea cu precădere a celor mai dificile probleme etimologice. Atras îndeosebi de cuvintele „obscure", ca origine şi înţeles, mai ales din textele vechi şi din folclor, eruditul clujean a întuit soluţii ingenioase pentru explicarea lor.

V. Bogrea şi-a afirmat plenar personalitatea după numirea sa ca profesor de limba şi literatura latină la Universitatea din Cluj, în 1919. La această universitate, în cadrul Muzeului limbii române, al cărui membru fondator a fost, în atmosfera entuziastă de afirmare a ştiinţei româneşti în Transilvania, V. Bogrea a găsit climatul favorabil desfăşurării activităţii sale, ca profesor şi ca om de ştiinţă. Perioada clujeană, deşi scurtă (de numai 6 ani), este cea mai bogată în rezultate şi cea mai caracteristică pentru definirea profilului său.

V. Bogrea a fost un spirit analitic. Ştiinţa lui vastă s-a risipit în numeroase studii, articole şi note, adesea reduse ca extindere, dar dense în conţinut. Volumul de faţă cuprinde, selectiv, cele mai de valoare contribuţii ale lui Bogrea, în măsură să contureze personalitatea lui ştiinţifică. Cei doi editori, Mircea Borcilă şi Ion Mării, şi-au dus la îndeplinire cu succes sarcina pe care şi-au asumat-o, dificilă prin complexitatea operei marelui învăţat şi, deopotrivă, prin natura lucrărilor sale, „totdeauna prea înguste spre a putea îngrămădi în ele, chiar cu ajutorul notelor încărcate din subsol, formidabila-i erudiţiune" (S. Puşcariu, în „Dacoromania", IV_2, p. 1531). De aceea merită toată lauda şi recunoştinţa noastră. Studiul introductiv conturează, cu pricepere şi în limitele unei exegeze obiective, portretul omului de ştiinţă, cu trăsăturile lui definitorii, din care rezultă locul lui V. Bogrea în istoria lingvisticii româneşti şi în ierarhia valorilor culturii noastre. O menţiune specială merită indicele, care cuprinde, pe lîngă materialul din volum, pe cel din scrierile neincluse în ediţia de faţă, îndeosebi recenzii, critice şi dezvoltate, unele adevărate studii. Prin aceasta sînt sporite posibilităţile de documentare ale cercetătorului şi se contribuie la o mai largă valorificare a operei lui V. Bogrea.

Cuvîntul înainte al acad. C. Daicoviciu, ilustru elev al marelui învăţat, indică, evocativ, cîteva elemente pentru cunoaşterea profesorului şi omului, elemente care ne ajută să înţelegem mai bine de ce s-a bucurat de un atît de strălucit prestigiu în epocă.

Publicarea acestui volum, cum afirmă cu justețe acad. C. Daicoviciu, „nu este numai un act de pietate", ci și „un act de cultură", fiind redată „patrimoniului național opera științifică a unui creator de fecundă și universală valoare".

Ianuarie 1972

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

PIERRE BEC, *Manuel pratique de philologie romane.* Tome I Italien, espagnol, portugais, occitan, catalan, gascon; 554 p. + 11 hărți; Tome II français, roumain, sarde, rhéto-frioulan, francoprovençal, dalmate; 416 p. + Phonologie, Index des formes, Index analytique, 14 hărți. Editions A. & J. PICARD, Paris, tome I, 1970, tome II, 1971.

În mod paradoxal, în țara care a dat lumii o seamă de străluciți romaniști și a cărei limbă națională a fost cel mai mult studiată dintre toate idiomurile romanice (e vorba, evident, de Franța), timp de 60 de ani studiile de romanistică n-au înregistrat decît reeditarea unei singure lucrări fundamentale de filologie romanică (cea a lui E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, 1910, ajunsă, în 1967, la a cincea ediție). Iată, însă, că în colecția *Connaissance des langues* a Editurii parisiene A. & J. Picard a apărut, în două volume, un manual de filologie romanică, datorat lui P. Bec, profesor la universitatea din Poitiers.

Destinat a oferi cititorului, pe de o parte, un contact direct cu aspectul scris al fiecărui idiom romanic, iar, pe de altă parte, posibilitatea făuririi unei viziuni de ansamblu asupra realității lingvistice a Romaniei (prin numeroasele raportări și trimiteri care, pe parcursul comentariilor lingvistico-filologice făcute pe marginea textelor, confruntă necontenit idiomul în cauză cu alte idiomuri romanice), manualul de care ne ocupăm vine să îmbogățească lingvistica romanică cu o operă de bază, care ține seamă de progresele realizate de această știință în ultimul timp.

Lăsînd la o parte *Introducerea*, volumul I cuprinde trei părți principale coincizînd cu prezentarea a trei grupuri de limbi romanice: grupul italo-romanic, grupul ibero-romanic și cel occitano-romanic. Criteriul invocat pentru situarea italienei în fruntea lucrării e acela al unei treceri progresive „de la limba cea mai puțin evoluată, cea mai reprezentativă [...] pentru proto-romanică, la cea mai evoluată". În felul acesta se continuă cu spaniola, tipică pentru domeniul ibero-romanic, apoi cu occitana, specifică grupului occitano-romanic, pentru ca volumul al II-lea să fie consacrat francezei, românei și unor limbi cu o răspîndire secundară, cum sînt: sarda, retofriulana etc. Dacă în privința francezei părerile sînt unanime că e limba cea mai evoluată, cea mai îndepărtată de limba de bază, în cazul românei criteriul nu ni se pare de o rigurozitate absolută. Se știe că în multe privințe româna, poate datorită mediului în care s-a constituit și s-a dezvoltat, a rămas mai aproape de latină decît celelalte limbi romanice. De fapt, oricare limbă romanică se găsește, în unele privințe, mai aproape de latină decît celelalte.

Prezentarea fiecărei limbi începe cu lista bibliografică a principalelor lucrări referitoare la limba respectivă, după care urmează o privire teoretică asupra trăsăturilor tipologice ale limbii (fonetică, morfologie, sintaxă, lexic), apoi unele particularități dialectale, cele mai vechi atestări scrise și, în sfîrșit, textul propriu-zis, precedat de cîteva date asupra autorului. Au fost preferate

textele literare (poezie și proză) care permit și unele considerații de ordin stilistic. În majoritatea lor, textele sînt vechi, medievale, exceptînd domeniul lingvistic unde nu s-au păstrat texte literare din acea perioadă, cum e cazul gasconei și românei. Textele sînt analizate pe pasaje, fiecare pasaj fiind urmat de traducerea în franceză și apoi de un dens comentariu lingvistico-filologic ce se traduce prin explicații de natură morfologică, fonetică, sintactică, prin interpretări lexicale și considerații semantico-istorice ocazionate de luarea în discuție a fiecărui cuvînt aproape. E ceea ce explică, credem, titlul lucrării : *Manuel pratique*.

Pentru italiană, autorul a ales un text care să-i ofere posibilitatea pătrunderii în domeniul dialectologiei italiene, aceasta deoarece domeniul italo-romanic e reprezentat de o serie de dialecte ce se cereau puse în lumină, iar nu de cîteva limbi de cultură, cum e cazul domeniului galo-romanic sau ibero-romanic. Așa se explică preferința pentru una dintre „laudes" aparținînd lui Jacopone da Todi și anume *Laude XXIV* (*Como la vita de l'omo è penosa*), datînd din a II-a jumătate a secolului al XIII-lea, text cu un anume grad de dificultate datorită fenomenelor dialectale pe care le conține. Interpretările sînt în general riguroase, totuși unele ni se par îndoielnice. De pildă, e greu de admis astăzi că desinența *-i* de la pers. a II-a ind. prezent reprezintă evoluția fonetică a lui *-s* latin, cum se afirmă la p. 65 (vol. I) : „*stai*, phonét. de STAS". Explicația aceasta, oferită mai întîi de Meyer-Lübke și adoptată și de alții, a fost combătută, pe bună dreptate, de alți specialiști (printre care și români), care văd aici analogia cu desinența respectivă de la verbele din grupa a IV-a latină. Fonetica experimentală nu poate explica trecerea de la o consoană surdă (*s*) la o vocală (*i*). Se pare că autorul a sesizat acest lucru, de vreme ce *-i* de la numeralul *dui* (it. mod. *due*) e explicat de astă dată prin analogie cu *-i* de la pluralul substantivelor masculine : lat. vulg. * DUI (lat. cls. DUO) e raportat la LUPO/LUPI, p. 181.

Pentru ilustrarea vechii spaniole se recurge la un fragment din *Cantar de mio cid*, primul monument al literaturii spaniole, poem cavaleresc din aceeași perioadă cu cele mai vechi cîntece franceze de gestă. Portugheza medievală e ilustrată de un fragment din *A Demanda do Santo Graal*, roman ce constituie traducerea, mai mult sau mai puțin exactă, a unui roman cavaleresc francez din ciclul *Lancelot-Graal*. Interesante observații se fac cu privire la introducerea complementului principal desemnînd un obiect însuflețit cu ajutorul prepoziției *a* atît în spaniolă, cît și în portugheză, construcția fiind supraviețuirea unei foarte vechi distincții între animat și inanimat. Considerațiile sînt extinse și la alte limbi romanice, întrucît fenomenul se regăsește și în gasconă, catalană, în dialectele din sudul Italiei și, în sfîrșit, în română. E vorba, fără îndoială, de geneza independentă a aceluiași fenomen în limbile respective, fie că e vorba de distincția animat/inanimat, fie că e vorba de distincția subiect/obiect direct. Utile precizări se fac cu privire la unele trăsături ce conferă lexicului ibero-romanic o fizionomie proprie în comparație cu lexicul galo-romanic și cu cel italo-romanic. Sînt menționate și deosebirile dintre lexicul spaniol și cel portughez (p. 198), fapt meritoriu, deoarece prea adesea romaniștii „uită" de individualitatea portughezei față de spaniolă.

În grupul occitano-romanic autorul a inclus occitana, catalana și gascona. Occitana, numită tradițional „langue d'oc", era în evul mediu limba unei înfloritoare culturi, iar gascona prezintă o extraordinară originalitate în cadrul ariei lingvistice occitane. În privința apartenenței catalanei, controversele mai persistă. Dacă se ține seamă doar de factorul geografic, catalana e o limbă ibero-romanică. Totuși, sub aspect lingvistic ea prezintă izbitoare asemănări cu occitana, asemănări firești dacă ne gîndim că o bună parte din evul mediu cele două limbi au servit aceeași comunitate cultural-politică. În aceste împrejurări, separarea catalanei de occitană ar fi artificială, „dacă nu i s-ar acorda aceeași soartă gasconei" (p. 467). Iată dar motive care l-au determinat pe autor să simplifice lucrurile, înglobînd cele trei limbi într-un singur domeniu, acela occitano-romanic, care face legătura între domeniul galo-romanic propriu-zis (langue d'oïl) și cel ibero-romanic (spaniolă și portugheză). Cum era de așteptat, occitana medievală e ilustrată de o producție lirică a unuia din celebrii trubaduri ai secolului al XII-lea :

Bernard de Ventadour, iar pentru occitana modernă e reprodus un fragment de proză intitulat *La mòrt del pepin*, însoțit de traducerea în franceză și de transcrierea fonetică, dar fără obișnuitul comentariu filologic. Cu vechea catalană facem cunoștința prin intermediul unui fragment din romanul cavaleresc *Tirant lo Blanch*, aparținînd lui Joanot Martorell, nobil care a trăit pe la mijlocul secolului al XV-lea. În sfîrșit, pentru ilustrarea gasconiei se dau două texte. Limba veche ni se înfățișează într-o eglogă scrisă de Pey de Garros, poet care a trăit cam între anii 1530 și 1583, iar ca mărturie de limbă actuală se publică textul unei povești populare intitulate *Lo rei de las Agaulas*, de asemenea însoțit de traducerea în franceză și de transcrierea fonetică.

Volumul al II-lea se ocupă, în principal, de franceză și de română, cele două limbi „extreme" ale Romaniei, cum sînt denumite în *Avant-Propos*, prima datorită diacronici sale de-a dreptul revoluționare, iar a doua datorită, desigur, unei specificități diacronice și sincronice determinate de ansamblul de condiții în care s-a construit și dezvoltat. Un capitol aparte e rezervat limbilor romanice cu o răspîndire secundară : sarda, reto-friulana, franco-provensala și, în sfîrșit, limba dispărută care e dalmata.

Avînd în vedere extraordinara evoluție care s-a petrecut de-a lungul secolelor în toate compartimentele limbii franceze (între vechea franceză a secolelor XII, XIII și franceza modernă structurile lingvistice sînt atît de diferite încît se poate vorbi aproape de două limbi diferite), era necesară o prezentare mai amplă decît în cazul altor limbi romanice. După cîteva „generalități", unde se dau informații referitoare la numărul francofonilor, se face delimitarea zonelor dialectale ale domeniului *d'oïl*, după care se enumeră principalele trăsături tipologice ale francezei (în fonetică, morfo-sintaxă, lexic). Se acordă importanța cuvenită și dialectelor și astfel, după precizarea trăsăturilor fiecărui dialect, sînt publicate cîteva texte dialectale pentru ilustrarea acestor idiomuri dintre care unele sînt de o importanță particulară (de ex. dialectul picard, „limbă de cancelarie", dar și „limbă literară" în evul mediu, concurent serios al dialectului francien la impunere pe plan național în secolele XIII, XIV). Căror cauze ar putea fi atribuit acest evoluționism „endemic" al francezei? Răspunsul e destul de greu de dat, mai ales pentru fenomenele fonetice. Autorul ezită să pună totul pe seama substratului celtic, cum făcea Dauzat. În orice caz, dacă unele fapte sînt explicabile prin substrat (tendința palatalizantă, de ex., foarte vie în galo-romană), iar altele prin superstratul germanic (oprirea bruscă a tendinței palatalizante în momentul realizării simbiozei între galoromani și franci, introducerea în galo-romană a două noi foneme : /w/ și /h/ aspirat), pentru multe altele controversele continuă. Celor doi factori importanți (substrat și superstrat), care, chiar dacă nu explică totul, pot constitui puncte de sprijin în încercările de atribuire a unor fenomene, trebuie adăugat un al treilea, un factor de suprastructură, reprezentat de influențele savante conservatoare, care, începînd cu secolele XV, XVI, vor frîna unele tendințe (de ex. căderea unui *s* preconsonantic, evoluția spre /u/ a unui ó roman pretonic). În acest fel, în concepția autorului, fizionomia specifică a francezei ar fi rezultatul unui proces dialectic survenit în cursul secolelor între o „infrastructură" evoluționistă și o suprastructură conservatoare" (p. 12). Ultima parte consacrată francezei cuprinde comentariul filologic al unui fragment din *Le Chevalier de la Charrete* de Chrétien de Troyes.

Capitolul referitor la grupul balcano-romanic (dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna), capitol redactat de profesorul O. Nandriș de la universitatea din Strasbourg, se bucură, în economia generală a lucrării, de o situație specială. Remarcînd, în *Avant-propos*-ul din fruntea volumului II, specificitatea românei (alături de cea a francezei), autorul lucrării, P. Bec, formulează necesitatea „unei introduceri tipologice mai copioase și mai detaliate : în special pentru română, avînd în vedere absența cvasitotală [...] a unor bune instrumente didactice în acest domeniu". Sarcina redactării acestei introduceri a fost, fără îndoială, dificilă, dată fiind documentația de multe ori insuficientă. „Dar dincolo de orice speculație — continuă P. Bec — se află existența, incontestabilă, a acestei enclave romane

într-un context lingvistic slavo-unguresc, cu sistemul său propriu, cu geneza sa, cu condițiile particulare ale dezvoltării sale, cu structurile sale specifice".

Spațiul total acordat românei este sensibil egal cu cel acordat francezei, depășindu-l pe acela al spaniolei. În privința introducerii (care cuprinde considerații teoretice), în timp ce pentru celelalte limbi numărul de pagini e mai mic de 15 (excepție franceza cu 30 p.), româna beneficiază de 65 de pagini, pe parcursul cărora profesorul Nandriș ia în discuție toate problemele referitoare la limba română. Se oferă astfel cititorului un adevărat mic tratat de istorie a românei. De menționat apoi faptul că pentru fiecare din celelalte limbi romanice se face comentariul unui singur text, în timp ce în cazul românei sînt comentate nu mai puțin de patru texte. Se vădește aici cu prisosință preocuparea de a face cunoscută limba noastră acolo unde ea e încă puțin cunoscută.

În prima parte referitoare la română se dau cîteva informații despre poziția geografică a țării, despre numărul românofonilor, după care se iau în discuție probleme privind originea poporului român: referiri la daci, la cucerirea Daciei, la romanizare, creștinare, apariția unui nou sistem lingvistic și, firește, referiri la problema continuității elementului roman în Dacia. Rapiditatea cu care s-a constituit în Dacia un nou sistem lingvistic, e pusă pe seama a doi factori fundamentali: absența unui centru coordonator care asigura intercomprehensiunea în lumea romană, deci și în Dacia, apoi lipsa unei literaturi scrise în limba dacă, literatură care ar fi constituit, desigur, o piedică în calea constituirii acestui sistem lingvistic nou. În aceste condiții, latina dunăreană a fost adaptată rapid la deprinderile și aptitudinile articulatorii ale băștinașilor, încît „atunci cînd influența slavă începe să se exercite (secolele VI—VII), marile evoluții de structură ale românei sînt deja realizate și această influență nu se va mai exercita decît sporadic" (p. 146). De aici originala ipoteză emisă de autor: „româna ar putea reprezenta, în ansamblul Romaniei, prima limbă care, plecînd de la latină, și-a format o structură proprie" (p. 146). O altă idee nu mai puțin originală e aceea cu privire la faptul că o parte din daci, și anume dacii liberi („Daces rebelantes") din nordul Daciei romane nici nu au fost romanizați, ci de-a dreptul românizați. Cu numeroase și temeinice argumente e spulberată „teoria" originii sud-dunărene a poporului român. În concepția autorului, teritoriul înăuntrul căruia „latina dunăreană a continuat să fie vorbită și a evoluat" (p. 149) cuprinde Transilvania, versantul sudic (Oltenia) și cel apusean (Banatul) al Carpaților, precum Moesia Inferioară și Moesia Superioară.

Partea a doua a introducerii dezbate exclusiv probleme ce privesc limba română: problema substratului, a latinei dunărene, a superstratului slav, fazele de evoluție, fărîmițarea dialectală, influențele străine și, în sfîrșit, formarea limbii literare. În domeniul foneticii, sînt imputabile substratului dac cele două timbre vocalice: *ă* și *î*. Consolidarea lor însă în limbă se datorește tendinței velarizante a vorbitorilor. În morfo-sintaxă, influența substratului ar putea fi invocată, se spune, în ceea ce privește enclitica articolului și conservarea neutrului. În vocabular, e sigur că o mare parte din cuvintele a căror origine e necunoscută azi aparține substratului. Se subliniază apoi aportul însemnat al superstratului slav mai ales în domeniul vocabularului și în acela al derivării cu sufixe. În schimb, în morfologie, doar vocativul feminin în *-o* poate fi considerat slav. Numeralul de la *unsprezece* la *nouăsprezece* e fie „o creație daco-română (rezultat al unei tendințe analitice), fie un calc după substrat" (p. 161). Explicația prin slavă e respinsă din două motive: nu se poate vorbi de o profundă influență slavă decît după perioada de bilingvism, or, atunci slavii erau deja românizați (sec. X—XI), în sfîrșit, se știe că numeralul e categoria gramaticală cea mai stabilă, cea mai puțin supusă influențelor străine și apoi e greu de presupus că românii au așteptat „mai multe secole un model slav pentru a depăși în numărătoare numărul zece" (p. 160). În evoluția limbii române autorul distinge șase faze: *daco-latina* (sec. I—III), *daco-romana* (sec. III—IV), *proto-română* sau *străromână* (sec. V—VIII), *vechea română* (sec. XII—XVIII; între secolele IX—XII se situează perioada de dezmembrare a domeniului protoromânei în cele patru dia-

lecte), *româna modernă* (sec. XIX) şi, în sfîrşit, *româna contemporană*. Pentru fiecare fază sînt menţionate trăsăturile specifice. Referitor la apariţia primelor scrieri în limba română (e vorba de „textele rotacizante"), O. Nandriş e de părere că ele datează de la sfîrşitul secolului al XV-lea. Partea relativă la influenţele străine prilejuieşte autorului interesante observaţii, mai ales asupra celei slave care a acţionat în special în domeniul fondului lexical originar al românei şi asupra celei franceze cu un pronunţat rol în formarea românei literare şi comune moderne. E urmărită, apoi, formarea limbii române literare, începînd cu epoca veche şi continuînd cu aportul folcloric şi cu cel occidental.

În ultima parte a introducerii se face o amplă analiză a structurii şi tipologiei limbii române, pe domenii : fonetică, morfo-sintaxă, derivare, vocabular, utilizînd un bogat material de fapte, rezultat atît al cercetărilor proprii, cît şi al celor întreprinse de alţi specialişti din ţară. Concluziile formulate la sfîrşit constituie o admirabilă sinteză despre formarea şi evoluţia limbii române, a cărei originalitate constă în aceea că „latina dunăreană s-a cristalizat într-un nou sistem lingvistic într-o perioadă care precedă intervenţia superstratului, ceea ce nu e cazul pentru alte idiomuri romanice" (p. 206). Caracterul său arhaic se explică prin faptul că timp de peste zece secole, după migraţia slavă, „viaţa românilor nu se va schimba deloc în coordonatele ei funciare ; trebuie aşteptat secolul al XIX-lea pentru a vedea producîndu-se schimbări profunde [...] pe care limba română le va reflecta" (p. 206). În felul acesta, autorul e de părere că factorul determinant în diacronia unei limbi e „contextul extra-lingvistic".

În partea a doua se face comentariul filologic a patru texte literare : un fragment din *Palia de la Orăştie*, un altul din *Letopiseţul Ţării Moldovei* de Ion Neculce, poezia *La steaua* de M. Eminescu şi ultimele nouăsprezece rînduri din romanul *Pădurea spînzuraţilor* de L. Rebreanu.

Sarda, a cărei originalitate constă mai ales în caracterul arhaic al lexicului, precum şi în varietatea straturilor sale lexicale, e ilustrată de mai multe texte, dintre care unele sînt dialectale (logudorez, campidanez, galuric), iar altele sînt texte orale transcrise, a treia categorie fiind constituită de texte însoţite de traducerea literară.

Cîteva texte sînt publicate, de asemenea, pentru a ne face cunoscute dialectele retofriulane : suprasilvan, engadinez de sus, engadinez de jos, friulan central. Textele sînt însoţite de transcrierea fonetică, fără a fi comentate filologic.

Franco-provensala, domeniu lingvistic cuprins între Franţa de sud-est, Italia şi Elveţia, a stîrnit, după cum se ştie, multe controverse în privinţa specificului său. Pînă nu de mult se considera că acest specific e dat de influenţa burgundă. În ultimul timp, specialiştii încep să nege această influenţă, considerînd franco-provensala un fel de *proto-franceză*. Autorul o defineşte, aici, ca „o arie marginală şi conservatoare a galo-romanei franceze" (p. 364).Exemplificarea acestei limbi se face cu ajutorul unor texte provenite din diferite părţi : un text forezian, un altul savoiard, un al treilea din Elveţia.

Capitolul despre dalmată e redactat de Žarko Muljačić, profesor la universitatea din Zadar. Găsim, în introducere, preţioase informaţii despre această limbă dispărută definitiv odată cu moartea, în 1898, a lui Tone Udayna, ultimul dalmatofon (vegliot) din cei vreo 50 000 care o vorbeau în evul mediu. Graţie cercetărilor întreprinse de M. Bartoli şi, desigur, de însuşi autorul capitolului de care ne ocupăm, cunoaştem fizionomia acestei limbi care pe alocuri prezintă asemănări cu româna. Pentru ilustrarea limbii anterioare secolului al XIX-lea se publică două scrisori, iar pentru limba secolului al XIX-lea, un eşantion din graiul lui Tone Udayna, însoţit de cîteva comentarii lingvistice.

Volumul al II-lea mai cuprinde un substanţial capitol de fonologie romanică, unde, după expunerea problemelor interesînd fonologia, se dau sistemele fonologice ale principalelor limbi romanice.

„Manualul" acesta (oare e chiar un manual în tradiționalul sens al cuvîntului?), constituind o reunire de mici tratate de istorie a limbilor romanice și o prețioasă antologie de texte romanice comentate la care se adaugă remarcabilele pagini de fonologie romanică, apoi cele două indice dintre care primul cu aproape 20 000 de forme, în sfîrșit cele 25 de hărți, oferă o imagine exhaustivă a ansamblului de idiomuri romanice în Europa, fiind, prin urmare, cea mai completă și, în același timp, cea mai modernă lucrare de acest gen apărută în ultimii ani.

Decembrie 1971

Gheorghe Haș

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

ISSLEDOVANIJA PO SLAVJANSKOMU JAZYKOZNANIJU (Sbornik v čest' šestidesjatiletija professora S. B. Bernštejna), Moscova, 1971, 500 p.

Culegerea de studii pe care o recenzăm este un omagiu cunoscutului slavist Samuil Borisovič Bernștejn, cu prilejul împlinirii a 60 de ani. Culegerea se deschide cu o listă de lucrări publicate de S. B. Bernștejn (5—17), după care urmează un articol omagial: *Patruzeci de ani în slavistică* (p. 18—27), semnat de acad. R. I. Avanesov, care expune cele mai importante etape din viața și activitatea sărbătoritului.

Articolele, în număr de 65, sînt semnate de lingviști de prestigiu din diferite țări ca: Bulgaria, Cehoslovacia, Finlanda, Franța, Germania, Iugoslavia, România, Polonia, S.U.A., Ungaria. Un număr însemnat de studii sînt semnate de lingviști din Uniunea Sovietică. Toate aceste lucrări sînt grupate în patru secțiuni, și anume: *Istoria limbilor slave și a scrisului, Limbile slave contemporane, Dialectologia slavă, Gramatica comparată și etimologia.*

Numărul problemelor tratate în culegere este foarte amplu, ca de altfel și numărul lucrărilor. Diversitatea de lucrări și probleme face imposibilă comentarea tuturora, fapt care ne impune să ne oprim doar asupra unora, fără a considera pe celelalte lipsite de importanță. Din contră, subliniem că toate lucrările cuprinse în culegere reprezintă contribuții esențiale la rezolvarea sau punerea în discuție a unei vaste game de probleme ale slavisticii îndeosebi și ale lingvisticii în general.

Un număr însemnat de studii este dedicat accentologiei. Amintim în acest sens articolul semnat de R. V. Bulatova, *Iz serbskoj istoričeskoj akcentologii. Dve prosodičeskie sistemy XVI v.* (p. 32—42), care ia în discuție două sisteme prozodice din istoria limbii sîrbe; unul fixat în manuscrisul *Panegirik* din 1509 și celălalt la *Mardarie*, în *Evanghelia* din 1552, *Evanghelia* din 1562 și în *Triodul* din 1566. Ambele sisteme reflectă stadiul de pronunțare a limbii vii din acea perioadă în regiunile unde au fost elaborate sistemele accentuale respective. Ele au trăsături care reprezintă sistemul *štokavian-ekavian.*

M. Stevanovič, *Akcentuacija sojuzov v serbochorvatskom jazyke* (p. 265—271), tratează o problemă încă puțin studiată, aceea a accentuării conjuncțiilor în sîrbocroată. Pe baza unui bogat material ilustrativ se analizează condițiile în care pot fi accentuate conjuncțiile, precum și tipul de accent care poate trece asupra conjuncțiilor. Asupra conjuncțiilor poate trece numai accentul coboritor. Conjuncțiile accentuate se folosesc cel mai des în construcția frazelor cu subordonate de timp, de cauză și de concesie.

Articolul semnat de R. Bernard, *O meste udarenija vo množestvennom čisle odnosložnych suščestvitel'nych, mužskogo roda v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke* (p. 110—124), se ocupă de accentul pluralului în cuvintele masculine monosilabice din limba bulgară contemporană, studiind cazurile obișnuite și excepțiile de la așa-numitul al doilea plural, care se folosește numai după numerale și adverbe cantitative. Se constată că opoziția, pe bază de accent, între singular și plural la cuvintele monosilabice se păstrează la un număr mic de substantive. La majoritatea substantivelor această opoziție este pe cale de dispariție.

E. Stankiewicz, *Akcentnyje sistemy suščestvitel'nych v bolgarskom* (p. 251—265), urmărește sistemele accentuale ale substantivelor limbii bulgare, stabilind existența a trei tipuri de accente în limba literară și în dialecte: 1. pe temă, care corespunde vechiului accent acut, 2. pe desinență, care corespunde accentului oxiton, și 3. accentul mobil, care corespunde accentului circumflex din protoslavă. Ultimul a avut două funcțiuni: de a crea opoziția dintre formele articulate și nearticulate și opoziția dintre singular și plural. Într-o oarecare măsură aceste funcțiuni se mai păstrează și în prezent.

V. A. Dybo, *K klassifikacii srednebolgarskich akcentnych sistem (Predvaritel'nyje itogi)* (p. 63—70), și-a construit studiul pe baza textelor din sec. XIII—XIV și urmărește stabilirea de criterii în delimitarea accentelor și răspîndirea teritorială a acestora. Amintim tot aici și lucrarea lui T. M. Nikolaeva, *Tipologičeskoje izučenije frazovoj intonacii slavjanskich jazykov* (p. 209—215), care tratează una din problemele discutate și în cartea d-sale recent apărută, *Intonacija složnogo predloženija v slavjanskich zazykach*, Moscova, 1969.

Un număr apreciabil de lucrări se referă la timpul și aspectul verbelor din diferite limbi slave. Menționăm aici articolul cunoscutului aspectolog A. V. Bondarko, *O vzaimootnošenijach form aorista i nastojaščego soveršennogo v starych belorusskich, češskich i pol'skich pamjatnikach* (p. 28—32), în care se urmărește un caz de substituire a timpurilor simple ale trecutului, cînd acestea intră în interacțiune cu formele prezentului perfectiv. Se constată că acest proces s-a petrecut pe căi diferite în limbile amintite. I. K. Bunina, *Kategorija vremeni ili kategorija taksisa? (O protivopostavlenii otnositel'nych i absoljutnych vremën bolgarskogo indikativa)* (p. 124—149), pune problema categoriei timpului și a categoriei „taxisului", termen utilizat de R. Jakobson și de alți lingviști. În urma unei analize minuțioase, autoarea constată că există o oarecare corelație între timpurile relative și cele nerelative. Grupa timpurilor relative sînt considerate membru marcant, deoarece ele arată un moment relativ. Însă, întrucît timpurile relative nu exprimă niciodată din punct de vedere gramatical relația față de momentul vorbirii, deci de momentul absolut, iar timpurile nerelative (absolute) nu exprimă întotdeauna această relație, atunci opoziția despre care este vorba nu poate fi luată în considerare ca un element care ar putea constitui conținutul categoriei timpului.

Št. Peciar, *Tipy vidovych al'ternacij v slovackom jazyke* (p. 216—227), ia în discuție tipurile aspectuale ale alternanțelor care au loc în tema cuvîntului din limba slovacă, cînd la aceasta se adaugă sufixele de imperfectizare. Peciar consideră că termenul alternanță aspectuală este mai adecvat decît termenul de corelație aspectuală. În continuare se face o analiză a tipurilor productive și tipice de alternanțe aspectuale. O problemă puțin studiată din cadrul aspectului imperfectiv în limba slovacă comparativ cu limba rusă este abordată de L. N. Smirnov în articolul *Ob odnoj osobennosti funkcionirovanija glagolov soveršennogo vida v slovackom jazyke (sravnitel'no s russkim)* (p. 236—242). Este vorba de construcțiile din slovacă de tipul: *nikdy* + forma negativă a preteritului perfectiv și *nikdy* + forma negativă a preteritului imperfectiv și a construcțiilor din limba rusă de tipul: *nikogda* + *ne* + forma timpului trecut al imperfectivului. A. G. Širokova, *Nekotoryje zamečanija o funkcional'nych granicach vida v russkom i češskom jazykach* (p. 292—299), se ocupă îndeosebi de limitele funcționale ale sensurilor particulare ale verbelor perfective din cehă care în limba rusă sînt

caracteristice verbelor imperfective. Autoarea constată că unele şi aceleaşi sensuri în contexte similare în limba rusă şi în cehă sînt folosite în aspecte diferite.

Tot aspectului îi este dedicat şi articolul lui E. Vrabie, *Vid glagolov-neologismov u dvujazyčnych russkich staroobreadcev („lipovan"), proživajuščich v Rumynii* (313—321), în care, fără o anchetă specială, s-a ajuns la rezultate interesante. G. K. Venediktov, *K harakteristike osnov nastojaščego vremeni v sovremenych bolgarskich govorach* (p. 299—305), tratînd anumite particularităţi ale temelor verbale ale prezentului stabileşte ariile de răspîndire ale acestora.

Printre articolele care tratează probleme de sintaxă amintim: J. Veyrenc, *Sintaksičeskij analiz tvoritel'nogo padeža* (p. 129—139); în urma analizei a nouă tipuri de îmbinări cu instrumentalul ajunge la concluzia că din punctul de vedere al limbii contemporane cazul instrumental nu corespunde faptelor. Majoritatea construcţiilor cu instrumentalul nu indică instrumentul acţiunii. Din această cauză d-sa crede că ar fi mai potrivit să vorbim despre un caz *inclusiv*. M. Ivič, *O markirovannosti predikata pridatočnych predloženij po priznaku mobil'nosti* (p. 158—161), constată că semantica verbului din prepoziţia principală reglează sensul semnului mobilităţii în predicatul din propoziţia secundară. V. P. Gutkov, *K izučeniju konstrukcij s* **da** *v serbochorvatskom* (146—150), face o analiză comparativă a construcţiilor cu conjuncţia *da* în limbile sîrbocroată, rusă şi bulgară.

J. Vukovič, în articolul *K voprosu o leksiko-sintaksičeskoj i čisto sintaksičeskoj sinonimike* (p. 139—146), pune o serie de probleme interesante. Din păcate însă ele nu sînt rezolvate. Autorul conchide că dacă fiecare fenomen lingvistic trebuie tratat ca o unitate a *formei, sensului* şi *funcţiunii*, atunci se pune problema întrepătrunderii reciproce a morfologiei, sintaxei şi frazeologiei (care intră şi în sintaxă şi în lexicologie). Sinonimia sintactică permite realizarea unui studiu mai adînc al corelaţiilor dintre *formă, sens* şi *funcţiune*. D. Staniševa, *O toždestve edinic sintaksičeskogo i leksičeskogo urovnej jazyka (na materiale slavjanskich jazykov)* (p. 242—250), tratează problema identităţilor frazeologice în mai multe limbi slave. Identitatea se urmăreşte pe plan lexical, sintactic şi frazeologic. Identitatea funcţională a unităţilor lexicale şi a metodelor sintactice contribuie la construcţia de sisteme parţiale în anumite secţiuni sincronice. Metodele utilizate de Staniševa şi rezultatele obţinute sînt valoroase, ele putînd fi utilizate în studiul contrastiv al limbilor şi în predare.

Merită atenţie articolul semnat de E. V. Ceško, *Zametki o srednebolgarskom Zlatouste* (p. 100—106), care urmăreşte folosirea diferitelor cazuri în lucrarea cercetată şi lipsa de inconsecvenţă a lor.

G. Mihăilă, *Etimologičeskije zametki (10—20)* (p. 432—439), discută etimologia cuvintelor *Moxalie-Moxa, notólă, paléucă, párnic* şi *a (se) zăpăci*. Acad. Al. Rosetti, *Slavo-romanica. O nekotorych drevnejšich zaimstvovanijach iz južnoslavjanskogo* (p. 439—444), ia în discuţie unele cuvinte româneşti ca *jupîn, stăpîn, stînă, colindă, crăciun, plug* etc.

Mai 1971

O. Vinţeler

Universitatea „Babeş-Bolyai" Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea 31

Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971, 390 p.

Fiecare text vechi românesc care se editează este un ajutor de seamă la studierea istoriei limbii, la aprofundarea cunoştinţelor asupra culturii noastre în secolele îndepărtate. În acest context reprezintă o valoare deosebită editarea *Pravilei* scrise de ritorul Lucaci la

1581, în mănăstirea Putna, cunoscută şi sub numele de *Nomocanonul* sau *Pravila de la Putna*. Fiind cel mai vechi manuscris juridic şi totodată cel mai vechi text literar moldovenesc cunoscut pînă azi, are o importanţă deosebită pentru istoria limbii în general şi pentru istoria formării terminologiei juridice în particular.

Introducerea ne informează despre istoricul manuscrisului; ea cuprinde o amplă descriere a acestuia, arată raportul lui cu alte texte juridice slave şi româneşti. Aflăm de aici că manuscrisul, după multe peripeţii, se găseşte astăzi la Biblioteca Academiei, sub cota ms. sl. 692. *Pravila*, care are 354 foi şi este de format 22 cm × 16 cm, cuprinde trei părţi: a) text slavon (cea mai mare parte); b) text slavon, cu traducerea românească interliniară (134 pagini); c) exclusiv text românesc (10 pagini). Acestea nu sînt succesive. Prima şi ultima parte din manuscris conţin numai text slavon; textul românesc (c) şi cel slavon cu traducerea românească (b) se găsesc în interior (p. 8—10). Editorul nu se ocupă decît de partea românească, dar face referiri, ori de cîte ori este necesar, la textul slavon (cf. *Cuvînt înainte*, p. 5).

Atragem atenţia asupra subcapitolelor *Lucaci şi şcoala putneană, Pravila lui Lucaci şi unele pravile slavone, Pravila lui Lucaci şi alte pravile româneşti*, dar mai ales *Pravila lui Lucaci, copie sau original?*, care oferă un bun model de cercetare migăloasă, fără de care probleme ca cele de mai sus nu s-ar putea lămuri. Concluzia autorului este că „ne aflăm în faţa unei copii" (p. 28), dar „... ritorul Lucaci nu a fost un simplu copist, care să fi reprodus « cu fidelitate » modelul pe care-l avea în faţă, ci un copist care şi-a permis să aducă unele contribuţii, în scopul de a îmbunătăţi traducerea românească" (p. 30).

În studiul de limbă, de 110 pagini (35—145), autorul analizează sub toate aspectele lor grafia, fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul, formarea cuvintelor. Aceste analize confirmă în parte cunoştinţele noastre asupra limbii secolului al XVI-lea, dar totodată furnizează date noi, informaţii de preţ asupra ariei de răspîndire a unor fenomene fonetice, morfologice, sintactice, cît şi asupra distribuţiei unor cuvinte şi formării cuvintelor. Tratînd diftongii crescînzi, I. Rizescu, bun cunoscător al problemei, demonstrează cu formele ачеѧ (268^{r} /7) pentru forma de masculin plural, ачѣѧ (231^{r} /9) pentru feminin singular, că apariţia lui є în *clevete* (faţă de ѣ în *lege*) nu poate fi explicată altfel decît prin faptul „că ѣ şi є corespundeau şi în poziţia *e* unor segmente fonologice (şi, implicit, fonetic) diferite" (p. 55). Această precizare este utilă şi contribuie la formarea unei păreri unitare în această problemă controversată. Desigur autorul s-a aflat într-o situaţie mai dificilă în ce priveşte valoarea lui ꙗ în cuvinte de tipul ꙗсте. Deşi indicativul prezent pers. a III-a sg. apare exprimat în *Pravila* studiată prin formele ꙗсте, ѧсте, o singură dată єсте, autorul ajunge la concluzia că vocala iniţială a lui *este* are o valoare diferită de [*e*]. Credem că asupra acestei probleme ar trebui să mai medităm, cu toate că, după cum remarcă şi I. Rizescu, „după părerea unor lingvişti, [*ia*] în forme ca *este* exista chiar în unele graiuri în care se pronunţa [*e*] în cuvinte de tipul *lege*[28]" (p. 56).

Printre elementele maghiare dispărute din limbă apare şi *guziu* cu sensul de „şoarece" (< magh. *güzü, gözü*). Nu este de fapt şoarece, ci şoarece-de-cîmp. Cuvîntul românesc poate să se refere şi la alte animale din ordinul rozătoarelor care trăiesc prin găuri şi prin pămînt. Cf. DA sub *guz*.

În transcriere literele suprascrise au fost trecute în rînd, dar subliniate. Este un procedeu util chiar dacă textul este publicat în facsimile.

Indicele este întocmit cu aceeaşi grijă ca şi celelalte capitole ale cărţii. Deşi la început te izbeşte de exemplu un cuvînt-titlu ca *eale, femeaie*, totuşi metoda lui I. Rizescu mi se pare acceptabilă. Bineînţeles indicele cuprinde, şi pentru orientare trebuie să cuprindă, şi forma literară a acestor cuvinte.

Studiul lingvistic al lui I. Rizescu este o contribuție de seamă la istoria limbii române vechi, dar în același timp și o verigă importantă în unificarea metodelor de publicare a textelor vechi.

Ianuarie 1972

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj, str. E. Racoviță, 21

I. RIZESCU, *H. Tiktin. Omul și opera*, Editura științifică, București, 1971, 187 p.

Se pare că Editura științifică intenționează să publice o colecție de lucrări privind istoria lingvisticii românești. Cel puțin așa reiese din aparițiile de pînă acum, monografii dedicate unor personalități sau texte din opera lor, și acesta este domeniul căruia i se circumscriu : Cicerone Poghirc, *B. P. Hasdeu lingvist și filolog*, 1968, I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introducere și note de Ion Gheție, 1970 și, recent, I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul și opera*, 1971. Deducem că e vorba de o colecție nu doar după conținutul volumelor apărute, ci și după prezentarea grafică identică. Și lor trebuie să le alăturăm, desigur, cartea academicianului Iorgu Iordan dedicată lui Alexandru I. Philippide, apărută la aceeași editură în 1969 (deși prezentarea grafică diferă de a seriei despre care vorbim).

Aceste lucrări nu se adresează numai specialiștilor, ci și unui public mai larg, căruia îi fac cunoscute aspecte din activitatea și opera „clasicilor" lingvisticii românești. Faptul nu impietează, însă, asupra valorii lucrărilor, asupra seriozității cercetării, asupra interpretărilor sau, în ultimă instanță, asupra originalității lor. Între altele, o dovedește și volumul lui I. Rizescu despre H. Tiktin.

Autorul mărturisește că interesul său pentru Tiktin și opera sa datează de încă acum 20 de ani. Reluate în ultimul timp, cercetările sale s-au materializat în monografia de față. Acest interes constant i-a permis autorului o investigare minuțioasă, descoperirea unor manuscrise și informații inedite și, în final, formularea unor aprecieri și judecăți cît mai aproape de adevăr, pentru fixarea locului lui H. Tiktin în lingvistica românească. Documente din arhiva familiei sau din altele, corespondența purtată cu contemporanii contribuie la conturarea personalității lingvistului. Lucruri interesante dezvăluie, de pildă, discursul în limba germană rostită de H. Tiktin cu ocazia sărbătoririi sale la cea de-a 80-a aniversare în cadrul Asociației „Allgemeiner Deutscher Neuphilologen-Verband". Cîteva caiete păstrate din vremea cînd savantul se afla la Berlin ca „lector onorar" de limba română, caiete conținînd însemnări privitoare la interpretarea unor opere clasice ale literaturii noastre (de ex. *Pseudo-kynegheticos* al lui Odobescu) „ar merita un studiu special", spune I. Rizescu (p. 20). Să regretăm că domnia-sa n-a făcut-o aci, măcar în mare.

După „o privire generală asupra vieții și operei lui H. Tiktin" (p. 9—29), sînt trecute în revistă, sistematizat și în detaliu, aspecte ale activității și lucrărilor autorului *Dicționarului român-german* : preocupări de teorie a limbii, preocupări filologice, concepția despre ortografie, studii de fonetică și studii de gramatică, opera lexicografică. Este neîndoios că, în scrierea cărții, I. Rizescu a fost animat de admirație pentru Tiktin, și elaborarea lucrării a făcut-o cu pasiune. Și-a impus, însă, să fie strict obiectiv, căutînd să se detașeze, oarecum, de subiect, să-l privească și să-l judece cît mai exact și fără părtinire sau... entuziasme. Eforturile pe care le face pentru

a-şi domina şi ascunde sentimentele şi această obiectivitate-înainte-de-toate crecază, uneori, impresia de „răceală". Dar aceasta pînă la urmă se dovedeşte a fi aparentă, căci evocarea omului nu este lipsită de sensibilitate, iar relevarea meritelor savantului se face cu atenţie şi nuanţat.

Datele asupra vieţii lui H. Tiktin sînt destul de sumare. Ele reconstituie o biografie simplă, dedicată ştiinţei. Viaţa lingvistului a fost lipsită de spectaculos, dar nu de performanţe ştiinţifice, pe de o parte, şi uneori, de necazuri şi dificultăţi, pe de altă parte. Limba română a învăţat-o venind în România. I-a dedicat, apoi, o viaţă de om. A studiat-o sub aspecte multiple, i-a dat instrumente ştiinţifice de lucru (gramatică şi dicţionar), a militat, cum însuşi mărturiseşte, pentru „răspîndirea cunoştinţelor de limba şi literatura română în ţările apusene şi deşteptarea interesului pentru România şi poporul român". Omul nu s-a bucurat de onoruri şi funcţii. A fost, timp îndelungat, profesor secundar, de multe ori prost retribuit, fapt ce-i îngreuna cercetarea. Astfel, răstimpul elaborării *Dicţionarului* a fost marcat, nu o dată, de amărăciune şi tristeţe, datorită dificultăţilor materiale cărora trebuia să le facă faţă. Savantul şi operele sale au fost, însă, apreciate cum se cuvine de către personalităţi ilustre ale lingvisticii româneşti (B. P. Hasdeu, I. Bogdan, Al. Philippide, Ov. Densusianu, S. Puşcariu, V. Bogrea, D. Russo etc.) sau străine (W. Meyer-Lübke, Kr. Sandfeld, A. Tobler, M. Friedwagner ş.a.). Prietenia cu mulţi din scriitorii români ai vremii (cea cu Eminescu ar trebui să intereseze şi atunci cînd se studiază biografia poetului) şi sprijinul primit din partea acestora, oricînd le-a fost solicitat, vorbesc de interesul şi simpatia cu care era privită activitatea ştiinţifică a lui H. Tiktin. I-au fost recunoscători şi l-au preţuit foşti elevi sau tineri aflaţi la începuturile carierei ştiinţifice, afirmaţi ulterior ca savanţi cu renume, precum N. Iorga. În sfîrşit, o viaţă închinată limbii române, cercetării şi afirmării ei.

Discutării operei lui Tiktin I. Rizescu i-a dedicat, pe bună dreptate, mai mult de trei sferturi din lucrare, şi nu a făcut doar o trecere în revistă a aspectelor variate ale acestei opere, ci, sistematizîndu-le, a arătat, din perspectiva timpului care a trecut, meritele şi valorile ei, măsura în care soluţii propuse unor probleme au fost confirmate sau nu ulterior. Se merge pînă la detaliu şi, de multe ori (v., de ex., p. 77, 82, 88 etc.), aflăm şi părerea autorului monografiei sau soluţia pe care o propune el într-o problemă sau alta. Un merit în plus al cărţii. Totul este judecat cu grijă, nuanţat, argumentat cu citate ilustrative. Neogramatic prin pregătire şi metodă, Tiktin, constată I. Rizescu, „a reuşit să depăşească pe neogramaticieni datorită influenţei concepţiei sociologice asupra limbii" (p. 36). „Instituţiune omenească", limba este în continuă evoluţie, dintre compartimentele ei lexicul fiind cel mai legat de societate, reflectînd într-o măsură mai mare transformările din sînul acesteia. Concepînd cuvîntul ca unitate între elementul fiziologic (materialul sonor) şi elementul psihologic (semnificaţia), fără ca între ele să existe o legătură necesară, „pentru prima dată în lingvistica românească, Tiktin scoate în evidenţă caracterul arbitrar al semnului lingvistic" (p. 42). I. Rizescu ne descoperă un H. Tiktin teoretician al limbii mai puţin cunoscut, dar, cum se vede, receptiv la idei şi concepţii ce s-au dovedit juste.

Aparte, în capitole speciale, sînt discutate aspecte ale studiilor lui Tiktin privind limba română, evidenţiindu-se valabilitatea multor puncte de vedere în ortografie, în stabilirea sistemului fonetic şi a diferitelor evoluţii sau fenomene fonetice. Chiar dacă nu l-au reţinut prea mult, preocupările filologice şi de dialectologie nu sînt omise. Lucrările de gramatică şi opera lexicografică se bucură, firesc, de o atenţie anume, impusă de calităţile lor incontestabile, calităţi care le şi menţin în actualitate. Totuşi, observaţiile critice, acolo unde e cazul (în discutarea *Dicţionarului*, de pildă), nu lipsesc.

Monografia lui I. Rizescu se încheie cu trei anexe utile : cîteva date privitoare la corespondenţa lui H. Tiktin, la preocupările sale literare (a făcut cîteva traduceri în limba germană din clasicii noştri), repertoriul bibliografic al scrierilor lui H. Tiktin.

Cercetarea, valorificînd o moştenire ştiinţifică viabilă şi actuală prin multe aspecte ale sale, restituind puncte de vedere şi soluţii originale ale lui H. Tiktin, impune prin profunzime, seriozitate şi obiectivitate.

Decembrie 1971

Eugen Beltechi

Institutul de lingvistică şi istorie literară, Cluj, str. E. Racoviţă, 21

A. A. REFORMATSKIJ, *Iz istorii otečestvennoj fonologii*, Izdadel'stvo „Nauka", Moscova, 1970, 527 p.

Închinată memoriei lui P. S. Kuznecov, V. N. Sidorov şi A. M. Suchotin, apreciaţi fonologi sovietici, cartea lui A. A. Reformatskij cuprinde date esenţiale despre Şcoala fonologică de la Moscova (în continuare : SFM), despre căile de dezvoltare a acesteia spre deosebire şi în comparaţie cu alte şcoli fonologice : leningrădeană (SFL), praghezâ, americană.

Acest volum este alcătuit din două părţi distincte. În prima parte autorul îşi expune motivele care l-au îndemnat să se adreseze unei astfel de teme, reliefînd rolul lui Baudouin de Courtenay în crearea fonologiei, condiţiile în care a luat naştere SFM, discuţiile numeroase care au avut loc în fonologia sovietică despre definirea fonemului, deosebirile dintre SFM şi SFL, încercările de sinteză a concepţiilor celor două şcoli pe baza unui pluralism fonologic, iar în încheiere, după ce invocă punctele de vedere ale unor lingvişti sovietici şi străini despre SFM, prezintă tezele de bază ale SFM.

Partea a doua, intitulată *Crestomaţie de lucrări ale adepţilor SFM*, conţine unele lucrări din domeniul fonologiei ale lui N. F. Jakovlev, R. I. Avanesov, V. N. Sidorov, A. A. Reformatskij, M. V. Panov, P. S. Kuznecov, dintre anii 1920 şi 1960.

Vom sublinia, în cele ce urmează, cîteva dintre ideile esenţiale inserate în prima parte a volumului, care pot avea valabilitate sau ecou şi dincolo de hotarele fonologiei sovietice.

A. A. Reformatskij afirmă că Baudouin de Courtenay a fost acela care „a introdus în circuitul lingvistic noţiunea de fonem, devenită necesară în lupta cu empirismul pozitivist şi cu atomismul neogramaticilor şi în afirmarea limbii ca structură şi sistem, ceea ce a determinat dezvoltarea ulterioară a lingvisticii ca ştiinţă" (p. 9). Autorul e de părere că, dintre neogramatici, Hermann Paul s-a apropiat, în *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880), foarte mult de înţelegerea foneticii ca relaţie dintre particular şi general, dar încă nu a sesizat funcţiunea distinctivă a fonemelor şi ca atare el nu putea construi o teorie a fonemelor.

Se subliniază ideea că ambele şcoli sovietice pornesc de la Baudouin de Courtenay, dar cu timpul s-a ajuns la interpretări de esenţă absolut diferite : leningrădenii vorbesc „de tipul de sunet al complexelor sonore reale ale vorbirii fără a lua în considerare rolul fenomenelor respective în morfem", iar moscoviţii, „de elementul mobil al morfemelor", despre o unitate care primeşte „valoare lingvistică" şi „o consideraţie lingvistică fără nici un fel de referire la tipul de sunet" (p. 12). Acestea, spune autorul, sînt fenomene, lucruri şi sfere absolut diferite care separă cele două şcoli fonologice.

Vorbind despre rolul fonologiei, autorul afirmă că ea aduce un aport deosebit la alcătuirea de alfabete, la elaborarea regulilor ortografice, la studierea regulilor practice de transcriere şi transliterare, la stabilirea normelor de învăţare a rostirii în limbile străine, la ilustrarea fenomenelor din domeniul morfologiei, la corecta înţelegere a alternanţelor, la diagnosticarea

dereglărilor de limbă şi a altor fenomene de afazie. Iar antologia lingvistică trebuie să fie neapărat păstrată în sfera adevărului.

În capitolul *Zaroždenie SFM*, se afirmă că bazele acesteia au fost puse de R. I. Avanesov şi V. N. Sidorov, care au primit „botezul lingvistic" în cadrul Comisiei de dialectologie de pe lîngă Academia de Ştiinţe, şi de A. A. Reformatskij, care a devenit lingvist în cadrul Cercului lingvistic de la Moscova, apărut din iniţiativa lui R. Jakobson.

Sînt menţionate, în continuare, etapele mai importante ale constituirii SFM şi marele merit al lui Baudouin de Courtenay, care a dat „platforma iniţială" (ischodnyj placdarm) din care s-au putut dezvolta atît SFL şi SFM, cît şi Şcoala pragheză. Dar impulsul imediat şi necesar apariţiei SFM a fost dat de cartea lui N. F. Jakovlev, *Matematičeskaja formula postroenija alfavita* (1928), atît în metodologie, cît şi în rezolvarea practică a problemelor vocalismului şi consonantismului rus, iar consolidarea şcolii s-a realizat ca urmare a apariţiei articolului lui R. I. Avanesov şi V. N. Sidorov *Reforma orfografii v svjazi s problemoj pis'mennogo jazyka* (1930), în care sînt cuprinse principiile de bază ale SFM din domeniul ortografiei şi fonologiei.

În capitolul *Diskussija o foneme*, A. A. Reformatskij se referă la dezbaterea de larg răsunet din anii 1952—1953, la care au participat, cum se ştie, cei mai reprezentativi fonologi sovietici ai vremii respective: R. I. Avanesov, A. A. Reformatskij, L. R. Zinder, M. I. Matusevič, A. N. Gvozdev, S. K. Šaumjan, S. I. Bernštejn, M. V. Panov etc. Este analizat punctul de vedere al fiecărui participant, reliefîndu-se însă că, deşi s-a discutat foarte mult, rezultatul nu a fost cel scontat.

Analizînd deosebirile dintre SFM şi SFL în cel de al IV-lea capitol al cărţii, autorul recunoaşte aportul deosebit pe care l-au adus leningrădenii în domeniul foneticii şi foneticii experimentale, apreciind pozitiv şi faptul că întemeietorul şcolii, L. V. Ščerba, şi-a crescut elevi de nădejde, dar nu este de acord cu faptul că aceştia i-au transformat memoria într-un adevărat „cult", considerînd toate părerile maestrului ca un „adevăr indiscutabil", fiind de părere că „dogmatizarea de către elevi a ideilor maestrului aduce un prost serviciu ştiinţei" (p. 47—48). În ce constau „divergenţele" dintre cele două şcoli?: a) în aprecierea diferită a concepţiei lui Baudouin de Courtenay despre fonem şi fonologie; b) în modul de interpretare a alternanţelor, variantelor şi variaţiilor; c) în interpretarea succesiunii lineare (SFL) şi de sistem, „cubică", a elementelor (SFM); d) în lipsa de interes pentru „poziţii" din partea SFL şi în considerarea acestora ca „un loc central" de către SFM; e) în atitudinea faţă de problema neutralizării opoziţiilor lingvistice şi hiperfonemului; f) în viziunea asupra existenţei sau nonexistenţei unor foneme în sistemul fonologic al limbii ruse (*y*, *k'*, *g'*, *ch'* etc.) ş.a. În concluziile asupra punctelor de vedere diferite ale celor două şcoli, A. A. Reformatskij este suficient de violent la adresa SFL, învinuindu-i pe membrii acesteia de „trădarea" lui Baudouin de Courtenay, de supraaprecierea rolului foneticii şi de „rămînere în urmă" în domeniul fonologiei, afirmaţii nesusţinute însă de argumentaţia necesară.

În următorul capitol, A. A. Reformatskij se referă la unele tendinţe de sinteză a concepţiilor celor două şcoli, subliniind în primul rînd încercările în această direcţie ale lui S. I. Bernţejn, elev al lui L. V. Ščerba, dar care din anul 1930, mutîndu-se la Moscova, începe să accepte şi unele puncte de vedere ale SFM, apoi pe cele ale lui S. K. Šaumjan, R. I. Avanesov, M. V. Panov. Autorul este de părere că o astfel de „sinteză", un astfel de „pluralism" ar genera numai greutăţi, încurcături şi contradicţii.

Sînt supuse analizei, în continuare, diferitele aprecieri ale lingviştilor autohtoni şi străini despre SFM. Referitor la studiul lui M. Peter, *K teorii „moskovskoj" fonologičeskoj školy*, publicat în „Studia slavica", 1957, III, 1—4, A. A. Reformatskij spune că autorul nu şi-a lepădat încă total punctul de vedere „ščerbanist" şi, făcînd cunoştinţă cu SFM, nu i-a înţeles logica. Despre Morris Halle se afirmă că în lucrarea sa *Phonemics. Curent trends in linguistics*, Haga, 1963, nu a tratat principiile de bază ale SFM, ca: teoria poziţiilor, hiperfonemul, voca-

lismul neaccentuat. M. Halle, după aceeaşi opinie, n-a ştiut să reliefeze just poziţia fonologică a lui R. I. Avanesov şi, în general, a ales „particularul în loc de general", adică n-a analizat în totalitate şi în mod substanţial ideile majorităţii membrilor acestei şcoli. Apreciind pozitiv contribuţia lui L. R. Zinder în ce priveşte delimitarea poziţiilor celor două şcoli, în *Osnovnye fonologičeskie školy* (1967), A. A. Reformatskij îi reproşează faptul de a nu fi scris nici un cuvînt „despre trădarea lui Baudouin de către Ščerba", deoarece „în acest fapt consistă toată sursa răului" („v etom zaključaetsja ves' koren' zla"). Capitolul se încheie cu analiza unor articole încă în manuscris ale lui V. L. Bondarko şi S. V. Protogenova : criticat este *primul* şi lăudat *al doilea* în funcţie de... apartenenţa sau nonapartenenţa celor două cercetătoare la SFM.

În „addenda" este citată şi distincţia pe care o face italianul Giulio C. Lepschy între cele două şcoli : SFL „fondata da L. V. Ščerba, che insiste sulla nozione di fonema come classe di suoni", şi SFM, care „insiste sulla alternanze morfofonemiche".

Cu *Tezele de bază ale SFM*, rezumate în 32 de puncte, se încheie studiul lui A. A. Reformatskij. Prezentăm cîteva dintre ele, de interes mai general : limba reprezintă o structură semiotică complexă, stratificată ierarhic ; fiecare strat al structurii formează un sistem de unităţi legate între ele şi condiţionate reciproc ; în fiecare strat pot fi reliefate anumite nivele ; în fiecare strat se evidenţiază o unitate de bază ; pentru morfologie unitatea de bază este morfemul ; pentru fonologie unitatea de bază este fonemul ; morfonologia se găseşte la graniţa dintre fonologie şi morfologie, fără a constitui un strat aparte ; în straturile limbii fiecare unitate de ordin superior a unui strat inferior poate fi unitate de ordin inferior pentru un strat superior ; limba poate fi segmentată în două feluri : a) liniar : frază, tact, silabă, sunet, şi b) structural : propoziţie, sintagmă, lexem, morfem, fonem ; fonologia nu se poate limita doar la analiza diferenţelor, deoarece ceea ce astăzi este *diferenţial*, mîine poate fi *integral*, altfel nu s-ar concepe fonologia diacronică ; fonemele şi trăsăturile diferenţiale nu trebuie identificate, întrucît aparţin unor nivele diferite ; pentru a ne convinge dacă unele „complexe de trăsături" sînt sau nu foneme, trebuie să existe condiţii identice ; poziţia este noţiunea de bază în fonologie fără de care nu se poate stabili sistemul fonematic al unei limbi ; în sistemul fonematic al limbii fonemele sînt organizate în opoziţii de diferite ordine ; în stratul fonologic al structurii limbii există două nivele : fonematic şi fonetic sau al variantelor ; aceleaşi foneme prosodice pot fi trăsături ale unor unităţi diferite în limbi diferite ; în fonologia diacronică e important de studiat nu istoria sunetelor luate separat, ci istoria şi evoluţia sistemelor fonologice ; în determinarea unei schimbări fonologice nu trebuie să ne bazăm pe „legea lui Grammont", ci pe interpretarea dată acesteia de către M. I. Steblin-Kamenskij, care indică „elementul funcţional cel mai important în sistem".

Cartea lui A. A. Reformatskij, fiind prima analiză substanţială a fonologiei sovietice, privită în perspectiva timpului, cu implicaţii în toate ramurile lingvisticii, care sintetizează contribuţiile esenţiale la dezvoltarea disciplinei ale celor mai reprezentativi fonologi sovietici, este deosebit de utilă şi, în consecinţă, o recomandăm spre consultare tuturor foneticienilor şi fonologilor.

Decembrie 1971

I. T. Stan

Universitatea „Babeş-Bolyai" Facultatea de filologie Cluj. Str. Horea, 31

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE PRIN SCHIMB CU PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1971*

A. CĂRȚI

Academy of Sciences of the Estonian SSR, Institute of language and literature. Tallinn, 1970, 54 p.

Albrecht, Jörn, *Le français langue abstraite?* Tübingen, 1970, III + 333 p.

Antal László, *A világ nyelvei.* Budapest, 1970, 313 p.

Antroponimika. Moskva, 1970, 359 p.

Aoki, Haruo, *Nez Pesce Grammar.* Berkeley — Los Angeles — London, 1970, XII + 168 p.

Bencédy József etc., *A mai magyar nyelv.* Szerkesztette Rácz Endre. Budapest, 1971, 571 p.

Bodrogligeti, A., *A fourteenth Century turkic Translation of sa'dī's gulistān.* Haga, 1970, 450 p.

Bol'šaja sovetskaja enciklopedija, 1—3, Moskva, 1970; I — 607 p.; II — 631 p.; III — 640 p.

Bougard, Pierre et Maurits Gysseling, *L'impôt royal en Artois (1295—1302).* Louvain, 1970, 290 p.

Brandenburg-berlinisches Wörterbuch. I. Band. 4. Lieferung. Berlin, 1970, p. 325—448.

Brooks, Cleanth, *Paradoxie im Gedicht. Zur Struktur der Lyrik.* Frankfurt am Main, 1965, 138 p.

Castiglioni, Luigi — Scevola Mariotti, *Vocabulario della lingua latina. Il latino — italiano: italiano — latino.* Torino, 1969, XII + 2493 p.

Chasenova, Akkal, *Etistiktin leksika — grammatikalyk sipaty.* Almaty, 1971, 305 p.

Chomsky: *Selected Readings.* Edited by J. P. B. Allen and Paul van Buren. Oxford, 1971, IX + 166 p.

Chomsky, Noam, *Structures syntaxiques.* Paris, 1969, 140 p.

Congressus internationalis fenno-ugristarum. Budapestini habitus 20—24. IX. 1960. Budapest, 1963, 490 p.

Coseriu, Eugenio, *Determinacion y entorno. Dos problemas de una lingüistica del hablar.* Tucuman, 1961, 22 + IX p.

Coseriu, Eugenio, *Sincronia, diacronia e historia.* Montevideo, 1969, 164 p.

Coseriu, Eugenio, *Sprache. Strukturen und Funktionen.* XII. Aufsätze. *Zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft.* Tübingen, 1970, 232 p.

Current Trends in Linguistics. Volume III. *Theoretical Foundations.* Haga — Paris, 1966, VII + 537 p.

---

* Lista de cărți și reviste a fost întocmită de V. Băjănică.

Die deutsche Sprache. I—II. Leipzig, 1969—1970; I—1969, 613 p.; II — 1970, p. 614 — 1174+ 20 Taf.

Doroszewski, Witold, *Elementy leksykologii i semiotyki.* Warszawa, 1970, 319 p.

Diena, Artura Ozola, *Locijuma kategorija valodas struktūrā un sistēmā.* Riga, 1971, 172 p.

Drăganu, Nicolae, *Storia della sintassi generale.* Opera postuma. Bologna, 1970, XXX + 490 p.

Eire, Antonio Lopez, *Innovaciones del Jonico — Atico (Vocalismo).* Salamanca, 1970, 48 p.

Eremija, A., *Nume de lokalităț'. Studiu de toponimie moldovenjaskă.* Kişinău, 1970, 222 p.

Ernout, A. etc. A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine.* Quatrième édition. Paris, 1967, XIII + 827 p.

Essays in Romance Philology from The University of Chicago. Chicago, 1968, IV + 71 p.

Etnonimy. Moskva, 1970, 267 p.

Farkas Vilmos, *Helyesírásunk hangjelölés — rendszerének története.* Budapest, 1971, 102 p.

Faure, Georges, *Les éléments du rythme poétique en anglais moderne.* Haga — Paris, 1970, 336 p.

Flora, Radu, *Relaţiile sîrbo-române. Noi contribuţii.* Panciova, 1968, 406 p.

Flora, Radu, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije.* Beograd, 1971, 525 p.

Fokos — Fuchs, D. R., *Syrjänisches Wörterbuch.* I—II. Budapest, 1959, 1564 p.

Foster, Mary Lecron, *The Tarascan Language.* Berkeley and Los Angeles, 1969, XII + 200 p.

Friedman, Maurice, *Problematic Rebel.* Chicago and London, 1970, XVI + 523 p.

Gállego, Cándido Pérez, *Niveles en el drama de Marlowe.* Granada, 1969, 133 p.

Gardette, P., *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais.* IV. Paris, 1968.

Gauger, Hans-Martin, *Wort und Sprache.* Tübingen, 1970, IX + 137 p.

Gendron, Jean-Denis, *Tendances phonétiques du français parlé au Canada.* Paris — Québec, 1966, XX + 254 p.

Georges, Emanuel S., *Studies in Romance Nouns Extracted from Past Participles.* Berkeley — Los Angeles — London, 1970, XVI + 180 p.

Gjini, Niko H., *Fjalor shkip]— greqisht.* Tirana, 1971, 551 p.

Goldmann, Lucien, *Structures mentales et création culturelle.* Paris, 1970, XXI + 494 p.

Grad-Mucowa, Maria, *Fleksija rzeczowników w gwarach Mazowsza.* Warszawa, 1970, 105 p.

Guillaume, Gabriel, *Récréation et recherches linguistiques et stylistiques.* I—II. Paris, 1967—1968, 218 p.

Halász Előd, *Magyar-német szótár.* I—II. Budapest, 1957. I—LVI + 1000 p.; II — 1232 p.

Halász Előd, *Magyar-német szótár.* I—II. Budapest. 1970. I — LVI + 1000 p.; II — 1265 p.

Hamplová, Sylva, *Algunos problemas de la voz perifrástica pasiva y las perifrasis factitivas en español.* Praga, 1970, 96 p.

Hundsnurscher, Franz, *Neuere Methoden der Semantik.* Tübingen, 1970, VIII + 112 p.

Imre Samu, *A felsőőri nyelvjárás.* Budapest, 1971, 101 p.

10. *Internationaler Kongress für Namenforschung.* Wien/Vienna/Vienne (Austria) 8.—13.IX.1969. Tom. I—II. Viena, 1969. I — XVI + 523 p. + 1 h.; II — IX + 538 p.

Jaime, Euclides, *Contribución al Vocabulario de Colombianismos.* Cucuta, 1964, 204 p.

Juilland, Alphonse etc., *Frequency Dictionary of French Words.* Haga, 1970, LXXV + 503 p.

Juilland, Alphonse and P. M. H. Edwards, *The Rumanian verb system.* Haga —Paris, 1971, 220 p.

Kainz, Friedrich, *Philosophische Etymologie und historische Semantik.* Wien, 1969, 91 p.

KALAKUCKAJA, L. P., *Adăeklivacija pričastij v şovremennom russkom literaturnom jazyke.* Moskva, 1971, 226 p.

KÁZMÉR MIKLÓS és VEGH JÓZSEF, *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia ... Budapest, 1969.* Budapest, 1970, 396 p.

KAUFMAN, TERRENCE, *Tzeltal Phonology and Morphology.* Berkeley — Los Angeles — London, 1971, IX + 120 p.

KERT, G. M., *Saamskij jazyk.* Leningrad, 1971, 354 p.

A könyvtáros gyarorlati szótára. Dictionarium bibliothecarii practicum. Budapest, f. a., 317 p.

KOROLENKO, I. A., *Slovar' etimologičeskich dubletov ispanskogo jazyka.* Leningrad, 1969, 114 p.

KOVÁCS FERENC, *Nyelvi struktúrák nyelvi törvények.* Budapest, 1970, 309 p.

KRUEGER, JOHN R., *The Uralic and Altaic series. An analytical Index.* Haga, 1970, 81 p.

KURZOWA, SOFIA, *Polskie rzeczowniki męskie na -o na tle słowiańskim.* Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, 161 p.

LÁNCZKOWSKI, GÜNTER, *Aztekische Sprache und Überlieferung.* Berlin — Heidelberg — New York, 1970, V + 108 p.

LANGDON, MARGARET, *A Grammar of Diegueño. The Mesa Grande Dialect.* Berkeley — Los Angeles — London, 1970, XIV + 200 p.

The Liège Diatessaron edited with a textual apparatus by † D. Plooij and † C. A. Phillips, A. H. A. Bakker. Part III. Amsterdam/London, 1970, 673—797 p.

LIGETI, LOUIS, *Monuments préclassiques. 1. XIIIe et XIVe siècles.* Budapest, 1970, 169 p.

A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I—II. Budapest, 1970, I — 599 p.; II — 578 p.

A magyar nyelv szóvégmutató szótára. Szerkesztette Papp Ferenc. Budapest, 1969, 594 p.

A magyar nyelv történeti — etimologiai szótára. Második kötet H — O. Budapest, 1970, 1111 p.

Mały atlas gwar polskich. Tom XIII. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, XXXIV + 223 p.

MAŃCZAK, WITOLD, *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego.* Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, 321 p.

MÁRTON GYULA, *A Moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Budapest, 1969, 112 p.

MARZELL, HEINRICH, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen Mit Unterstützung der Deutschen Akademie der Wissenschaften.* Lief. 17, 18. Leipzig, 1970, 1121—1280 p.; 1281—1440 p.

MCKINNEY, J. P., *The Structure of modern Thought.* London, 1971, XV + 333 p.

MEGYES KLÁRA, S., *Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere.* Budapest, 1971, 106 p.

MILEWSKI, TADEUSZ, *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego i historycznego.* Warszawa, 1969, 478 p.

MOLNÁR ILONA, H., *Módosító szók és módosító mondatrészletek a mai magyar nyelvben.* Budapest, 1968, 90 p.

MOLNÁR JÓZSEF, *A magyar beszédhangok atlasza.* Budapest, 1970, 87 p.

MONTGOMERY, DAVID C., *Mongolian newspaper reader.* Selections from ünen. Haga, 1969, XIII + 203 p.

MOSKALEV, A. A., *Grammatika jazyka čjuan.* Moskva, 1971, 335 p.

MUKAŘOVSKÝ, JAN, *Kapitel aus der Ästhetik.* Frankfurt am Main, 1970, 146 p.

MULLER, CHARLES, *Étude de statistique lexicale.* Paris, 1967, 379 p.

Norma i social'naja differenciacija jazyka. Moskva, 1969, 171 p.

OPRISKO, A. JA., *Sovremennyj russkij literaturnyi jazyk. Orfografija.* Chařkov, 1971, 102 p.

Ötnyelvű aruszótár. Budapest, 1964, 596 p.

OTTO, EMILIO e PIETRO MOTTI, *Grammatica elementare della lingua tedesca con temi, letture e dialoghi.* Heidelberg, 1965, VII + 234 p.

PAPP FERENC, *A magyar nyelv szóvégmutató szótára.* Budapest, 1969, 594 p.

PAWŁOWSKI, EUGENIUSZ, *Nazwy Miejscowości Sadeczczyzny.* Część pierwsza. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1971, 159 p.

PJANKA, VLOĞIMJEJ, *Toponomastikata na Ohridsko-Prespanskiot bazen.* Skopje, 1970, XVI + 491 p. + 4 hărți.

POMIANOWSKA, WANDA, *Zróżnicowanie gwar południow słowiańskich w świetle faktów słowotwórczych.* Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, 262 p.

POPOVSKI, ARITON, *Makedonskiot govor vo gostivarskiot kraj.* Gostivar, 1970, 210 p. + 16 hărți.

Problèmes du langage par Emile Benveniste etc. Paris, 1966, 217 p.

Problemy jazykoznanija. Doklady i soovşčenija sovetskich učenych na X Mejdynarodnom kongresse lingvistov (Bucharest, 28. VIII—2.IX 1967). Moskva, 1967, 285 p.

Pytanni belaruskaj tapanimiki. Minsk, 1970, 197 p.

RADLOFF, V. V., *South-Siberian oral Literature. Turkic Texts.* Vol. II. Haga, f. a. XXI + 705 p.

REPINA, T. A., *Sbornik uprajnenij po grammatike rumynskogo jazyka.* Leningrad, 1971, 127 p.

RIEGER, JANUSZ, *Nazwy wodne dorzecza sanu.* Wrocław — Warszawa — Kraków, 1969, 247 p,

ROJNOVSKAJA, M. G., *Sintaksis prilagatel'nogo v bolgarskom literaturnom jazyke.* Moskva, 1970, 247 p.

ROHLFS, GERHARD, *Studien zur romanischen Namenkunde.* München, 1956, VIII + 230 p.

RORTY, RICHARD, *The linguistic turn. Recent essays in philosophical method.* Chicago and London, 1970, 393 p.

RUELLE, PIERRE, *Les noms de veines de charbon dans le borinage (XVe — XXe s.).* Liège, 1970, 115 p.

Russkaja literatura i narodničestvo. Leningrad, 1971, 189 p.

SAUSSURE, FERDINAND DE, *Cours de linguistique générale.* Publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger. Paris, 1969, 331 p.

SALA, MARIUS, *Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest.* Haga — Paris, 1971, 224 p.

SIMON, JOSEF, *Philosophie und linguistische Theorie.* Berlin — New York, 1971, 129 p.

ŞIROKOVA, H. A., *Iz istorii soiuznych konstrukcij, vyrajoiuşcich otnoşenija sravnenija.* Kazan, 1966, 183 p.

Slovnik jazyka staroslovénského, 20. Praha, 1970, 321—384 p.

SOIDA, E. — S. KLAVINA, *Latviešu valodas inversā vārdnica.* Riga, 1970, 256 p.

SÓLT ANDOR, *Dramaturgiai irodalmunk kezdetei (1772—1826).* Budapest, 1970, 271 p.

Sovremennyj tatarskij literaturnnyj jazyk. Sintaksis. Moskva, 1971, 310 p.

STEINER, GEORGE, *Egyre távolabb a szótól.* Budapest, 1969, 289 p.

STIEBERA, ZDZISLAWA, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektov sasiednich.* Z. VII, Cz. I. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970.

STIEBERA, ZDZISLAWA, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektov sasiednich.* Z. VII, Cz. II. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970.

SZABADFALVI JÓZSEF, *Az extenziv állattenyésztés magyarországon.* Debrecen, 1970, 231 p.

SZABÓ T. ATTILA, *A Kolozsvári becenevek a XVI — XIX. Században.* Budapest, 1968, 102 p.

Szakkifejezések gyüjteménye. A román gimnázium 1—4. Osztálya számára. Budapest, 1963, 342 p.

TAMÁS LAJOS, *Bevezetés az összehasonlító neolatin nyelvtudományba.* Budapest, 1969, 129 p.

TEKIN, TALAT, *A Grammar of Orkhon Turkic.* Haga, 1968, 7 f. + 419 p.

Temas linguisticos de nuestro tiempo por R. Jakobson etc. Mexico, 1969, 154 p.

The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the International Conference of Nordic and General Linguistics. University of Iceland, Reykjavik july 6—11, 1969. Reykjavik, 1970, 143—210 p.

TRIEKOVIĆ, MIRJANA, *Le Mancagne. Étude phonologique et morphologique.* Ifan — Dakar, 1969, 214 p.

VAJDA JÁNOS, *Kisebb költemének.* I. *1844—1860* ; II. *1861—1897.* Budapest, 1969. I — 544 p.; II — 359 p.

Voprosy germanskoj filologii i metodiki inostrannych jazykov. Riga, 1971, 150 p.

WEINREICH, URIEL, *Erkundungen zur Theorie der Semantik.* Tübingen, 1970, X + 117 p.

WILLEMYNS, ROLAND, *Bijdrage tot de Studie van de Klankleer van het Brugs op het van de Middeleeuwen.* Tongeren, 1971, 304 p.

Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Herausg. von Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz(+), 31—34. Lief. Berlin, 1970; 31 — II + 2413 — 2492; 32 — 2393—2572 p.; 33 — 2573—2652 p.; 34 — 2653—2732 p.

YANG, HO-CHIN, *The Annals of Kokonar.* Haga, 1969, 125 p.

ZSILKA JÁNOS, *Nyelvi rendszer és valóság.* Budapest, 1971, 239 p.

B. REVISTE

Aarsberetning, 1963—1964; 1964—1965. Aarhus Universitet. Aarhus.

Acme, XXIII (1970), I—III, Milano.

Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, XXIII (1970), 3—4, Budapest.

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, XXIV (1971), 1, 2, Budapest.

Aevum, XLIV (1970), V—VI; XLV (1971), I—IV, Milano.

Általános Nyelvészeti Tanulmányok, VI, VII. Budapest, 1969—1970. I — 1969, 469 p.; II — 1970, 330 p.

American Journal of Philology, XCI (1970), 4; XCII (1971), 1, Baltimore.

Analele Societății de limba română, 1 (1970), Zrenjanin.

Anales del Instituto de lingüística, Tomo X (1970), Mendoza.

Annales de l'Institut français de Zagreb, 1968—1969, nº 20—21, Zagreb.

Archiv orientální, 38 (1970), 4, Praha.

Acrhivo de Filologia Aragonesa, XVI—XVII (1965—1966), Zaragoza.

Archivum, XIX (1969), XX (1970), Oviedo.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 81 (1959), 1—3; 88 (1967—1968), 1—3, Tübingen.

Beitraege zur romanischen Philologie, IX (1970), 1, 2, Berlin.

Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge, V (1970), 3, 4; VI (1971), 1, 2, Heidelberg.

Biologia culturale, V (1970), 3, 4; VI (1971), 1—3, Roma.

Biuletyn fonograficzny, XI (1971), Poznań.

Boletim da Sociedade de lingua portuguesa, XXI (1970), 5, 6; XXII (1971), 7—11, Lisboa.

Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et Dialectologie, XLII (1968), Bruxelles.

Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, LXIII (1968), 2, Paris.

Bulletin de l'Association Guillaume Budé, 1971, nr. 2, 3, Paris.

Bulletin des Jeunes Romanistes, 1970, nr. 17, Strasbourg.

Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University London, XXXIII (1970), 3; XXXIV (1971), 1—3. London.

Bulletin signalétique, XXIII (1969), table; XXIV (1970); XXV (1971), 1, 2, Paris.

Bulletin ústavu ruského jazyka a literatury, XIV (1970), Praha.

Byzantinoslavica, XXXI (1970), 2; XXXII (1971), 1, Praha.

Cahiers Ferdinand de Saussure, 26 (1969), Genève.

Časopis pro moderní filologii, 52 (1970), 2—4; 53 (1971), 2, 3, Praha.

Československá rusistika, XVI (1971), 1—5, Praha.
Commentationes Humanarum Litterarum, 47 (1970); 48 (1971), Helsinki.
Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistgeschichte, 44 (1970), 3, 4; 45 (1971), 1, 2, 3, 5, Stuttgart.
Deutschunterricht, 23 (1970), 10—12; 24 (1971), 1—6, 9, Berlin.
Les dialectes belgo-romans, XXV (1939), 3—4, Bruxelles.
Emakeele seltsi aastaramat, 16 (1970), Tallinn.
English Language Teaching, XXV (1971), 2, 3, Oxford.
ETC. A Review of General Semantic, XXVII (1970), 1—4, San Francisco.
Etimologia, 1968, Moskva.
Études de Lettres, Serie III, tome III (1970), 3, 4; IV (1971), 1—3, Lausanne.
Ezik i literatura, XXV (1970), 4—6; XXVI (1971), 1—4, Sofia.
Glossa, 4 (1970), 1, 2; 5 (1971), 1, British Columbia (Canada).
Godišn'ak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, XIII (1970), 1, 2, Novi Sad.
Harvard Journal of Asiatic Studies, 30 (1970), Cambridge — Massachusetts.
International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, XIII (1970); XIV (1971), Haga.
IRAL. International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, IX (1970), 1, 2, Heidelberg.
Irodalomtörténeti Közlemények, LXXIV (1970), 4—6; LXXV (1971), 1, 2, 4, Budapest.
Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i zajyka, XXIX (1970), 6; XXX (1971), 1—5, Moskva.
Jazykovedný časopis, XXII (1971), 1, 2, Bratislava.
Kritika, VIII (1970), 7, 9—12; IX (1971), 2, 4, 5—8, Budapest.
Kwartalnik neofilologiczny, XVII (1970), 3, 4, Warszawa.
Language, 45 (1969), 1, 2/1, 2/2, 3—4; 46 (1970), 2/1, 2/2, 3, 4, Baltimore.
Letopis, 20 (1969), Ljubljana.
Leuvense Bijdragen, 59 (1970), 2 — 4; 60 (1971), 1, Leuven.
Lingua, 26 (1971), 1 — 4; 27 (1971), 1 — 4, Amsterdan.
Lingua e stile, V (1970), 2. 3; VI (1971), 1, 2, Bologna.
Lingua nostra, XXXI (1970), 3, 4; XXXII (1971), 1, 3, Firenze.
Linguistics. An International Review, 65 (1971); 68 (1971); 69 (1971), Haga.
Literature, Music, fine Arts. German Studies. Section III, vol. IV (1971), 1, 2, Tübingen.
Magyar Nyelv, LXVI (1970), 1 — 3; LXVII (1971), 1 — 3, Budapest.
Magyar nyelvjárások, XVI (1970), XVII (1971), Budapest.
A Magyar Tudományos Akadémia. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei, XXVII (1971), 1 — 2, Budapest.
Makedonski jazik, XX (1969), Skopje.
Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, XXXVII (1971), Helsinki.
Mitteilungen des Südosteuropa-Gesellschaft, 11 (1971), 1/2, München.
Modern Law and Society, III (1970), 2; IV (1971), 1, Tübingen.
Names. Journal of the American Names Society, 18 (1970), 3, 4; 19 (1971), 1, New York.
Nase řeč, 53 (1970), 1 — 5, Praha.
Neuphilologische Mitteilungen, LXXI (1970), 3, 4; LXXII (1971), 1, 2, Helsinki.
Niederdeutsche Mitteilungen, 26 (1970), Lund — Kopenhagen.
Nordisk Tidsskrift for Tale og Steme, 30 (1970), 1 — 3; 31 (1971), 1, Risskov.
Novosti bibliografii, dokumentacii i terminologii, X (1970), 4 — 6; XI (1971), 1, 2, Moskva.
Nyelvtudományi Közlemények, LXXII (1970), 2; LXXIII (1971), 1, Budapest.
Orbis, XIX (1970), 2; XX (1971), 1, Louvain.
Olia, 18 (1970), 1, 2, Liège.
Oxford Slavonic Papers. New Series, III (1970), Oxford.

Paideia, XXV (1970), 1 — 6, Brescia.
Pamiętnik słowiański, XX (1970), Wrocław.
Philologica Pragensia, XIV (1971), 1 — 3, Praga.
Philological Quarterly, XLIX (1970), 3, 4; L (1971), 1, 3, Iowa.
Philosophy and History, III (1970), 2; IV (1971), 1, Tübingen.
PMLA. Publication of the Modern Language Association of America, 85 (1970), 4 — 6; 86 (1971), 1 — 3, New York.
Prilozi proučavan'u jezika, 5 (1969), Novi Sad.
Quaderni italo-ungheresi, I (1970), Bologna.
Rad matiše srpske, God. 1 (1971), 1, 2, Novi Sad.
Radovi. Razdio lingvističko-filološki, 1969 — 1970, god 8 — 9, Zadar.
Referativnyi bjulleten bolgarskoj naučnoj literatury, XIII (1970), 1, 2, Sofia.
Review of the Institute of Applied Linguistics, 10 (1970). Louvain.
Revista de Filologia Española, LI (1968), 1 — 4, Madrid.
Revue de Linguistique Romane, XXXIV (1970), 135 — 136, Paris.
Revue des langues romanes, LXXVIII (1969), fasc. 1 — 2; LXXIX (1970), 1, 2, Montpellier.
Revue hittite et asianique, XXVI (1968), 83; XXVII (1969), 84, Paris.
Revue Internationale d'Onomastique, 22 (1970), 4; 23 (1971), 1 — 3, Paris.
Ricerche slavistiche, XVI (1968 — 1969), Roma.
Rivista di Studi Liguri, XXXI (1965), 1 — 3, Bordighera.
Romance Philology, XXIV (1970 — 1971), 1 — 4, Berkeley and Los Angeles.
Romania, 91 (1970), 4; 92 (1971), 1 — 3, Paris.
Romanica Gandensia, XII (1969), Gand.
Romanische Forschungen, 82 (1970), 3, 4; 83 (1971), 1, 2/3, Frankfurt am Main.
Romanistisches Jahrbuch, XIX (1968), Hamburg.
Sborník praci filosofické fakulty brněnské University, XIX (1970), 18, Brno.
Slavistična revija, 18 (1970), 1 — 4, Ljubljana.
Slovenská řeč, 36 (1971), 1 — 4, Bratislava.
Slovo, 20 (1970), Zagreb.
Slovo a slovesnost, XXXI (1970), 4; XXXII (1971), 2 — 4, Praga.
Sprachpflege, 19 (1970), 10 — 12; 20 (1971), 1 — 12, Leipzig.
Studia Albanica, VII (1970), 2, Tirana.
Studia Linguistica, XXII (1970), 2; XXV (1971), 1, Lund.
Studia Neophilologica, XLII (1970), 2; XLIII (1971), 1, Stockholm.
Studia Orientalia edidit Societas Orientalia Fennica, XL (1971); XLI (1970), Helsinki.
Studime filologjike, XXIV (1970), 3, Tirana.
Thesaurus, XXV (1970), 2, 3; XXVI (1971), 1, Bogota.
Trudy irkutskogo gosudarstvennogo universiteta imeni A. A. Jdanova. Serija jazykoznanie, Tom 73 (1970), vyp. 5, Irkutsk.
Vestnik Akademii Nauk SSSR, 1970, 11 — 12; 1971, 1 — 6, 8 — 10, Moskva.
Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seria X. Filologija, 1970, 6; 1971, 1 — 5, Moskva.
Visnik Charkovs'kogo Universitetu, N° 60 (1971), vip. 7; 64 (1971), vip. 6, Charkov.
Voprosy jazykoznanija, 1970, 6; 1971, 1 — 6, Moskva.
Voprosy literatury, 1970, 12; 1971, 1 — 9, Moskva.
Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität, 19 (1970), 5, 6; 20 (1971), 3, Jena.
Wissenschaftliche Zeitschrift. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, 19 (1970), 5, 6; 20 (1971), 1, Leipzig.
Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock, XIX (1970), 2 — 3; XX (1971), 1 — 2, Rostock.

Word, 25 (1969), 1 — 3, New York.
Zagadnienia rodzajów literackich, XIII (1970), 1, 2; XIV (1971), 1, Lódź.
Zbornik matice srpske za književnost i jezik, XVII (1969), 2; XVIII (1970), 1 — 3, Novi Sad.
Zbornik za filologija i lingvistiku, XIII (1970), 1, Novi Sad.
Zeitschrift für deutsche Philologie, 89 (1970), 4; 90 (1971), 1, 2, Berlin.
Zeitschrift für deutsche Sprache, 26 (1970), 3, Berlin.
Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 23 (1970), 6, Berlin.
Zeitschrift für romanische Philologie, 86 (1970), 3 — 6; 87 (1971), 1 — 4, Tübingen.
Zeitschrift für Slawistik, XV (1970), 2 — 6; XVI (1971), 1 — 3, Berlin.
Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 80 (1966); 81 (1967), 1 — 4; 82 (1968), 1, 2; 83 (1969), 1, 2; 84 (1970), 1, Göttingen.
Zeitschrift für Volkskunde, 66 (1970), I, II, Stuttgart.
Zinātniskie raksti. Učenye zapiski, Tom XCVIII (1970), Riga.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.